

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata
21. évfolyam (2026) 1. szám

Tanulmány

Jakab Nóra – Vámosi-Tunyi Mária Vivien:

Az egyesülési szabadság tényleges érvényesülése a magyar munkajogban az ILO 87. sz. Egyezményének tükrében..... 5

Nagy Zoltán – Molnár Dalma Laura:

Zöld pénzügyek a magyar bankrendszerben..... 22

Gáspár Zsolt:

Az azonos neműek sérelmére elkövetett nemi deliktumok sértettjei, mint különleges bánásmódot igénylő személyek a büntetőeljárársban39

Hadady-Lukács Adrienn:

Az interszekcionális diszkrimináció vizsgálata, különös tekintettel a munka világára.....49

Kurucz Ádám:

A bíróságszervezés történeti vázlata Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 62

Lindt Roland:

A készpénzzel történő fizetéshez való jog az európai monetáris politika árnyékában, avagy az Európai Központi Bank és az új alapjog viszonya84

Bajáky András Olivér:

Észrevételek a magister officiorum és a praefectus praetorio hatásköri összeütközéseihez a 4-5. századi források tükrében99

Hegedűs Sára Örzse:

Pótolható-e anyagi pervezetéssel a hiányzó jogi képviselő?.....121

Mihály János:

Jézus perének újratárgyalása: igazság, ítélet és újraértelmezés két évszázad tükrében132

Nagy Botond:

Ember az embertelenségben – A Janus-arcú magyar büntetés-végrehajtás.....145

Somorjai Kristóf:

A kötelek teljesítésének jogi természete, elméleti alapjai.....162

Tapasztó Dávid:

Információs önrendelkezés? – Gondolatok a nemzetiségi kedvezményes parlamenti képviselő adatvédelmi dilemmáiról184

Konferencia

Jacsó Judit – Lindt Roland:

A „Green Compliance – Környezet- és klímavédelem: A büntetőjogi compliance kihívása” című V. Humboldt konferencia eredményeiről206

Az egyesülési szabadság tényleges érvényesülése a magyar munkajogban az ILO

87. sz. Egyezményének tükrében

Jakab Nóra* – Vámosi-Tunyi Mária Vivien**

A tanulmány az ILO 87. sz. Egyezményének magyarországi érvényesülését vizsgálja a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia Alkalmazási Normák Bizottságának 2025. évi megállapításai alapján. Az elemzés arra keresi a választ, hogy a magyar jogrendszerben fennálló alkotmányos és munkajogi garanciák mennyiben biztosítják a munkavállalói és munkáltatói szervezetek szabad létrejöttét, működését és érdekképviselési tevékenységét. A vizsgálat külön kitér a szakszervezetek nyilvántartásba vételével kapcsolatos gyakorlati nehézségekre, a közszférában alkalmazott tagdíjlevonási szabályok változásaira, a még elégséges szolgáltatás sztrájkjogra gyakorolt hatására, valamint a munkavállalói véleménynyilvánítás szabadságának munkajogi korlátaira. A tanulmány következtetése szerint a magyar szabályozás formálisan több lényeges garanciát tartalmaz, azonban a kollektív jogok tényleges érvényesülése szempontjából meghatározó a jogalkalmazás következetessége, az alapjogi szemlélet erősítése és a szociális partnerekkel folytatott érdemi párbeszéd.

Kulcsszavak: fenntarthatóság; koalíciós autonómia; társadalmi párbeszéd; jogállamiság; munkaügyi pluralizmus

The Effective Realisation of Freedom of Association in Hungarian Labour Law in Light of ILO Convention No. 87

The study examines the implementation of ILO Convention No. 87 in Hungary in light of the 2025 observations of the Committee on the Application of Standards of the International Labour Conference. It explores whether the constitutional and labour law guarantees existing in the Hungarian legal system adequately ensure the free establishment, operation and representative activities of workers' and employers' organisations. The analysis addresses practical difficulties related to trade union registration, changes in the rules on membership fee deduction in the public sector, the impact of minimum service requirements on the right to strike, and the labour law limits of employees' freedom of expression. The study concludes that Hungarian regulation formally contains several important guarantees; however, the effective exercise of collective rights depends on consistent legal application, the strengthening of a fundamental-rights-based approach, and meaningful dialogue with social partners.

Keywords: sustainability; coalition autonomy; social dialogue; rule of law; labour pluralism

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.5>

* Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék.

** PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

Bevezetés

A Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (No. 87) (*Egyezmény az egyesülési szabadságról és a szervezkedési jog védelméről, 1948 (87. sz.)*) az International Labour Organization (Nemzetközi Munkaügyi Szervezet) egyik alapvető egyezménye, amely a munkavállalók és munkáltatók egyesülési szabadságát rögzíti. Az egyezmény biztosítja, hogy e csoportok előzetes engedély nélkül hozhatnak létre és működtethetnek szervezeteket, valamint szabadon csatlakozhatnak azokhoz. Kimondja továbbá a szervezetek autonómiáját, különösen az állami beavatkozással szembeni védelem, a belső működés önszabályozása és a nemzetközi kapcsolatok létesítésének joga tekintetében. Az egyezmény a kollektív munkaügyi jogok egyik sarokköve, és a nemzetközi munkaügyi normák rendszerében alapvető jelentőséggel bír.

Az International Labour Organization Committee on the Application of Standards (Nemzetközi Munkaügyi Konferencia Alkalmazási Normák Bizottsága, a továbbiakban „Bizottság”) vizsgálta a magyar jogszabályok és joggyakorlat 87. sz. Egyezménnyel való összhangját, és a Magyarországra vonatkozó értékelése (CAN/PV.14/Hungary–C.87, 2025. június 9.) rámutat arra, hogy a kollektív munkajogok formális jogi garanciái és azok gyakorlati érvényesülése között feszültség van. A Bizottság megállapításai különösen az egyesülési szabadság tényleges gyakorlását érintő korlátozásokra, valamint a szakszervezeti működés feltételrendszerének hiányosságaira irányítják a figyelmet. Az alábbiakban a vizsgálat főbb megállapításai és az azokhoz kapcsolódó ajánlások, elemzések kerülnek összefoglalásra és elemzésre.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a jogi szabályozásban és annak gyakorlati alkalmazásában egyaránt olyan korlátozások érvényesülnek, amelyek érintik a munkavállalói és munkáltatói szervezetek önszerveződését, működését, valamint tagjaik érdekeinek az Egyezménnyel összhangban történő képviseletét és védelmét. A vita nyomán a Bizottság felszólította a Kormányt, hogy a szociális partnerekkel egyeztetve tegyen lépéseket annak biztosítására, hogy a Munka Törvénykönyve 8. és 9. §-a ne korlátozza az Egyezményben rögzített alapvető jogokat, ideértve a munkavállalói szervezetek azon jogát is, hogy tagjaik a munkaviszonnyal kapcsolatos érdekeiket védjék. Emellett a Bizottság szükségesnek tartotta annak megvizsgálását is, hogy indokolt-e a nyilvántartásba vételre és a székhelyre vonatkozó követelmények egyszerűsítése, továbbá sürgette a nyilvántartásba vétel gyakorlati akadályainak feltárását és kezelését. Ennek körében a Kormánytól adatközlést kért a nyilvántartásba vett szervezetek számáról, a nyilvántartásba vétel elutasításának vagy késedelmének eseteiről és azok indokairól a 2021 és 2025 közötti időszakban. E megállapítások és ajánlások alapján elsőként azt szükséges áttekinteni, hogy a magyar alkotmányos és egyesületi jogi keret milyen módon alapozza meg a szakszervezetek létrejöttét és működését, és e szabályozás mennyiben felel meg a nemzetközi munkajogi elvárásoknak.

1. A szakszervezetek jogi keretei és az egyesülési szabadság alkotmányos alapjai Magyarországon

A Bizottság sürgette a Kormányt, hogy folytasson konzultációkat a munkavállalói és munkáltatói szervezetek képviselőivel annak vizsgálata érdekében, hogy szükséges-e a szakszervezetek bejegyzése esetében az egyszerűsítés. E kérdés vizsgálata során különösen fontos kiemelni, hogy a magyar jog a szakszervezeteket alapvetően egyesületi formaként határozza meg. Ennek következtében az egyesületekre irányadó általános jogszabályi rendelkezések a szakszervezetekre is alkalmazandók. Magyarország Alaptörvénye az „Alapjogok” című fejezetben szabályozza az alapvető jogokat. Az egyesülési szabadságra és az érdekképviselőre vonatkozó rendelkezések már e fejezet elején helyet kapnak, ami egyértelműen jelzi azok kiemelt jelentőségét. Az Alaptörvény mindenki számára biztosítja a szervezet alapításához és az ahhoz való csatlakozáshoz való jogot. Az egyesülési jog így azt az alapot jelenti, amelyre a szakszervezetek, más érdekképviselői szervezetek és a politikai pártok létrejötte és működése épül. Ebben az értelemben a szervezkedés szabadsága az egyesülési szabadság általános alkotmányos garanciájának részét képezi.

Kiemelendő továbbá, hogy az Alaptörvény – a korábbi alkotmányos szabályozással szemben – nemcsak a szervezetek alapításának és az azokhoz való csatlakozásnak a jogát védi, hanem kifejezetten biztosítja működésük és tevékenységük védelmét is (VIII. cikk (1)–(5) bekezdés). Ez az alkotmányos védelem szintjének jelentős erősödését jelenti.

Az Alaptörvény további újítása, hogy az egyesülési jog mellett a munkaügyi kapcsolatok védelmét is nevesíti (XVII. cikk (1)–(2) bekezdés), különös hangsúlyt helyezve a felek közötti együttműködés követelményére. Ezzel szemben a korábbi alkotmány nem szabályozta kifejezetten az érdekképviselő és az érdekképviselői tevékenységek lényegét, ami az Alkotmánybíróság alkotmányossági kontrollját is szűkebb keretek közé szorította.

A „koalíció” fogalma a német jogi szaknyelvből származik és az egyesület speciális formáját jelenti. Koalíciós szabadság alatt az egyesülési szabadság különös formáját értjük, amely a speciális egyesületek, mégpedig a munkáltatói és munkavállalói érdekvédelmi szervezetek szabad alakítására, működésére és az ahhoz kapcsolódó egyéni alapjogokra vonatkozik. A koalíciós szabadság egységes kategória, amely azonban különféle formában jelenik meg. Így megkülönböztetünk individuális és kollektív, valamint pozitív és negatív koalíciós szabadságot. Az egyéni koalíciós szabadság – szükségszerűen – pozitív és negatív meghatározásban is értelmezhető.¹

¹ Az egyéni pozitív koalíciós szabadság lényege abban áll, hogy mindenkinek joga van másokkal szervezeteket létrehozni, ezekhez csatlakozni, tevékenységükben részt venni, és joga van e szervezetektől távol maradni. A pozitív koalíciós szabadság egyik jelentős szegmense az ún. preventív tilalmi klauzula. Ez jelenik meg a már említett, az egyesülési szabadság és a szervezkedési jog védelme tárgyában 1948-ban létrejött ILO egyezményben is. Ennek értelmében a munkavállalóknak és a munkáltatóknak mindennemű megkülönböztetés nélkül jogukban áll csatlakozni a maguk választotta szervezethez – előzetes jóváhagyás nélkül. A preventív tilalmi klauzula megnyilvánul még olyan értelemben is, hogy a jogrendnek a koalíciót – mint ilyet – sui generis jogi alakzatként kell elismernie és védelemben részesítenie. Berke Gyula – Kiss György: Kommentár a Munka törvénykönyvéhez, 2014, ebook.

Az Mt. 231. § (1) bekezdése lefekteti az egyéni pozitív koalíciós szabadságot. Ennek értelmében a munkavállalók joga, hogy gazdasági és társadalmi érdekeik előmozdítása, védelme érdekében, mindennemű megkülönböztetés nélkül, másokkal együtt érdek - képviselői szervezetet alakítsanak vagy az általuk választott szervezetbe – kizárólag az adott szervezet szabályaitól függően – belépjenek. Ez a szabály kimondja tehát a szakszervezet alakítása és szakszervezetbe történő belépés jogát mindenféle megkülönböztetés nélkül.

Az egyéni koalíciós szabadság védelmét szolgálják továbbá az Mt. 271. § - ában rögzített jogok, amelyek diszkrimináció tilalmára vonatkoznak:

271. § (1) A munkáltató nem követelheti, hogy a munkavállaló szakszervezethez való tartozásáról nyilatkozzék.

(2) A munkavállaló alkalmazását nem lehet attól függővé tenni, hogy tagja-e valamely szakszervezetnek, megszünteti-e korábbi szakszervezeti tagságát, vagy vállalja-e a munkáltató által megjelölt szakszervezetbe történő belépést.

(3) Szakszervezethez való tartozása vagy szakszervezeti tevékenysége miatt tilos a munkavállaló munkaviszonyát megszüntetni vagy a munkavállalót más módon megkülönböztetni.

(4) Nem lehet jogosultságot vagy juttatást valamely szakszervezethez való tartozástól vagy az attól való távolmaradástól függővé tenni.²

A negatív koalíciós szabadság tartalma egyrésztől abban áll, hogy mindenkinek joga van e szervezetektől távol maradni, illetve azokból kilépni, másrésztől abban, hogy önmagában a távolmaradás ténye miatt hátrányos megkülönböztetés senkit sem érhet. Az Mt. 231. § (1) bekezdése értelmében a munkavállalók joga, hogy a szakszervezetektől távol maradjanak. A negatív koalíciós szabadságot szolgálja továbbá az Mt. 271. § - a.

A kollektív koalíciós szabadságot az Alaptörvény VIII. cikk (5) bekezdése rögzíti, amely kimondja, hogy szakszervezetek és más érdekképviselői szervezetek az egyesülési jog alapján szabadon alakulhatnak és tevékenykedhetnek. Az Alaptörvény XVII. cikk (2) bekezdése kifejezetten rögzíti, hogy a munkavállalói szervezeteknek, azaz a szakszervezeteknek joguk van ahhoz, hogy a munkáltatókkal tárgyalást folytassanak, velük kollektív szerződést kössenek, saját és munkavállalói érdekeinek védelmében fellépjenek, vagy munkabeszüntetést tartsanak. Az Mt. 231. § (2) bekezdése szerint az érdekképviselői szervezetek jogosultak szövetségeket létesíteni, vagy ilyenekhez csatlakozni, ideértve a nemzetközi szövetségeket is.

² Az egyéni koalíciós szabadság számos konkrét formát ölthet a koalíció tevékenysége során. A koalíció tagjának joga van demonstrálni a szervezethez való tartozását, továbbá nem érheti hátrány azért, hogy mint egyén részt vesz a koalíció megmozdulásaiban. Különös jelentősége van ebben a vonatkozásban az ún. munkaharchoz való jog garantálásának, elsősorban azokban az országokban, ahol a munkaharc különböző formái (sztrájk, kizárás) nem részesülnek jogi szabályozásban. Ezzel összefüggésben ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy az egyéni koalíciós szabadság nem terjedhet túl magának a koalíciónak a rendeltetésén: azaz, az egyén akarata a koalíció többségi akaratának alárendelt. Ebből következően a koalíció által nem szervezett munkavállalói magatartás, illetve különféle akciók nem részesülnek a koalíciós szabadság alkotmányos védelmében. Lásd erről: Berke Gyula – Kiss György: Kommentár a Munka törvénykönyvéhez, 2014, ebook.

Az alkotmányos garanciák és ezek Munka törvénykönyvében való bemutatása azonban önmagában nem elegendő. A tényleges jogérvényesülés szempontjából annak is jelentősége van, hogy e jogok gyakorlása milyen korlátozásokba ütközik. E korlátozások nemcsak egyes szakszervezeti jogok tekintetében merülhetnek fel, hanem az egyesülési szabadság tágabb keretein belül is. Ezzel összefüggésben kiemeljük, hogy a nemzeti és nemzetközi szabályozás egyaránt tartalmaz ilyen jellegű korlátokat, amelyek értelmezése azonban nem minden esetben egyértelmű. Ezt jól példázza az Alkotmánybíróság 3268/2017. (X. 19.) határozata alapjául szolgáló ügy. A 87. sz. egyezmény lehetővé teszi, hogy a fegyveres erők és a rendőrség tagjai esetében a szakszervezeti tevékenység korlátozásra kerüljön. A magyar szabályozás szempontjából azonban kulcskérdés volt, hogy a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok tagjai ebbe a körbe tartoznak-e. A rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény kizárta e személyek szakszervezeti tagságát, valamint a szolgálatokon belüli szakszervezeti működést. A magyar jogalkotói megközelítés tehát e csoportot a fegyveres erők és a rendőrség körébe sorolja. Ugyanakkor az alapjogi biztos AJB-2047/2016. számú eljárásában arra a következtetésre jutott, hogy a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok nem sorolhatók egyértelműen e kategóriák egyikébe sem az ILO-egyezmények alapján. Ezt rendelkezést a jogalkotó 2025. március 1-től hatályon kívül helyezte.

A Bizottság észrevételei a szakszervezetek bejegyzésével összefüggésben helytállóak. Szabó írja tudományos értekezésében, hogy az egyesületek formája szerinti besorolás alapján végzett vizsgálat rámutat a bírósági nyilvántartási adatbázis jelentős hiányosságaira és inkonzisztenciáira. Az adatokból láthatóan gondot okoz a bejegyzéssel járó procedúra elvégzése. A pénzügyi és közzétételi előírások pedig szintén számos aggályt vetnek fel. Az elemzés szerint hozzávetőlegesen 520 szervezet szerepel szakszervezetként megjelölve, azonban ezek közül több esetben hibás cél szerinti besorolás figyelhető meg. Mintegy 33 szervezetnél a tevékenységi cél tévesen került rögzítésre, amely az egészségügyi ellátástól kezdve a politikai tevékenységen át egészen az „egyéb” kategóriáig terjed. Ez a jelenség már önmagában is megkérdőjelezi az adatbázis megbízhatóságát. Sőt rámutat arra, hogy a szakszervezetek nehézségekbe ütköznek a bejegyzés során. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a nyilvántartott szervezetek száma nem azonos a ténylegesen működő szervezetek számával. Ezt támasztja alá a pénzügyi beszámolók tömeges hiánya is. A civil szervezetek beszámolási kötelezettségét az 2011. évi CLXXV. törvény szabályozza, amely előírja, hogy a szervezetek – valamint jogi személyiséggel rendelkező szervezeti egységeik – az üzleti év végével kötelesek beszámolót készíteni működésükről, vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetükről. A beszámoló részletes tartalmi követelményeit a 224/2000. (XII. 19.) Korm. rendelet határozza meg. Az Ectv. 29. § alapján a beszámoló magában foglalja a mérleget, az eredménykimutatást, kettős könyvvitel esetén a kiegészítő mellékletet, valamint – közhasznú szervezetek esetében – a közhasznúsági mellékletet. Szabó vizsgálatában rámutat arra, hogy a 2019. február 1-jei állapot szerint – különösen a 2017. üzleti évre vonatkozóan – a beszámolók jelentős része nem került benyújtásra, ami tovább erősíti azt a következtetést, hogy a nyilvántartásban szereplő szervezetek egy része

tényleges működést nem folytat, vagy legalábbis nem felel meg a jogszabályi átláthatósági követelményeknek. Szabó kritikával illeti továbbá azt a jogszabályi rendelkezést is, amely előírja, hogy a szakszervezeteknek évente, legkésőbb május 31-ig be kell nyújtaniuk a jóváhagyott pénzügyi beszámolójukat az Országos Bírósági Hivatalhoz, amely ezt követően nyilvánosan hozzáférhetővé válik. Álláspontja szerint a szakszervezetek gazdálkodása alapvetően autonóm kérdés, amelybe kizárólag az arra feljogosított hatóságok avatkozhatnak be.³

A szakszervezetek jogi természetével összefüggésben egyetértek Szabó Imre Szilárd azon álláspontjával, amely szerint a szakszervezetekre a polgári jog keretein belül, az egyesületi jog háttérszabályaira építve, sajátos, sui generis szabályozást kellene kialakítani, amelyet megfelelő eljárási szabályok egészítenek ki. Ezeknek különösen a bejegyzési és módosítási eljárások tekintetében rövidebb határidőket kellene biztosítaniuk, hasonlóan a gazdasági társaságokra vonatkozó megoldásokhoz.⁴

2. A szakszervezeti működés gyakorlati feltételei és pénzügyi autonómiája

A magyar jogi rendszer biztosítja azokat a formális garanciákat, amelyek az egyesülési szabadság védelméhez szükségesnek tekinthetők. A kérdés azonban nem merül ki abban, hogy e garanciák fennállnak-e: legalább ilyen jelentőséggel bír, hogy a szakszervezetek működéséhez szükséges pénzügyi és szervezeti feltételek a gyakorlatban is ténylegesen biztosítottak-e.

Bizonyos szempontból a közsféra és a magánsféra közötti szabályozási különbségek indokolhatók a közszolgálati foglalkoztatás sajátosságaival. Ugyanakkor

³ Szabó Imre Szilárd: A szakszervezet jogállása a magyar munkajogban, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Novissima Kiadó, 2022, 135. 144-145.

⁴ Szabó Imre Szilárd: A szakszervezet jogállása a magyar munkajogban, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Novissima Kiadó, 2022, 134.

A joggyakorlat szorosan kapcsolódik a releváns jogszabályi háttérhez, különösen az ILO 98. számú egyezményének hazai alkalmazását biztosító 2000. évi LV. törvényhez, a munkavállalói érdekképviselési tagdíjfizetés önkéntességéről szóló 1991. évi XXIX. törvényhez, valamint az eljárásjogi kereteket meghatározó polgári perrendtartáshoz. Mindezek alapján megállapítható, hogy a szakszervezeti jogok gyakorlásának normatív keretei alapvetően rendelkezésre állnak, ugyanakkor azok tényleges érvényesülése jelentős mértékben függ az eljárási feltételek betartásától és az együttműködési kötelezettség gyakorlati megvalósulásától. A kapcsolódó bírói gyakorlat további fontos szempontokkal egészíti ki a szakszervezeti jogok érvényesülésének kereteit. A döntések egyértelművé teszik, hogy a szakszervezeti képviselet gyakorlása szigorú formai követelményekhez kötött: a szakszervezeti tag által adott meghatalmazást minden esetben írásba kell foglalni (PK 147. számú állásfoglalás). Emellett a munkáltatót véleményezési kötelezettség terheli minden olyan intézkedés esetén, amely a munkavállalók szélesebb körét érinti; így különösen a korábbiakhoz képest új szabályozási elemeket tartalmazó belső normák – például magatartási kódexek – elfogadását megelőzően köteles kikérni a szakszervezet álláspontját (EBH2009. 2065.). A joggyakorlat ugyanakkor a jogérvényesítés határait is kijelöli. Amennyiben a szakszervezet nem az arra jogosult személy jogának védelmében lép fel – például az üzemi tanácsi jelöléssel, a választás lebonyolításával vagy eredményével összefüggésben –, az adott jogvita nem minősül érdemi vitának, így bírósági úton sem érvényesíthető (BH2013. 79.). Ezzel párhuzamosan a szakszervezetek tájékoztatáshoz való joga tág értelmezést nyer: azt nem kizárólag munkaidőben, hanem azon kívül is gyakorolhatják, feltéve, hogy e jogukat rendeltetésszerűen, az együttműködési kötelezettség keretei között érvényesítik (BH2011. 263.).

azt is vizsgálni kell, hogy e megkülönböztetés minden esetben objektíven igazolható-e, különös tekintettel a közsférában a munkáltató által levont szakszervezeti tagdíj megszüntetésére irányuló jogszabály-módosításokra. Ilyen esetekben az egyesülési szabadság alkotmányos kerete formálisan változatlan marad, miközben a szakszervezetek hatékony működésének feltételei érdemben romolhatnak a szabályozásban bekövetkezett változások miatt.

A munkavállalói érdekképviselői tagdíjfizetés önkéntességéről szóló 1991. évi XXIX. törvény az egyesülési szabadság védelmének egyik garanciális szabályát rögzíti. A törvény alapelve, hogy a szakszervezeti vagy egyéb érdekképviselői tagdíj levonása kizárólag a munkavállaló kifejezett, írásbeli hozzájárulása alapján történhet. A munkáltató – törvényben meghatározott kivételektől eltekintve – köteles a munkavállaló kérelmére a tagdíjat a munkabérből levonni, és azt a megjelölt érdekképviselői szervezet részére átutalni.

A szabályozás részletesen meghatározza a munkáltató kötelezettségeit is: a levonást a bérfizetéssel egyidejűleg kell teljesíteni, valamint az érdekképviselői kéérésére évente egy alkalommal tájékoztatást kell adni a tagdíjfizető munkavállalók köréről és a levont összegekről. Fontos garanciális elem, hogy e feladatok ellátásáért a munkáltató külön díjazásra nem jogosult.

A törvény hangsúlyozza a munkavállalói autonómiát azáltal, hogy a megbízás bármikor, indokolás nélkül, írásban visszavonható, illetve automatikusan megszűnik például a munkaviszony vagy az érintett érdekképviselői szervezet megszűnésével. A nyilatkozatok érvényesüléséhez technikai szabály is kapcsolódik: a bérszámfejtést megelőző rövid határidőn belül tett nyilatkozatokat a munkáltató csak a következő elszámolási időszakban köteles figyelembe venni. A szabályozás egyértelművé teszi továbbá, hogy a munkáltató a megbízás teljesítéséért a polgári jog általános szabályai szerint felel.⁵

Ezzel összefüggésben a Szakszervezetek Együttműködési Fóruma (SZEF) és a Munkástanácsok Országos Szövetsége (MOSZ) közös nyilatkozatban reagált az Alkotmánybíróság azon döntésére, amely elutasította a közsférában alkalmazott, munkáltató általi szakszervezeti tagdíj-levonás megszüntetésével összefüggésben benyújtott alkotmányjogi panaszt. A kérdés hátterére vonatkozó részletes információk a SZEF honlapján érhetők el.⁶

Az ügyben a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény 12/A. §-ának, valamint az ahhoz kapcsolódó jogszabályi rendelkezéseknek az alkotmányosságát vizsgálták. A 2024. január 1-jén hatályba lépett, 2023. évi LXX.

⁵ Kiemelt jelentőséggel bír a közérdekű adatokhoz való hozzáférés kérdése is. A bírói gyakorlat szerint a szakszervezeti tagdíj levonására vonatkozó adatok a közfeladatot ellátó szervek működésével összefüggésben keletkeznek, és a munkáltató kezelésében állnak, így közérdekű adatnak minősülhetnek. E körben az adatok kiadásának megtagadása nem alapozható arra, hogy azok nem közvetlenül a közfeladat ellátására vonatkoznak; az indokolatlan adatszolgáltatás-megtagadás akár a közérdekű adattal visszaélés jogkövetkezményeit is felvetheti (BH2011. 185.). Ugyanakkor az adatszolgáltatási kötelezettség nem terjed ki olyan adatokra, amelyek nem állnak az adatkezelő rendelkezésére, vagy amelyek még nem jöttek létre.

⁶ SZEF, „A közsféra szakszervezeti tagdíj levonásának ügye,” *SZEF.hu* (2023. augusztus 1.), https://szef.hu/2023/08/01/kezdemenyezes-orban-viktor-fele-a-szakszervezeti-tagdijak-miatt/?utm_source=chatgpt.com

törvény által bevezetett módosítások következtében a közszféra számos területén megszűnt a munkáltatók azon jogosultsága, hogy a munkavállalók szakszervezeti és egyéb érdekképviselői szervezetek részére fizetendő tagdíjait levonják és azokat a szervezeteknek átutalják.

Az indítványozók szerint a támadott szabályozás indokolatlanul és aránytalanul korlátozza a szakszervezetek működését, mivel megnehezíti a tagdíjak beszedését, amely a szervezetek elsődleges bevételi forrása. A tagdíjlevonás megszüntetése alternatív fizetési módok alkalmazását teszi szükségessé, ami a tagok számára többletterhet jelent, és a tagság csökkenéséhez vezethet. Emellett a módosítás nehezíti a taglétszám hiteles igazolását és a munkaidő-kedvezmények meghatározását is.

Az indítványozók kifogásolták továbbá a rövid, két hónapos felkészülési időt, amely szerintük sérti a jogállamiságot, valamint diszkriminatívnak tartották a szabályozást, mivel az eltérően kezeli a különböző szakszervezeteket, illetve a köz- és a magánszférát. Az Alkotmánybíróság a panaszt visszautasította, mivel nem látta teljesülni a kivételes alkotmányjogi panasz feltételeit. Álláspontja szerint az indítványozók nem bizonyították, hogy a szabályozás közvetlen alapjogi sérelmet okozott volna a munkavállalók számára. A testület hangsúlyozta, hogy a tagdíjfizetés más módjai korábban is léteztek, így nem igazolt, hogy a változás ellehetetlenítené a szakszervezeti működést. A döntés szerint nem mutatható ki olyan közvetlen kapcsolat sem, amely a támadott szabályozást a szakszervezetek Alaptörvény XVII. cikk (5) bekezdés szerinti jogainak sérelmével összekötné.

A döntés rávilágít arra, hogy az Alkotmánybíróság szigorúan értelmezi a kivételes alkotmányjogi panasz befogadhatósági feltételeit, különösen a közvetlen jogsérelem bizonyításának követelményét. Ugyanakkor vitatható, hogy a testület kellő súllyal értékelte-e a szabályozás gyakorlati hatásait, különösen a szakszervezeti működés pénzügyi és szervezeti feltételeire gyakorolt hatását.

A kollektív autonómia tényleges érvényesülésének vizsgálata azonban nem állhat meg a szervezeti működés feltételeinél. Ugyanilyen jelentőséggel bír annak elemzése is, hogy a munkavállalók kollektív nyomásgyakorlási eszközei – mindenekelőtt a sztrájkjog – milyen korlátok között gyakorolhatók.

3. A sztrájkjog korlátai és a még elégséges szolgáltatás problematikája

A sztrájk ideje alatt biztosítandó minimális szolgáltatások kérdésével összefüggésben a magyar sztrájktörvény 4. § (2) bekezdése kimondja, hogy azoknál a munkáltatóknál, amelyek tevékenysége alapvető hatással van a lakosságra – különösen a tömegközlekedés, a távközlés, valamint a villamos energia, a víz, a gáz és más energetikai szolgáltatások területén –, a sztrájkjog csak úgy gyakorolható, hogy az ne veszélyeztesse a „még elégséges szolgáltatások” biztosítását. A szabályozás egyik legvitatottabb eleme éppen ez a rendszer, amely a közérdek védelme és a sztrájkjog tényleges hatékonysága közötti egyensúly kérdését veti fel.

A sztrájkjog egyik legvitatottabb eleme valóban a még elégséges szolgáltatás mértékének és feltételeinek meghatározása. A fenti fogalom problematikáját egyik

oldalon az adja, hogy a munkavállalóknak alapvető joga a sztrájkhoz való jog, a másik oldalon pedig a társadalom működéséhez szükséges alapvető szolgáltatások zavartalan fenntartása. A jelenleg hatályos sztrájktörvény ezt a problémakört hivatott megoldani több-kevesebb sikerrel, ebből kifolyólag a gyakorlati alkalmazás során számos akadályba ütköznek a jogalkalmazók.

Hazánkban a sztrájkhoz való jog alkotmányos alapjog, amely a munkavállalók kollektív érdekérvényesítésének egyik legfontosabb eszköze. Ez az alapjog azonban nem korlátlan, ezért a lakosságot alapvetően érintő tevékenységet végző munkáltatónál a sztrájkjog csak úgy gyakorolható, hogy az a még elégséges szolgáltatás teljesítését ne gátolja. Ezen általános megfogalmazásból a törvény kiemelt néhány ágazatot, ahol különösen fontos a még elégséges szolgáltatás biztosítása sztrájk idején. Ezek az ágazatok, amelyeket kiemelt a közforgalmi tömegközlekedés és távközlés, továbbá az áram, a víz, a gáz és egyéb energia szolgáltatását ellátó szervek. A törvény ebben az esetben pedig kötelezettséget telepít, mind a munkáltatóra, mind a munkavállalóra és a sztrájkot szervező szakszervezetekre. A sztrájk alatt csak a főkötelezettségek mint a munkavégzés és a bérfizetés szünetelnek, az együttműködés és a rendeltetésszerű joggyakorlás általános kötelezettsége nem.⁷

A még elégséges szolgáltatás mértékét és feltételeit a törvény megállapíthatja, azonban a törvényi szabályozás hiányában a felek megállapodására bízva a még elégséges szolgáltatás mértékének és feltételeinek megállapítását [1989. évi VII. törvény a sztrájkokról 4.§]. A sztrájk ebben az esetben akkor tartható meg, ha a felek a megállapodást megkötötték, vagy ennek meghíúsulása esetén bármelyikük kérelmére a munkaügyi perben eljáró bíróság jogerős határozata megállapította a még elégséges szolgáltatás mértékét és feltételeit. A gyakorlatban viszont ez az egyik tényező, ami elnehezíti a sztrájk megfelelő funkciójának érvényesülését. A sztrájktörvény kritikusai szerint a szabályozás korlátozza és sok esetben túlzottan gyengíti a sztrájkjogot, mivel a kötelezően fenntartandó szint gyakran olyan magas, hogy a sztrájk nem gyakorol érdemi nyomást a munkáltatókra. Ez az esetkör hazánkban többnyire az oktatás és a szociális szféra⁸ területén jelent meg problémaként.

A megállapodás hiánya miatti bírósági eljárások gyakran késleltetik a sztrájk megszervezését és megvalósulását, mivel a sztrájk az időzítésen múlik, az időigényes eljárás, így ellehetetleníti az érdemi sztrájkot.⁹

A fentiek abban a jogalkotói szellemben kerültek megállapításra, hogy a jogalkotó korlátozni kívánta a sztrájkjog gyakorlását azoknál a munkáltatóknál, amelyeknek működése a társadalom alapvető szükségleteinek, mindennapi működéséhez elengedhetetlen. A probléma azonban ebből a kettősségből fakad, ugyanis minél magasabb a kötelezően biztosítandó szolgáltatási szint, annál inkább kiüresedhet a sztrájkkal elérni kívánt hatás.¹⁰ Viszont az sem elhanyagolható gond a témához

⁷ KAJTÁR Edit: *A sztrájkjog gyakorlása a Legfelsőbb Bíróság esetjogának tükrében*, JURA, 2009/1. 47-53.

⁸ BH2021. 144.

⁹ *Az állam szabotálása miatt a strasbourgi bírósághoz fordultak a sztrájkjog védelmében*, Magyar Helsinki Bizottság, 2021. <https://helsinki.hu/az-allam-szabotalasa-strasbourgi-birosag-sztrajkjog/>, 12 April 2026.

¹⁰ SZABÓ Imre Szilárd: Sztrájkjogi problémák, *Magyar Munkajog* E-folyóirat 2016/1.

kapcsolódóan, hogy a bizonyos szolgáltatások megszakadása súlyos következményekkel járhat a társadalomra nézve, ilyen szolgáltatások például az egészségügyi ellátás, a közbiztonság fenntartásához kapcsolódó tevékenységek, valamint az alapvető közműszolgáltatások. Összefoglalva azok a szolgáltatások, amelyek működésének teljes leállása közvetlenül veszélyezteti az emberek életét és egészségét.¹¹

A vonatkozó KMK vélemény értelmében a még elégséges szolgáltatás mértékéről és feltételeiről a bíróságnak a felek által megtett ajánlatok vizsgálatával és az egyik fél által tett ajánlat elfogadásáról rendelkező határozat meghozatalával lehetséges döntenie. A jogszabály a felek közötti megállapodást helyezi előtérbe, amelyből következően a sztrájkjal kapcsolatos egyeztetések nem korlátozódhatnak a formális jellegű eljárásra. A felek a jogszabály céljának akkor tesznek eleget, ha az egyeztetések során érdemi és szakmailag megalapozott ajánlatokat terjesztenek elő. A még elégséges szolgáltatás körében folytatott tárgyalások nem irányulhatnak a sztrájk ellehetetlenítésére olyan ajánlatok megtételével, amelyek kiüresítik a sztrájk célját. A megállapodás hiányában a kérdésben hozott bíróság döntés a tervezett sztrájk jogszerű megtarthatóságának előfeltétele, a gyakorlatban a megállapodás kezdeményezésére rendszerint az a fél jogosult és érdekelt, amely a sztrájk megtartásában érdekelt.¹²

További nehézségként jelentkezik a még elégséges szolgáltatás fogalmának meghatározatlansága, mivel a törvény nem ad minden ágazatra kiterjedő definíciót, így annak tartalma jelentős mértékben az adott eset körülményeiktől és a bírósági jogértelmezéstől függ. Ez mind a munkavállalók, mind a munkáltatók számára jogbizonytalanságot eredményez.

A még elégséges szolgáltatások nyújtására vonatkozó magyar szabályozás a gyakorlatban azonban aránytalanul korlátozhatja a sztrájkjog érvényesülését – amint arra Berki Erzsébet, Hungler Sára, Ajtay-Horváth Viola és Szabó Imre Szilárd is rámutatnak. Álláspontjuk szerint, bár a szabályozás célja a lakosság alapvető szükségleteinek védelme, a meghatározott még elégséges szolgáltatási szintek gyakran olyan magasak, hogy érdemben kiüresítik a sztrájk célját és tényleges hatását. Mindez felveti annak kérdését is, hogy a hazai szabályozás mennyiben felel meg a nemzetközi normáknak, különösen az ILO által kialakított követelményeknek.¹³

A vonatkozó jogszabályok modern értelmezése továbbá azon az előfeltevésen nyugszik, hogy a felek megállapodása csupán jogszabályi szabályozás hiányában tölthet be érdemi szerepet, ami a hivatkozott szerzők szerint még tág értelmezés

¹¹ 1/2013. (IV.8.) KMK vélemény a sztrájkjog gyakorlásának egyes kérdéseiről.

¹² GÖNDÖR Éva – FERENCZ Jácint – KELEMEN Roland – TRENYSÁN Máté – WELLMANN Barna Bence: A munkaügyi kapcsolatok joga Magyarországon (szerk: Ferenc Jácint) Gondolat Kiadó, Budapest, 2019, 119.

¹³ Berki, Erzsébet. „Sztrájkok és beavatkozások.” *Munkajog* 2022, 4. sz. (2022): 40–49. Hungler, Sára. „Sztrájkjog.” In *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, szerkesztette: Jakab András, Könczöl Miklós, Menyhárd Attila és Sulyok Gábor, 1–22. Budapest: ORAC Kiadó Kft.; Eötvös Loránd Kutatóhálózat Társadalomtudományi Központ Jogi Intézet, 2023. Ajtay-Horváth, Viola. „Quo vadis sztrájkjog? – Gondolatok a még elégséges szolgáltatásról.” *De iurisprudencia et iure publico* 7, 2. sz. (2013): 1–22. Szabó, Imre Szilárd. „Még elégséges szolgáltatás a gyakorlatban – az elmúlt tizenhárom év 'legnagyobb' személyszállítási sztrájkjának tanulságai.” *Munkajog* 2. sz. (2023): 65–70

mellett sem tekinthető kielégítő megközelítésnek. A közszolgáltatások sokfélesége ugyanis eleve korlátozza a jogalkotó lehetőségeit: a szabályozás legfeljebb általános elvek és keretek meghatározására alkalmas, a konkrét helyzetek teljes körű lefedésére nem.

Hasonló aggályokat fogalmaz meg Berke Gyula és Kiss György is, akik szerint a felek megállapodására való kizárólagos támaszkodás a még elégséges szolgáltatások rendszerében nem nyújt megfelelő megoldást. Álláspontjuk szerint ehelyett szükség lenne a szolgáltatási kötelezettségekre vonatkozó részletesebb anyagi jogi szabályokra, hatékonyabb vitarendezési mechanizmusokra, valamint arra, hogy a még elégséges szolgáltatások rendszere szorosabban illeszkedjen a közszolgáltatásokra irányadó átfogó szabályozási kerethez.¹⁴

Magyarországon az elmúlt években a vita középpontjában a pedagógusokat érintő sztrájkok álltak, ahol szintén a még elégséges szolgáltatás kérdésköre jelent meg az egyik fő problémaként. A 2022-ben kibontakozó pedagógussztrájkok esetében a kormány rendeletben határozta meg a még elégséges szolgáltatás tartalmát, amely előírta, hogy a tanítási órák jelentős részét meg kell tartani és biztosítani kell a tanulók felügyeletét is. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az intézmények működése csekély mértékben csökkent, így a sztrájk lényegi nyomásgyakorló ereje jelentősen mérséklődött. A pedagógussztrájk esete jól tükrözi, hogy a még elégséges szolgáltatás meghatározása nem csupán egyszerű technikai kérdés, hanem alapjogi jelentőségű probléma. A jövőben olyan szabályozási megoldásokra van szükség, amelyek egyértelműbb kereteket adnak és biztosítják, hogy a sztrájk ne váljon formálissá.

Összefoglalva megállapítható, hogy a jelenlegi gyakorlat indokolatlanul szűkíti a munkavállalók rendelkezésére álló kollektív fellépési lehetőségeket, és nem teremt megfelelő egyensúlyt a közérdek védelme és a sztrájkjog gyakorlása között. Nem várható el továbbá, hogy e problémakört a szociális partnerek önmagukban, egy világosabb és koherensebb jogi keret hiányában rendezzék.

A kollektív munkajogok gyakorlását érintő korlátozások vizsgálata mellett ugyanakkor arra is tekintettel kell lenni, hogy a munkaviszony keretében érvényesülő egyéni alapjogok – mindenekelőtt a véleménynyilvánítás szabadsága – miként kapcsolódnak az érdekképviselési tevékenységhez, valamint a munkajogi lojalitás követelményéhez.

4. A véleménynyilvánítás szabadsága a munkaviszonyban és annak alapjogi mércéje

A Bizottság aggályokat fogalmazott meg a Munka Törvénykönyve 8. és 9. §-ával kapcsolatban, rámutatva arra, hogy e rendelkezések megfogalmazása akadályozhatja vagy korlátozhatja az Egyezmény által védett alapvető jogok gyakorlását, ideértve a munkavállalói szervezetek azon jogát is, hogy tagjaik szakmai érdekeit képviseljék és védjék. Ennek nyomán a Bizottság felszólította a Kormányt, hogy a szociális partnerekkel együttműködve biztosítsa: e szabályok ne korlátozzák

¹⁴ Berke, Gyula és Kiss György. „A sztrájk korlátozása közüzemeknél és stratégiai vállalatoknál – külföldi példákkal”. *Pécsi Munkajogi Közlemények* 2, 2. sz. (2009): 29–72.

az egyesülési szabadság érvényesülését.

A problémafelvetés azonban túlmutat a klasszikus kollektív munkajogi kérdéseken, és ráirányítja a figyelmet arra, hogy a munkavállalói alapjogok védelme a munkaviszonyban szükségképpen az egyéni és kollektív dimenziók összekapcsolásával értelmezhető. Noha a Bizottság észrevétele közvetlenül a Munka Törvénykönyve 8. és 9. §-ának esetleges korlátozó hatására irányul, e rendelkezések értelmezése valójában a munkaviszonyban érvényesülő alapjogi mérlegelés tágabb összefüggésrendszerébe illeszkedik.

Guba, Halmos és Szolnokiné álláspontjával összhangban a munkavállaló véleménynyilvánítási szabadságának jogi értékelése során kettős követelményt kell szem előtt tartani: egyrészt biztosítani kell e jog lehető legteljesebb érvényesülését, másrészt fenn kell tartani a munkaviszony rendeltetésszerű működését. E két szempont közötti egyensúly megteremtése érdekében nem indokolt sem a munkavállalói autonómia, sem a munkáltatói utasítási és lojalitási jog túlhangsúlyozása; a megfelelő megközelítés egy gondosan kialakított mérlegelési teszt alkalmazása. Ez a kiegyensúlyozó szemlélet a magyar Munka Törvénykönyvében is megjelenik, amely a munkavállalók és a munkáltatók társadalmi és gazdasági érdekei között törekszik egyensúlyt teremteni. A munkajogi gyakorlatot pedig ma már nem pusztán a jogszabályok szó szerinti értelmezése alakítja, hanem az évtizedek során kialakult bírói mércék is, amelyek az igazságossági szempontok érvényesítését segítik.

Nemzetközi szinten az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke, valamint az Európai Emberi Jogi Bíróság több évtizedes ítélkezési gyakorlata határozza meg a véleménynyilvánítás szabadságának alapvető kereteit. Az Egyezmény 10. cikke biztosítja a véleményalkotás szabadságát, valamint az információk közlésének és befogadásának jogát, ugyanakkor lehetővé teszi e jog korlátozását, amennyiben az törvényen alapul, legitim célt szolgál, és egy demokratikus társadalomban szükségesnek minősül.¹⁵

Az EJEK következetes gyakorlata szerint a véleménynyilvánítás szabadsága „a demokratikus társadalom egyik alapköve”, amely nemcsak a kedvezően fogadott vagy semleges közlésekre terjed ki, hanem azokra is, amelyek „sértenek, megbotránkoztatnak vagy nyugtalanítanak”.¹⁶ A Bíróság ugyanakkor differenciált védelmi szintet alkalmaz: a közügyek vitatása és a közérdekű kérdésekben történő megszólalás fokozott alapjogi védelmet élvez, míg más esetekben – például a jóhírnév védelme vagy a közrend biztosítása érdekében – szélesebb mérlegelési mozgástér illeti meg az államot.¹⁷

A strasbourgi gyakorlat azt is egyértelművé tette, hogy a 10. cikk a munkaviszonyokban is alkalmazandó. A munkavállalók véleménynyilvánítása tehát főszabály szerint alapjogi védelem alatt áll, azonban annak korlátját képezhetik a munkaviszonyból fakadó lojalitási, tartózkodási és titoktartási kötelezettségek.¹⁸ Az

¹⁵ Emberi Jogok Európai Egyezménye, 10. cikk.

¹⁶ Handyside v. United Kingdom, 49. bek.

¹⁷ The Sunday Times v. the United Kingdom (No. 1), Judgment of 26 April 1979, Lingens v. Austria, Judgment of 8 July 1986

¹⁸ Fuentes Bobo v. Spain, Judgment of 29 February 2000. Palomo Sánchez and Others v. Spain [GC],

EJEB ilyen ügyekben egy összetett mérlegelési tesztet alkalmaz, amely figyelembe veszi többek között a közlés közérdekű jellegét, a munkáltatónak okozott esetleges hátrányt, a munkavállaló jóhiszeműségét, valamint a vele szemben alkalmazott szankció arányosságát.¹⁹

E megközelítés alapján a véleménynyilvánítás szabadsága a munka világában sem zárható ki, ugyanakkor gyakorlása nem korlátlan: az egymással versengő érdekek – különösen a munkáltató jogos gazdasági érdekei és a munkavállaló alapjogai – közötti egyensúlyt minden esetben konkrét, szükségességi és arányossági vizsgálat keretében kell meghatározni.

A hazai jogfejlődésben ezzel párhuzamosan a Magyar Alkotmánybíróság az 1990-es évektől kezdődően alakított ki jelentős doktrínát e jog tartalmára és korlátaira vonatkozóan, amelyet a Kúria ítélezési gyakorlata is tovább konkretizál, még a magyar jogrendszer viszonylag korlátozott precedensjellegének keretei között is.

E fejlődési ív egyik meghatározó állomása a 14/2017. (VI. 30.) AB határozat, amely nemcsak megerősítette a munkaviszonyban fennálló hűségkötelezettség jelentőségét, hanem egyúttal részletes mérlegelési szempontokat is kidolgozott a véleménynyilvánítási szabadság korlátozhatóságának vizsgálatához. A 14/2017. (VI. 30.) AB határozat a munkavállalói véleménynyilvánítás szabadságának munkaviszonyban érvényesülő alkotmányos mércéjét vizsgálta. Az alapügyben a munkavállaló munkaviszonyát azért szüntették meg, mert egy, humánerőforrás-témájú internetes portál működtetésében vett részt, és azon a munkaköréhez kapcsolódó szakmai tárgyú írásokat tett közzé. A munkáltató szerint e tevékenység alkalmas volt arra, hogy veszélyeztesse jogos gazdasági érdekeit, mivel a munkavállaló olyan, a munkája során megszerzett tudást hasznosított, amely összefügghetett a munkáltatónál folyamatban lévő humánerőforrás-stratégiai változtatásokkal. A Kúria ezt az érvelést elfogadta, és jogszerűnek ítélte a felmondást.

Az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszt ugyan elutasította, határozata mégis elvi jelentőségű, mert részletesen kidolgozta a munkaviszonyban érvényesülő véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos kereteit. A testület abból indult ki, hogy az alapjogok a munkajogi viszonyokban is érvényesülnek, még ha közvetett módon is, a munkajogi generálklauzulák alkotmánykonform értelmezésén keresztül. Külön hangsúlyozta, hogy a munkaviszony aszimmetrikus viszony, amelyben a munkáltatói utasítási jog és a munkavállalói „hűségi” kötelezettség szükségképpen korlátozza a munkavállaló cselekvési és véleménynyilvánítási szabadságát, e korlátozás azonban csak az alapjogok szükséges és arányos korlátozásának alkotmányos követelményei mellett fogadható el.

A határozat egyik legfontosabb eleme, hogy az Alkotmánybíróság meghatározta azokat a szempontokat, amelyeket a bíróságoknak mérlegelniük kell, ha a munkavállaló véleménynyilvánítási szabadsága és a munkáltató jogos gazdasági érdekei kerülnek összeütközésbe. E mérlegelés során figyelembe kell venni a közlés közéleti vagy szakmai kötődését, azt, hogy tényállításról vagy értékítéletéről van-e szó, a munkáltatóra gyakorolt esetleges hátrányt, a munkavállaló jóhiszeműségét,

Judgment of 12 September 2011

¹⁹ Guja v. Moldova [GC], Judgment of 12 February 2008, Matúz v. Hungary, Judgment of 21 October 2014

valamint az alkalmazott munkáltatói szankció súlyát. Az Alkotmánybíróság e körben kifejezetten támaszkodott az EJEB gyakorlatára is.

A konkrét ügyben ugyanakkor a testület arra a következtetésre jutott, hogy az érintett közlések döntően szakmai jellegűek voltak, és nem mutattak olyan közéleti kötődést, amely az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdése szerinti kiemelt alapjogi védelem körébe emelné őket. Ennek alapján az Alkotmánybíróság nem látta megalapozottnak a kúriai döntés alaptörvény-ellenességének megállapítását. A határozat így végső soron nem a panasz sikerével, hanem a munkavállalói véleménynyilvánítás munkajogi korlátainak alkotmányos kereteit kijelölő elvi tételeivel vált meghatározóvá.

A döntés jelentősége ezért elsősorban abban áll, hogy a magyar alkotmányos és munkajogi gondolkodás számára világossá tette: a munkavállalói véleménynyilvánítás nem zárható ki eleve a munkaviszonyból, de annak védelme nem korlátlan. A munkáltató jogos gazdasági érdekeinek, jó hírnevének és működésének védelme, valamint a munkavállaló alapjogainak érvényesülése között minden esetben gondos, alkotmányos szempontú mérlegelésre van szükség. A szükségességi és arányossági teszt általános alkalmazásán túl a bíróságoknak figyelembe kell venniük többek között a közlés közérdeklődésre számot tartó jellegét, annak minősítését (tényállítást vagy véleményt), az okozott kár mértékét és a munkáltató jó hírnevére gyakorolt hatását, a munkavállaló jóhiszeműségét, valamint az alkalmazott szankció súlyosságát.

Guba és munkatársai rámutatnak arra, hogy a Kúria korábbi ítélezési gyakorlata egyértelmű tendenciát mutatott: a véleménynyilvánítás szabadságának megsértésével kapcsolatos ügyeket rendszerint egyszerűsített eljárás keretében bírálták el. Ez a megközelítés a klasszikus munkajogi felfogásból indult ki, amely a munkáltatót a munkaviszony domináns szereplőjeként kezeli, és széles mozgásteret biztosít számára a munkavállaló magatartásának meghatározásában annak érdekében, hogy a munkaviszony alapvető célja – a munkáltató érdekében és javára történő hatékony munkavégzés – érvényesülhessen. Ennek következtében a döntéshozatal során elsősorban a munkaviszony sajátosságai érvényesültek, míg a munkavállaló véleménynyilvánítási szabadsága háttérbe szorult.

A későbbi bírói gyakorlat ugyanakkor fokozatos elmozdulást mutatott: egyre hangsúlyosabbá vált a véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos dimenziója. E folyamat egyik meghatározó állomása a 14/2017. (VI. 30.) AB határozat, amely – az EJEB ítélezési gyakorlatára is támaszkodva – új, komplex alkotmányossági mércét dolgozott ki a munkavállalói véleménynyilvánítás korlátozhatóságának értékelésére.

Mindazonáltal az Európai Emberi Jogi Bíróság a magyar ügyek kapcsán úgy ítélte meg, hogy az Alkotmánybíróság által kialakított kritériumrendszer nem minden esetben biztosít kellően erős védelmet a munkavállalók számára, és annak alkalmazása nem minden tekintetben felel meg a nemzetközi standardoknak.²⁰

²⁰ Veronika Guba, Szilvia Halmos és Krisztina Szolnokiné Csernay, „A véleménynyilvánítás szabadsága a munkajogviszonyokban az Emberi Jogok Európai Bírósága, a Kúria valamint az Alkotmánybíróság gyakorlatának tükrében,” *Magyar Munkajog E-folyóirat* 1. sz. (2024): 83–84.

Összességében megfigyelhető, hogy a magyar munkaügyi ítélkezés fejlődése egyre inkább két korábban elkülönülő megközelítés – a hagyományos munkajogi szemlélet és az Alkotmánybíróság, illetve az EJEB által képviselt, alapjog-központú modell – közelítésének, fokozatos összekapcsolódásának irányába halad. A jelenlegi törvényi környezet kedvező feltételeket teremt e szintézis kibontakozásához.

Ezt támasztja alá a Munka Törvénykönyve 8. § (3) bekezdése és 9. § (2) bekezdése is, amelyek a szükségességi és arányossági teszt együttes alkalmazásával – az EJEB gyakorlatával összhangban – határozzák meg a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozhatósági feltételeit. Bár az EJEB e szempontokat az egyes ügýtípusok sajátosságaihoz igazítva részletesebben és konkrétabban dolgozta ki, a magyar szabályozás mégis megteremti annak normatív alapját, hogy a munkaügyi ítélkezés egységesebb, egyben hangsúlyosan alapjogi szemléletű irányba fejlődjön. Ebből következően a Bizottság álláspontja nem feltétlenül tekinthető kizárólagosan megalapozottnak abban az értelemben, hogy az Mt. 8. és 9. §-a önmagukban szükségképpen az Egyezményben védett jogok indokolatlan korlátozásához vezetnének. A kifogás inkább arra mutat rá, hogy e rendelkezések alkalmazása során fennállhat a túlzott vagy bizonytalan alapjog-korlátozás veszélye, különösen a munkavállalói érdekképviseltek tevékenységével összefüggésben. A magyar szabályozás azonban megteremti annak normatív alapját, hogy a bíróságok a szükségességi és arányossági teszt következetes alkalmazásával, az EJEB esetjogára figyelemmel, alapjogi szemléletű és egységesebb munkaügyi ítélkezési gyakorlatot alakítsanak ki.

Következtetések

A fenti részterületek áttekintése alapján a magyar szabályozás megítélése nem egyszerűsíthető arra a kérdésre, hogy az egyesülési szabadság alkotmányos védelme formálisan fennáll-e. A döntő kérdés inkább az, hogy az intézményi garanciák, a szervezeti működés feltételei és a jogalkalmazói gyakorlat miként kapcsolódnak egymáshoz, és ezek együtt mennyiben teszik lehetővé a kollektív jogok tényleges érvényesülését.

Normatív szempontból a magyar jogrendszer több lényeges elemet biztosít az egyesülési szabadság védelméhez. Az alkotmányos alapok adottak, a Munka Törvénykönyve a szükségesség és arányosság követelményére épülő korlátozási modellt alkalmaz, és a bírói gyakorlatban is erősödik az alapjogi érvelés szerepe. Mindez azonban önmagában még nem oldja fel azokat a gyakorlati problémákat, amelyekre a CAS-eljárás is rámutatott.

A vizsgált területek nem csupán a rendszerben meglévő feszültségekre világítanak rá, hanem arra is, hogy a megoldásukhoz szükséges normatív iránymutatások már rendelkezésre állnak. A nemzetközi felületei mechanizmusok gyakorlata, az alkotmánybírósági ítélkezés, az összehasonlító jogtudomány eredményei, valamint a hazai jogtudósok és jogalkalmazók munkái egyaránt olyan standardokat kínálnak, amelyek következetesebb beépítése indokolt lenne a szabályozásba és a jogalkalmazásba. A kihívás tehát nem annyira a jogi mércék hiányában, hanem sokkal inkább azok következetes és rendszerszintű

alkalmazásában rejlik.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatának fejlődése, valamint a véleménynyilvánítás szabadságának értelmezése terén az EJEB megközelítéseivel mutatkozó egyre szorosabb összhang azt jelzi, hogy a magyar munkajogban reális lehetőség mutatkozik az alapjogi szemlélet mélyebb integrálására. Hasonló, a különböző megközelítéseket közelítő és összehangoló fejlődési irány a kollektív munkajog területén is indokolt és várható.

A CAS ajánlásai egyúttal hangsúlyozzák a strukturált társadalmi párbeszéd, valamint a megbízható empirikus adatok szerepét abban, hogy a szabályozási beavatkozások szükségessége és arányossága megfelelően megítélhető legyen.

A magyar gyakorlat a jövőben fontos tanulságokkal szolgálhat a nemzetközi munkajog számára is. Az egyesülési szabadság tényleges érvényesüléséhez ugyanis nem elegendő az alkotmányos garanciák pusztá deklarációja: elengedhetetlen a közérdek, a munkáltatói jogosítványok és a szakszervezeti autonómia közötti folyamatos, dinamikus egyensúly kialakítása.

Ebben a keretben a CAS-eljárás nem csupán a megfelelés vizsgálatának eszköze, hanem a nemzeti jog és a nemzetközi munkajogi normák közötti folyamatos párbeszéd fóruma is. E párbeszéd eredményessége – különösen, ha konkrét szabályozási változásokban is testet ölt – meghatározó lehet az egyesülési szabadság tényleges érvényesülése szempontjából Magyarországon.

Irodalomjegyzék

- Berke Gyula – Kiss György: *Kommentár a Munka törvénykönyvéhez*. Budapest, 2014, e-book.
- Berke Gyula – Kiss György: „A sztrájk korlátozása közüzemeknél és stratégiai vállalatoknál – külföldi példákkal.” *Pécsi Munkajogi Közlemények*, 2. évf., 2. sz. (2009), 29–72.
- Szabó Imre Szilárd: *A szakszervezet jogállása a magyar munkajogban*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar – Novissima Kiadó, 2022, 134., 135., 144–145.
- Szabó Imre Szilárd: „Sztrájkjogi problémák.” *Magyar Munkajog E-folyóirat*, 2016/1.
- Szabó Imre Szilárd: „Még elégséges szolgáltatás a gyakorlatban – az elmúlt tizenhárom év 'legnagyobb' személyszállítási sztrájkjának tanulságai.” *Munkajog*, 2023/2, 65–70.
- Göndör Éva – Ferencz Jácint – Kelemen Roland – Trenyisán Máté – Wellmann Barna Bence: *A munkaügyi kapcsolatok joga Magyarországon*. Szerk.: Ferencz Jácint, Budapest, Gondolat Kiadó, 2019, 119.
- Kajtár Edit: „A sztrájkjog gyakorlása a Legfelsőbb Bíróság esetjogának tükrében.” *JURA*, 2009/1, 47–53.
- Berki Erzsébet: „Sztrájkok és beavatkozások.” *Munkajog*, 2022/4, 40–49.
- Hungler Sára: „Sztrájkjog.” In: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Budapest, ORAC Kiadó – ELKH TK JTI, 2023, 1–22.

-
- Ajtay-Horváth Viola: „Quo vadis sztrájkjog? – Gondolatok a még elégséges szolgáltatásról.” *De iurisprudentia et iure publico*, 7. évf., 2. sz. (2013), 1–22.
 - Guba Veronika – Halmos Szilvia – Szolnokiné Csernay Krisztina: „A véleménynyilvánítás szabadsága a munkajogviszonyokban az Emberi Jogok Európai Bírósága, a Kúria valamint az Alkotmánybíróság gyakorlatának tükrében.” *Magyar Munkajog E-folyóirat*, 2024/1, 83–84.
-
-

Zöld pénzügyek a magyar bankrendszerben

Nagy Zoltán* – Molnár Dalma Laura**

Jelen tanulmány célja annak feltárása a bankok miért is tekinthetők a zöld átállás kulcsszereplőinek, továbbá egy átfogó képet kíván adni a hazai bankszektor zöld átálláshoz kapcsolódó jelenlegi gyakorlatáról, és rendszerezze azokat a megoldásokat, amelyekkel a hitelintézetek a fenntarthatóbb jövő megvalósítását támogatják. Ennek keretében bemutatja a legjellemzőbb banki eszközöket és intézkedéseket, valamint rámutat a működésben megjelenő főbb kihívásokra és fejlesztési irányokra, különös tekintettel a termékekre, a finanszírozási döntésekre és a klímakockázatok kezelésére.

Kulcsszavak: ESG, hitelintézet, környezeti kockázat, fenntarthatóság

Green finance in the Hungarian banking sector

The purpose of this study is to examine why banks may be regarded as key actors in the green transition. It further aims to provide a comprehensive overview of the current practices of the domestic banking sector in relation to the green transition, and to systematise those solutions through which credit institutions support the achievement of a more sustainable future. To that end, it sets out the most prevalent banking instruments and measures, and identifies the principal operational challenges and potential areas for further development, with particular emphasis on products, financing decisions, and the identification, assessment and management of climate-related risks.

Keywords: ESG, credit institution, environmental risk, sustainability

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.22>

1. Bevezetés

A globális klímaváltozás az elmúlt évtizedekben az emberiség egyik legmeghatározóbb és legsúlyosabb kihívásává vált, amely nem csupán környezeti és társadalmi, hanem gazdasági és pénzügyi szempontból is érezteti hatását. Ebből kifolyólag, az első nagy lépést a világ vezetői 2015-ben tették meg a *Párizsi Megállapodás* elfogadásával, amelynek célja a globális átlaghőmérséklet emelkedésének az iparosodás előtti sinthez képest 2 Celsius fok alatti tartása, valamint azon erőfeszítések folytatása, amelyek a hőmérséklet-emelkedés 1,5 Celsius fokra való korlátozása érdekében jelentősen csökkentenék az éghajlatváltozás

* Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Pénzügyi Jogi Intézeti Tanszék. Kutató professzor, Közép-európai Akadémia, Miskolci Egyetem.

** PhD-hallgató, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

kockázatait és hatásait.¹ A megállapodás világos keretet és közös célt biztosít a részes államok számára a klímaváltozás mérséklésében, ugyanakkor a tudományos adatok rávilágítanak arra is, hogy az idő előrehaladtával egyre szűkül az esély a célkitűzések teljesítésére. Az ENSZ Meteorológiai Világszervezete (WMO) által összegyűjtött adatok² szerint a 2024-es év volt a valaha mért legmelegebb év, ugyanis a hőmérséklet átlépte a kritikus 1,5 Celsius fokos küszöbértéket a növekvő szén-dioxid-kibocsátás miatt. Bár a Párizsi Megállapodás hosszú távú hőmérsékleti célja még nem vált teljesíthetetlenné, azonban aggasztóan komoly veszélybe került, amely sürgető beavatkozásokat indokol. A klímaváltozás következményei a pénzügyi rendszer egészére nézve is komoly kockázatokat hordoznak, amelyre vezető döntéshozók már korábban felhívták a figyelmet.³

A gyakorlatban az EKB első, gazdaság egészére kiterjedő klímastressztesztje kimutatta, hogy a zöld átállás rövid távú költségeket okoz, azonban hosszú távon a fizikai kockázatok – a természeti katasztrófák, aszályok, árvizek, erdőtűzek – csökkenése miatt kedvezőbb hatással járnak. Ezzel párhuzamosan az átállási kockázatok – a fosszilis energiahordozókra épülő iparágak leértékelése, szabályozási szigorítások – is egyre erőteljesebbé válnak.⁴ Az első stresszteszt arra a következtetésre jutott, hogy a leginkább veszélyeztetett vállalatokra és bankokra gyakorolt hatás súlyos lehet, és potenciális következményekkel járhat a pénzügyi stabilitásra nézve. Számos más joghatóságban végzett értékelések hasonló következtetésekre jutottak, amelyek fényében a zöld átállás szükségességét már nem kérdőjelezi meg, és egyre nagyobb az érdeklődés az iránt, hogyan valósíthatjuk meg a nettó nulla kibocsátású gazdaságra való átállást, és milyen hatással lesznek a különböző átmeneti útvonalak a pénzügyi rendszerre.⁵

2. A bankok, mint kulcsszereplők a zöld finanszírozásban

A pénzügyi intézmények fenntarthatósági szerepe történetileg is jól körülhatárolható, mivel a bankok már a múltban is kulcsszereplői voltak a társadalmi és gazdasági felelősségvállalásnak, még ha ezt akkor nem is „ESG”-nek nevezték. Az ESG az

¹ 2016. évi L. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Feleinek 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi Megállapodás kihirdetéséről

² <https://wmo.int/news/media-centre/wmo-confirms-2024-warmest-year-record-about-155degc-above-pre-industrial-level>

³ 2015-ben Mark Carney, a Bank of England kormányzója, a holland jegybank által szervezett nemzetközi klímakonferencián a következőképpen fogalmazott: *„Könnyen lehet, hogy amikor a klímaváltozás világos és napi veszéllyé válik a pénzügyi stabilitásra nézve, már túl késő lesz, hogy stabilizáljuk a kétfokos hőmérséklet emelkedést.”* Frank Elderson, az EKB Igazgatóságának tagja és az EKB Felügyeleti Testületének alelnöke pedig a következőt hangsúlyozta: *„Az EU klímaátállási pályájától való eltérés jelentős pénzügyi, jogi és reputációs kockázatokhoz vezethet a bankok számára. Ezért kulcsfontosságú, hogy a bankok azonosítsák, mérjék és – ami a legfontosabb – kezeljék az átmeneti kockázatokat, ahogyan azt bármely más jelentős kockázat esetében is teszik.”*

⁴ Gyura Gábor: ESG és bankszabályozás: haladni kell a korral. Gazdaság és Pénzügy, 7. évf. 4.sz., 2020., 383-385.o.

⁵ Tina Emambakhsh, Maximilian Fuchs - Simon Kördel, Charalampos Kouratzoglou - Chiara Lelli, Riccardo Pizzeghello - Carmelo Salleo, Martina Spaggiari: The Road to Paris: stress testing the transition towards a net-zero economy, Occasional Paper Series, ECB, No 328, 2023., 6.o.

Environmental (környezeti), Social (társadalmi) és Governance (irányítási) angol szavak kezdőbetűiből képzett mozaikszó, amelyben megnyilvánul az a szemléletmód, miszerint döntéseik során a vállalkozások is figyelembe veszik a fenntarthatósági szempontokat, célkitűzéseket. Az ESG egy olyan értékelési keretet jelent, amelynek célja, hogy a pénz- és tőkepiaci szereplők a fenntarthatósági szempontok mentén átlátható és összehasonlítható módon megítélhessék a gazdálkodó szervezetek tevékenységét.⁶

Nemzetközi viszonylatban már a XVI. századi olasz bankok körében is találunk olyan intézményeket, amelyek működésében hangsúlyosan megjelentek a fenntarthatósági szempontok, a felelős hitelezés és az értéktöbblet-teremtés.⁷ Hazánkban elsősorban a szövetkezeti hitelintézetek és takarékpénztárak testesítették meg ezt a hagyományt. Ezek az intézmények tipikusan saját hitelrendszerük megszerzésével a szegényebb lakosság igényeit is figyelembe vevő működést alakítottak ki. A szövetkezetek – a takarékpénztárakra is jellemző – társadalmi-morális célok érvényesítése mellett, a tagok sajátos igényeihez igazodó pénzügyi lehetőségeket kínáltak, amelyeket a bankok nem tudtak biztosítani, ilyen például a mezőgazdasági vállalkozások működési sajátosságaihoz jobban illeszkedő személyi hitel konstrukció nyújtása.⁸ Működésükben további fontos elem volt a piackiegyensúlyozó funkció, vagyis aktívan szerepet vállaltak olyan térségekben, illetve olyan társadalmi célok (szociális, kulturális, közösségi projektek) mentén, ahol más befektetők a beruházások alacsony jövedelmezősége miatt nem jelentek meg.⁹ Ez a logika közvetlenül átültethető a zöld pénzügyekre is, mivel sok környezetileg és társadalmilag hasznos projekt (pl. energiahatékonyság javítása, helyi élelmiszer termelés) kezdetben nem feltétlenül illeszkedik a klasszikus, rövid távú hozamvárásokat követő befektetői logikába. A környezetközpontú ipari működés előfeltétele a motiváció, a környezettudatos ügyfelek kiszolgálása, megnyerése, e célból a társadalom köreiben a tudatosságnak egy bizonyos szintet szükséges elérnie, hogy a környezet védelem megfelelő prioritást élvezzen.¹⁰ A bankok – különösen ha szövetkezeti hagyományokra építenek – képesek zöld pénzügyi termékeik révén a finanszírozási úr betöltésére, és ezzel konkrét, társadalmi hozadékot teremteni.

A 19-20. század folyamán a szövetkezeteknél is fokozatosan elhalványultak a társadalmi-morális célok, előtérbe került az üzleti nyereséget maximalizáló

⁶ Resperger Richárd: A fenntarthatóság szempontjainak való megfelelés egy hazai bank fenntarthatósági jelentéseinek tükrében, In: XVII. Soproni Pénzügyi Napok: A mesterséges intelligencia szerepe a fenntartható gazdasági döntésekben konferenciakötet, (szerk.: Széles Zsuzanna – Szőke Tünde Mónika) Sopron, Soproni Egyetemi Kiadó, 2023., 10.o.

⁷ Nagy Gábor – Sárvári Balázs – Varga Bence: Zöld hitelezés Magyarországon: Tapasztalatok és történeti háttér, In: Halmi Péter (szerk.) Fenntarthatóság a közgazdaság-tudományban Elméleti alapok, alkalmazások, Akadémiai Kiadó 2023., 1-2.o.

⁸ Hunyadi Attila: A különböző szövetkezeti típusok és a szövetkezeti értékrend kialakulása, In: Szövetkezetek Erdélyben és Európában. (szerk.: Somai József) Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár, 2007., 112-114.o.

⁹ Botos Katalin: Elvesztett illúziók. A magyar bankrendszer helyzete és távlatai, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1996., 170.o.

¹⁰ Csák Csilla – Nagy Zoltán: A környezeti és pénzügyi fenntarthatóság, Miskolci Jogi Szemle 15. (2020) 1., 39.o.

működés.¹¹ Ma már a modern pénzügyi rendszerben rájöttek, hogy a fenntartható, etikus működés nem választható el az üzleti fenntarthatóságtól, vagyis egyszerre kell fennmaradnia a profitorientált, prudens működésnek és a zöld szempontoknak. Az egyre szigorodó környezetpolitika ma már önállóan is iparágformáló tényezőnek tekinthető, akár a gépjárművekre vonatkozó emissziós követelményeket, akár a műanyagtermékek korlátozását, illetve tiltását vesszük alapul. A környezeti szabályoknak történő megfelelés vagy meg nem felelés a vállalatok jövedelmezőségét érdemben befolyásolja, így a környezeti szempontok figyelembevétele a gazdasági és pénzügyi elemzésekben egyre kevésbé kerülhető meg.¹²

A zöld banki tevékenység számos kulcsfontosságú tekintetben különbözik a hagyományos banki tevékenységtől. Míg a hagyományos bankok elsősorban a jövedelmezőségre és a kockázatkezelésre összpontosítanak, a zöld bankok a környezetvédelmi szempontokat is beépítik pénzügyi döntéseikbe. A hagyományos bankok gyakran fektetnek be magas szénlábnymomú iparágakba, a rövid távú hasznot helyezve előtérbe. Ezzel szemben a zöld bankok aktívan finanszíroznak megújuló energiaprojekteket, energiahatékony lakhatást és fenntartható infrastruktúrát, portfólióikat a hosszú távú környezetvédelmi célokkal összehangolva.¹³ Ez a megkülönböztetés rávilágít a zöld banki tevékenység átalakító potenciáljára az éghajlati kihívások kezelésében. A bankok jellemzően három fő okból köteleződnek el a fenntarthatóság mellett: jó hírnév, a beruházói kereslet és a kockázatsökkenés.¹⁴ A fenntarthatóság előtérbe helyezésével a zöld bankok nemcsak a környezeti kockázatokat mérséklik, hanem tőkeallokációs funkciót is betöltenek, vagyis a gazdasági ellenálló képességet is fokozzák az alacsony széndioxid-kibocsátású iparágak növekedésének elősegítésével. A hitelintézetek hitelezési és befektetési tevékenységük által meghatározzák a reálgazdaság működését, mivel a vállalatok számára alapvető finanszírozási csatornát biztosítanak, amelyen keresztül érdemben alakítják a gazdasági növekedés feltételeit. Mivel hitel- és betét termékeik, fizetési infrastruktúrájuk, befektetési és vagyonkezelési szolgáltatásaik révén szinte minden gazdasági szereplővel kapcsolatban állnak, így ők dönthetik el a kockázatértékelési és hitelbírálati gyakorlatukon keresztül, hogy mely projektek jutnak forráshoz, milyen feltételekkel.¹⁵ Ezáltal a vállalatfinanszírozásban megjelentek a zöld kötvények, amelyekkel kifejezetten olyan beruházások finanszírozása történik, amelyeknek van környezet- vagy klímavédelmi előnye. Ez egy új mérföldkövet jelent, mivel a befektetők elvárják a vállalatoktól, hogy hosszútávú stratégiáikat az ESG alapelvek beillesztésével egészítsék ki és minél több fenntarthatósági információt tegyenek közzé.¹⁶ Amennyiben a bankok

¹¹ Bácskai Tamás: A Magyar Nemzeti Bank története I., Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig (1816-1924), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993., 115.o.

¹² Gyura Gábor: i.m. 374.o.

¹³ Abdulazez Y. H. Saif-Alyousfi - Turki Rashed Alshammari: Environmental Sustainability and Climate Change: An Emerging Concern in Banking Sectors, In: Sustainability 2025, 17, 1040. (Editor: Stefan Cristian Gherghina), Basel, Switzerland, 2025, 1-3.o.

¹⁴ Vértessy László: Jog és pénzügyek a bankszektorban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2019, 87–94.o.

¹⁵ Abdulazez Y. H. Saif-Alyousfi - Turki Rashed Alshammari: i.m. 1-3.o.

¹⁶ Resperger: i.m. 11.o.

figyelman kívül hagyják a környezeti szempontokat és indirekt módon olyan vállalatok működését támogatják, amelyek jelentős környezeti károkat okoznak, akkor ezzel erősítik a klímaváltozás káros folyamatait. E funkció révén a banki döntések túlmutatnak a szűken értelmezett üzleti racionalitáson.

A banki zöldülést belső és külső hajtóerők, tendenciák formálják. A belső hajtóerők közé tartoznak a vezetők, tulajdonosok és munkavállalók környezettudatosságai, attitűdjeik és egyéni céljaik, nézeteik, amelyek érdemben befolyásolhatják, amelyek érdemben befolyásolhatják az intézmény stratégiai irányultságát. Emellett a gazdasági megfontolások és a banki imázsépítés szintén a fenntarthatóság felé terelhetik a bankokat, hiszen a zöld banki termékek és szolgáltatások új piaci szegmensek megnyitását, piaci részesedésük bővítését, valamint a felelősségi kockázatok mérséklését tehetik lehetővé. A külső hajtóerők körében az állami szereplők, a szabályozók, az ügyfelek, a versenytársak és a társadalom oldaláról érkező elvárások, normák, illetve jogi és piaci nyomások játszanak meghatározó szerepet abban, hogy a bankok milyen mértékben és ütemben integrálják a fenntarthatósági szempontokat működésükbe.¹⁷

A zöld banki tevékenység ígéretes jövője ellenére jelentős kihívásokkal szembesül. Az egyik fő akadály a „greenwashing”¹⁸ elterjedtsége, ahol a szervezetek félreértelmezik környezetvédelmi kötelezettségvállalásaikat a befektetők vonzása érdekében. Ez a gyakorlat aláássa a zöld banki tevékenység hitelességét és rontja a fogyasztói bizalmat.¹⁹ A probléma megoldása érdekében a szabályozó hatóságoknak szigorúbb átláthatósági szabványokat kellett érvényesíteniük, és fokozniuk a pénzügyi intézmények elszámoltathatóságát a fenntarthatósági jelentésekben. Ennek okán az Európai Parlament és Tanács 2022/2464 irányelvének²⁰ (CSRD) 1. cikk (4) bekezdésével kibővíti a közérdeklődésre számot tartó vállalatokra – köztük a hitelintézetekre is – a fenntarthatósági jelentéstételi kötelezettséget. A CSRD azt is megszabja, hogy a fenntarthatósági információknak az éves beszámoló kötelező részét kell képeznie. A jelentéseknek a társadalmi és környezeti kockázatokat szükséges tartalmaznia, valamint többek között azt, hogy a hitelintézetek működése milyen hatást gyakorol környezetre és a társadalomra. A CSRD külön szakaszként határozza meg az Európai Fenntarthatósági Jelentéstételi Standardokat (ESRS), vagyis a fenntarthatósági információk tartalmi követelményeit, hogy azok hogyan is kerülhetnek bele az intézmények jelentésébe. A magyar jogban a bankok számára a legfontosabb környezetvédelmi szempontú rendelkezéseket a 2024. január 1.

¹⁷ Pintér Éva – Deutsch Nikolett: A fenntartható fejlődés elvei és azok érvényre jutása a banki gyakorlatban II. rész, Vezetéstudomány, 43. évf. 1. szám 2012., 58.o.

¹⁸ Amennyiben egy vállalkozás kihasználva a környezetbarát arculathoz tartozó vonzerőt, azt a látszatot kelti, hogy működésének középpontjában a környezettudatoság áll – noha ez nem minden tekintetben igaz, vagy igaz, de megtévesztő lehet a fogyasztó számára – „greenwashing” jelenségről beszélünk. A jelenség neve az adott termék „zöldre mosását”, „zöldre festését” jelenti.

¹⁹ Andrea B. Coulson: How should banks govern the environment? Challenging the construction of action versus veto 2007, In.: Business Strategy and the Environment, volume 18. issue 3., John Wiley & Sons, Ltd and ERP Environment., 2009, 149–161.o.

²⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2022. december 14-i 2022/2464 irányelve a 537/2014/EU rendeletnek, a 2004/109/EK irányelvnek, a 2006/43/EK irányelvnek és 2013/34/EU irányelvnek a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati beszámolás tekintetében történő módosításáról (HL L 322., 2022.12.26., 15.o.)

napjától hatályba lépett 2023. évi CVIII. törvény (ESGtv.)²¹ fekteti le. A jogszabály célja, hogy a hazai vállalkozások fenntarthatósági szempontból objektíven vizsgálhatóvá váljanak, és így a pénzügyi intézmények is teljesebb képet kapjanak ügyfeleik környezeti és társadalmi teljesítményéről. Az ESGtv. szintén előírja minden közérdeklődésre számot tartó vállalat számára az ESG-beszámolási kötelezettséget, amely nyilvános, tartalma korlátozás nélkül megismerhető és bárki által megtekinthető.

A bankok számára egy másik kihívást jelent a zöld projektekkel kapcsolatos pénzügyi kockázat megítélése. Bár ezek a kezdeményezések összhangban vannak a környezetvédelmi célokkal, bizonytalan jövedelmezőségük és hosszú megtérülési idejük elriaszthatja a hagyományos befektetőket. Ez rávilágít az innovatív pénzügyi eszközök, például a kevert finanszírozás szükségességére, annak érdekében, hogy csökkentsék a zöld befektetések kockázatát és szélesebb befektetői kört vonzanak.²² A környezetileg fenntartható gazdaságra való áttérés óriási beruházási igényt generál, amelyet közpénzből lényegében lehetetlen lenne finanszírozni.²³ A szükséges tőke mozgósítása érdekében a bankoknak meghatározó feladata van. A vállalatok finanszírozásán keresztül képesek a gazdasági szereplőket olyan beruházások felé terelni, amelyek elősegítik a zöld átmenetet.²⁴ Az ESG-jelentéstételi kötelezettségek teljesítése és az ezekhez kapcsolódó adatgyűjtés révén a bankok olyan információt termelnek, amely alapvető a befektetők, felügyeltek és más piaci szereplők számára a fenntarthatósági kockázatok és teljesítmény értékeléséhez.

A hitelintézeteknek további kiemelt feladatuk az ügyfelek – különösen a lakossági és vállalati ügyfélkör – fenntarthatósági szempontú edukációja és a zöld pénzügyi termékekkel kapcsolatos tudatosítás. Empirikus kutatások szerint a zöld pénzügyi megoldások iránti nyitottság sok esetben nem párosul megfelelő ismeretekkel, és a banki kommunikáció, tanácsadás, termékismertetés érdemben befolyásolja az ügyfelek döntéseit.²⁵ E tevékenység révén a bankok működése nem csupán piaci értelemben értelmezhető, hanem szélesebb értelemben közérdekű, társadalmi funkciót is betölt, hiszen ügyfélkapcsolati és edukációs gyakorlatuk a gazdaság dekarbonizációjának ütemére és a környezeti terhelés alakulására is visszahat.

²¹ 2023. évi CVIII. törvény a fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő, vállalati társadalmi felelősségvállalás szabályairól és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról (ESGtv.)

²² Leena Fatin - Andrew Whaley: Climate Bonds Initiative. In: World Scientific Encyclopedia of Climate Change: Case Studies of Climate Risk, Action, and Opportunity, Vol. 1, (Edited by: Jan W. Dash), World Scientific, Singapore, 2021, 57–61.

²³ Deák Viktória – Törös-Barczel Nikolett – Holczinger Norbert – Szebelédi Ferenc: Sustainable Investments in the Insurance Sector. Financial and Economic Review, Vol. 21 Issue 4, 2022., 107.o.

²⁴ Resperger: i.m. 11.o.

²⁵ Baranyi Aranka – Zsigrai Hanna: A Z generáció véleménye a zöld pénzügyi megoldásokról egy primer kutatás tükrében., Acta Carolus Robertus, 13(2), Soproni Egyetem, Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Sopron, 2023, 162-164.

Az Európai Parlament és Tanács 2021/1119 rendeletének²⁶ 2. cikk (1) bekezdése rögzíti a környezeti szempontú közös célt, amely szerint az Európai Unió gazdaságának 2050-re el kell érnie a nettó zero üvegházhatásúgáz-kibocsátást. E távlati cél megvalósítása a pénzügyi rendszer számára is alkalmazkodási kényszert teremtett. A tagállamok mind uniós, mind nemzeti szinten megteszik az ehhez kapcsolódó szükséges intézkedéseket. Ezzel a felügyeleti hatóságok feladatává vált ellenőrizni a bankok környezeti kockázatokkal kapcsolatos eljárásait és intézkedéseik révén szükséges beavatkozniuk, amennyiben azok veszélyeztetnék egyes intézmények vagy a pénzügyi rendszer egészének stabilitását.

E törekvés erősítésében jelentős szerepe van a hazai jogi és felügyeleti környezetnek is, amely a Magyar Nemzeti Bank (MNB) egyik legerősebb eszköze a zöld fordulat támogatására és a fenntarthatósági átállás előmozdítására. Érdemes megemlítenünk az MNB által 2019-ben indított Zöld Programot²⁷, amelynek elsődleges célja a klímaváltozáshoz és más környezeti problémákhoz kapcsolódó pénzügyi kockázatok mérséklése, valamint a pénzügyi rendszer zöld átalakításának elősegítése. Az MNB Zöld Programjában a környezeti szempontoknak a pénzügyi közvetítésbe történő integrálását célozza, és ösztönző, illetve szabályozói eszközök – ajánlások – kombinációjával segíti a pénzügyi szektort a fenntarthatósági átállásban.

Az MNB, mint pénzügyi felügyeleti hatóság az egyik legfontosabb feladatának és felelősségének tekinti annak feltárását, hogy a klímaváltozás milyen kockázatokat jelent a pénzügyi intézményekre, illetve ezek ügyfeleire nézve. Ennek fényében a felügyeletnek és a pénzügyi szektornak is többféle forgatókönyvet szükséges elemeznie.

A fenntarthatósági intézkedéseit, kezdeményezéseit három pillér szerint csoportosíthatjuk:

forrás: Az MNB Zöld programja, MNB hivatalos honlap, 2019. február 11., 7. oldal

²⁶ Az Európai Parlament és Tanács 2021/1119 rendelete (2021. június 30.) a klímasemlegesség elérését célzó keret létrehozásáról és a 401/2009/EK rendelet, valamint az (EU) 2018/1999 rendelet módosításáról (európai klímarendelet) (HL L 243/1., 2011.07.09., 1.o.)

²⁷ Az MNB Zöld Programja 2019. február 11., Magyar Nemzeti Bank hivatalos honlapja, <https://zoldpenzugyek.mnb.hu/felugyeleti-zold-program>

Az MNB elvárja a bankoktól, hogy kockázatkezelési rendszereikbe építsék bele a környezeti tényezőket, elemezzék a leginkább kitett ágazatokat (pl.: mezőgazdaság a fizikai kockázatok, vagy energia az átmeneti kockázatok szempontjából), és alkalmazzanak előretekintő eszközöket (pl.: klímastresszteszteket).²⁸ Világossá tette, hogy ezek figyelmen kívül hagyása a felügyeleti vizsgálatok során akár többlet tőkekövetelményt vagy egyéb szankciót vonhat maga után.

Mindezek okán megállapítható, hogy a 2050-re kitűzött uniós klímasegyletségi cél elérése nem képzelhető el a bankrendszer aktív közreműködése nélkül. Hazai és nemzetközi szinten egyaránt megfigyelhető, hogy számos pénzügyi intézmény indult el a fenntartható működés útján. Saját ökológiai lábnyomuk csökkentése mellett olyan termékeket, szolgáltatásokat, finanszírozott beruházásokat is biztosítanak, amelyek révén egy fenntarthatóbb jövőt képesek építeni. A közös cél megvalósítása érdekében a hitelintézetek részéről mélyreható, strukturált alkalmazkodásra van szükség a kockázatkezelés, az üzleti modell és a felügyeleti elvárásokhoz való igazodás terén egyaránt. Magyarországon bankok tőkeellátóként és a gazdaság kulcsfontosságú közvetítőiként ideális helyzetben vannak ahhoz, hogy hozzájáruljanak mind a nemzeti, mind az uniós szintű fenntarthatósági célok eléréséhez.

3. A bankok gyakorlata a zöldebb jövőért

A gyakorlatban a kereskedelmi bankok világszerte – így Magyarországon is – aktívan reagálnak az ESG kockázatokra, egyre nagyobb hangsúlyt fektetve a zöld pénzügyi termékek bevezetésére és az ESG teljesítmény átláthatóságra. Mára az ESG-kockázat a nagybankok kockázati térképeinek visszatérő eleme, a fenntarthatósági jelentések pedig rendszeresen megjelennek honlapjukon, amely érzékelhetően hatnak a bankok piaci megítélésére.

Az EBA 2022 májusában kiadott konzultációs anyagában²⁹ abból indult ki, hogy a prudenciális szabályozásnak nem lehet célja, hogy a bankokat környezeti hatás alapján bizonyos eszközök vagy források felé terelje. Álláspontja szerint ez egyrészt gyengítené a prudenciális szabályrendszer hatékonyságába és megfelelőségébe vetett bizalmat, másrészt növelné a kockázatokat azáltal, hogy a gazdaságilag gyengébb szereplők is könnyebben jutnának finanszírozáshoz, és közben gátolná a jelenleg kevésbé zöld tevékenységekre való átállást. A környezeti kockázatok prudenciális keretrendszerének egyik automatikus módja lehetne, hogy a külső hitelminősítők a minősítési szempontjaik közé beépítsék a környezeti kockázatokat, amellyel a környezetbarátabb tevékenységet végző vállalat hitelminősítése is jobb lehetne, amellyel a sztoicher tőkekövetelmény-számításban alacsonyabb kockázati súlyt eredményezne.³⁰

²⁸ Lásd uo. 8. oldal

²⁹ European Banking Authority: The role of environmental risks in the prudential framework, Discussion paper ,EBA/DP/2022/02, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022, 17.o., 32-33.o.

³⁰ Seregdi László: Lehetőségek a bankok prudenciális szabályozásának gazdaságpolitikai célú eltérítésére In: Halmai, Péter (szerk.) Fenntarthatóság a közgazdaságtudományban: Elméleti alapok, alkalmazások, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2023. 397-424.o.

A fenntarthatósági gyakorlatok egységesítéséhez és a zöld banki stratégiák hatékony megvalósításához világszerte elengedhetetlen egy harmonizált globális keretrendszer. Az egységesítés érdekében az Európai Bankhatóság (EBA) 2026. január 11-től kötelezően alkalmazandó iránymutatásokat³¹ tett közzé, amelyek szintén bizonyos követelményeket határoznak meg az ESG kockázatok azonosítására, mérésére, kezelésére és monitorozására vonatkozóan. Az EBA hangsúlyozza, hogy az elvárások alkalmazásának mélysége és összetettsége az intézmény méretétől, üzleti modelljétől és kockázati profiljától függ. Az iránymutatás előírja az évenkénti környezeti kockázati lényegességi értékelés elvégzését, amely keretében a hitelintézeteknek egyaránt vizsgálniuk kell az átállási (pl. politikai, jogi, technológiai kockázatok), mind a fizikai (pl. természeti károk, vízhiány) kockázati tényezőket. A hitelintézeteknek ezeket a tényezőket be kell építeniük kockázatvállalási hajlandóságuk meghatározásába, hitelbírálati és fedezetértékesítési folyamataikba, stressztesztjeikbe.³² Emellett az intézményeknek összehangolt módszertanokat – ideértve a kitettség-, portfólió-, expozícióalapú-, valamint a szenárióalapú megközelítéseket – kell alkalmazniuk, annak érdekében, hogy számszerűsíteni tudják a klímaváltozásból eredő potenciális veszteségeket.³³ A környezeti kockázatok figyelmen kívül hagyása nem csak a klímacélok elérését veszélyezteti, hanem saját pénzügyi stabilitásukat is alááshatja. A klíma- és környezeti kockázatok prudens kezelése tehát egyszerre fenntarthatósági és pénzügyi stabilitási követelmény.

Ezen szemléletformálásnak és piaci alkalmazkodásnak az MNB nemcsak ajánlásaival és Zöld programjával, hanem felügyeleti eszközeivel is érvényt szerez. Ezt jól szemlélteti a H-JÉ-I-B-284/2024. számú határozat³⁴, amelyben a jegybank többek között arra kötelezte a MagNet Bankot, hogy a lakossági hitelbírálati folyamatban alkalmazott, korábban felfüggesztett Impact Scorecard-folyamattal érintett ügyfelek esetében 2025. március 31-éig utólagosan végezze el, és megfelelően dokumentálja az éghajlatváltozással kapcsolatos és egyéb környezeti kockázatok átvilágítását. Az MNB határozatában kötelezte a bankot a jogszabálysértések miatt összesen 46.000.000 forint összegű felügyeleti bírság megfizetésére. Ez a döntés arra utal, hogy a felügyelet a klíma- és környezeti kockázatokot a prudenciális kockázatkezelés szerves részének tekinti, és azok elhanyagolását konkrét intézkedésekkel szankcionálja.

Az MNB nem csak az esetleges hiányosságok esetén azok korrekcióját várja el, hanem bátorítani, ösztönözni kívánja a zöld pénzügyi termékkel kapcsolatos

³¹ European Banking Authority: Final report on Guidelines on the management of environmental, social and governance (ESG) risks 2025.01.08., (EBA/GL/2025/01, 23-26.o.)

³² European Central Bank – Banking Supervision: Guide on climate-related and environmental risks – Supervisory expectations relating to risk management and disclosure, November 2020, 29-30. oldal https://www.bankingsupervision.europa.eu/framework/legal-framework/public-consultations/pdf/climate-related_risks/ssm.202005_draft_guide_on_climate-related_and_environmental_risks.en.pdf

³³ European Banking Authority: Final report - Guidelines on loan origination and monitoring 2020.05.29., (EBA/GL/2020/06, 26. oldal)

³⁴ H-JÉ-I-B-284/2024. számú MNB határozat a MagNet Magyar Közösségi Bank Zártkörűen Működő Részvénytársasággal szemben felügyeleti intézkedések és bírság alkalmazásáról.

gyakorlatokat. Továbbá azt is vizsgálja, hogy a "normál" hitelek és pénzügyi döntések során mennyiben lehet beépíteni a környezeti szempontokat a pénzügyi intézményi döntésekbe, termékparaméterekbe.³⁵ Az MNB egy általa alapított Zöld Banki díjjal³⁶ kívánja honorálni a legkiválóbb környezeti teljesítmények elismerését, ezzel is ösztönzést kínálva a bankoknak környezeti szerepük erősítésére. Az MNB a Zöld Programjának keretében azt is vizsgálja, van-e tér arra, hogy a szabályozás további papírmentesítést tegyen elérhetővé.³⁷ Ezt alátámasztja az is, hogy a Magyar Nemzeti Bankról szóló törvény³⁸ 58. § (2) bekezdése előírja, hogy az elektronikus kapcsolattartásra kötelezett gazdálkodó szervezetek kérelmeiket, bejelentéseiket vagy egyéb beadványaikat ma már csak az MNB elektronikus ügyintézését biztosító információs rendszerén, az ún. ERA rendszeren keresztül nyújthatják be.

Az MNB 2025. november 20-án immár hetedik alkalommal rendezte meg Zöld pénzügyi konferenciáját³⁹ Budapesten, az MNB Budai Központjában működő Lámfalussy Sándor Konferenciaközpontban. Az idei esemény rendhagyó módon a Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatóságával és a Nemzeti Közszoalgalati Egyetemmel közös szervezésben valósult meg.

A konferencia egyik panelbeszélgetésében az MBH Bank, a K&H Bank és a MagNet Bank képviselői ismertették az MNB zöld ajánlásainak gyakorlati alkalmazásával kapcsolatos tapasztalataikat. A három, méretét és tulajdonosi hátterét tekintve eltérő hitelintézet – az MBH Bank mint hazai nagybank, a K&H Bank mint nemzetközi bankcsoporthoz tartozó univerzális nagybank, valamint a MagNet Bank mint kisebb, értékalapú magyar bank – részvétele jól tükrözi a hazai bankszektor sokszínűségét. A felszólalók egybehangzóan hangsúlyozták, hogy az MNB zöld ajánlásai érdemi, szakmai kapaszkodót jelentenek a mindennapi működés és döntéshozatal során. Példának okáért az MBH Bank minden évben közzéteszi az MBH Csoport konszolidált fenntarthatósági jelentését, amelynek célja a Bank által elért környezeti, társadalmi és irányítási (ESG) vonatkozású fejlesztéseinek, eredményeinek és rövid vagy hosszú távú céljainak bemutatása. Megjegyzendő, hogy a vállalatcsoport több leányvállalata évekre visszatekintően rendelkezik önálló fenntarthatósági jelentéstételi gyakorlattal, melyet akkor önkéntes jelleggel tettek meg.⁴⁰

A konferencia panel résztvevői egyaránt kiemelték elkötelezettségüket az uniós elvárásoknak való megfelelés és a zöld szempontok banki gyakorlatba történő beépítése iránt. Rámutattak ugyanakkor arra, hogy bár a vállalati ügyfélkör részéről érzékelhető igény mutatkozik zöld pénzügyi termékek iránt, ezek jellemzően nehezen

³⁵ Az MNB Zöld Programja, 8. oldal

³⁶ Az MNB Zöld Pénzügyek Díjjal ismeri el a témában élenjáró pénzügyi intézményeket. 2021-től a díjakat évente három kategóriában ítéli oda: Zöld Bank Díj, Zöld Biztosító és Pénztár Díj, Zöld Befektetési Alapkezelő Díj. <https://zoldpenzugyek.mnb.hu/zold-penzugyi-intezmenyi-dijak>

³⁷ Lásd.: MNB Zöld Program 9. oldal

³⁸ 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról

³⁹ A szerző** maga is részt vett a konferencián. Beszámoló az MNB Zöld Pénzügyek Konferenciáról 2025. november 20. https://zoldpenzugyek.mnb.hu/esemenyek/zold-penzugyi-konferencia-_esg-exchange

⁴⁰ MBH Bank Nyrt: Éves jelentés a 2024. december 31-vel zárult évről, 2025. március 28., Budapest, 3.o. https://www.mbhbank.hu/sw/static/file/6_MBH_Bank_Nyrt_Eves_jelentes_2024_alairas_nelkuli_pdf_verzio_.pdf

kézzelfoghatók a vállalkozások számára; sok esetben a banki tanácsadók feladata rámutatni arra, hogy például egy zöld hiteltermék hosszútávon kedvezőbb megoldást jelenthet. A bankok számára ezért a külső, ügyféloldali edukáció a zöld gyakorlat egyik meghatározó elemévé vált. A MagNet Bank képviselője rámutatott, hogy a hazai kkv-k körében ugyan megjelennek zöld törekvések, azonban ezek mögött ritkán áll átgondolt, írásban rögzített stratégia. Ennek fényében a bank szerint különösen fontos lenne, hogy mind a vállalatok, mind a hitelintézetek tudatosan átgondolják, mit tudnak tenni befelé (szervezeti működésükben) és kifelé (finanszírozási gyakorlatukban) a fenntarthatósági szempontok érvényesítése érdekében. A hatékony ESG irányítás érdekében az MBH Bank különleges hangsúlyt fektet az Igazgatóság és a felsővezetés fenntarthatósági témájú képzéseire is. A képzések célja, hogy a résztvevők mélyebb megértést szerezzenek aktuális környezeti, társadalmi tendenciákról és képesek legyenek integrálni ezeket a Bank hosszú távú stratégiájába.⁴¹

A panel résztvevői hangsúlyozták, hogy az Európai Bizottság által 2025. február 25-én bemutatott Omnibus jogalkotási csomag⁴² amely többek között a közepes méretű vállalkozások fenntarthatósági jelentéstételi kötelezettségének enyhítését irányozza elő, azonban a hitelintézetekre vonatkozó prudenciális és kockázatkezelési szabályozás szintjén az elvárások ezzel párhuzamosan erősödnek. A tervezett módosítások a Bizottság indokolása szerint kifejezetten a taxonómia-alapú jelentéstétel egyszerűsítését és az adminisztratív terhek csökkentését célozzák – többek között anyagi jellegű küszöbértékek bevezetésével, az értékelendő tevékenységek körének szűkítésével, valamint az adatigényes közzétételi sablonok érdemi karcsúsításával.⁴³ A hitelintézeteknek tehát várhatóan még nagyobb hangsúllyal kell majd saját eszközeikkel pótolniuk azokat az információkat, amelyek korábban formális jelentéstételi csatornákon érkeztek volna. Ez a bankok felelősségét implicit módon növeli, hiszen a fenntarthatósági információk hiányosságai mellett is biztosítaniuk kell a portfóliók klímakockázati szempontú prudens kezelését.

A panelbeszélgetés rámutatott arra is, hogy bár a zöldhitelezés intézménye Magyarországon már jelen van, elterjedtsége továbbra is korlátozott. A zöld hiteltermékeket az „átlagos” magyar vállalatok szintjén lenne szükséges széles körben hozzáférhetővé és vonzóvá tenni; ezzel szemben a vállalkozások jelenleg jellemzően továbbra is az államilag támogatott konstrukciókat részesítik előnyben. Ennek következtében az állam minél szélesebb körben igyekszik támogatást nyújtani a lakosságnak, ha környezetkímélő termékeket vásárolnak, illetve olyan otthon felújítást vagy korszerűsítést végeznek, amely csökkenti a környezeti terhelést. Így például állami támogatás érhető el elektromos autó és elektromos kerékpár

⁴¹ Lásd *uo.*, 18. oldal

⁴² Az Európai Bizottság által bemutatott jogalkotás csomag, amelynek célja, hogy csökkentse a vállalatokra nehezedő fenntarthatósági jelentéstételi terheket erősítve az Európai Unió versenyképességét. A csomag több, már elfogadott ESG szabályt érint, például a CSRD-t vagy az EU Taxonómiai rendeletét és szabályozásával 2028-ig kitolja a jelentéstételi kötelezettségét.

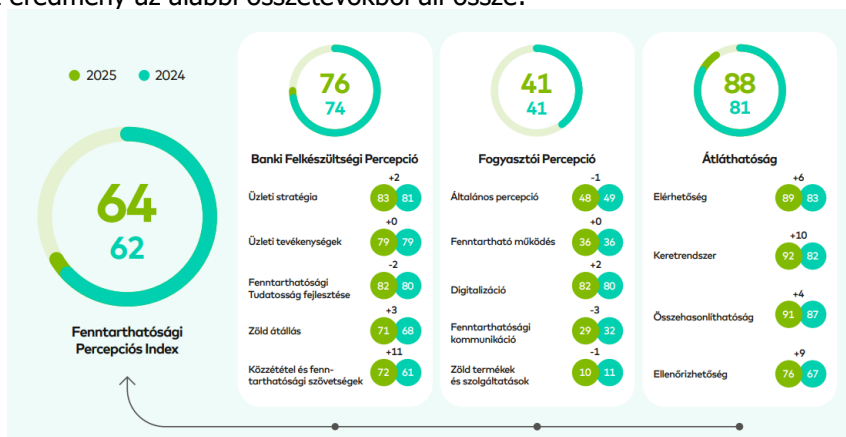
⁴³ European Parliament: Legislative Train, A new plan for Europe's sustainable prosperity and competitiveness, 2025.12. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/carriage/first-omnibus-package-on-sustainability/report?sid=9801>

vásárlásához, továbbá elérhető az Otthon Melege Program és az Otthonfelújítási támogatás. E támogatások folyósítása jellemzően pénzügyi intézményeken keresztül történik, ezért a bankok legalább közvetítőként bekapcsolódnak a zöld finanszírozási megoldások megvalósításába.⁴⁴ A konferencián elhangzott hozzászólások alapján a hazai bankszektorban ebben a tekintetben önállóbb, proaktívabb szerepvállalásra lenne szüksége a fenntartható finanszírozás ösztönzésében.

Mindezekon kívül a magyar bankok zöld átmenet támogatásába vetett céljait jól tükrözi az OTP Bank gyakorlata is. Az OTP Csoport fontosnak tartja a klímaváltozással kapcsolatos célok elérését, elsősorban a zöld hitelezés növelésével, elektromos járművek finanszírozásával és a magas ÜHG-intenzitású iparágak finanszírozásának korlátozásával. Az OTP Csoport által 2022-ben és 2024-ben kibocsátott zöld kötvények bevételeit különböző európai országokban zöld épületek, megújuló energia és tiszta közlekedés finanszírozására használta fel. Ezen projektek által egy évre vonatkozóan 1 398 716 tonna üvegházhatású gáz kibocsátást kerültek el.⁴⁵

A Mastercard Fenntarthatósági Percepció Index harmadik éve vizsgálja és követi nyomon a magyar bankszektor környezeti fenntarthatósági teljesítményének alakulását. A kezdeményezés célja továbbra is az, hogy erősítse azt a pozitív visszacsatolási folyamatot, amelyben a jól informált fogyasztók növekvő kereslete a fenntartható pénzügyi megoldások iránt ösztönzi a pénzintézeteket a környezetbarát működés és átállás felgyorsítására. 2025-ben Fenntarthatósági Percepció Index 100-ból 64 pontot ért el, ami 2 pontos növekedést eredményezett az előző évhez képest.⁴⁶

Ez az eredmény az alábbi összetevőkből áll össze:

⁴⁴ Nagy Zoltán-Sereg Péter: A pénzügyi közvetítőrendszer a környezetvédelem szolgálatában, avagy a zöld pénzügyi megoldások, Pro Futuro, 12. évf. 2. sz. 2022., 135.o.

⁴⁵ Sustainalytics: Impact Report for Bonds and Loans OTP Group Sustainable Finance Framework July 15, 2025, Budapest, 1.o. https://www.otpgroup.info/static/sw/file/OTP_Green_Bond_Impact_Report_2023.pdf

⁴⁶ Mastercard: Fenntarthatósági Percepció Index Magyarország 2025, Iránytű a Magyar Bankszektor Zöld Átállásához, Riport, 2025. szeptember, 10-40.o. <https://www.mastercard.hu/hu-hu/mastercard-uzleti-megoldasok/bankok-es-penzugyi-szolgaltatok/sustainability-perception-index.html>

Forrás: Mastercard: Fenntarthatósági Percepció Index Magyarország 2025, Iránytű a Magyar Bankszektor Zöld Átállásához, Riport, 2025. szeptember, 10.o.

A Banki Felkészültségi Percepció alindex⁴⁷ jól tükrözi, hogy a magyar bankok erősítik az ESG alapjait, különösen olyan területeken, mint az üzleti stratégia, a működési gyakorlatok, zöldtermék-kínálat és a szabályozásoknak való megfelelés. Ez a változás valószínűleg a CSRD új jelentéstételi szabványait is tükrözi, mivel – mint már korábban említettük – a jelentéstételre kötelezett bankoknak 2024. január 1-jét követően közzé kell tenniük, hogy működésük hogyan is igazodik a körforgásos gazdaság elveihez.⁴⁸ Az ESG törekvések terén azonban továbbra is kulcsfontosságú hiányosságok észlelhetők, például a szélesebb zöldtermék-kínálat és a fenntarthatósági kezdeményezések nyilvánosság felé történő kommunikálásának gyakorisága terén. A Fogyasztói Percepció alindex⁴⁹ stagnálást mutat, amelyből arra lehet következtetni, hogy a fogyasztók nincsenek tisztában a bankok fenntarthatósági erőfeszítéseivel, amely a bankok kezdeményezéseinek korlátozott láthatóságára vezethető vissza. Az Átláthatósági alindex⁵⁰ 7 pontos növekedéssel 88 pontot ért el, amely az ESG közzététel terén elért folyamatos fejlődést tükrözi. Ebből következtethető, hogy a bankok ma már egy struktúráltabb stratégiákat, cselekvési terveket és ESRS-hez is igazodó, következetes mérőszámokat tesz közzé a zöld pénzügyek terén.

A BME és az MNB által 2020 nyarán telefonos – országosan reprezentatív – lakossági felmérést végzett, amelyben kettőezer-ötszáz személyt kérdeztek meg környezettudatosságukról, a pénzügyi ismereteikről és a zöld pénzügyi termékek iránti érdeklődésükről. Az erre adott válasz alapján a kutatók empirikusan is megerősítették azt a hipotézist, hogy a hazai fogyasztók zöld pénzügyi megoldások felé tereléséhez csak érdemi kamattámogatás mellett van reális esély.⁵¹ Az MNB az adósságfék szabályok zöld differenciálásáról hozott döntése nyomán 2025. január 1-jétől a zöld ingatlanvásárláshoz és a felújítási célú hitelek esetében kedvezőbb jövedelemarányos törlesztőrészlet mutató (JTM) és hitelfedezet mutató (HFM) limitek alkalmazása vált lehetővé. A Zöld Tőkekedvezmény Program feltételeinek megfelelő zöld fedezetekre és hitelcélokra – vagyis energetikailag hatékony lakás vásárlására, építésére, illetve energiahatékonyságot javító felújításra – felvett, legalább 10 évre kamatfixált forint jelzáloghitelek esetén HFM felső határa 90%-ra emelkedik, függetlenül attól, hogy az adós első lakást vásárol-e. Ezzel párhuzamosan

⁴⁷ A Banki Felkészültségi Percepció alindex pillére, amely a magyar kártyakibocsátó bankok aktuális környezeti fenntarthatósági teljesítményét értékeli önbevalláson alapuló adatok alapján.

⁴⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2022/2464 irányelve (2022. december 14.) a 537/2014/EU rendeletnek, a 2004/109/EK irányelvnek, a 2006/43/EK irányelvnek és 2013/34/EU irányelvnek a fenntarthatósággal kapcsolatos vállalati beszámolás tekintetében történő módosításáról (CSRD) (HL L 322., 2022.12.16., 15.o.)

⁴⁹ A Fogyasztói Percepció alindex átfogó és megbízható képet ad a fogyasztók megítéléséről és véleményéről a magyar bankok környezeti fenntarthatósági tevékenységét illetően.

⁵⁰ Az Átláthatósági alindex felméri a kibocsátó bankok nyilvános környezeti fenntarthatósági jelentéseinek minőségét.

⁵¹ Bethlendi András, Póra András: Lakossági zöldpénzügyek: fókuszban a kereslet. Pénzügyi Szemle, 2021/3, 325., 343-344.

az ilyen hitelekre alkalmazható JTM limit egységesen 60%-ra nő, függetlenül az ügyfelek jövedelmétől.⁵²

Összességében a hazai zöld pénzügyi gyakorlat fejlődő pályán halad, de számos tanulsággal szolgál. A magyar bankok már kézzelfogható eredményeket értek el: megjelentek zöld forrásbevonási formák és hiteltermékek, valamint erősödik az ESG-szemponthú kockázatkezelés és jelentéstétel. A gyakorlat rámutat, hogy a bankok proaktív szerepvállalására és ügyféledukációjára is szükség van: a fenntarthatósági szempontok integrálása a mindennapi finanszírozásba nemcsak piaci, hanem társadalmi érdek is, melynek kapcsán a hitelintézetek felelőssége kiemelt. A bankok példái – mint az OTP Bank, MBH Bank, K&H Bank vagy a MagNet Bank zöld átállásért tett gyakorlatai – azt mutatják, hogy néhány szereplő már tudatos stratégiával igyekszik előmozdítani a klímacélokat. Fő tanulásgként levonható, hogy a pénzügyi szektor zöld átállása megkezdődött, de annak mélyítése és szélesítése további erőfeszítéseket igényel a piaci szereplők részéről is.

4. Összegzés

A tanulmány alapján megállapítható, hogy a zöld pénzügyek térnyerése a magyar bankrendszerben már nem pusztán önkéntes vállalat, hanem egyre inkább a prudens működéshez kapcsolódó, szabályozói és piaci oldalról is kikényszerített alkalmazkodási folyamat. A klíma- és környezeti kockázatok a banki kockázatkezelésben önálló kockázati kategóriaként jelennek meg, miközben a fenntarthatósági információk közzététele – uniós (különösen CSRD/ESRS) és hazai (ESG-törvény) keretek között – a transzparencia és az összehasonlíthatóság irányába tereli a szektort.

A tanulmányból levonható egyik kulcskövetkeztetés a bankok szerepére vonatkozóan, hogy zöld pénzügyi termékek és finanszírozási döntéseik révén közvetlenül támogatják a zöld átállást, és ezzel hozzájárul a környezeti kockázatok csökkentéséhez. A bankok képesek ösztönzőket teremteni a vállalati és lakossági döntések befolyásolására, valamint „szűrőként” működni azáltal, hogy a finanszírozási feltételekhez egyre gyakrabban ESG-információ és környezeti kockázati átvilágítás kapcsolódik. Ebből az következik, hogy a bankok nem pusztán alkalmazkodnak a szabályozáshoz, hanem ténylegesen alakítják is a gazdaság zöldülésének ütemét és minőségét.

A vizsgált hazai példák és tendenciák azt mutatják, hogy a bankok érdemben fejlesztik ESG-hez kapcsolódó intézményi megoldásaikat. Erősödik az ESG-jelentéstétel, megjelennek és bővülnek a zöld finanszírozási termékek (zöld hitelek, zöld kötvények), és fokozatosan beépülnek a klíma- és környezeti kockázati szempontok a hitelbírálati, portfólió- és stresszteszt-gyakorlatokba, amelyet a felügyeleti elvárások érdemben gyorsítanak. Ugyanakkor a zöld hitelezés széles körű elterjedtsége továbbra is korlátozott. Többek között azért, mert a vállalatok gyakran

⁵²<https://www.mnb.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/2024-evi-sajtokozlemenyek/az-mnb-az-adossagfek-szabalyok-es-a-minositett-fogyasztobarat-keretrendszer-modositasaval-erositi-a-zold-hitelezest> (2026.02.21.)

az államilag támogatott konstrukciókat preferálják, illetve a bankok zöld teljesítményének érthetősége nem elég erős társadalmi szinten, amelyet a Fogyasztói Percepció index stagnálása is jelez. A kkv-szektorban sokszor nincs írásban rögzített fenntarthatósági stratégia, ebből kifolyólag a megbízható adatok hiányoznak, ami a bankok számára kockázatértékelési és megfelelési nehézséget okoz. Ezek következményeképpen piaci oldalról a reputáció, az ügyféligények és a befektetői elvárások egyre nagyobb súllyal jelennek meg, de a fogyasztói és vállalati tudatosság még nem mindenhol tart lépést a banki felkészültséggel.

A szabályozói oldalról az EBA iránymutatásai, a CSRD és az azt hazai szinten átültető ESG-törvény egyértelműen abba az irányba tolja a rendszert, hogy a fenntarthatósági teljesítmény mérhető, összehasonlítható és ellenőrizhető legyen. Az MNB felügyeleti eszköztára kézzelfoghatóan gyorsítja a banki belső zöld átállást, ugyanis a környezeti kockázatok elhanyagolása érdemi felügyeleti következményekkel járhat. Továbbá érdemes megemlítenünk az Omnibus jogalkotási csomag által behozott könnyítést, amely nem a követelmények általános lazítását, hanem sokkal inkább a szabályozás arányosabbá tételét célozza. Ennek következményeképpen a bankoknak kell biztosítaniuk a finanszírozási döntésekhez szükséges ESG-információk rendelkezésre állását, a kockázatok beárazását és a taxonómia-megfelelés igazolását.

Összességében a tanulmány fő tanulsága, hogy a magyar bankszektor zöld átállása megkezdődött és intézményesül, ugyanakkor a fenntarthatósági szempontoknak nemcsak jelentéstételi kötelezettségként, hanem a mindennapi termékfejlesztésben, árazásban, hitel- és fedezetpolitikában, valamint az ügyfél-educációban is következetesen érvényesülniük kell. A lakosság jelentős része nem érzékeli konkrétan, miben nyilvánul meg bankja fenntarthatósági teljesítménye. Ez arra utal, hogy a következő időszak egyik kulcskérdése a láthatóság és érthetőség növelése lesz, mind termékdoldalon, mind kommunikációban. R.S. Gandhi az Indiai Központi Bank alelnökének szavaival élve *„Fejlődő országgént az a kihívás áll előttünk, hogy a zöld pénzügyeket általánossá tegyük annak érdekében, hogy a környezeti hatás, mint szempont beépüljön az üzleti alapon hozott hitelezési döntésekbe.”* Ebből következően a siker feltétele a zöld konstrukciók tömegesítésében, a kkv-k célzott támogatásában és edukációjában, valamint az egységes adat- és módszertani háttér erősítésében rejlik. A zöld teljesítmény közérthetőbb kommunikációja és a greenwashing kockázatának csökkenés is kulcsfontosságú a bizalmi és a piaci ösztönzők fenntartásához.

Irodalomjegyzék

- Abdulazeez Y. H. Saif-Alyousfi - Turki Rashed Alshammari: Environmental Sustainability and Climate Change: An Emerging Concern in Banking Sectors, In: Sustainability 2025, 17, 1040. (Editor: Stefan Cristian Gherghina), Basel, Switzerland, 2025, 1-3.o. <https://doi.org/10.3390/su17031040>
- Andrea B. Coulson: How should banks govern the environment? Challenging the construction of action versus veto 2007, In.: Business Strategy and the

- Environment, volume 18. issue 3., John Wiley & Sons, Ltd and ERP Environment., 2009, <https://doi.org/10.1002/bse.584>
- Baranyi Aranka – Zsigrai Hanna: A Z generáció véleménye a zöld pénzügyi megoldásokról egy primer kutatás tükrében., Acta Carolus Robertus, 13(2), Soproni Egyetem, Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar, Sopron, 2023, <https://doi.org/10.33032/acr.4646>
 - Bácskai Tamás: A Magyar Nemzeti Bank története I., Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Banking (1816-1924), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993.
 - Bethlendi András, Póra András: Lakossági zöldpénzügyek: fókuszban a kereslet. Pénzügyi Szemle, 2021/3, 325. https://doi.org/10.35551/PSZ_2021_3_1
 - Botos Katalin: Elvesz(t)ett illúziók. A magyar bankrendszer helyzete és távlatai, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1996.
 - Csák Csilla – Nagy Zoltán: A környezeti és pénzügyi fenntarthatóság, Miskolci Jogi Szemle 15. (2020) 1.
 - Deák Viktória – Törös-Barczel Nikolett – Holczinger Norbert – Szebelédi Ferenc: Sustainable Investments in the Insurance Sector. Financial and Economic Review, Vol. 21 Issue 4, 2022. <https://doi.org/10.33893/FER.21.4.103>
 - Gyura Gábor: ESG és bankszabályozás: haladni kell a korral. Gazdaság és Pénzügy, 7. évf. 4.sz. 2020. <https://doi.org/10.33926/GP.2020.4.1>
 - Hunyadi Attila: A különböző szövetkezeti típusok és a szövetkezeti értékrend kialakulása, In: Szövetkezetek Erdélyben és Európában. (szerk.: Somai József) Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár, 2007.
 - Leena Fatin - Andrew Whiley: Climate Bonds Initiative. In: World Scientific Encyclopedia of Climate Change: Case Studies of Climate Risk, Action, and Opportunity, Vol. 1, (Edited by: Jan W. Dash), World Scientific, Singapore, 2021. https://doi.org/10.1142/9789811213946_0008
 - Nagy Gábor – Sárvári Balázs – Varga Bence: Zöld hitelezés Magyarországon: Tapasztalatok és történeti háttér, In: Halmai Péter (szerk.) Fenntarthatóság a közgazdaság-tudományban: Elméleti alapok, alkalmazások, Akadémiai Kiadó 2023.
 - Nagy Zoltán-Sereg Péter: A pénzügyi közvetítőrendszer a környezetvédelem szolgáltatában, avagy a zöld pénzügyi megoldások, Pro Futuro, 12. évf. 2. sz. 2022. <https://doi.org/10.26521/profuturo/2022/2/12400>
 - Pintér Éva – Deutsch Nikolett: A fenntartható fejlődés elvei és azok érvényre jutása a banki gyakorlatban II. rész, Vezetéstudomány, 43. évf. 1. sz. 2012.
 - Resperger Richárd: A fenntarthatóság szempontjainak való megfelelés egy hazai bank fenntarthatósági jelentéseinek tükrében, In: XVII. Soproni Pénzügyi Napok: A mesterséges intelligencia szerepe a fenntartható gazdasági döntésekben konferenciakötet, (szerk.: Széles Zsuzanna – Szőke Tünde Mónika) Sopron, Soproni Egyetemi Kiadó, 2023.
 - Seregdi László: Lehetőségek a bankok prudenciális szabályozásának gazdaságpolitikai célú eltérítésére In: Halmai Péter (szerk.) Fenntarthatóság a közgazdaságtudományban: Elméleti alapok, alkalmazások, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2023.

- Tina Emambakhsh, Maximilian Fuchs - Simon Kördel, Charalampos Kouratzoglou - Chiara Lelli, Riccardo Pizzeghello - Carmelo Salleo, Martina Spaggiar: The Road to Paris: stress testing the transition towards a net-zero economy, Occasional Paper Series, ECB, No 328. 2023. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4564374>
 - Vértesy László: Jog és pénzügyek a bankszektorban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2019. <https://doi.org/10.1556/9789634544814>
-
-

Az azonos neműek sérelmére elkövetett nemi deliktumok sértettjei, mint különleges bánásmódot igénylő személyek a büntetőeljárásban

Gáspár Zsolt*

A büntető eljárásjogi kodifikáció eredményeként a sértettek büntetőeljárásban betöltött szerepe kardinális változásokon ment keresztül. A folyamat szükségképpen kihatott a különleges bánásmódot igénylő személyek helyzetére is, mely személyek védelmére a jogalkotó nagy hangsúlyt helyezett. Előfordulnak azonban olyan helyzetek, amikor a túlzott szabályozás kontraproduktívá válik. A tanulmány egy marginalizált csoportot érintő negatív hatást fejt ki egy ilyen rendelkezés elemzésén keresztül.

Kulcsszavak: különleges bánásmód, nemi deliktumok, nemi identitás, büntetőeljárás

Victims of same-sex sexual offences as persons requiring special treatment in criminal proceedings

As a result of the codification of criminal procedure law, the role of victims in criminal proceedings has undergone cardinal changes. The process has necessarily affected the situation of persons requiring special treatment, the protection of which the legislator has placed great emphasis on. However, there are situations where excessive regulation becomes counterproductive. The study examines the negative impact of such a provision on a marginalized group.

Keywords: special treatment, sexual crimes, sexual identity, criminal proceedings

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.39>

1. Bevezetés

A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség fejlesztésének keretében 2012-ben látott napvilágot az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve¹, mely új szabályrendszert teremtett az

* Egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Büntetőeljárás-jogi Tanszék. Óraadó, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék.

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU IRÁNYELVE (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a

áldozatvédelem területén. A sértettek – különösen a gyermekkorúak – eljárási védelmének erősödése ezzel párhuzamosan a 'gyermekbarát/gyermekközpontú igazságszolgáltatás' szemléletének előtérbe kerülésével is összekapcsolódik, amely a jogalkalmazói attitűdben és az eljárási megoldásokban egyaránt fokozott érzékenységet vár el.² Habár már korábban is születtek uniós aktusok e területen³, az irányelv jelentős újításokat hozott a bűncselekmények áldozatainak védelme érdekében. Ennek érdekében az irányelv olyan minimumszabályokat állapít meg, melyek lényegében a tagállami jogalkotás keretét, valamint a jogközelítést hivatottak biztosítani, az egyes tagállamok ugyanakkor ezektől – szigorúbb jogszabályok megalkotásával – eltérhetnek.

Az irányelv 4. fejezete tartalmazza az áldozatok védelmére és a specifikus védelmi szükségletekkel rendelkező áldozatok elismerésére vonatkozó követelményeket. Ezen belül is a fejezet 23. cikke rögzíti a specifikus védelmi szükségletekkel rendelkező áldozatok számára rögzítendő szabályokat a büntetőeljárásban. Az (1) bekezdés d) pontja értelmében a bűnügyi nyomozások során a szexuális erőszak, a nemi alapú erőszak és a hozzátartozók közötti erőszak áldozatainak valamennyi kihallgatását – kivéve, ha azt ügyész vagy bíró végzi – az áldozattal azonos nemű személy kell, hogy végezze, ha az áldozat úgy kívánja, feltéve, hogy ez nem veszélyezteti a büntetőeljárást.

Noha ezen rendelkezések már a régi Be.⁴ idején átültetésre kerültek a hazai jogrendszerbe⁵, az igazi változást az új büntetőeljárásjogi törvényünk kodifikációja⁶ jelentette. A Be. ugyanis a különleges bánásmódot igénylő személyekre vonatkozó egyes rendelkezéseket átrendezte, azokat – a korábbi szabályozással szemben – egységes szerkezetbe foglalja.⁷ Az új szabályozás számos előnye mellett akadnak azonban olyan intézkedések, melyek kontraproduktívak vagy már meghaladott feltevéseken alapulnak. Ezutóbbiak közé tartozik többek között az azonos nemű kihallgató személyére vonatkozó követelmény.

Jelen tanulmány a hatályos szabályozást hivatott áttekinteni, abból a célból, hogy az uniós irányelv transzpozíciójának vizsgálata, valamint más tagállamok megoldásaival való összevetése által értékelje azt, valamint de lege ferenda javaslatot szolgáltatson a jogalkotás számára.

2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról

² Vári Vince: A gyermekbarát igazságszolgáltatás büntetőjogi és rendőrségi vonatkozásai. *Magyar Rendészet* 13 (2013), 3–4., 71–95. o.

³ Például a 2001/220/IB kerethatározat vagy a Stockholmi Program

⁴ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

⁵ Átültette a 2015. évi CLI. törvény a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, 2012. október 25-i 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról

⁶ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

⁷ Kiss Anna: A különleges bánásmód (leg)új(abb) szabályai a büntetőeljárásban. *Miskolci Jogi Szemle: A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Folyóirata* 16 (2021), 5., 286. o.

2. A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények sértettjeire vonatkozó, a különleges bánásmód körébe tartozó hazai szabályozás

A Be. 82. § rögzíti, hogy mérlegelés és külön döntés szüksége nélkül különleges bánásmódot igénylő személynek minősül ad a) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy, ad b) a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényben meghatározott fogyatékos személy, és az is, aki ilyennek minősülhet, valamint ad c) a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje.

A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények a Btk. XIX. fejezetében kaptak helyet, mely a következő tényállásokat rögzíti:

- szexuális kényszerítés (Btk. 196. §),
- szexuális erőszak (Btk. 197. §),
- szexuális visszaélés (Btk. 198. §)
- vérfertőzés (Btk. 199. §),
- kerítés (Btk. 200. §),
- prostitúció elősegítése (Btk. 201. §),
- kitartottság (202. §),
- gyermekprostitúció kihasználása (Btk. 203. §),
- gyermekpornográfia (204. §),
- szeméremsejtés (205. §).

A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje esetén a nyomozás során sértettet csak a vele azonos nemű személy hallgathatja ki, illetve a sértett jelenlétével zajló más eljárási cselekményen az eljáró nyomozó hatóság részéről a sértettel azonos nemű személynek is jelen kell lennie.⁸

Álláspontom szerint az eljárásjogi kódex ezen rendelkezése meghaladott, valamint egyenesen diszkriminatívként értékelhető, hiszen a törvény szövegezése „megragadt” annál az idejét múlt forgatókönyvnél, miszerint csak a sértettől külön nemű személyek követhetnek el ilyen jellegű bűncselekményt (a nemi sztereotípiák szerint jellemzően férfiak nők sérelmére). Ezzel szemben gyakran előfordul, hogy a sértettel azonos nemű személy követi el a bűncselekményt.

Csaba Viktória Nikolett és Németh Zoltán György a szexuális erőszak bizonyításának nehézségeit és tapasztalatait bírósági gyakorlaton keresztül vizsgálták. Tanulmányukban is felmerült egy ékes példa a fenti esetkörre⁹. Az ítéleti tényállásban foglaltak szerint a vádlott és kilenc éves nevelt fia együtt fürödtek. Az elkövetés időpontjában a vádlott a fürdés során izgalmi állapotba került, melynek okán a sértettet szexuális cselekmény végzésére kényszerítette.¹⁰

⁸ Be. 89. § (1) bekezdés a) pontja

⁹ Nógrád Megyei Bíróság 9.B.81/2009/11. számú ítélete.

¹⁰ Csaba Viktória Nikolett; Németh Zoltán György: A szexuális erőszak bizonyításának tapasztalatai, reflexiók a bizonyítás nehézségeiről. *Jogelméleti Szemle* 2 (2018) 65. o.

Erdélyi Ákos tanulmányában szintén egy olyan fiatal fiú sértett példájával szemlélteti a traumatizációt, akinek a sérelmére azonos nemű elkövetők követtek el nemi élet szabadsága és nemi erkölcs elleni bűncselekményt. A fiút a családja prostitúciós tevékenységre kényszerítette, illetőleg egy alkalommal a sértett két bátyja és azok barátai kihasználták a bódult állapotát, megkötözték és szexuálisan bántalmazták.¹¹

Garai Renáta kutatása során egy teljes év vonatkozásában elemezte a szexuális kényszerítés és a szexuális erőszak vonatkozásában a bírósági ügyekben jogerőre emelkedett ügyeket. Az aktavizsgálat összesen 263 bűnügyre terjedt ki.¹² A szerző megállapította, hogy az összesen 271 vádlott 326 sértett sérelmére követett el bűncselekményt, melyből a sértettek 16%-a, mintegy 51 fő férfi vagy kislány volt.¹³ Kovács Gyula tanulmányában vizsgálta az erőszakos közöszlés elkövetői körét egy 693 mintát tartalmazó halmaz vonatkozásában, melynek során arra az eredményre jutott, hogy az elkövetők mintegy 98,10 %-a (tehát 680 fő) férfi, míg 1,20 %-a (tehát 8 fő) a női nemhez tartozik.¹⁴ A vizsgálat során a sértetti kört is elemezte a szerző. Ennek során rögzítette, hogy a sértettek 98,64%-a (tehát 1086 fő) nő, illetőleg 1,36%-a (tehát 15 fő) pedig férfi volt.¹⁵

A fentiek alapján vélelmezhető, hogy az azonos neműek sérelmére elkövetett nemi élet szabadsága és nemi erkölcs elleni bűncselekmények nagyobb látenciát mutatnak, mint a különemű (főként a nők) sérelmére elkövetett esetek. Az azonos nemű sértettek sérelmére elkövetett szexuális indíttatású bűncselekmények ettől függetlenül – ha csekélyebb számban is, de – jelen vannak a gyakorlatban. Ezek között számos példát vonultattak fel a hivatkozott szerzők. Ezek a tények tehát szemléletesen alátámasztják, hogy az ilyen típusú elkövetés reális, jelen van a gyakorlatban, így a jogalkotásnak reagálnia kell rá.

Tényként kell kezelni, hogy a szexuális tartalmú bűncselekmények traumatizáló hatással bírnak. Erdélyi szerint hatások a sértettnél szinte kivétel nélkül jelentős pszichés funkcióvesztést eredményeznek, a viszonylag enyhe intenzitású alkalmazkodási zavartól a komoly, élethosszig fennmaradó negatív személyiségváltozásokig. Az ilyen bűncselekmények elszenvedőinél a mentális zavarok szinte teljes repertoárja megtalálható (PTSD, ADHD, depresszió, szexuális díszfunkció, bipoláris zavar, stb).¹⁶

A Be. 89. § (1) bekezdésében rögzített (a sértettel azonos nemű kihallgató személyére vonatkozó) követelmény alapját az a sztereotípiája adja, hogy a sértett és az elkövető különböző nemhez tartoznak, jellemzően férfi elkövető(k) és női sértett felállásban. Ez alapján a fentiekben leírt trauma forrása a másik nemhez tartozó személy lehet. A korábban szemléltetett statisztikák és jogesetek alapján rögzíthető, hogy az esetek egy részében a sértett és az elkövető azonos neműek, így a trauma

¹¹ Erdélyi Ákos: Az erőszakos szexuális bűncselekmények pszichotraumatológiája. *Belügyi Szemle* 73 (2025), 1., 76. o.

¹² Garai Renáta: Kitől kell félni a gyermekeket?: kiskorúak sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények a tényadatok tükrében. *Kriminológiai Tanulmányok* 58 (2021) 216. o.

¹³ *Uo.* 214. o.

¹⁴ Kovács Gyula: Az erőszakos közöszlés a számok tükrében. *Magyar Bűnüldöző* 2 (2011), 3-4., 45. o.

¹⁵ *Uo.* 47. o.

¹⁶ Erdélyi, i. m. 72. o.

kiváltására ezen sértettek esetén az azonos nem képviselői alkalmasak. Ezekben az esetekben - bár a Be. 89. § (2) bekezdésének a) pontja lehetővé teszi a rendelkezéstől való eltérést, ahhoz a sértett indítványa vagy hozzájárulása szükséges. Megjegyzendő, hogy az eljárási cselekményen ezekben az esetekben is tartózkodnia kell azonos nemű személynek.¹⁷ Határozott véleményem, hogy az (1) bekezdésben rögzített rendelkezés indokolatlanul hozza hátrányosabb helyzetbe azokat a sértetteket, akik sérelmére velük azonos nemű elkövetők követték el a bűncselekményt. Amennyiben a problémát alaposabban meg kívánjuk vizsgálni, szükséges leszögezni, hogy a (2) bekezdés nem jelent megoldást a helyzetre. Az érintett sértettek részéről a szabályozás egyfajta aktív magatartást vár el indítvány vagy hozzájáruló nyilatkozat formájában, azonban a jogalkotó célja a védett csoportok (külön döntés nélkül különleges bánásmód alá eső személyek) kialakításával és az azokra irányadó rendelkezések lefektetésével kifejezetten az aktív, többlet-magatartás elvárásának mellőzése. Így tehát abban az esetben ha a sértett és az elkövető különneműek, úgy bármilyen aktivitás nélkül, automatikusan érvényesül az a védelmi funkció, ami alapján a törvény a sértettel azonos nemű kihallgató elvárását támasztja. A másik esetkörben ugyanakkor a sértettnek a különnemű kihallgató igényéhez tevőleges magatartást kell tanúsítania.

Véleményem szerint amennyiben a kérdéses rendelkezést összevetjük a régi Be.¹⁸ által használt törvényszöveggel, szembetűnő különbség mutatkozik. A régi Be. 86/A. §-a a következőképpen fogalmazott: *„Ha a nyomozó hatóság, illetve az ügyészség által végzett nyomozás során az ügyész a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény (Btk. XIX. Fejezet) vagy a hozzátartozó sérelmére elkövetett személy elleni bűncselekmény miatt folytatott eljárásban különleges bánásmódot igénylő sértettet kíván tanúként kihallgatni, akkor a sértettet csak vele azonos nemű személy hallgathatja ki, feltéve hogy ezt a sértett kéri és az eljárás érdekeit nem sérti.”*

A korábbi eljárásjogi törvény tehát az azonos nemű kihallgató személyére vonatkozóan kizárólag abban az esetben támasztott követelményt, ha a sértett ezt kérte és az eljárás érdekeit nem sértette. Az azonos nemű kihallgató személyére vonatkozó elvárás egyébként a szakirodalomban a leggyakrabban pozitív kontextusban jelenik meg, hiszen a szerzők túlnyomó része a szabályozást megfelelőnek tartja vagy további szigorításokat javasolna. Magyar Irma és Vári Vince tanulmányukban szintén a különleges bánásmód szabályozását vizsgálják, azonban a hangsúlyt a gyermekkorra, mint a különleges bánásmód elrendelésére okot adó tényezőre helyezik. A szerzőpár kiemeli, hogy a gyermekkorúak tekintetében – az őket leginkább érintő bűncselekmények körében – a Be. nem enged teret az olyan kiemelt rendelkezések alkalmazására, mint az azonos nemű személy kihallgató és az ugyanazon személy kihallgató követelménye. A szerzők véleménye szerint kötelezően alkalmazandó intézkedésként kellene e rendelkezéseket előírnia az eljárásjogi kódexnek, melyet egyébiránt ki kellene terjeszteni a fentebb nevesített

¹⁷ Fantoly Zsannett: A különleges bánásmódról és a Barnahus-modellről. *Jogtudományi Közlöny* 77 (2022) 6., 245. o.

¹⁸ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény.

bűncselekményekre (például a kiskorú veszélyeztetésére).¹⁹

Álláspontom szerint Magyarai és Vári meglátásai részben alaposak, hiszen a gyermekek védelmének a büntetőeljárásjogi szabályokban is fokozottan meg kell jelenniük. Ebből kifolyólag azon kritérium, miszerint a gyermekkorúak kihallgatását ugyanazon személynek kell elvégezni, a mélyebb bizalom és biztonságérzet elérése érdekében üdvözlendő. Az azonos nemű kihallgató elvárását ugyanakkor semmiképpen sem tartom indokoltnak, mivel a gyermekek sérelmére velük azonos nemű elkövető által is megvalósíthatók a szerzők által nevesített bűncselekmények (például a kiskorú veszélyeztetése), de akár a nemi élet szabadsága és nemi erkölcs elleni bűncselekmények is. Ezekben az esetekben ugyanis a sértetteket ért trauma forrása - ahogyan az már fentebb kifejtésre került - nem az ellenkező nem képviselője, hanem éppen egy velük azonos nemű személy.²⁰

3. Az irányelv átültetése az egyes tagállamokban

3.1. Spanyolország. A spanyol büntetőeljárásban a különleges bánásmódot igénylő személyekkel kapcsolatos szabályozást a bűncselekmények áldozatairól szóló 2/2015. évi törvény (*Ley 4/2015, de 27 de abril, del Estatuto de la víctima del delito*) tartalmazza. A törvény III. fejezetében kerültek elhelyezésre az áldozatvédelmi intézkedések, ezen belül pedig a fejezet 23. cikke tartalmazza az áldozatok egyéni értékelésének szempontjait különleges védelmi szükségleteik meghatározása céljából. A 23. cikk 4. pontja rögzíti, hogy a szexuális szabadság elleni bűncselekmények áldozatai esetében a 25.1. cikk a), b), c) és d) pontjaiban foglalt intézkedések minden esetben kötelezően alkalmazandók, tehát a magyar megoldáshoz hasonlóan a sértettek e típusát külön mérlegelés nélkül különleges bánásmódot igénylő személynek tekinti. E körben pedig a nyomozási szakban a 25.1. cikk a következő intézkedéseket rendeli alkalmazni:

- a) a nyilatkozatukat kifejezetten az erre a célra tervezett vagy alkalmassá tett létesítményekben kell felvenni,
- b) a nyilatkozatokat olyan szakembereknek (vagy szakemberek segítségével) kell felvenni, akik speciális képzésben részesültek az áldozatot ért sérelmek csökkentése vagy korlátozása, illetőleg a nemi perspektíva terén,
- c) az sértettől felvett összes vallomást ugyanannak a személynek kell felvennie, kivéve, ha ez jelentősen hátrányosan befolyásolná az eljárást, vagy a vallomást közvetlenül a bírónak vagy az ügyésznek kell felvennie, valamint

¹⁹ Magyarai Irma; Vári Vince: A különleges bánásmód a büntetőeljárásban, fókuszban a gyermekkor. *Magyar Rendészet* 20 (2020), 4., 26. o.

²⁰ Ezt a feltevést támasztja alá Söfi Gyula, Törő Krisztina és Csikós Gábor tanulmánya is, melyben a gyermekek sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekményeket vizsgálták igazságügyi szakértői szempontból. A szerzők rögzítik, hogy a különleges bánásmódot igénylő személyek (hangsúlyozva a kiskorúakat) nem kizárólag a bűncselekmény, de a büntetőeljárás miatt is traumatizálódhatnak. A büntetőeljárás ezen hatásának csökkentésére törekedett a jogalkotó, amikor a különleges bánásmód intézményét bevezette. Lásd bővebben: Söfi Gyula; Törő Krisztina; Csikós Gábor: A pszichológiai és pszichiátriai szakértői tevékenység nehézségei a gyermekek sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények büntetőeljárásában. *Belügyi Szemle* 71 (2023), 7., 1205-1207. o.

- d) a 23.2 cikk b) pontjának 3.º és 4.º alpontjában rögzített sértettek²¹, valamint a szexuális kizsákmányolás céljából történő emberkereskedelem sértettjeire vonatkozó vallomásfelvételeket olyan személynek kell végeznie, aki – a b) pontban rögzített feltételeknek való megfelelés mellett – a sértettel azonos nemű, amennyiben a sértett ezt kérelmezi kivéve, ha ez jelentősen veszélyeztetheti az eljárás menetét, vagy a vallomást közvetlenül a bírónak vagy az ügyésznek kell felvennie

Érzékelhető a markáns különbség a spanyol és a magyar szabályozás között. Míg a spanyol jogszabály a sértett kérelmére biztosítja az azonos nemű kihallgató személyének lehetőségét a nyomozási szakban, addig a hazai rendszer kötelező alkalmazást rendel, melytől kizárólag az érintett indítványára vagy annak hozzájárulásával enged eltekinteni.

Amennyiben megtekintjük a Spanyolországra vonatkozó releváns statisztikai adatokat megállapíthatjuk, hogy a 2023-as évben 1401 esetben történt szexuális bűncselekmény, melyből 324 esetben férfi, míg 1077 esetben nő volt a sértett.²² A statisztikai adatokból ugyan nem állapítható meg, hogy milyen arányban történt azonos neműek közötti elkövetés, ugyanakkor a férfi sértettek esetében feltételezhető, hogy jelentős mértékű az ilyen nemi eloszlás.

3.2. Horvátország. Az irányelvben előírt transzpozíciós kötelezettségnek eleget téve a horvát büntetőeljárás törvényben²³ is megjelennek a különleges bánásmódot igénylő személyekre vonatkozó rendelkezések.

Az irányelv vizsgálat alá vont rendelkezését a horvát büntetőeljárás törvény 5. fejezetének a sértettre vonatkozó szabályokat tartalmazó 1. alcíme 44. cikkének (4) bekezdése tartalmazza, mely szerint: *„A szexuális szabadság elleni bűncselekmények és az emberkereskedelem áldozatainak a törvény 43. cikkében részletezett jogain túlmenően joga van ahhoz, hogy ... 3) a rendőrségen és az ügyészségen vele azonos nemű személy hallgathassa ki, és ha lehetséges, ismételt kihallgatása esetén ugyanaz a személy hallgathassa ki.”*

A fenti jogszabályhely mellett az (5) bekezdés rögzíti, hogy: *„Az áldozat, akit e törvény 43. §-a. bekezdése értelmében különleges védelmi igényűként azonosítottak, a 43. §-a szerinti jogokon túlmenően jogosult arra, hogy ... 2) a rendőrségen és az ügyészségen azonos nemű személy hallgathassa ki, és ha lehetséges, ismételt kihallgatása esetén ugyanaz a személy hallgathassa ki.”*

A horvát szabályozás tehát – a spanyolhoz hasonlóan – az azonos nemű kihallgató személyének a lehetőségét biztosítja. Habár a rendelkezés nem rögzíti expressis

²¹ A 3.º alpont a házastárs, valamint az elkövetővel fennálló hasonló viszonyban álló sérelmére elkövetett bűncselekmények, valamint a rokon (vérségen vagy örökbefogadáson alapuló leszármazó, felmenő, testvér) sérelmére elkövetett bűncselekmények, míg a 4.º alpont a szexuális szabadság és integritás elleni bűncselekmények sértettjeit jelöli.

²² Victims of intentional homicide and sexual exploitation by age and sex. Lásd a statisztikákat az Eurostat felületén:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/crim_hom_vage/default/table?lang=en&category=crim.m.crim_hom, DOI: 10.2908/crim_hom_vage (letöltés dátuma: 2026.05.19.)

²³ ZAKON O KAZNENOM POSTUPKU (Urednički pročišćeni tekst, "Narodne novine", broj 152/08, 76/09, 80/11, 91/12 - Odluka i Rješenje USRH, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 130/20, 80/22, 36/24 i 72/25)

verbis, hogy a sértett indítványa szükséges ehhez, annak értelmezéséből mégis ez következik. Mindazonáltal megállapítható, hogy a horvát szabályozás a spanyolhoz képest kevésbé konkrétan fogalmaz, de az irányelvben foglalt követelményeknek mindkét szabályozás eleget tesz.

A horvát statisztika a spanyolnál is erősebb arányokat mutat a szexuális bűncselekmények nemi eloszlása terén. A 2023-as évben az Eurostat adatai alapján ugyanis 498 esetből mintegy 112 esetben férfiak, míg 386 esetben nők sérelmére következtek el nemi deliktumokat. Ez alapján megállapítható, hogy az esetek közel egynegyed részében férfiak sérelmére történt az elkövetés.²⁴ Ebből a számból még nagyobb számban következethetünk azonos neműek közötti elkövetésre.

3.3. Szlovénia. Szlovéniában a büntetőeljárásra vonatkozó részletszabályokat a Büntetőeljárásról szóló 63/94 számú törvény²⁵ tartalmazza. A kódex második része – hasonlóan a magyar büntetőeljárási törvény dinamikus részéhez – a büntetőeljárás menetét részletezik. Az ún. előzetes eljárásról szóló cím XV. fejezetében található meg a vizsgálat tárgyát képező, különleges bánásmódra vonatkozó rendelkezés, melynek vonatkozásában a 148.b cikke a következőképpen fogalmaz:

„A nemi integritás elleni bűncselekmény, a (szlovén) Büntető Törvénykönyv²⁶ 191. § szerinti családon belüli erőszak bűncselekménye, a közeli hozzátartozók elleni erőszakkal összefüggő bűncselekmény, illetve a sértett nemi identitása miatt elkövetett bűncselekmény sértettjét ugyanaz a személy, és ha a sértett úgy kívánja, vele azonos nemű személy hallgatja ki. A fenti rendelkezések nem alkalmazandók, ha az információ begyűjtése nem késleltethető, vagy ha ezt átmeneti szervezési okok akadályozzák.”

Jól látható, hogy a szlovén szabályozás is kizárólag abban az esetben teszi kötelezővé az azonos nemű kihallgató személyét, amennyiben a sértett kifejezetten úgy kívánja. Amennyiben a sértett erre irányuló indítványt nem terjeszt elő, úgy a hatóság nincsen kötve ehhez a kritériumhoz.

Az Eurostat Szlovéniára vonatkozó 2023-as adatai szerint 177 esetben következtek el szexuális bűncselekményt, melyből 47 esetben férfiak, míg 130 esetben nők voltak a sértettek.²⁷ Ezen adatok szerint az esetek 26,5 %-a férfiak sérelmére történő elkövetést takar, melyből jelentős mértékben következethetünk azonos neműek közötti elkövetésre.

4. Záró gondolatok

A különleges bánásmód körébe tartozó intézkedésekre vonatkozó igény az Európai Unióban az áldozatvédelmi irányelv elfogadásával kristályosodott ki, mely

²⁴https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/crim_hom_vage/default/table?lang=en&category=crim.crim_hom (letöltés dátuma: 2026.05.19.)

²⁵ Zakon o kazenskem postopku (ZKP) (Uradni list RS, št. 176/21 – uradno prečiščeno besedilo, 96/22 – odl. US, 2/23 – odl. US, 89/23 – odl. US, 53/24 in 93/25 – ZNUZJV)

²⁶ Kazenski zakonik (KZ-1) (Uradni list RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 54/15, 6/16 – popr., 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22 – ZZNŠPP, 16/23 in 107/24 – odl. US)

²⁷https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/crim_hom_vage/default/table?lang=en&category=crim.crim_hom (letöltés dátuma: 2026.05.19.)

meghatározta az egyes tagállamok számára azokat a minimumkövetelményeket, melyeket az áldozatvédelem területén szabályozniuk szükséges. Az intézkedések között kiemelt szerep jutott többek között a nemi erkölcs és nemi élet szabadsága elleni bűncselekmények sértettjeinek.

A hazai jogrendszerben a hatályos büntetőeljárás törvény átformálta az áldozatvédelem rendszerét, melyben átfogalmazásra kerültek az áldozatvédelmi irányelv átültetésével alkalmazott szabályok. Az új szabályozás szigorúbb és az áldozatokat hatékonyabban védő rendszert kívánt kidolgozni, ugyanakkor az azonos nemű kihallgató személyének kötelezővé tételével indokolatlanul hátrányosabb helyzetbe kerülnek azok a sértettek, akik sérelmére velük azonos nemű személy követett el nemi deliktumot. Ezen személyeknek ugyanis kifejezetten indítványozniuk kell, hogy a tárgyalt intézkedést a hatóság ne alkalmazza.

Figyelemmel arra, hogy az irányelvet az uniós tagállamok is átültették, érdemes összevetni az egyes megoldásokat a magyar szabályozással. A tanulmány e körben a spanyol, a horvát és a szlovén jogszabályi háttér áttekintésére vállalkozott. A vizsgálat eredményeképpen megállapítást nyert, hogy e szabályozások egységesek abban a kérdésben, hogy az azonos nemű kihallgatóra vonatkozó kritériumot kizárólag a sértett indítványára vagy annak kifejezett hozzájárulása mellett engedi alkalmazni, ugyanakkor generális követelményként nem rögzíti.

A hazai szabályozás továbbra is abból az előítéletből indul ki, hogy az erőszakos nemi deliktumokat férfiak követik el nők ellen. A kriminálstatistika áttekintését követően megállapítható azonban, hogy – habár a legtöbb esetet továbbra is a fenti, klasszikus nemi eloszlás szerint történik – az azonos neműek sérelmére elkövetett szexuális deliktumok is számottevő mértékben jelen vannak a gyakorlatban. Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy az ilyen esetek a vizsgáltnál magasabb számban is jelen lehetnek, hiszen itt még nagyobb látencia valószínűsíthető.

A fentiek alapján – de lege ferenda javaslatként – szükségesnek tartom a visszatérést a régi Be. szerinti és a vizsgált tagállamok által alkalmazott modellhez, miszerint az azonos nemű kihallgató személye nem generális követelményként, hanem kifejezetten csak sértetti indítványra vagy sértetti hozzájárulással alkalmazható.

Irodalomjegyzék

- Csaba Viktória Nikolett - Németh Zoltán György: A szexuális erőszak bizonyításának tapasztalatai, reflexiók a bizonyítás nehézségeiről. *Jogelméleti Szemle* 2 (2018) 54-71. o. <https://doi.org/10.59558/jesz.2018.2.54>
- Erdélyi Ákos: Az erőszakos szexuális bűncselekmények pszichotraumatológiája. *Belügyi Szemle* 73 (2025), 1., 63-83. o. <https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2025.v73.i1.pp63-83>
- Fantoly Zsanett: A különleges bánásmódról és a Barnahus-modellről. *Jogtudományi Közlöny* 77 (2022) 6., 243-251. o.
- Garai Renáta: Kitől kell féltetni a gyermekeket?: kiskorúak sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények a tényadatok tükrében. *Kriminológiai Tanulmányok* 58 (2021) 203-220.

- Kiss Anna: A különleges bánásmód (leg)új(abb) szabályai a büntetőeljáráásban. *Miskolci Jogi Szemle: A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Folyóirata* 16 (2021), 5., 286-297. o. <https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1473>
 - Kovács Gyula: Az erőszakos közöszlítés a számok tükrében. *Magyar Bűnüldöző* 2 (2011), 3-4., 39-54.
 - Magyari Irma - Vári Vince: A különleges bánásmód a büntetőeljáráásban, fókuszban a gyermekkor. *Magyar Rendészet* 20 (2020), 4., 17-30. o. <https://doi.org/10.32577/mr.2020.4.1>
 - Sófi Gyula - Törő Krisztina - Csikós Gábor: A pszichológiai és pszichiátriai szakértői tevékenység nehézségei a gyermekek sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények büntetőeljárárásában. *Belügyi Szemle* 71 (2023), 7., 1197-1219. o. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.7.4>
 - Vári Vince: A gyermekbarát igazságszolgáltatás büntetőjogi és rendőrségi vonatkozásai. *Magyar Rendészet* 13 (2013), 3-4., 71-9
-
-

Az interszekcionális diszkrimináció vizsgálata, különös tekintettel a munka világára*

Hadady-Lukács Adrienn**

Az interszekcionális diszkrimináció a hátrányos megkülönböztetés sajátos esete, amely több védett tulajdonság egymástól el nem választható kölcsönhatásából ered. Habár a jelenség a közelmúltban egyre nagyobb figyelmet kapott az uniós szakpolitikai dokumentumokban és irányelvekben, annak további vizsgálata indokolt. A tanulmány célja, hogy hozzájáruljon az interszekcionális diszkriminációval kapcsolatos jogi kihívások azonosításához és tudományos feldolgozásához. Ennek keretében bemutatja a fogalmi alapokat, az uniós és hazai szabályozást, valamint az interszekcionális diszkrimináció tipikus megjelenési formáit a foglalkoztatás területén.

Kulcsszavak: egyenlő bánásmód, interszekcionális megkülönböztetés, EU jog, foglalkoztatás

Examining Intersectional Discrimination, with Particular Reference to the Employment Context

Intersectional discrimination is a specific form of discrimination that arises from the inseparable interaction of multiple protected characteristics. In recent years, the phenomenon has received increasing attention in European Union policy documents and directives; however, further examination remains necessary. This article aims to contribute to the identification and scholarly analysis of the legal challenges related to intersectional discrimination. To this end, the article examines the conceptual foundations, the relevant European Union and Hungarian regulatory frameworks, and the typical manifestations of intersectional discrimination in the field of employment.

Keywords: equal treatment, intersectional discrimination, EU law, employment

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.49>

Bevezetés

Bár az egyenlő bánásmódhoz való joggal kapcsolatos jogi normák és kutatások nem újkeletűek, a diszkrimináció egyes formái – köztük az interszekcionális diszkrimináció – továbbra is jelentős elméleti és gyakorlati kérdéseket vetnek fel. Az

* A Kulturális és Innovációs Minisztérium Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

** Egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Munkaügyi Kapcsolatok és Társadalombiztosítási Képzések Intézete.

Európai Parlament¹ és a Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézete² meghatározásai szerint az interszekcionális diszkrimináció olyan megkülönböztetést takar, amely több védett tulajdonság alapján valósul meg (pl.: nem és életkor, bőrszín és fogyatékoság stb.), oly módon, hogy azok kölcsönhatásban állnak egymással, egymástól nem választhatók el, ezzel előidézve a megkülönböztetés sajátos helyzetét. Az interszekcionális megkülönböztetés jelentőségét és vizsgálatának szükségességét az adja, hogy minőségileg máshogy, komplexebben és sokrétűbben sérti az egyenlő bánásmódhoz való jogot, mindezt a leginkább sérülékeny csoportok kárára.³ Mindennek ellenére az interszekcionális megkülönböztetés eddig viszonylag kevés tudományos, valamint jogalkotói és -alkalmazói figyelmet kapott – holott egyes jogtudósok szerint olyannyira gyakori az előfordulása, hogy főszabálynak tekinthető a kivétel helyett.⁴

A tanulmány célja, hogy a dokumentumelemzés módszerére támaszkodva, a hazai és hazánk jogrendszere számára meghatározó európai uniós szabályozás elemzése által hozzájáruljon az interszekcionális diszkriminációval kapcsolatos jogi kihívások tudományos feldolgozásához. A tanulmány a fogalmi alapok tisztázását követően az interszekcionális diszkrimináció európai uniós és hazai jogi szabályozását mutatja be. Ezt követően a tanulmány az interszekcionális megkülönböztetés gyakorlati jelentőségére kíván rámutatni az egyenlő bánásmód szempontjából különösen érzékeny foglalkoztatás területén⁵ előforduló egyes gyakori megjelenési formák bemutatásán keresztül.

1. Az interszekcionális megkülönböztetés fogalma

Az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos nemzetközi és európai szabályozások hagyományosan az úgynevezett „single axis” megközelítésen alapulnak.⁶ Eszerint az antidiszkriminációs jog tipikusan egyszerre egy védett tulajdonságra fókuszál (pl.: nemi esélyegyenlőség, anti-rasszizmus), egy védett tulajdonság alapján képez védendő csoportokat, azt feltételezve, hogy az adott csoporton belül mindenki egyforma. Ezen megközelítés figyelmen kívül hagyja, hogy minden egyén egyidejűleg több védett tulajdonsággal is rendelkezik (pl.: nem, életkor, szexuális irányultság, bőrszín, családi állapot, stb.) és elmossa a csoporton belül jelenlévő

¹ Az Európai Parlament 2022. július 6-i állásfoglalása az interszekcionális megkülönböztetésről az Európai Unióban: az afrikai, közel-keleti, latin-amerikai és ázsiai származású nők társadalmi-gazdasági helyzete (2021/2243(INI)) (2022) A. pont

² European Institute for Gender Equality: Glossary and thesaurus. https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1395?language_content_entity=hu (Letöltés ideje: 2026.03.06.)

³ Ujvári Blanka: Az interszekcionális diszkrimináció szabályozása az Európai Unióban, *Közjogi Szemle*, (2025) 1., 30. o.

⁴ Raphaële Xenidis: *Multiple Discrimination in EU Anti-Discrimination Law Towards Redressing Complex Inequality?* (2018) 2. o. <https://cilvektiesibas.org.lv/media/record/docs/2022/01/27/multiple-discrimination-paper.pdf> (Letöltés ideje: 2026.03.06.)

⁵ Herdon István – Takács Dóra: Az egyenlő bánásmód elméleti kérdései a munkajog jogági besorolása vonatkozásában, *Debreceni Jogi Műhely*, (2022) 1-2., 64-65. o.

⁶ Erica Howard: Intersectional discrimination and EU law: Time to revisit Parris, *International Journal of Discrimination and the Law*, 24 (2024) 4., 299. o.

különbségeket is.⁷ Az egy védett tulajdonságon alapuló megközelítéssel szemben kritikaként hozható fel, hogy elszigeteli a diszkrimináció jelenségét a tágabb társadalmi kontextustól. A valóságban ugyanis az egyenlőtlenség összetett és többretegű jelenség, mivel az egyének a társadalmi tagságok és identitáscsoportok összetett hálózatába ágyazódnak be, ami a hátrányok halmozódásához vezethet.⁸

Fenti hiányosság kiküszöbölésére az egy védett tulajdonság figyelembe vételén alapuló megközelítéssel szemben egyre nagyobb tudományos és jogalkotói figyelem irányul a diszkrimináció azon eseteire, ahol a sérelem vizsgálatakor egyszerre több védett tulajdonság is szerepet játszik. Bár teljes egyetértés nincs a jogtudósok között, a többségi álláspont szerint a többszörös diszkrimináció („multiple discrimination”) kifejezés gyűjtőfogalomként használható ezekben az esetekben.⁹

A többszörös diszkrimináción belül több altípus is elkülöníthető – bár az altípusokat illetően sem figyelhető meg teljes egyetértés az egyes szerzők között. *Fredman*, *Xenidis*, valamint az egykori *Egyenlő Bánásmód Hatóság* (a továbbiakban: EBH) megközelítése lényegében megegyezik. Ők valamennyien három alcsoportot különítettek el: a több védett tulajdonság egymásmellettiességét¹⁰ („sequential discrimination”) ¹¹; az összetett diszkriminációt¹² („additive” vagy „compound discrimination”) valamint az interszekcionális diszkriminációt („intersectional discrimination”).¹³ *Howard* ezzel szemben a többszörös megkülönböztetés két csoportját különböztette meg: az összetett diszkriminációt, valamint az interszekcionális diszkriminációt. A különféle vizsgált megközelítések egységesnek

⁷ Sandra Fredman: *Intersectional discrimination in EU gender equality and non-discrimination law*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2016, 8. o.

⁸ Xenidis: i.m. 2-3. o.

⁹ Xenidis: i.m. 6. o. A fogalomhasználatot illetően terminológiai bizonytalanság figyelhető meg: a „többszörös megkülönböztetés”, „halmozott megkülönböztetés” és az „összetett megkülönböztetés” kifejezéseket gyakran szinonimaként alkalmazzák, jóllehet azok nem minden esetben bírnak azonos jelentéstartalommal. Az angol terminológiát illetően is hasonló a helyzet: a „multiple discrimination” mellett megjelenik a „cumulative discrimination”, a „compound discrimination”, valamint a „combined discrimination” terminus is.

Európai Unió Alapjogi Ügynöksége - Európa Tanács: *Kézikönyv az európai megkülönböztetésmentességi jogról*, Luxemburg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2020, 64. o.; / European Union Agency for Fundamental Rights -Council of Europe: *Handbook on European non-discrimination law*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2018, 60. o.

¹⁰ Több védett tulajdonság egymásmellettiessége esetében a védett tulajdonságok elválaszthatók egymástól, és az egyént két vagy több védett tulajdonsága miatt, de egymástól függetlenül éri hátrányos megkülönböztetés. Példaként hozható az az eset, amikor egy munkavállalót a bőrszíne miatt zaklatnak, majd az életkora miatt elbocsátanak. Xenidis: i.m. 7. o.

¹¹ Megjegyeznénk, hogy az EBH a több védett tulajdonság egymásmellettiességét – álláspontunk szerint tévesen – „multiple discrimination”-nek fordította.

¹² Az összetett diszkrimináció esetében a két vagy több védett tulajdonság egy időben való fennállása miatt, oly módon következik be a hátrányos megkülönböztetés, hogy a védett tulajdonságok összeadódnak. Példaként hozható az eset, amikor egy munkáltató több foglalkoztatási feltételt is meghatároz (pl.: meghatározott életkor, állampolgárság, az országban szerzett korábbi munkatapasztalat): egy feltételnek való nem megfelelés gyengítené ugyan a jelentkező esélyeit, de nem vezetne a jelentkező elutasításához, de több feltétel nem teljesülése már olyan szinten csökkentené a jelentkező esélyeit, hogy nem kaphatná meg az állást. Egyenlő Bánásmód Hatóság: *EBH-füzetek 5: A többszörös diszkrimináció megjelenése az Egyenlő Bánásmód Hatóság joggyakorlatában*, Budapest, Egyenlő Bánásmód Hatóság, 2018, 10-11. o.

¹³ EBH: i.m. 10-11. o.; Xenidis: i.m. 6-7. o.; Fredman: i.m. 27-28. o.

mutakoztak abban, hogy az interszekcionális megkülönböztetést valamennyien egy önálló alkategóriaként kezelték.

Az interszekcionális megkülönböztetés esetében a megkülönböztetés két vagy több védett tulajdonságon alapul, oly módon, hogy ezek a tulajdonságok egyszerre és időben kölcsönösen hatnak egymásra, egymástól nem választhatók el.¹⁴ Mindez a megkülönböztetés sajátos eseteit idézi elő, tovább erősítve a diszkriminációs mechanizmusokat.¹⁵ Az interszekcionalitás jelenségéről *Kimberle Crenshaw* írt először egy 1989-es tanulmányban, melyben az afroamerikai nők tapasztalatait vizsgálta. A tanulmány abból az alapfeltevésből indult ki, hogy az afroamerikai nők tapasztalatait többnyire a rasszizmus és a szexizmus együttes, egymást keresztező hatása alakítja. Ez a sajátos helyzet azonban rendszerint kívül marad mind a feminista, mind az antirasszista diskurzus fókuszán, mivel az előbbi jellemzően meghatározott társadalmi rétegekhez tartozó fehér nők tapasztalataira, az utóbbi pedig elsősorban fekete férfiak helyzetére összpontosít, figyelmen kívül hagyva a két tulajdonság együttes megléte által okozott speciális helyzetet.¹⁶

A jogérvényesítés terén komoly kihívást jelent, hogy az interszekcionális megkülönböztetés nem értelmezhető a jelenleg domináns, egyetlen védett tulajdonságra épülő megközelítés keretei között. Ha ugyanis a vizsgálat kizárólag egy védett tulajdonságra irányul, az szükségképpen figyelmen kívül hagyja a több tulajdonság közötti szinergiát. Mindez ahhoz vezethet, hogy pont a legsérülékenyebb helyzetben lévő személyek maradnak megfelelő jogvédelem nélkül.

Az interszekcionalitás gyakran a csoportokra és identitásokra, azok metszéspontjára – mintegy új védendő kategóriára – helyezte a hangsúlyt. Ez a megközelítés azonban könnyen a kategóriák és alcsoportok nagyszámú kombinációjához vezethet, ami komoly kihívást jelentene a jog számára, hiszen kérdésessé válna, miként kezelhető a társadalmi identitások ilyen mértékű sokszorozódása.¹⁷ Így különösen fontos leszögezni, hogy a több védett tulajdonság metszéspontjának figyelembe vétele sem jelentheti a védelem alapjául szolgáló tulajdonságok korlátlan kiterjesztését.¹⁸ *Fredman* szerint az egyes tulajdonságok, identitások metszéspontja helyett a hatalmi struktúrákra és viszonyrendszerekre kell helyezni a hangsúlyt: eszerint az interszekcionalitás nem az identitások végtelen kombinációinak feltérképezéséről szól, hanem arról, miként működnek a hatalom és a kirekesztés mechanizmusai az identitások létrehozásán és alkalmazásán keresztül.¹⁹ *Fredman* szerint a diszkrimináció pedig magából a hatalmi viszonyból ered.^{20, 21}

¹⁴ EBH: i.m. 11. o.

¹⁵ Ujvári: i.m. 30. o.

¹⁶ Ld. bővebben: Kimberle Crenshaw: Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics, *University of Chicago Legal Forum*, (1989) 1., 139-167. o.

¹⁷ Fredman: i.m. 31. o.

¹⁸ Ujvári: i.m. 31. o.

¹⁹ Fredman: i.m. 31. o.

²⁰ Ujvári: i.m. 30. o.

²¹ Az interszekcionalitás megragadására egyes szerzők a diszkriminációs okok „csomópontok” („nodes”) köré rendezését javasolják. E megközelítés szerint a különböző védett tulajdonságok három alapvető csomópont – a faj, a nem és a fogyatékosság – köré szerveződnek. A csomópontokhoz kapcsolódóan

Az interszekcionális megkülönböztetés szükségessé teszi magának az egyenlő bánásmód elvének az alapvető újragondolását is. Hagyományosan ugyanis az egyenlő bánásmód az összehasonlításon alapszik: az egyenlőségből az következik, hogy az egymással összehasonlítható helyzetben lévő személyeket egyformán, az egymástól eltérő helyzetben lévő személyeket pedig különbözően kezelje a jog.²² Az interszekcionális megkülönböztetés esetében ez a megközelítés különösen korlátozó, ugyanis megköveteli, hogy az egyenlő közötti számtalan különbség és hasonlóság közül meghatározásra kerüljenek az összehasonlítandó jellemzők.²³ Összehasonlítható helyzetben rendszerint az a személy van, aki nem rendelkezik az adott védett tulajdonsággal. Kovačević rávilágítva ennek az interszekcionális megkülönböztetés terén való alkalmazásának nehézségére, azaz az összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoport hiányára, az alábbi példát hozza. Eszerint egy fogyatékkal élő női munkavállalót, aki úgy véli, hogy interszekcionális megkülönböztetés áldozata, egy fogyatékkal nem élő férfi munkavállalóval kellene összehasonlítani. Ez azonban nem teszi lehetővé a fogyatékossgal élő női munkavállalót érő kedvezőtlen bánásmód valamennyi aspektusának feltárását, mivel azt a nem és fogyatékossg kölcsönhatása is okozhatja. Ez azt jelenti, hogy a helyzete nemcsak a fogyatékkal nem élő munkavállalókhoz képest egyedi, hanem a fogyatékkal nem élő női munkavállalókhoz képest is.²⁴ Mindez szükségessé teszi az antidiszkriminációs jogban bevett összehasonlítható személy vagy csoport koncepciójának újragondolását.

2. Az interszekcionális megkülönböztetés jogi elismerése

Bár az interszekcionális megkülönböztetés vizsgálata a tudományos diskurzusban és az EU-s szakpolitikai dokumentumokban már megjelent, a kemény jogba – különös tekintettel az uniós irányelvekre – csak nemrég kezdett el beszivárogni. Az elmúlt évek egyik jelentős (jogalkotási) előrelépésének tekinthető, hogy az interszekcionális megkülönböztetéssel kapcsolatos kérdések több nemzetközi fórumon,²⁵ köztük

további, rokon jellegű diszkriminációs okok jelennek meg, így a modell képes megragadni az egyes okok közötti átfedéseket is. Ennek révén az interszekcionális diszkrimináció az antidiszkriminációs jogban nem kivételes jelenségként, hanem a diszkrimináció tipikus megnyilvánulási formájaként jelenhet meg, miközben elkerülhető a védett kategóriák korlátlan szaporítása. Ld. bővebben: Dagmar Schiek: On uses, mis-uses and non-uses of intersectionality before the Court of Justice (EU), *International Journal of Discrimination and the Law*, 18 (2018) 2-3., 87-89. o.

²² Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: *Emberi jogok*, Budapest, Osiris, 2008, 366. o.

²³ Fredman: i.m. 36. o.

²⁴ Ljubinka Kovačević: Intersectional discrimination of women with disabilities in the world of work: Advantages and challenges of applying an intersectional approach, in: *Intersectional Discrimination of Women and Girls with Disabilities and Means of Their Empowerment* (szerk.: Ljubinka Kovačević - Dragica Vujadinović - Marco Evola) Belgrade, University of Belgrade – Faculty of Law, 2022, 350. o.

²⁵ Az interszekcionális megkülönböztetés vizsgálata egyéb nemzetközi fórumokon is megjelent. Az ENSZ egésze alatt működő, a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetés kiküszöbölésével foglalkozó ENSZ-bizottság (Committee on the Elimination of Discrimination against Women) gyakorlatáról ld. bővebben: Ivona Truscan - Joanna Bourke-Martignoni: International Human Rights Law and Intersectional Discrimination, *The Equal Rights Review*, 16 (2016), 103-131. o.; az Európa Tanács Emberi Jogok Európai Bíróságának ítékezési gyakorlatáról ld. bővebben: Ben Smith:

immár az EU-s másodlagos jogforrásokban is megjelentek.

2.1. Európai uniós szabályozás. Bár maga az egyenlő bánásmódhoz való jog szabályozása nem újkeletű, az interszekcionális megkülönböztetés másodlagos jogforrásokban történő megjelenése viszonylag új fejleménynek tekinthető. Ugyan a többszörös diszkriminációra korábban is történtek már utalások – mind a 2000/43/EK irányelv²⁶, mind a 2000/78/EK irányelv²⁷ utalt rá egy-egy preambulum bekezdésben, hogy a nők gyakran többszörös diszkrimináció áldozatai lehetnek, – kifejezetten az interszekcionális megkülönböztetésről nem szóltak ezek az irányelvek.

Különbéle szakpolitikai dokumentumokban tovább erősödött a többszörös – nem kifejezetten az interszekcionális – megkülönböztetés jelentősége.²⁸ Az interszekcionalitást egy 2017-es tanácsi határozat említi először, rámutatva, hogy a megkülönböztetés súlyosbodni tud bizonyos védett tulajdonságok összekapcsolódása és kölcsönhatása esetén.²⁹ Ezt követően, egyéb jelentésekben, stratégiákban egyre több figyelem irányult az interszekcionális megkülönböztetésre, ami jogszabályi szinten első alkalommal 2023-ban került elismerésre. Az ún. bértranszparencia irányelv kimondja, hogy a megkülönböztetés magában foglalja az interszekcionális megkülönböztetést is, mely alatt „a nem és bármely más, a megkülönböztetés alapját képező, a 2000/43/EK vagy a 2000/78/EK irányelv által védett tulajdonság vagy tulajdonságok kombinációján alapuló megkülönböztetés[t]” kell érteni.³⁰ A bértranszparencia irányelvet követte két, az esélyegyenlőségi testületekről szóló irányelv, melyek kimondják annak fontosságát, hogy az esélyegyenlőségi kérdésekben eljáró szervek kiemelt figyelmet fordítsanak az interszekcionális megkülönböztetésre, mely alatt a 79/7/EGK, a 2000/43/EK, a 2000/78/EK vagy a 2004/113/EK irányelv szerint védett tulajdonságok kombinációján alapuló hátrányos megkülönböztetés értendő.³¹ Ezen túlmenően a

Intersectional Discrimination and Substantive Equality: A Comparative and Theoretical Perspective, *The Equal Rights Review*, 16 (2016), 73-102. o.

²⁶ A Tanács 2000. június 29-ei 2000/43/EK irányelve a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról (HL L 180., 2000.07.19., 22.o.), (14) preambulumbekkezdés

²⁷ A Tanács 2000. november 27-ei 2000/78/EK irányelve a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról (HL L 303., 2000.12.02., 16.o.), (3) preambulumbekkezdés

²⁸ Howard: i.m. 293. o.

²⁹ Howard: i.m. 293. o.

³⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2023. május 10-i 2023/970 irányelve a férfiak és nők egyenlő vagy egyenlő értékű munkáért járó egyenlő díjazása elve alkalmazásának a bérek átláthatósága és végrehajtási mechanizmusok révén történő megerősítéséről (HL L 132., 2023.05.17., 21.o.), 3. cikk (2) e)

³¹ A Tanács 2024. május 7-i 2024/1499 irányelve a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód, a foglalkoztatás és a munkavégzés terén a személyek közötti, vallásra vagy meggyőződésre, fogyatékosságra, életkorra vagy szexuális irányultságra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód, a szociális biztonság, továbbá az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint azok értékesítése, illetve nyújtása terén a férfiak és a nők közötti egyenlő bánásmód tekintetében az egyenlőséggel foglalkozó szervekre vonatkozó előírásokról, valamint a 2000/43/EK és a 2004/113/EK irányelv módosításáról (HL L, 2024/1499, 2024.05.29.); (16) preambulumbekkezdés és 5. cikk (2) és az Európai Parlament és a Tanács 2024. május 14-i 2024/1500 irányelve a foglalkoztatás és munkavégzés terén a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód és

nőkkel szembeni erőszak és a kapcsolati erőszak elleni küzdelemről szóló 2024/1385 irányelv is több rendelkezést tartalmaz az interszekcionális megkülönböztetésről, továbbá a preambulumbekzdése között az emberkereskedelem megelőzéséről szóló 2024/1712 irányelv is hivatkozik rá.³²

Jelentős előrelépés, hogy az irányelvek előírt védelem magába foglalja az interszekcionális megkülönböztetés elleni védelmet is, - aminek a tagállamok átültetési kötelezettsége miatt a tagállami jogokra is hatnia kell. Ugyanakkor a szabályozás hiányosságának mondható, és a megfelelő védelem biztosítását nehezíti, hogy azok rendszerint nem valamennyi, hanem az adott konkrét irányelvben nevesített védett tulajdonságok érintettsége esetén biztosítják a védelmet.

Az EU-s szabályozás tekintetében még az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) gyakorlatára érdemes utalni. E tekintetben a *Parris ügy*³³ érdemel kiemelt figyelmet.³⁴ Az ügy tényállása szerint Parris úr több mint 30 éve élt tartós kapcsolatban azonos nemű élettársával. 2009-ben, 63 éves korában az Egyesült Királyságban bejegyzett élettársi kapcsolatot létesített - ekkoriban az ír jog egyetlen rendelkezése sem tette lehetővé a bejegyzett élettársi kapcsolat Írországban való elismerését. Az ír élettársi kapcsolatokról szóló törvényt 2010-ben fogadták el, a brit bejegyzett élettársi kapcsolatot 2011-től ismerték el az ír jogban. Parris úr 1972 óta állt a Trinity College Dublin alkalmazásában, és tagja volt az intézmény foglalkoztatói nyugdíjrendszerének. A nyugdíjszabályzat túlélő hozzátartozói nyugellátást biztosított a házastárs vagy 2011. január 1-et követően a bejegyzett élettárs számára, azzal a feltétellel, hogy a biztosított a 60. életének betöltése előtt kötött házasságot vagy létesített bejegyzett élettársi kapcsolatot. Parris úr a nyugdíjba vonulását megelőzően kérte munkáltatóját, hogy halála esetére bejegyzett élettársa részesülhessen a túlélő hozzátartozói nyugellátásban, mely kérelmét több fórumon is elutasították, arra hivatkozással, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolat létesítésekor már betöltötte a 60. életévét.³⁵

Az ügyben eljáró Kokott főtanácsnok szerint - az interszekcionális megkülönböztetést illetően - az előzetes döntéshozatalra lényegét tekintve azt a kérdést terjesztette elő a tagállami bíróság, hogy a 2000/78 irányelv alapján akkor is megállapítható-e a tiltott hátrányos megkülönböztetés, ha az intézkedés ugyan sem önmagában az életkor alapján, sem önmagában a szexuális irányultság alapján nem bizonyul hátrányosnak, a két tényező együttese alapján viszont igen.³⁶

esélyegyenlőség tekintetében az egyenlőséggel foglalkozó szervekre vonatkozó előírásokról, valamint a 2006/54/EK és a 2010/41/EU irányelv módosításáról (HL L, 2024/1500, 2024.05.29.), (15) preambulumbekzdés és 5. cikk (2)

³² Ujvári : i.m. 31-32. o.

³³ A Bíróság C-443/15.sz., Parris kontra Trinity College Dublin ügyben 2016. november 34-én hozott ítélete (ECLI:EU:C:2016:897)

³⁴ Az EUB többszörös diszkriminációt érintő gyakorlatáról ld. bővebben: Xenidis: i.m.; az interszekcionális megkülönböztetésről ld. bővebben: Schiek 2018: i.m.

³⁵ Parris kontra Trinity College Dublin ügy, 15-27. bek.

³⁶ Juliane Kokott főtanácsnok indítványa, az ismertetés napja: 2016. június 30., C-443/15.sz., Parris kontra Trinity College Dublin ügy (ECLI:EU:C:2016:493), 147. bek.

A főtanácsnok szerint kiemelt jelentőségű, hogy a vizsgált ügyben a hátrányos megkülönböztetés két tényezőtől, az életkorból és a szexuális irányultságból eredeztethető, így szerinte az EUB-nak e két tulajdonságot nem külön-külön, hanem együttesen kell értékelnie.³⁷ Álláspontja szerint, habár az ügyben alkalmazandó EU-s jogszabályok nem rendelkeztek kifejezetten az interszekcionális megkülönböztetésről, az ilyen megkülönböztetések elleni védelem levezethető volt már az akkor hatályos szabályozásból is.³⁸ Így szükséges figyelembe venni az ügyben érintett két tulajdonság együtteséből fakadó sajátos helyzetet, a tulajdonságok külön-külön történő vizsgálata nem felelne meg az egyenlő bánásmód követelményének.³⁹

Bár az EUB-nak lehetősége lett volna, hogy vizsgálja az interszekcionális megkülönböztetést, nem élt vele és nem követte a főtanácsnoki indítványban kifejtetteket. Bár azt elismerte, hogy valamely hátrányos megkülönböztetés alapulhat több, a 2000/78 irányelvben foglalt okon is,⁴⁰ azonban amennyiben egy intézkedés nem alkalmas arra, hogy egyes védett tulajdonságok alapján külön-külön megkülönböztetést valósítson meg, úgy ezen tulajdonságok együttes hatása miatt sem minősülhet diszkriminatívnak az adott intézkedés.⁴¹ Az EUB-t számos kritika érte, amiért elutasította az interszekcionális megkülönböztetés érdemi vizsgálatának lehetőségét, továbbá szükségesnek tartunk rámutatni, hogy az ítélet az interszekcionális megkülönböztetés másodlagos jogban történő elismerését megelőzően született, így a jogfejlődés szempontjából indokoltnak tűnik, hogy az EUB újraértékelje a kérdést.⁴²

2.2. Hazai szabályozás. A hazai esélyegyenlőségről szóló törvény, a 2003. évi CXCV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról (a továbbiakban: Ebktv.) ugyan nem rendelkezik kifejezetten az interszekcionális megkülönböztetésről (sem a többszörös diszkriminációról), ez azonban nem jelenti azt, hogy ne nyújtana védelmet az ilyen típusú megkülönböztetésekkel szemben. Az Ebktv. az EU-s irányelvekben előírt minimumkövetelményekhez képest nagyszámú – összesen 19 – védett tulajdonságot nevesít, mindezt öt területen,⁴³ továbbá hatósági szinten egy hatóság rendelkezik hatáskörrel a jogsértések vizsgálatára. A hazai szabályozás ezen jellemzői elméletben (nagyobb) teret engednek a többszörös diszkrimináció vizsgálatának is.⁴⁴

A korábban működő Egyenlő Bánásmód Hatóság több ízben is foglalkozott a többszörös diszkriminációval. Egyrészt, az EBH mellett működő Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület az egyéb helyzet meghatározásával kapcsolatban kiadott állásfoglalásában kifejezetten foglalkozott a kérdéssel. Eszerint „[a]mennyiben több,

³⁷ Kokott: i.m. 4. bek. Kiemelnénk, hogy Kokott főtanácsnok nem használja az interszekcionális megkülönböztetés kifejezést a véleményében, ám tartalmát tekintve ezt a jelenséget írja le.

³⁸ Kokott: i.m. 152. bek.

³⁹ Kokott: i.m. 153. bek.

⁴⁰ Parris kontra Trinity College Dublin ügy, 80. bek.

⁴¹ Parris kontra Trinity College Dublin ügy, 80. bek. és 82. bek.

⁴² E tekintetben ld. bővebben: Howard: i.m.

⁴³ Foglalkoztatás, szociális biztonság és egészségügy, lakhatás, oktatás és képzés, áruk forgalmazása és szolgáltatások igénybevétele.

⁴⁴ EBH: i.m. 14-15. o.

az Ebktv. 8. §-ában nevesített és az ügyben egyaránt meghatározó tulajdonságra hivatkozik az eljárást indító fél, az eljárást a lényegi tulajdonságok együttes figyelembe vételével kell lefolytatni, és az összehasonlítás alapját képező személyt vagy csoportot valamennyi tulajdonság figyelembe vételével kell kiválasztani. Ezekben az esetekben a diszkrimináció alapjául e tulajdonságok összességét, nem pedig az egyéb helyzetet szükséges meghatározni[.]”⁴⁵ Az EBH 2018-as szakmai kiadványában⁴⁶ részletesen is vizsgálta a többszörös diszkrimináció jelenségét, annak hazai hatósági gyakorlatát. Felhívta a figyelmet a kérdés jelentőségére, a többszörös diszkrimináció típusaira – köztük az interszekcionális diszkriminációra –, továbbá kiemelte, hogy az Ebktv-ben való nevesítés hiánya ellenére is hatáskörrel rendelkezik a többszörös diszkriminációt érintő panaszok kivizsgálására, és ténylegesen is vizsgál ilyen kérelmeket.⁴⁷ Az EBH-t 2021-ben felváltó, az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalának elkülönült szervezeti egységeként működő Egyenlő Bánásmódot Felelős Főigazgatóság eddigi tevékenysége keretében nem vizsgálta részletesen a többszörös diszkrimináció jelenségét: érdemben sem az éves beszámolóban nem foglalkozott a kérdéssel, továbbá tájékoztató anyagot sem adott ki.

3. Az interszekcionális megkülönböztetés megjelenése a munka világában

A munka világa az egyenlő bánásmód érvényesülésének kiemelt színtere, emellett az interszekcionális diszkrimináció gyakori megjelenési közege is. Bár nem lehetséges annak kimerítő felsorolását adni, hogy a munka világában miként, milyen csoportokat érintve jelenhet meg az interszekcionális diszkrimináció, a továbbiakban annak egyes gyakori megjelenési formáinak bemutatására teszünk kísérletet.

A *(potenciális) gyermekvállalással összefüggésben* több módon is felmerülhet a munkahelyi interszekcionális megkülönböztetés. *Egyrészt* a várandósságot megelőzően az életkor és a nem kombinációja gyakran eredményez sajátos megkülönböztetési formákat. Példaként említhető, ha a munkáltató azért nem alkalmaz fiatal női munkavállalókat, mivel esetükben nagyobb a valószínűsége annak, hogy gyermeket vállalnak és kiesnek a munkából. A hátrányos megkülönböztetés nem magyarázható pusztán a fiatal életkorral, sem önmagában a női nemhez tartozással: hisz a munkáltató nem zárkózik el sem a fiatal munkavállalók alkalmazása elől, sem a női munkavállalók alkalmazása elől. A hátrány abból fakad, hogy az érintett személy egyszerre fiatal és nő: e két tulajdonság metszéspontja pedig egy sajátos, önálló diszkriminációs alapot hoz létre.⁴⁸ *Másrészt* a várandósság és a nem kölcsönhatása is vezethet interszekcionális diszkriminációhoz. Bár a várandósság biológiai adottságok miatt a női nemhez kapcsolódik, az nem

⁴⁵ Az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 288/2/2010. (IV.9.) TT. sz. állásfoglalása az egyéb helyzet meghatározásával kapcsolatban, 7. o.

⁴⁶ EBH: i.m.

⁴⁷ Az EBH több védett tulajdonság egymásmellettségén alapuló diszkriminációval, valamint az interszekcionális diszkriminációval kapcsolatos gyakorlatáról ld. bővebben: EBH: i.m. 25-42. o.

⁴⁸ Howard: i.m. 294. o.

azonosítható a nemmel, hiszen nem minden nő vállal gyermeket.⁴⁹ A nemhez és a várandóssághoz kapcsolódó sztereotípiák és előítéletek együttes jelenléte pedig különösen kiszolgáltatottá tehetik a várandós női munkavállalókat. *Harmadrészt* az anyaság is gyakran vezet interszekcionális diszkriminációhoz, ugyanis az édesanyák sajátos – kiszolgáltatottabb – helyzetben vannak, mind a gyermektelen női munkavállalókhoz, mind az édesapákhoz viszonyítva, mely megnyilvánulhat többek között a nehezebb munkához jutás, az alacsonyabb bérezés vagy az előrelépési lehetőségek korlátozása terén.

A *fogyatékoság* gyakran kölcsönhatásba lép a *nemmel*. Kiindulópontként leszögezhető, hogy a fogyatékosággal rendelkező munkavállalók eleve gyakran szembesülnek hátrányos megkülönböztetéssel a foglalkoztatással összefüggésben. Ugyanakkor az ilyen munkavállalók helyzetének vizsgálata során fontos azzal tisztában lenni, hogy nem a fogyatékoság az egyetlen, a munkaerőpiaci helyzetükre ható tulajdonság, amit szükséges figyelembe venni: példának okáért a fogyatékosággal élő női munkavállalók egyszerre szembesülnek a fogyatékosággal és a nemmel kapcsolatos negatív sztereotípiákkal.⁵⁰ A fogyatékkal élő férfi munkavállalók munkavállalási esélyei nagyobbak, mint a fogyatékkal élő női munkavállalóké, ami a rehabilitációs lehetőségeikre is hatással van; az ilyen női munkavállalók férfi társaikhoz képest gyakrabban nem részesülnek megfelelő oktatásban – mely szintén kihat a későbbi munkavállalási lehetőségeikre. A fogyatékkal élő női munkavállalók foglalkoztatás esetén gyakrabban helyezkednek el alacsonyan fizetett és bizonytalan állásokban, valamint a szakmai előrelépési, vezetői pozícióban való elhelyezkedési lehetőségeik is szerényebbek.⁵¹ Mindez a fogyatékosággal élő női munkavállalók fokozott sérülékenységehez vezet.

Ehelyütt szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy bár az EUB nem tekinteti fogyatékoságnak a betegséget, bizonyos betegségek megjelenése is kölcsönhatásba lép a nemmel. Példaként említhető a HK Danmark ügy: két női kérelmező krónikus hátfájása miatt sokat hiányzott a munkából (mivel a munkáltató elutasította a részmunkaidős munkavégzés és az állítható íróasztal iránti kérelmüket), mely végül a munkaviszonyuk megszüntetéséhez vezetett. Az EUB fenntartotta a korábbi gyakorlatában kialakított álláspontot, miszerint a betegség nem tekinthető fogyatékoságnak, így az eszerinti védelem sem illette meg a kérelmezőket. Mindez figyelmen kívül hagyta a nemi aspektusokat, miszerint az ügyben is érintett károsodás – titkársági munkát végző munkavállalók krónikus hátfájása – aránytalan mértékben érintette a nőket a titkársági munka ülő jellegéből fakadóan, mivel a területen jellemzően a nők vannak többségben.⁵²

A munkahelyi interszekcionális diszkrimináció tipikus példái közé tartoznak az úgynevezett *fejkendő ügyek*, ahol a vallás vagy meggyőződés, a nem és a faji vagy etnikai származás lépnek egymással kölcsönhatásba. Ezekben az esetekben muszlim nők számára tiltották, hogy vallási okokból fejkendőt hordjanak a munkahelyen,

⁴⁹ Fredman: i.m. 73. o.

⁵⁰ Kovačević: i.m. 342. o.

⁵¹ Kovačević: i.m. 343-345. o.

⁵² Dagmar Schiek: Intersectionality and the Notion of Disability in EU discrimination law, *Common Market Law*, 53 (2016) 1., 54-55, 60. o.

amikor pedig megtagadták a fejkendő levételét, különféle hátrányos jogkövetkezményekben részesültek. Ugyan az EUB több alkalommal is vizsgált ilyen ügyeket,⁵³ azonban azt kizárólag azokat a jogszabályok valláson vagy meggyőződésen alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalmára vonatkozó rendelkezései alapján tette, érdemben nem foglalkozott a többi érintett védett tulajdonsággal.⁵⁴ Az EUB gyakorlata három feltétel megléte esetén, de engedélyezte az ilyen munkahelyi tilalmat – a valláson és meggyőződésen alapuló kizárólagos fókusz miatt azonban figyelmen kívül hagyta, hogy az ilyen intézkedések a valóságban milyen korlátokat jelentenek a muszlim nők foglalkoztatási lehetőségeire és társadalmi integrációjára nézve. Az EUB azt sem vette figyelembe, hogy bár egy ilyen gyakorlat valóban hátrányos lehet a muszlim személyeket illetően, azonban a muszlim nők a muszlim férfiaknál sérülékenyebbek a rájuk vonatkozó szigorúbb öltözködési előírások miatt, továbbá a gyakran meglévő etnikai kisebbséghez tartozás is tovább fokozza ezt a sérülékenységet.⁵⁵

Összegzés

Az interszekcionális diszkrimináció szabályozása terén jelentős fejleménynek tekinthető, hogy fogalma és tilalma az utóbbi időszakban egyre inkább megjelent az európai uniós jelentésekben és stratégiákban, valamint már a másodlagos jogban is szabályozásra került. Ugyanakkor a valóban hatékony védelem biztosításához szükségesnek tartjuk a jelenleg domináns, egyetlen védett tulajdonságra épülő megközelítés felülvizsgálatát, és annak gyakorlati elismerését, hogy a hátrányos megkülönböztetés gyakran több, egymással összefonódó tulajdonság okán valósul meg. Az EU-s másodlagos jogban történő elismerés mellett – mely irányelvek implementálása a tagállami jogrendszerek védelmét is erősítheti – indokolt lenne továbbá, ha az EUB is állást foglalna a kérdésben: eddig ugyan vonakodott teret adni az interszekcionális megkülönböztetésnek, azonban annak az irányelvekben történő szabályozása alapot szolgáltat a korábbi gyakorlatának a felülvizsgálatára.

A hazai szabályozást illetően elmondható, hogy elméletben adottak a megfelelő keretek. Az Ebktv. az uniós irányelvek által előírt minimumkövetelményekhez képest nagyszámú védett tulajdonságot nevesít, és öt kiemelt területen biztosít védelmet, ami több, az uniós jogban fennálló akadályt is elháríthat az interszekcionális megkülönböztetés elleni hatékony fellépés elől. Ugyanakkor kívánatos lenne, hogy az alapvető jogok biztosának gyakorlatában is nagyobb hangsúlyt kapjon az interszekcionális megkülönböztetés vizsgálata – ideértve akár tájékoztató anyagok kiadását is. Mindez nemcsak a jogalkalmazás és jogérvényesítés minőségét javíthatná, hanem hozzájárulna a leginkább sérülékeny csoportok jogainak védelméhez és a társadalmi egyenlőség erősítéséhez is.

⁵³ Az esetekről ld. bővebben: Schiek 2018: i.m 93-96. o.

⁵⁴ Howard: i.m. 305. o.

⁵⁵ Howard: i.m. 308. o.

Irodalomjegyzék

- Dagmar Schiek: On uses, mis-uses and non-uses of intersectionality before the Court of Justice (EU), *International Journal of Discrimination and the Law*, 18 (2018) 2-3., 82-103. o. (<https://doi.org/10.1177/1358229118799232>)
- Dagmar Schiek: Intersectionality and the Notion of Disability in EU discrimination law, *Common Market Law*, 53 (2016) 1., 35-63. o. (<https://doi.org/10.54648/cola2016004>)
- Egyenlő Bánásmód Hatóság: *EBH-füzetek 5: A többszörös diszkrimináció megjelenése az Egyenlő Bánásmód Hatóság joggyakorlatában*, Budapest, Egyenlő Bánásmód Hatóság, 2018, 10-11. o.
- Erica Howard: Intersectional discrimination and EU law: Time to revisit Parris, *International Journal of Discrimination and the Law*, 24 (2024) 4., 292-312. o. (<https://doi.org/10.1177/13582291241285336>)
- Európai Unió Alapjogi Ügynöksége - Európa Tanács: *Kézikönyv az európai megkülönböztetésmentességi jogról*, Luxemburg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2020
- European Institute for Gender Equality: Glossary and thesaurus. https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1395?language_content_entity=hu (Letöltés ideje: 2026.03.06.)
- European Union Agency for Fundamental Rights -Council of Europe: *Handbook on European non-discrimination law*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2018 (https://doi.org/10.1163/2210-7975_hrd-9992-20180028)
- Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: *Emberi jogok*, Budapest, Osiris, 2008
- Herdon István – Takács Dóra: Az egyenlő bánásmód elméleti kérdései a munkajog jogági besorolása vonatkozásában, *Debreceni Jogi Műhely*, (2022) 1-2., 57-79. o. (<https://doi.org/10.24169/djm/2022/1-2/4>)
- Juliane Kokott főtanácsnok indítványa, az ismertetés napja: 2016. június 30., C-443/15.sz., Parris kontra Trinity College Dublin ügy (ECLI:EU:C:2016:493)
- Kimberle Crenshaw: Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics, *University of Chicago Legal Forum*, (1989) 1., 139-167. o. (<https://doi.org/10.4324/9780429500480-5>)
- Ljubinka Kovačević: Intersectional discrimination of women with disabilities in the world of work: Advantages and challenges of applying an intersectional approach, in: *Intersectional Discrimination of Women and Girls with Disabilities and Means of Their Empowerment* (szerk.: Ljubinka Kovačević - Dragica Vujadinović - Marco Evola) Belgrade, University of Belgrade – Faculty of Law, 2022, 329-370. o. (<https://doi.org/10.2139/ssrn.4719309>)
- Raphaële Xenidis: *Multiple Discrimination in EU Anti-Discrimination Law Towards Redressing Complex Inequality?* (2018) <https://cilvektiesibas.org.lv/media/record/docs/2022/01/27/multiple-discrimination-paper.pdf> (Letöltés ideje: 2026.03.06.)

-
- Sandra Fredman: *Intersectional discrimination in EU gender equality and non-discrimination law*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2016
 - Ujvári Blanka: Az interszekcionális diszkrimináció szabályozása az Európai Unióban, *Közjogi Szemle*, (2025) 1., 30-34. o. (<https://doi.org/10.59851/kjsz.2025.1.05>)
-

A bíróságszervezés történeti vázlata Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Kurucz Ádám*

A második világháborút követően fokozatosan berendezkedő pártállami diktatúra felszámolta a dualizmus kori hagyományokra épülő, mindaddig organikus fejlődésű magyar igazságszolgáltatási rendszert, majd létrehozta a szovjet mintájú modellt, amelynek alapstruktúráját a harmadik Magyar Köztársaság is megörökölte. Jelen tanulmány a mai Miskolci Törvényszék és az illetékességi területéhez tartozó járásbíróságok szerveztörténetét ismerteti. A kutatás központi kérdése annak elemzése, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a mindenkori jogalkotó milyen keretek között biztosította az első- és másodfokú igazságszolgáltatást az állampolgárok számára. Kitér továbbá arra is, hogy a politikai és igazgatási rendszer változásainak közepette miként sikerült megőrizni a bírósági szervezet működési folytonosságát a vizsgált időszakban, amelynek időkeretét a közigazgatási egység elnevezése jelöli ki.

Kulcsszavak: jogtörténet, járásbíróságok, Miskolci Törvényszék, Borsod-Abaúj-Zemplén megye

A historical outline of court organization in Borsod-Abaúj-Zemplén County

Following the Second World War, the gradually consolidating party-state dictatorship dismantled the Hungarian system of justice that had developed organically and was rooted in the traditions of the Dualist era, and subsequently established a Soviet-style model whose basic structural features were later inherited by the Third Hungarian Republic. The present study outlines the organizational history of today's Miskolc Regional Court and the district courts within its jurisdiction. The central question of the research is how, in Borsod-Abaúj-Zemplén County, the legislator of each period ensured the institutional framework for first- and second-instance judicial services available to citizens. The study also examines how, amid the political and administrative transformations of the period under review, the continuity of judicial operations could be maintained – an interval defined by the changing official designation of the administrative unit.

Keywords: legal history; district courts; Miskolc Regional Court; Borsod-Abaúj-Zemplén County

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.62>

* Törvényszéki tisztviselő, irattárvezető, Miskolci Törvényszék.

1. A megörökölt bírósági szervezet a második világháború után

A második világháború befejezésekor Borsod-Gömör, Abaúj és Zemplén vármegyékben a bírósági szervezetet két törvényszék irányította.¹ A Miskolci Királyi Törvényszék területén működött az Abaújszántói, Edelényi, Mezőcsáti, Mezőkövesdi, Miskolci, Putnoki, Sajószentpéteri és Szikszói Királyi Járásbíróság; míg a Sátoraljaújhelyi Királyi Törvényszékhez a Sárospataki, Sátoraljaújhelyi, Szerencsi és Tokaji Királyi Járásbíróság tartozott. Ezeket az ítélkező fórumokat – a Putnoki² és Sárospataki³ Királyi Járásbíróság kivételével – az 1871. évi XXXII.⁴ törvénycikk felhatalmazása alapján az Andrássy-kormány létesítette és 1872. január 1-jén kezdték meg igazságszolgáltatási munkájukat.⁵

Miközben a harcok még zajlottak a Nyugat-Dunántúlon, 1945. február 2-án megjelent a vitéz Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök által jegyzett rendelet,⁶ amelynek értelmében minden törvényszéki székhelyen a háborús bűnösök felelősségre vonása céljából népbíróságokat állítottak fel. Az új jogszolgáltatási szervek – amelyek elnökeit az igazságügyminiszter, Ries István jelölte ki, ülnökeit pedig a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt parlamenti párt,⁷ valamint az Országos Szakszervezeti Tanács helyi szervezetei delegálták – idegen testként ékelődtek a dualizmusban létrejött bírósági szervezetbe. A tradicionális ítélkezési környezetbe való illeszkedésüket ugyanakkor több szervezési megoldás is igyekezett biztosítani: az e tanácsok előtt tartott tárgyalások helyszínéül a törvényszékek vezetői jelölték ki alkalmas helyiségeket, továbbá a népbíróságok, valamint a mellettük szolgálatot teljesítő segéd- és kezelőszemélyzet felett – a budapesti népbíróság kivételével – a székhely szerint illetékes törvényszék elnöke gyakorolta a közvetlen felügyeletet.⁸

A Miskolci Törvényszék elnöki tisztségét 1936 óta dr. Ruzinkó Zsigmond töltötte be. Őt 1946 februárjában rendőri felügyelet alá helyezték, mivel ún. családfői tisztséget viselt az Etlközi Szövetség fedőegyesületében, a Tudományos Fajvédő

¹ 1945. január 20-án a Magyar Királyság aláírta a fegyverszüneti egyezményt, amelynek értelmében visszaálltak az 1937. december 31-e előtti országhatárok, ekképpen a területviszacsatolásokkal érintett bíróságok kikerültek a magyar bírósági szervezetből.

² A m. kir. igazságügyminiszter 57.525/1921. IM számú rendelete értelmében 1922. január 1-jén kezdte meg működését a Sajószentpéteri Kir. Járásbíróság kirendeltsége Putnokon, majd az 52.788/1927. I. M. számú rendelet alapján a kirendeltség egyidejű megszűnésével 1928. január 1-jével megalakult a Putnoki Kir. Járásbíróság.

³ A Sárospataki Kir. Járásbíróságot a m. kir. igazságügyminiszter 58.106/1912. I. M. V. számú rendelete létesítette 1913. március 1-jével.

⁴ 1871. évi XXXII. törvénycikk az első folyamodású kir. törvényszékek és járásbíróságok életbeléptetéséről

⁵ A királyi ministerium rendelete az első folyamodású királyi törvényszékek és járásbíróságok székhelyeinek megállapítása tárgyában. Magyarországi Rendeletek Tára. Pest, Ráth Mór, 1871. 220–234. o.

⁶ 81/1945. (II. 5.) ME rendelet a népbíráskodásról

⁷ Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt, Független Kisgazdapárt és Polgári Demokrata Párt

⁸ 21400/1945. (X. 18.) IM rendelet a népbíróságok és a Népbíróságok Országos Tanácsa szervezetével kapcsolatos egyes kérdések szabályozása tárgyában

Egyesületben,⁹ ezért helyére dr. vitéz Nagy Sándor kapott kinevezést.¹⁰ Sátoraljaújhelyben 1943-tól dr. Szeniczey Ödön állt a törvényszék élén, aki a népbíróság működésének teljes időtartama alatt hivatalában maradt és csak 1948 júliusában került végelbánás alá.¹¹

A népbíróságok alig két hónapja működtek, amikor az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 24-ével elrendelte, hogy mindaddig, amíg a nép az ország alkotmányos berendezkedéséről és az államformáról nem határoz, az állami hivatalok (bírószágok, honvédség, pénzügyi és egyéb közigazgatási hatóságok) elnevezésében a „királyi” jelzőt, illetve annak rövidített formáját mellőzni kell.¹² *„Ettől a pillanattól kezdve a korábbi királyi járásbírószágok, törvényszékek és ítélőtáblák megnevezése a székhelyre és a bírószági szervre utaló összetételre szorítkozott”.¹³* A „mellőzni kell” szóhasználat nem csupán egyfajta ajánlásnak volt tekinthető: a királyságra való utalás büntethetővé is vált,¹⁴ amire Erdei Ferenc belügyminiszter május 13-án kelt rendeletében külön is felhívta Csorba János, Budapest székesfőváros polgármesterének a figyelmét.¹⁵

A háború utáni első szervezeti változás a legutóbb létrehozott ítélkező fórumokat érintette. 1948-tól kezdődően több lépcsőben megszűntek a Magyar Köztársaság¹⁶ területén működő népbíróságok. 1948. január 14-én az első között fejezte be működését a sátoraljaújhelyi, amivel egyidejűleg annak illetékességi területét a miskolci vette át.¹⁷ 1949. február 1-jei hatállyal aztán a Miskolci Népbíróságot is felszámolták, működési területe a debrecenihez került.¹⁸

2. A megye bírószági szervezete a Rákosi-rendszerben

1949. augusztus 20-án, kihirdetése napján hatályba lépett az 1949. évi XX. törvény, az ország történetének első kartális alkotmánya, amely egyben a Magyar Népköztársaság megalakulását is jelentette.¹⁹ Az új jogszabály az ország területét megyékre, járásokra, városokra és községekre tagolta, továbbá kimondta, hogy az egyes igazgatási szervek területi változásait a Minisztertanács határozza meg. Az új területbeosztásnak megfelelően 1949. október 26-án kihirdetésre került az

⁹ Szabad Magyarország, 3 (1946) 49. február 28. 1. o.

¹⁰ Szabad Magyarország, 3 (1946) 58. március 10. 3. o.

¹¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K szekció 27, Magyar Távirati Iroda Külföldi-belföldi hírek 1948. július 7.

¹² 539/1945. (III. 24.) ME rendelet az államhatalom gyakorlásával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről

¹³ Megyeri-Pálffy Zoltán: Névváltoztató bírószágok és a népköztársasági bírószági szervezet kialakítása (1945–1954). In: Laudator temporis acti. Ünnepi tanulmányok a 65 éves Horváth Attila tiszteletére (szerk.: Barna Attila et al.), Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024. 484. o.

¹⁴ 1946. évi VII. törvénycikk a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről

¹⁵ Fővárosi Közlöny, 57 (1946) 25. június 8. 700. o.

¹⁶ Magyarország államformája az 1946. évi I. törvénycikk értelmében 1946. február 20-ával köztársaság lett.

¹⁷ 3800/1948. (I. 14.) IM rendelet egyes népbírószágok megszüntetése tárgyában

¹⁸ 4100/1949. (I. 16.) IM rendelet a miskolci népbírószág és népügyészség megszüntetése tárgyában

¹⁹ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya

igazságügyi szervezet átalakítása tárgyában hozott törvényerejű rendelet,²⁰ amely – az Alkotmánynak megfelelő átszervezés megvalósulásáig, több átmeneti intézkedés mellett – rendelkezett arról is, hogy a Magyar Népköztársaságban az igazságszolgáltatást a Legfelsőbb Bíróság, a felsőbbbíróságok, a megyei bíróságok és a járásbíróságok gyakorolják. Tehát egyelőre megmaradt a bíróságok négy szintű rendszere, csupán elnevezéseik változtak. A jogalkotó tudatosan szakított a magyar jogi kultúra elnevezésbeli örökségével:²¹ az addigi Kúria a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságaként, az ítélőtáblák felsőbbbíróságokként, míg a törvényszékek megyei bíróságokként folytatták munkájukat. A járásbíróságok megtartották 1945. március 24-e óta hatályos elnevezésüket, míg a megyei bíróságokat a székhely előrevetett megjelölésével nevezték el.²² Így az októberben kinevezett dr. Bäcker József elnökle²³ alatt álló Miskolci Törvényszék Miskolci Megyei Bíróságként, míg az 1948 augusztusa óta dr. Czipott György által vezetett²⁴ Sátoraljaújhelyi Törvényszék Sátoraljaújhelyi Megyei Bíróság néven működött tovább.

A korábbi törvényszékek már „megyei bíróság” elnevezést viseltek, amikor a 19 megye létrehozását, székhelyét és területét meghatározó rendelet 1949. december 14-én megjelent.²⁵ Hatálybalépéséről a belügyminiszter két lépésben intézkedett: 1950. február 1-jei hatállyal létrejött Pest, Bács-Kiskun, Nógrád, Fejér, Vas, Somogy, Baranya, Tolna, Szolnok és Heves megye,²⁶ majd 1950. március 16-án megalakult Komárom, Győr-Sopron, Veszprém, Zala, Csongrád, Békés, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár és Borsod-Abaúj-Zemplén²⁷ megye.²⁸

1950. március 25-én az igazságügyminiszter felhatalmazást kapott a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsától arra, hogy az államigazgatás területi átszervezésével és az igazságszolgáltatás újjászervezésével összefüggésben 1951. december 31-ig a belügyminiszterrel és a pénzügyminiszterrel egyetértésben rendeleti úton szüntessen meg egyes megyei bíróságokat és járásbíróságokat,

²⁰ 1949. évi 9. törvényerejű rendelet az igazságügyi szervezet átalakítása tárgyában

²¹ Vö: Bóka Zsolt: A bíróságok régi-új elnevezései - Kúria és törvényszék. Jog-Állam-Politika, 2 (2010) 4. 129–152. o.

²² 88000/1949. (XI. 1.) IM rendelet a bíróságok új elnevezése tárgyában

²³ Dr. Bäcker József debreceni ítélőtáblai bírót a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1949. október 11-én nevezte ki a Miskolci Törvényszék elnökévé. Magyar Közlöny, 219 (1949) október 20. 1. o.

²⁴ Dr. Czipott György debreceni törvényszéki tanácselnököt 1948. augusztus 14-én nevezte ki a Sátoraljaújhelyi Törvényszék elnökévé Szakasits Árpád köztársasági elnök ellenjegyzésével Dinnyés Lajos miniszterelnök. Magyar Közlöny, 189-190 (1948) augusztus 25. 1. o.

²⁵ 4343/1949. (XII. 14.) MT rendelet a megyék nevének, székhelyének és területének megállapítása tárgyában

²⁶ 5201/4/II.–1/1950. (I. 29.) BM rendelet a megyék nevének, székhelyének és területének megállapításáról szóló 4343/1949. (XII. 14.) MT rendelet egyes rendelkezéseinek hatálybalépítése és végrehajtása tárgyában

²⁷ A rendelet értelmében Borsod-Abaúj-Zemplén megye Borsod-Gömör – kivéve a Heves megyéhez csatolt Borsodszemere, Egerfarms, Noszvaj, Novaj, Szilhalom nagyközségeket és a szilvásvárad körjegyzőség községeit –, Abaúj és Zemplén megye addigi területét, valamint Szabolcs megyéből a csobajai, kenézlői, prűgyi, tiszaladányi körjegyzőségekhez tartozó községeket és Viss nagyközséget, továbbá Ózd és Sátoraljaújhely megyei városokat foglalta magában.

²⁸ 5201/11/II.–1/1950. (III. 12.) BM rendelet a megyék nevének, székhelyének és területének megállapításáról szóló 4343/1949. (XII. 14.) MT rendelet egyes rendelkezéseinek hatálybalépítése és végrehajtása tárgyában

megváltoztassa azok székhelyét és területét, illetőleg a szükséghez képest új megyei bíróságokat és járásbíróságokat állítson fel.²⁹

Az említett felhatalmazás alapján Ries István a Sátoraljaújhelyi Megyei Bíróságot 1950. április 16-i hatállyal megszüntette, illetékességi területe a Miskolci Megyei Bírósághoz került. A Sátoraljaújhelyen folyamatban lévő ügyekben az eljárást Miskolcon folytatták le és fejezték be.³⁰

1950. június 1-jei hatállyal megszűnt a Sajószentpéteri járás,³¹ amelynek területét a Putnoki és a Miskolci járás között osztották fel. Molnár Erik igazságügyminiszter rendelete alapján a Sajószentpéteri Járásbíróság 1951. január 1-jei hatállyal fejezte be működését, amellyel egyidejűleg a Putnoki és a Miskolci Járásbíróság illetékességi területe kibővült.³² Érdekességként említhető, hogy amikor 1950. augusztus 4-én a Minisztertanács arról határozott, hogy dr. Terényi Antal püspökladányi járásbíró a Sajószentpéteri Járásbíróság elnökévé kinevezi, akkor már egy megszűnt járás területére illetékes bíróság élére jelölték ki az új vezetőt.³³ Terényi Antal emlékét egyébként 2023 óta emléktábla őrzi a Fehérgyarmati Járásbíróság falán, amelynek élére Sajószentpétéről vezetett az útja, és ahol bírói pályafutása az 1956-os forradalomban való szerepvállalása miatt megszakadt.³⁴

1950. december 10-én az Alkotmány a bírósági szervezet tekintetében jelentős módosításon esett át:³⁵ megszűntek a felsőbíróságok és a főállamügyészségek, vagyis a korábbi négy szintű struktúrát három szintű szervezet váltotta fel. A Magyar Népköztársaságban ezt követően az igazságszolgáltatást a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, a megyei bíróságok és a járásbíróságok gyakorolták. A jogalkotó tételesen meghatározta, hogy mely polgári peres és nemperes, valamint büntető eljárások tartoznak a járásbíróságok és melyek a megyei bíróságok hatáskörébe.³⁶

Az Elnöki Tanács 1952. január 1-jével lényegében meghosszabbította az igazságügyminiszter bíróságszervező jogkörét, ami egészen 1972. december 31-ig megmaradt: felhatalmazást kapott, hogy a törvénykezési területbeosztásnak az államigazgatási területbeosztással való összeegyeztetése érdekében rendelettel – továbbra is a belügyminiszterrel és a pénzügyminiszterrel egyetértve –, a bíróságok

²⁹ 1950. évi 7. törvényerejű rendelet egyes megyei bíróságok és járásbíróságok megszüntetéséről, székhelyük és területük megváltoztatásáról, valamint új megyei bíróságok és járásbíróságok felállításáról

³⁰ 22500/1950. (IV. 1.) IM rendelet a sátoraljaújhelyi megyei bíróság és államügyészség megszüntetése tárgyában

³¹ 144/1950. (V. 20.) MT rendelet a járasok területének rendezéséről

³² 177000/1950. (XII. 10.) IM rendelet a törvénykezési területbeosztás tárgyában

³³ Magyar Közlöny, 135 (1950) augusztus 8. 976. o.

³⁴ Terényi Antal életéről lásd: Kahler Frigyes: Egy »rend-párti« forradalmár működése és kálváriája, a fehérgyarmati dr. Terényi Antal járásbírósi elnök. In: Büntetőjogi tanulmányok XXI. Veszprém, 2021-2022. 7–17. o.

³⁵ 1950. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosításáról

³⁶ 1950. évi 46. törvényerejű rendelet az igazságügyi szervezettel kapcsolatos hatásköri és eljárási szabályok módosításáról

székhelyét és területét megváltoztassa, egyes bíróságokat megszüntessen, illetőleg a szükséghez képest új bíróságokat létesítsen.³⁷

A megye területén először rendes bíróság létesítésére 1951-ben került sor: Molnár Erik rendelete alapján 1952. január 1-jével új járásbíróság kezdte meg működését Encsen.³⁸ Illetékessége az Encsi járás területére terjedt ki, ugyanakkor a területileg mindaddig hatáskörrel rendelkező Szikszói Járásbíróságon korábban már folyamatba tett ügyekben – a telekkönyvi ügyek kivételével – Szikszón jártak el. A folyamatban lévő telekkönyvi ügyeket ezzel szemben már Encsen folytatták le és fejezték be. Az Encsi járás területére vonatkozó telekkönyvi ügyek 1945. január 1-jé után keletkezett iratait ugyancsak az Encsi Járásbíróság vette át.

1952. február 1-jével újabb járás, ezúttal a Tokaji szűnt meg,³⁹ amivel összefüggésben 1952. március 15-ével a Tokaji Járásbíróság is befejezte működését.⁴⁰ A járás területének a Sárospatakihoz csatolt részére ezentúl a Sárospataki Járásbíróság, a Szerencsihez csatolt részére a Szerencsi Járásbíróság illetékessége terjedt ki. A megszűnő bíróságnál az átszervezés időpontjában lévő telekkönyvi ügyekben az eljárást a területileg illetékesé vált járásbíróságok folytatták le. Az egyéb ügyekben azonban – függetlenül az általános illetékességi szabályoktól – az eljárást minden esetben Szerencsen fejezték be. A Tokaji Járásbíróság 1945 és 1952 közötti telekkönyvi iratai közül a Sárospataki járáshoz csatolt területre vonatkozó iratokat a Sárospataki, míg az egyéb iratokat a Szerencsi Járásbíróság vette át. A közjegyzők előtt az átszervezéskor folyamatban lévő ügyeket az illetékességi változás nem érintette; eljárásuk befejezését követően azonban az ügyben már az új területi illetékesség szerint eljáró járásbíróság járt el.

1954. február 1-jével a jogalkotó a Magyar Népköztársaság bírósági szervezetét és működését új törvényi alapra helyezte. Ezzel a polgári kori igazságszolgáltatás felszámolása véglegessé vált és befejeződött a szocialista jogszolgáltatás kiépítése.⁴¹ A változás a helyi bíróságok szintjét is érintette, kimondva: „a járási tanács hatásköre alól kivett városokban [...] járásbírósági hatáskörrel városi bíróságok működnek”.⁴² Ennek megfelelően 1954. március 1-jén felállt a Miskolci Városi Bíróság, amelynek illetékessége Miskolc város területére terjedt ki. Ezzel egyidejűleg megszűnt a Miskolci Járásbíróságnak a megyeszékhelyre kiterjedő illetékessége. Az átszervezés időpontjában a járásbíróságnál folyamatban lévő ügyekben az eljárást a Miskolci Járásbíróság folytatta le és fejezte be. Miskolc város telekkönyvi ügyeinek intézésére – továbbra is telekkönyvi hatóságként – a Miskolci Járásbíróság maradt illetékes, amely ügyben a város telekkönyveinek kezelését is ellátta.⁴³

³⁷ 1951. évi 32. törvényerejű rendelet a törvénykezési és az államigazgatási területbeosztás összeegyeztetéséről

³⁸ 68800/1951. (XII. 4.) IM rendelet Baktalórántházán, Encsen és Kemeccsén járásbíróság létesítése tárgyában

³⁹ 1/1952. (I. 5.) BM rendelet a tokaji járás megszüntetéséről

⁴⁰ 6/1952. (II. 23.) IM rendelet a tokaji járásbíróság, megszüntetése tárgyában

⁴¹ Megyeri-Pálffi: i.m. 489. o.; Megyeri-Pálffi Zoltán: Bíróságszervezés Pest vármegyében. Budapest, Budapest Környéki Törvényszék, 2024. 55. o.; Gaálné Barcs Eszter: Igazságszolgáltatásból jogszolgáltatás. Levéltári Szemle, 62 (2012) 3. 33–50. o.

⁴² 1954. évi II. törvény a Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről

⁴³ 15/1954. (III. 6.) MT rendelet Miskolcon városi bíróság és városi ügyészség felállításáról

A megreformált bírósági szervezetben új elemként jelentek meg a közlekedési bíróságok, mint különbíróságok, amelyek Budapesten, Debrecenben, Szegeden, Pécsen, Szombathelyen és Miskolcon kezdték meg működésüket 1954. szeptember 15-én. Hatáskörükbe a vasúti, közúti, légi és vízi közlekedés és szállítás, továbbá a távközlés rendes működése, avagy biztonsága sérelmére elkövetett bűntettek miatt indult büntető eljárások tartoztak. A Miskolci Közlekedési Bíróság illetékessége vasúti közlekedés és szállítás sérelmére elkövetett bűntettekkel kapcsolatban a Miskolci Vasúti Igazgatóság területére, míg a közúti közlekedés és szállítás, továbbá a távközlés rendes működése vagy biztonsága sérelmére elkövetett bűntettekkel kapcsolatban Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyékre terjedt ki.⁴⁴

1955. február 1-jével megalakult az Ózdi Járásbíróság, amely Ózd városra és az Ózdi járásra lett illetékes.⁴⁵ Ezzel egyidejűleg megszűnt a Putnoki Járásbíróság ózdi járásra vonatkozó hatásköre. Az utóbbinál folyamatban lévő ügyekben az eljárást Putnokon folytatták le és fejezték be. Ózd város és az Ózdi járás telekkönyveinek kezelésére és telekkönyvi ügyeinek intézésére 1956. január 31-ig továbbra is a Putnoki Járásbíróság maradt az eljáró telekkönyvi hatóság. 1956. február 1-jétől Ózd város és az Ózdi járás telekkönyveinek kezelésének, valamint telekkönyvi ügyeinek intézésének hatósági feladatait már az Ózdi Járásbíróság látta el.⁴⁶

1956. február 1-jével megszűnt a Ricsei és a Sárospataki járás,⁴⁷ és ugyanezzel a nappal Nezvál Ferenc igazságügyminiszter megszüntette a Sárospataki Járásbíróságot is. A járásoknak a Sátoraljaújhelyihez csatolt részére a Sátoraljaújhelyi, a Szerencsihez csatolt részére pedig a Szerencsi Járásbíróság illetékessége terjedt ki. Az átszervezés időpontjában folyamatban lévő ügyekben az eljárást a felelőssé váló járásbíróságok folytatták le és fejezték be.⁴⁸

3. A megyei bíróságszervezet a Kádár-korszakban

A Kádár-korszak első bíróságszervező intézkedése a közlekedési bíróságok 1957. február 1-jével történő megszüntetése volt. Az előttük folyamatban lévő ügyeket ahhoz a bírósághoz tették át, amelyik az általános szabályok szerint az ügy elbírálására hatáskörrel bírt és az eljárásra jogosult volt.⁴⁹ A Miskolci Közlekedési Bíróság felszámolásával egyidejűleg a kormány felmentette annak első – egyben utolsó – elnökét, dr. Szenttornyai Jánost.⁵⁰

1957. június 15-én jelent meg az 1957. évi 34. törvényerejű rendelet, amely kimondta: *„az ellenforradalmárok elleni további következetes küzdelem, az ellenforradalmi elemek végleges felszámolása, valamint általában a közrend és a közbiztonság fenntartása, a szocialista törvényesség további megszilárdítása*

⁴⁴ 57/1954. (IX. 2.) MT rendelet a közlekedési bíróságok felállításáról

⁴⁵ 77/1954. (XII. 11.) MT rendelet Ózdon járásbíróság és járási ügyészség felállításáról

⁴⁶ 1/1956. (I. 18.) MT rendelet az ózdi járásbíróság és járási ügyészség felállításáról szóló 77/1954. (XII. 11.) MT rendelet módosításáról

⁴⁷ 2/1956. (I. 18.) NET határozat egyes járások megszüntetéséről

⁴⁸ 3/1956. (I. 29.) IM. rendelet egyes járásbíróságok és járási ügyészségek megszüntetéséről

⁴⁹ 1957. évi 8. törvényerejű rendelet egyes büntető eljárási rendelkezések módosításáról

⁵⁰ Magyar Közlöny, 14 (1957) február 2. 1. o.

érdekében – a dolgozók kívánságára – a fővárosi bíróságon és a megyei bíróságokon is indokolt a gyorsított eljárás szabályai szerint ítélező népbíróági tanács felállítása”.⁵¹ A rendeletben foglaltakkal szemben e leszámolást szolgáló testületek aztán nem minden megyében jöttek létre. A fővárosi bíróságon, valamint a Pest Megyei, továbbá a Miskolci, Szegedi, Pécsi és Győri Megyei Bíróságon a népbíróági tanácsok 1957. július 3-án kezdték meg működésüket. A Miskolci Megyei Bíróságon – amelyet ekkor már másfél hónapja dr. Varga János elnök vezetett⁵² – felállt népbíróági tanács illetékessége Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár megyék területére terjedt ki.⁵³ Ugyanekkor arról is született döntés, hogy a korábban közlekedési bírósági hatáskörbe tartozó egyes ügyekben – a vasúti, közúti, légi és vízi közlekedés és szállítás, továbbá a távközlés rendes működése vagy biztonsága sérelmére elkövetett azon bűncselekmények esetében, amelyek nem tartoztak a megyei bíróság hatáskörébe – első fokon az igazságügyminiszter 1957. június 15-i kijelölése alapján a Miskolci Járásbíróság, mint „a megyei bíróság székhelyén levő járásbíróság” jár el a megye egész területére kiterjedő illetékességgel, amely jogkört egészen 1972. december 31-ig gyakorolta.⁵⁴

1958-ban több igazságügyminiszteri intézkedés is érintette a Miskolcon működő jogszolgáltatási fórumokat: január 1-jével Nezvál Ferenc a Miskolci Járásbíróságot és a Miskolci Városi Bíróságot „Miskolci Járásbíróság” elnevezéssel egyesítette. Az összevonással érintett bíróságok előtt folyamatban lévő ügyekben az eljárást az összevonás eredményeként tovább működő bíróság folytatta le és fejezte be.⁵⁵ Ezt követően május 31-ével – tekintettel arra, hogy a népbíróági tanácsok hatáskörébe tartozó bűnügyek túlnyomó része befejezést nyert – megszüntetésre kerültek a miskolci, a szegedi, a pécsi és a győri megyei bíróságokon működő népbíróági tanácsok, mivel azok további fenntartása szükségtelenné vált.⁵⁶ Itt fontos azt is megemlíteni, hogy a népbíróági tanácsok előtti eljárásokban a forradalom és szabadságharc céljaival és eszmeiségével való azonosulásra tekintettel az Országgyűlés az ezredfordulót követően semmisnek nyilvánította azokat az elítéléseket, amelyek forradalommal vagy fegyveres cselekményekkel összefüggésbe hozott magatartások miatt születtek.⁵⁷ A jogalkotó ezzel fejezte ki, hogy az akkori jogfelfogás fölé új jogi értékrendet helyez, és a semmisség kimondásával erkölcsi, jogi és politikai elégtételt nyújt a népbíróági tanácsok által elítéltek számára.⁵⁸

⁵¹ 1957. évi 34. törvényerejű rendelet a népbíróági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról

⁵² Dr. Varga Jánosnak a megyei bíróság elnökévé történő kinevezése 1957. május 3-án jelent meg a hivatalos lapban. Lásd: Magyar Közlöny, 50 (1957) május 3. 298. o.

⁵³ 5/1957. (VI. 29.) IM rendelet a népbíróági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1957. évi 34. törvényerejű rendelet végrehajtásáról

⁵⁴ 4/1957. (VI. 15.) IM rendelet a népbíróági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1957. évi 34. törvényerejű rendelet végrehajtásáról

⁵⁵ 12/1957. (X. 13.) IM rendelet egyes bíróságok összevonásáról

⁵⁶ 4/1958. (V. 14.) IM rendelet egyes népbíróági tanácsok működésének megszüntetéséről

⁵⁷ 2000. évi CXXX. törvény az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról

⁵⁸ 2000. évi CXXX. törvény indokolása az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról

Az Elnöki Tanács döntése alapján Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a Putnoki járás 1961. december 31-ével megszűnt.⁵⁹ Az igazgatási változást 1962. január 1-jével a Putnoki Járásbíróság megszűnése követte. A járás területének az Edelényi járáshoz csatolt részére az Edelényi, míg az Ózdihoz csatolt részére az Ózdi Járásbíróság illetékessége terjedt ki. A Putnoki Járásbíróságnál az átszervezés időpontjában folyamatban lévő ügyekben az eljárást az arra jogosulttá vált járásbíróság folytatta le és fejezte be.⁶⁰ A Putnoki Járásbíróság megszűnésével összefüggő kérdésekről Nádas András főosztályvezető aláírásával közlemény jelent meg az Igazságügyi Közlöny 1962. január 20-i számában. A közlemény szerint a megszűnt járásbíróság teljes irattári anyagát – a polgári, büntető és elnöki iratokat – az Ózdi Járásbíróság vette át, a telekkönyvi irattár kivételével. A volt Putnoki Járásbíróság telekkönyvi betéteit és meglévő telekjegyzőkönyveit az új területi beosztásnak megfelelően az Ózdi, az Edelényi és a Miskolci Járásbíróság között osztották meg. A folyamatban lévő telekkönyvi ügyeket a betétek szerint illetékes járásbíróság fejezte be. A telekkönyvi irattár 1958. december végéig terjedő anyagát az Ózdi Járásbíróság vette át, míg az 1959. január 1. és 1961. december 31. közötti időszak iratai a betétek szerint illetékes járásbíróság kezelésébe kerültek. A Putnoki Járásbírósághoz megválasztott népi ülnököket lakóhelyük szerint az Ózdra, az Edelényre, illetve a Miskolcra osztották be. További intézkedésig az Ózdi Járásbíróság – illetve egyes tanácsai – a megszűnt Putnoki Járásbíróság épületében tartottak továbbra is tárgyalásokat és panasznapokat; emellett a volt Putnoki Járásbíróság közjegyzője, telekkönyvi hatósága és egyes dolgozói szintén az épületben folytatták munkájukat.⁶¹

1962-ben újabb közigazgatási változásokra került sor: július 1-jével megszűnt az Abaújszántói és a Szikszói járás.⁶² Ugyanezen a napon a Szikszói és az Encsi Járásbíróságot Nezvál Ferenc összevonta, az Abaújszántói Járásbíróságot pedig megszüntette.⁶³ A Szikszói és az Encsi Járásbíróság „Szikszói Járásbíróság” elnevezéssel egyesült. Az újonnan létrejött járásbíróság elnöke az addigi encsi elnök – később a megyei bíróság elnökévé kinevezett – dr. Szolyák Ferenc lett,⁶⁴ aki csaknem harminc év távlatából így emlékezett vissza az átszervezésre: *„politikai bizottsági döntést hoztak a kis bíróságok összevonásáról, és mivel Szikszón volt bírósági épület, odakerült a járási bíróság. Noha a járási székhely a térség földrajzi központjában fekvő Encs volt.”*⁶⁵ A megszűnő Abaújszántói járás területének az Encsi járáshoz csatolt részére a Szikszói, míg a Szerencsihez csatolt részére a Szerencsi Járásbíróság illetékessége terjedt ki. A megszűnt Szikszói járás területének az Edelényi járáshoz csatolt részére az Edelényi, az Encsihez csatolt részére a Szikszói, a Miskolcihoz csatolt részére pedig a Miskolci Járásbíróság vált illetékessé. Az

⁵⁹ 18/1961. (XII. 10.) NET határozat a putnoki járás megszüntetéséről

⁶⁰ 5/1961. (XII. 16.) IM rendelet a putnoki járásbíróság megszüntetéséről

⁶¹ 301/1962. (I. K. 1.) IM. I/1. közlemény a putnoki járásbíróság megszűnésével kapcsolatos kérdésekről

⁶² 9/1962. (VI. 15.) NET határozat az abaújszántói és a szikszói járás megszüntetéséről

⁶³ 8/1962. (VI. 28.) IM rendelet a szikszói és az encsi járásbíróság összevonásáról, valamint az abaújszántói járásbíróság megszüntetéséről

⁶⁴ T. Nagy József: Személyes sors a közönsben, avagy a megyei bíróság elnöke elköszön. Észak Magyarország, 47 (1991) 149. június 27. 4. o.

⁶⁵ Jász László: Bíróságot avattak Encsen. Magyar Fórum, 3 (1991) 5. január 31. 11. o.

Abaújszántói és az Encsi Járásbíróságnál az átszervezéskor folyamatban lévő ügyekben az eljárást az illetékessé váló járásbíróság folytatta le és fejezte be.⁶⁶

1973. január 1-jével az Országgyűlés ismét új törvényi alapokra helyezte a bíróságok szervezetét és működését. Az átalakítás megtartotta a korábbi bírósági elnevezéseket, ugyanakkor új megyei szervezeti egységként létrehozta az önálló munkaügyi bíróságokat. A vidéki munkaügyi bíróságok elnevezése – a különös jogterületre való utalással kiegészítve – a törvénykezési székhelyükhöz igazodott, illetékességi területük pedig az egész megyére kiterjedt.⁶⁷ A Miskolci Munkaügyi Bíróság dr. Szegedi László elnökle alatt kezdte meg működését.⁶⁸ Az említett jogforrás fontos változást hozott a bíróságok felállítása, összevonása, megszüntetése és az illetékességi területük megállapítása tárgyában, ugyanis ezeket a döntéseket a Népköztársaság Elnöki Tanácsának a hatáskörébe utalta.⁶⁹

Alig két évvel azután, hogy az Igazságügyi Minisztérium tájékoztatás céljából közzétette a bíróságok 1979. január 1-jén hatályos szervezeti és területi beosztását,⁷⁰ 1980. december 31-ével dr. Papp Lajos államtitkár, a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának elnöke több Ózdi járáshoz tartozó községet Kazincbarcika város városkörnyéki községévé nyilvánított.⁷¹ Az elrendelt államigazgatási területváltozás következtében 1981. szeptember 1-jével a Miskolci Járásbíróság illetékessége is módosult: immár Miskolc városra, Kazincbarcika városra, a kazincbarcikai városkörnyéki községekre, valamint a Miskolci járás területére terjedt ki.⁷²

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1981. november 26-án közzétett döntése a Mezőcsáti járás székhelyéül Leninvárost – a mai Tiszaújvárost – jelölte ki, egyidejűleg a járás elnevezését Leninvárosi járásra változtatta.⁷³ A döntéssel összefüggésben a Mezőcsáti Járásbíróság 1982. január 1-jével Leninvárosba helyezte át székhelyét, és ennek megfelelően Leninvárosi Járásbíróság néven folytatta működését. Illetékességi területe Leninváros városra és a Leninvárosi járás egészére terjedt ki.⁷⁴

Az Alkotmány módosítása folytán 1984. január 1-jével megszűntek a járasok, mint területi igazgatási egységek.⁷⁵ A közigazgatási térkép átrajzolása a tanácsrendszer mellett szükségszerűen érintette az igazságszolgáltatás intézményrendszerét is.⁷⁶ Ennek nyomán a megyei bíróságok elnevezése ezentúl a megye nevéhez, míg a járásbíróságoké – városi székhely esetén erre külön utalva –

⁶⁶ 8/1962. (VI. 28.) IM rendelet a szikszói és az encsi járásbíróság összevonásáról, valamint az abaújszántói járásbíróság megszüntetéséről

⁶⁷ 1972. évi IV. törvény a bíróságokról

⁶⁸ Igazságügyi Közlöny, 1973 (2. sz.) február 24. 91. o.

⁶⁹ Az 1972. évi IV. törvény hatályon kívül helyezte az 1951. évi 32. törvényerejű rendeletet, amivel az igazságügyminiszter bíróságszervezésre irányuló felhatalmazása megszűnt.

⁷⁰ Magyar Közlöny, 1979. (1. sz.) január 1. 13–21. o.

⁷¹ 1/1980. (XII. 12.) MTTH rendelkezés egyes községek városkörnyéki községgé nyilvánításáról

⁷² 9/1981. (IX. 1.) NET határozat egyes bíróságok illetékességi területének megállapításáról

⁷³ 11/1981. (IX. 26.) NET határozat a mezőcsáti járás székhelyének áthelyezéséről

⁷⁴ 19/1981. (XII. 5.) NET határozat a Mezőcsáti Járásbíróság székhelyének áthelyezéséről és elnevezésének megváltoztatásáról

⁷⁵ 1983. évi II. törvény az Alkotmány módosításáról; 1983. évi 26. törvényerejű rendelet a tanácsokról szóló 1971. évi I. törvény módosításáról és egyes tanácsi hatáskörök rendezéséről

⁷⁶ 1983. évi 25. törvényerejű rendelet egyes állami szervek szervezetének korszerűsítéséről

a bíróság székhelyéhez igazodott. Az elnevezések ilyen megkülönböztetésére azért volt szükség, mert egyes helyi bíróságok nem városban, hanem nagyközségben működtek. A változásokat – Borsod-Abaúj-Zemplén megye érintettségére is kitérve – dr. Szigeti Ágnes, az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezető-helyettese a következőképpen foglalta össze: *„Az eddigi általános hatáskörű járásbíróság elnevezés helyett a helységnevet kell használni. Ha városban van az intézmény, akkor például Mezőtúri Városi Bíróságot, ha pedig nagyközségben működik a helyi bíróság, akkor egyszerűen Szikszói Bíróságot mondunk.”*⁷⁷

Ugyancsak 1984. január 1-jével az Elnöki Tanács az Edelényi Járásbíróságot összevonta a Miskolci Városi Bírósággal.⁷⁸ Az ítélkezési fórum hiánya azonban hamar megmutatkozott, amit a Tanács is belátott: 1988. június 10-én megjelent a testület határozata, amelynek értelmében 1988. július 1-jével létrejött a Kazincbarcikai Városi Bíróság. Illetékessége Kazincbarcika és Edelény városra, valamint a városkörnyéki községekre terjedt ki, a Miskolci Városi Bírósághoz tartozó települések száma ennek megfelelően csökkent.⁷⁹ Az új helyi bíróság felállítását a mindaddig legnagyobb számú miskolci – amelyhez a városi bíróságok közül a legtöbb lakos (420.000 fő és a debreceni után a második legnagyobb illetékességi terület (2.336 km²) tartozott – tehermentesítése indokolta.⁸⁰

Amint arra dr. Borics Gyula, az Igazságügyi Minisztérium államtitkára a Kazincbarcikai Városi Bíróság átadásakor rámutatott, az Edelényi Járásbíróság megszüntetésével *„Edelény, Kazincbarcika és Sajószentpéter, valamint a vonzáskörzetek a bírói-ügyészeti munka szempontjából a Miskolc Városi Bírósághoz, illetve annak edelényi kirendeltségéhez tartoztak. A megyeszékhely bírósága és ügyészége emiatt rendkívül túlterhelt lett, hiszen illetékességük területén 400.000 ember, az egész megye lakosságának fele élt. A működés feltételeinek zavartalanságát tovább már nem lehetett biztosítani. Arról nem is beszélve, hogy a sajószentpéteri – kazincbarcikai – edelényi térség mintegy 160.000 lakosának legkisebb bajával is Miskolcra kellett utaznia, nemegyszer több alkalommal is, ha elhúzódtak a tárgyalások. Mindez közrejátszott abban, hogy Kazincbarcika és Edelény városok párt- és állami vezetése, élvezve a megyei pártbizottság támogatását is, kérte az országos hatóságoknál a saját bíróság és ügyészség létrehozását.”*⁸¹

Dr. Balogh Zoltán, az új bíróság elnöke hangsúlyozta: miután az Edelényi Járásbíróság befejezte működését, a Miskolci Városi Bíróságon *„a tárgyalásra váró ügyek száma ugrásszerűen megemelkedett. Tennivalók olyan mértékben megnövekedtek, hogy időnként – minden erőfeszítés ellenére – nem voltak képesek az előírt határidőn belül lezárni, befejezni a büntető és a polgári peres eljárásokat. A másik ok: A Kazincbarcikán és a környékén élők, valamint a volt Edelényi járás*

⁷⁷ Magyar Hírlap, 17 (1984) 25. február 11. 6. o.

⁷⁸ 21/1983. (XII. 28.) NET határozat egyes bíróságok összevonásáról, a bíróságok elnevezéséről és illetékességi területének megállapításáról

⁷⁹ 38/1988. (VI. 10.) NET határozat a Kazincbarcikai Városi Bíróság létesítéséről

⁸⁰ Kengyel Miklós: A magyar bírósági szervezet területi elhelyezkedésének ellentmondásai. Tér és Társadalom, 3. (1989) 23–24. o.

⁸¹ Észak-Magyarország, 44 (1988) 153. június 28. 1–2. o.

*lakosai igényelték az új bíróságot, mert a miskolci utazások rendkívül sok időt vettek igénybe.*⁸²

A Magyar Népköztársaságban a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság – amelynek 1984. június 30-a óta dr. Szolyák Ferenc állt az élén⁸³ – területén, a bírósági szervezetet érintő utolsó változás 1989. március 1-jén következett be, amikor is Szikszó városi rangra emelkedett,⁸⁴ magával vonva, hogy az itteni helyi bíróság nevében is megjelent a „városi” megjelölés.

4. A bírósági intézményhálózat a rendszerváltozás után

1989. október 23-ával megszűnt a Népköztársaság Elnöki Tanácsa, a bíróságok létesítése, összevonása kizárólagosan az Országgyűlés hatáskörébe került.⁸⁵ Ekképpen 1991. január 1-jével Encsen már az Országgyűlés létesített helyi bíróságot,⁸⁶ amire az adott okot, hogy a lakosság és a lokális intézmények részéről egyre erőteljesebben jelentkezett az igény a korábban megszüntetett bíróság visszaállítására.⁸⁷ Miután 1962-ben a bíróság bezárta kapuit, az aprófalvas abaúji térségben élő jogkereső állampolgárok helyzete számottevően megnehezült: egy-egy peres ügy intézése sok esetben akár 100 kilométeres utazást tett szükségessé, többszöri átszállással, jelentős idő- és költségráfordítással.⁸⁸

Az Encsi Városi Bíróság – mint helyi bíróság – dr. Szebenyi Tivadar elnöklete alatt 1991. január 17-én kezdte meg működését a megszűnt városi pártbizottság korábbi épületében.⁸⁹ A bíróság újrainvitását a település vezetése és lakossága az előbb említett körülmények miatt kedvezően fogadta. Amint Krózser János polgármester fogalmazott: *„A lakosok is, akárcsak a város intézményei, jóleső érzéssel fogadták, hogy ismét itt van helyben a közjegyzőség, az ügyészség meg a bíróság. Az önkormányzat számára is kedvezőbbek a feltételek a város jövőjének építéséhez.*”⁹⁰

Egy hónappal később, február 1-jével Leninváros neve Tiszaújvárosra változott, amellyel egyidejűleg a városi bíróság nevében a székhelyre való utalás is módosult.⁹¹ Még ebben az évben sor került a megye bíróságainak történetében az első olyan költözésre, ami nem összevonások eredményeként következett be. 1991. június 7-én dr. Isépy Tamás, az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára átadta új rendeltetésének a Sátoraljaújhelyi Városi Bíróság épületét, amely – Encshez hasonlóan – az MSZMP volt székháza volt korábban és amit a város önkormányzata ajánlott fel, majd az Igazságügyi Minisztérium finanszírozta kialakítását az új funkció

⁸² Észak-Magyarország, 44. (1988) 175. július 23. 5. o.

⁸³ Észak-Magyarország, 47 (1991) 149. június 27. 4. o.

⁸⁴ 16/1989. (II. 5.) NET határozat községyesítésről és egyes községek várossá nyilvánításáról

⁸⁵ 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról, 1989. évi XLII. törvény az Alkotmány módosításával összefüggésben egyes törvények módosításáról

⁸⁶ 1990. évi LXXX. törvény helyi bíróságok létesítéséről

⁸⁷ 1990. évi LXXX. törvény indokolása a helyi bíróságok létesítéséről szóló törvényjavaslathoz

⁸⁸ Észak-Magyarország, 47 (1991) 15. január 18. 1. o.

⁸⁹ Észak-Magyarország, 47 (1991) 2. január 3. 5. o.; Észak-Magyarország, 47 (1991) 15. január 18. 1. o.

⁹⁰ Jász: i.m. 11. o.

⁹¹ 25/1991. (I. 25.) KE határozat Leninváros nevének Tiszaújváros névre változtatásáról

számára.⁹² Az államtitkár a rendezvényen hangsúlyozta: *„Az Európába vezető úthoz nélkülözhetetlenek a bíróságok. Ha viszont nélkülözhetetlenek, meg kell teremteni számukra a működéshez szükséges feltételeket.”* A politikus mondandója kapcsán dr. Szathmáry Béla, a városi bíróság elnöke azt emelte ki, hogy mindeddig méltatlan körülmények között kellett dolgozniuk a bíróság munkatársainak.⁹³

Természetesen szorosan véve a bírósági szervezet történetéhez nem tartozik hozzá egy-egy ingatlan felújítása, vagy éppen az intézmény másik létesítménybe költözése. Azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy a fenntartó által biztosított munkakörülmények jelentősen befolyásolhatják az adott közfeladatot ellátó szerv jogszabályban meghatározott tevékenységének hatékonyságát – amint erre dr. Cserbáné dr. Lukács Zsuzsanna, a megyei bíróság későbbi elnöke is utalt a Kazincbarcikai Városi Bíróság épületének felavatásakor. A helyi bírósági szervezet történeti vázlata szempontjából azonban az is említést érdemel, hogy a Sátoraljaújhelyi Városi Bíróság épületének átadása kapcsán a sajtó beszámolt egy Sátoraljaújhelyben felállítandó megyei bíróság tervéről is. Ez önmagában egy valóságtól elrugaskodott elképzelésnek tűnhet, azonban kontextusba helyezve egyes megyén belüli, korábban önálló vármegyeként működő nagyobb területi egységek függetlenedési törekvéseivel – amivel találkozhatunk Zemplén és Abaúj esetében is – akár reális célkitűzésként is értelmezhető a felvetés.⁹⁴

A sátoraljaújhelyi és encsi ingatlanfejlesztés nem egy-egy elszigetelt esetnek számított: az Antall-kormány lehetőségeihez mérten igyekezett az igazságszolgáltatás működési feltételein javítani, amely törekvésebe illeszkedett, hogy 1992-ben újabb városi bíróság költözésére kerülhetett sor az ekkor már dr. Sarkadi Sándor elnöklete alatt álló megyei bíróság területén.⁹⁵ 1992. december 18-án avatta fel Balsai István igazságügyminiszter az Ózdi Városi Bíróság új épületét. Ez alkalmából a bíróság július 1-jével kinevezett elnöke, dr. Lőrincz Zsuzsanna az országos tendenciákról is beszélt: *„a jogállamiság kiépülésével a bíróságok átfogó reformja is megkezdődött.”*⁹⁶ *Szabályozták a belső igazgatási rendszert, kiépültek az önkormányzati szervek (megyei és országos bírói tanács) és a vezetők kiválasztásánál is bevezették a pályázati elbírálást. Viszont ezek a változások még nem elégségesek a bírósági szervezet valódi strukturális és funkcionális zavarainak a megoldásához. Az igazságügyi kormányzat a bírósági szervezet átfogó reformját a büntető és a polgári eljárási kódexek tervezett reformjával kapcsolta össze, s így a gyökeres változások eltolódtak.*⁹⁷

⁹² Észak-Magyarország, 47 (1991) 122. május 27. 2. o.; Pesti Hírlap, 2 (1991) 132. június 7. 1. o.

⁹³ Észak-Magyarország, 47 (1991) 133. június 8. 1. o.

⁹⁴ Tarnavölgyi László: Abaúj példáját követre Zemplén is önállósodni akar Négyközpontú lenne az „új” megye. Hajnali Hírlap, 2 (1992) 138. június 13. 1.

⁹⁵ Dr. Sarkadi Sándornak, a Miskolci Városi Bíróság elnökének a megyei bíróság elnökévé történő kinevezése 1991. július 31-én jelent meg a hivatalos lapban. Lásd: Magyar Közlöny, 7. (1991) július 31. 435–436. o.

⁹⁶ Vö: Fekete Kristóf Benedek: A modern magyar igazságszolgáltatás szervezete és igazgatása. Doktori (PhD) értekezés. Pécs, 2025. 96. o.

⁹⁷ Kocsik László: Interjú a bíróság elnöknőjével (I.). Ózdi Maholnap, 3 (1992) 39. szeptember 25. 3. o.

1997. október 1-jével az Országgyűlés a bíróságok szervezetét és igazgatását is új alapokra helyezte, ezzel megkezdve az igazságszolgáltatás régóta várt reformját.⁹⁸ A Magyar Köztársaságban az igazságszolgáltatást ettől kezdve a Legfelsőbb Bíróság, az ítélőtáblák, a megyei bíróságok – a fővárosban a Fővárosi Bíróság –, a városi és kerületi bíróságok, valamint a munkaügyi bíróságok gyakorolták.⁹⁹ A törvény meghatározta a megyei bíróságok, a helyi bíróságok és a munkaügyi bíróságok illetékességi területét is. Utóbbiak – noha 1973 óta működtek – csak ekkor kerültek az Alkotmány szövegébe.¹⁰⁰

Az új illetékességi területbeosztás Borsod-Abaúj-Zemplén megye vonatkozásában több olyan anomáliát is tartalmazott, ami a jogszabály mielőbbi módosítását tette szükségessé. Történt ugyanis, hogy több olyan község is a Mezőkövesdi Városi Bíróság illetékessége alá került, amelyek Ózd városának 20 km-es körzetében találhatók, míg Mezőkövesdtől több mint 80 km távolságra fekszenek. Korábban ezen községek természetesen az Ózdi Városi Bíróság területéhez tartoztak és – a törvénymódosítás indokolása szerint – csak a „nyilvántartás hiányossága”¹⁰¹ folytán kerültek a Mezőkövesdi Városi Bíróság területéhez. Mindezekre tekintettel indokoltnak látszott a törvény módosítása úgy, hogy – az addigi gyakorlattal is megegyezően – ezen községek az Ózdi Városi Bírósághoz tartozzanak. Szintén indokolatlan változásként – ekképpen orvosolandó hibaként – került a Szikszói Városi Bírósághoz egy olyan község is, amely korábban az Encsi Városi Bíróság illetékességi területéhez tartozott.¹⁰² A hibás területbeosztás két hónapig maradt hatályban, az egyes városi bíróságokhoz tartozó települések körét 1997. november 29-ével módosították.¹⁰³

2002-ben a Tiszaújvárosi Városi Bíróság is új létesítményt kapott, amit április 5-én adtak át. Az ünnepségen dr. Solt Pál, a Legfelsőbb Bíróság és egyben az Országos Igazságszolgáltatási Tanács elnöke elmondta: a fejlesztés azt célozta, hogy *„európaivá tegyék az igazságszolgáltatás körülményeit”*. Ugyanitt Polt Péter legfőbb ügyész kifejtette: *„a demokráciának, a társadalomnak egyik létfeltétele az igazságszolgáltatás. Az új épület megadja a méltóságát annak a munkának, ami ennek az intézménynek a falain belül folyik.”*¹⁰⁴ *„Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács műszakilag egy sorrendiséget állított fel – nyilatkozta dr. Cserbáné dr. Lukács Zsuzsanna elnök, aki 1992 óta állt a megyei bíróság élén –, melyben a 'bírósági célra alkalmatlan épület' volt a legrosszabb kategória. A 145 épületből – ez országos adat – 5 kapta meg ezt a 'megtisztelő címet', közte megyénkből a tiszaujvárosi és a kazincbarcikai bíróság épülete. Éppen ezért az önkormányzat gesztusát – ti. a város*

⁹⁸ Wirth Béla: A bíróságok szervezete és működése. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2002. 13. o.

⁹⁹ 1997. évi LXVI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról

¹⁰⁰ 1997. évi LIX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról

¹⁰¹ Az Igazságügyi Minisztérium 8003/1983. (IK 12.) számú tájékoztatója a bíróságok 1984. január 1-től hatályos szervezeti és területi beosztásáról még helyesen osztotta be az egyes bíróságok illetékességi területéhez tartozó településeket.

¹⁰² 1997. évi CXIX. törvény indokolása a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény módosításáról

¹⁰³ 1997. évi CXIX. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény módosításáról

¹⁰⁴ Észak-Magyarország, 58 (2002) 80. április 6. o.

önkormányzata ingyenes telekkel és 50 millió forinttal segítette az építkezést – *szívesen és örömmel fogadtuk, köszönettel vettük, s ennek alapján döntött úgy az OIT, hogy épüljön meg az új, az ügyészségnek is helyet adó épület. A bíróságok működtetése, a tárgyi és személyi feltételek biztosítása a megyei bíróság elnökének feladata. A bíróság működését önmagában nem befolyásolhatja, hogy milyen épületben dolgoznak a kollégák. A hatékonysághoz azonban nagyban hozzájárul, ha megfelelő körülmények között és megfelelő technikai felszereltséggel végzik majd munkájukat. Itt, az új épületben nem csak a bútorozás zajlik majd az elkövetkező hetekben, hanem a teljes, a mai kor követelményeinek megfelelő biztonsági rendszernek a kiépítése is. Ezzel párhuzamosan pedig a számítógépes rendszer telepítése, így a tiszaujvárosi bíróság is megfelelő infrastruktúrával rendelkezik majd. Ez azt jelenti, hogy az eddigi ítélkezési tevékenységet hatékonyabban tudjuk végezni.*¹⁰⁵

A megyei igazságszolgáltatás újabb jelentős infrastrukturális fejlesztésére 2007-ben került sor, amikor is a Kazincbarcikai Városi Bíróság kapott új ingatlant egy több évig elhúzódó beruházás eredményeként december 12-én. Amint dr. Sisák Péter – aki 2004. július 15-e óta vezette a megyei bíróságot¹⁰⁶ – visszautalt a dr. Cserbáné által hivatkozott vizsgálat eredményére, amely lehetővé tette az építkezést: *„az Országos Igazságszolgáltatási Tanács áttekintette a bírósági létesítmények helyzetét, átfogó felmérést készített az épületek műszaki állapotáról, térmértékéről, felszereltségéről. Öt kategóriát állapítottak meg, az ötödikbe sorolták a kazincbarcikaiakat. Ezek bírósági célra alkalmatlannak minősítették.”* Az intézmény az új otthonában 1500 négyzetméteren kezdte meg működését – a korábbi 600 négyzetméterrel szemben –, amely körülmény eleve elősegítette a bíróság illetékességéhez tartozó 33 település hetvenezer lakosának ügyes-bajos dolgainak intézését.¹⁰⁷

2012. január 1-jével a megyei bíróságok helyébe a törvényszékek, majd 2013. január 1-jével a városi bíróságok helyébe a járásbíróságok, a munkaügyi bíróságok helyébe pedig a közigazgatási és munkaügyi bíróságok léptek.¹⁰⁸ Ekképpen a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság elnevezése Miskolci Törvényszékre, majd – a járások létrejöttével egyidejűleg – a helyi bíróságok elnevezése járásbíróságra változott, valamint a közigazgatási- és munkaügyi bíróságok – is ezen a napon kezdték meg működésüket. Utóbbiakkal kapcsolatban dr. Sisák Péter ekként fogalmazott: *„a korábbi munkaügyi bíróság és a törvényszékeken működő közigazgatási ügyszak egy szervezeti egységben, új elnevezéssel, közigazgatási és munkaügyi bírósággént működik tovább. A közigazgatási-munkaügyi bíróságok a korábbi munkaügyi bíróságok jogutódjai, melyek első fokon járnak el a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata során, a munkaviszonyból és a munkaviszony jellegű jogviszonyból származó, valamint a törvény által hatáskörébe utalt ügyekben. Ezekre*

¹⁰⁵ Ferenczi László: Interjú a megyei bíróság elnökével. Tiszaújvárosi Krónika, 19 (2001) 50. december 13. 1., 3. o.

¹⁰⁶ Horváth Szabolcs: Kevés pénzből jól bíraskodni. Dr. Sisák Péter a megyei bíróság új elnöke. Észak-Magyarország, 60 (2004) 201. augusztus 28. 8. o.

¹⁰⁷ Észak-Magyarország, 63 (2007) 239. október 12. 4. o.

¹⁰⁸ 2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról

tekintettel január 1. napjától a Miskolci Munkaügyi Bíróság, mint külön bíróság, valamint a Miskolci Törvényszék közigazgatási ügyszaka megszűnt, és Miskolci Közigazgatási és Munkaügyi Bírósággént működik tovább”.¹⁰⁹ Vagyis azon közigazgatási bírósági eljárások, amelyeket az egyes törvények a törvényszék, mint közigazgatási bíróság hatáskörébe utaltak, a közigazgatási- és munkaügyi bíróság hatáskörébe kerültek.

Említést érdemel az is, hogy az igazságszolgáltatási reform kapcsán problémaként merült fel az az országos jelenség, hogy a járások száma jóval több lett, mint ahány járásbíróság működött az országban. A kormányzat azonban nem látta indokoltnak a járásbíróságok számának az emelését, hivatkozással arra, hogy az a bírósági szervezet szétaprózódásával járna, ami a bíróságok hatékony működését akadályozná.¹¹⁰

2020. április 1-jével sor került a vizsgált korszak utolsó szervezeti változására: megszűntek a közigazgatási- és munkaügyi bíróságok. Az általuk tárgyalt ügyek törvényszéki hatáskörbe kerültek. A közigazgatási perekben 2020. április 1-jétől első fokon regionális illetékességgel nyolc törvényszék vált eljáró bírósággá: a Fővárosi, a Budapest Környéki, a Debreceni, a Győri, a Miskolci, a Pécsi, a Szegedi és a Veszprémi Törvényszék.¹¹¹ Ez idő szerint a Miskolci Törvényszéken az elnöki állás nem volt betöltve,¹¹² az átalakulás idején dr. Fuhrmann Gábor elnökhelyettes látta el az elnöki feladatokat.

Összegzés

Jelen tanulmány elsősorban a normatív jogforrásokra és a korabeli híradásokra támaszkodva, leíró jelleggel mutatta be, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében¹¹³ a mindenkori jogalkotó milyen szervezeti keretek között biztosította az első- és másodfokú igazságszolgáltatást a jogkereső állampolgárok számára. Noha az ismertetett időszak legstabilabb egységei országosan a törvényszékek (megyei bíróságok) voltak,¹¹⁴ szervezetük változásait rögzítő történeti áttekintés a legtöbbjük vonatkozásában még nem készült el.¹¹⁵ Ugyanakkor az elmúlt évtizedben jelentős

¹⁰⁹ Észak Magyarország, 70 (2013) 1. január 2. 4. o.

¹¹⁰ Egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló törvényjavaslat általános vitája. Országgyűlési Napló, 243 (2012) november 28. 4203. o.

¹¹¹ 2019. évi CXXVII. törvény az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról

¹¹² Dr. Répássy Árpádot – aki 2016. július 1-jétől állt a Miskolci Törvényszék élén – 2019. október 1-jei hatállyal az Országos Bírósági Hivatal elnökhelyettesévé nevezte ki a köztársasági elnök, majd lemondására való tekintettel 2020. április 1-jével a Debreceni Ítéltáblára tanácselnöknek osztotta be az Országos Bírósági Hivatal elnöke.

¹¹³ Értve ezalatt az 1950. március 16. és 2022. december 31. között ezen a néven működő igazgatási területet.

¹¹⁴ Vö: Ürmös Ferenc: A szocialista bírósági igazgatás kialakulása és típusai. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae – Acta Juridica et Politica 26 (1979) 8. 38. o.

¹¹⁵ Vö: Stipta István: Bírósági szervezettörténet a hazai jogtörténettudomány tükrében. Jogtörténeti Szemle, 15 (2017) 1-2. 2–10. o.

kutatási eredmények láttak napvilágot, és az említett igazságszolgáltatási szervek közül néhány története immár kimagasló feldolgozottságot mutat.¹¹⁶

Fontos kiemelni: egy megye bírósági szervezetének történeti áttekintése messze túlmutat az olyan helyi változások rögzítésén, amely valamely település közigazgatási státuszának, nevének módosulása, vagy éppen egy bíróság székhelyének áthelyezése miatt következett be. Országos tendenciákat is reprezentál, mint a bíróságok elnevezéseiben bekövetkezett változások, vagy éppen az igazságszolgáltatási szervezet lépestartásának üteme az államigazgatási területbeosztás módosulásaival.¹¹⁷ Emellett segítheti a kapcsolódó biográfiai és a lokális kutatások keretezését, de lehetőséget adhat a megyei szintű társszervek történetének párhuzamba állítására is.¹¹⁸

Láthattuk, hogy a második világháborút követően kialakuló új közjogi környezetben megalkotott jogszabályok már előrevetítették a szovjet mintájú rendszer kiépítését;¹¹⁹ e folyamat részeként megkezdődött a bírósági szervezet átalakítása, valamint humán állományának politikai alapú megtisztítása. Ennek eredményeként: *„a felszabadulást követően a magyar jogrendszer jellege alapvetően megváltozott: a kizsákmányoló feudális elemekkel¹²⁰ telített burzsoá jogtípusból szocialista típusú jogrendszerré vált”¹²¹* – amint azt dr. Szakács Ödön a Legfelsőbb Bíróság elnökeként megfogalmazta 1973-ban.

Az új rezsim berendezkedésekor a megye területén kettő megyei bíróság és tizenkét járásbíróság végezte az alsófokú igazságszolgáltatást. Ez utóbbiak – két kivételtől eltekintve – már 1872-ben megkezdtek működésüket. Miközben bíróságok szűntek meg, illetve jöttek létre, a népköztársasági bírósági szervezet kiépítése 1954-re lezárult. A bíróságok száma a megyében a következő évben elérte történelmi csúcspontját: ekkor a Miskolci Megyei Bíróság illetékességi területén egy városi bíróság, tizenkét járásbíróság és egy különbíróság működött. Ennek megfelelően –

¹¹⁶ A bírósági szervezet intézménytörténetének feldolgozása kiemelkedő pl. Hajdú-Bihar, Fejér és Pest megye vonatkozásában.

¹¹⁷ Kengyel i. m. 22. o.

¹¹⁸ Az újabb megyei kutatási eredményeket lásd: Szemelvények az Edelényi Királyi Járásbíróság történetéből. (szerk: Farkas Eszter), Miskolc, Miskolci Törvényszék, 2017.; Az ember a pulpitus mögött: interjúk a Miskolci Törvényszék nyugalmazott polgári fellebbviteli bíráival. Bírói portrék I. (az interjúkat készítette: Puskár József et al.), Miskolc, Miskolci Törvényszék, 2022.; Az ember a pulpitus mögött: interjúk a Miskolci Törvényszék Büntető Kollégiumának nyugalmazott bíráival. Bírói portrék II. (az interjúkat készítette: Puskár József et al.), Miskolc, Miskolci Törvényszék, 2023.; Lehotay Veronika: A Miskolci Ügyvédi Kamara első 100 éve. 1875-1975. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Ügyvédi Kamara, 2023.; Az ember a pulpitus mögött: interjúk a Miskolci Törvényszék munkaügyi ügyszakos és a Miskolci Törvényszék Gazdasági Kollégiumának nyugalmazott bíráival. Bírói portrék III. (az interjúkat készítette: Puskár József et al.), Miskolc, Miskolci Törvényszék, 2024.

¹¹⁹ Vö: Gaálné: i. m. 36. o.

¹²⁰ Noha a Magyar Királyságban 1848-ban megszűnt a feudalizmus, a modern bírósági szervezet pedig csak 1872-ben jött létre, a marxista szemlélet feudális burzsoá maradványként tekintett a korábbi jogszolgáltatási szervezetre. Vö: Bónis György–Degré Alajos–Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Kézirat. Budapest, Levéltárak Országos Központja, 1961. 188. o.

¹²¹ Szakács Ödön: A Legfelsőbb Bíróság elvi irányító szerepéről. Jogtudományi Közlöny, 28 (1973) 5. 250. o.

az 1956. február 1-jével megszüntetett Ricsei járás kivételével¹²² – valamennyi járás saját járásbírósággal rendelkezett.¹²³

Az 1954. évi II. törvény nem csupán a korszak első olyan bírósági szervezeti jogszabálya volt, amely egységes kódexbe foglalta a korábban széttörödezett joganyagot,¹²⁴ hanem egyúttal az igazságszolgáltatás intézményrendszerének máig ható alapjait is lefektette. Hosszú távú jelentőségét jól szemlélteti, hogy a megyei bíróságok és a jogutódjaikként létrejött törvényszékek – így a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság és a Miskolci Törvényszék – esetében is az alapító okirat 1954. február 1-jét jelölte meg az intézmény létesítésének időpontjaként, vagyis az említett törvény hatálybalépésének napját.¹²⁵

1956-tól – más megyékhez hasonlóan¹²⁶ – Borsod-Abaúj-Zemplénben is csökkenni kezdett a helyi bíróságok száma, az igazságszolgáltatási szervezet racionalizálása jegyében.¹²⁷ Csupán egy megye területére szűkítve az egyes bíróságok létesítésére és megszüntetésére – valamint székhelyük és illetékességi területük megváltoztatására – vonatkozó döntések vizsgálatát is szembeötlő, hogy e hatáskörök 1950. március 25. és 1972. december 31. között döntően az igazságügyminisztert illették meg. E gyakorlat alól látszólag kivételt képezett a közlekedési bíróság felállítása és megszüntetése, azonban ez esetben nem egy konkrét intézményről volt szó, hanem egy új ítélkező fórum létrehozásáról, illetve felszámolásáról. Hasonlóképpen nem az igazságügyminiszter létesítette a rövidéletű Miskolci Városi Bíróságot sem, ugyanis a vonatkozó jogszabály új ügyészség alapításáról is rendelkezett, utóbbi pedig nem tartozott a hatáskörébe. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy e városi bíróság megszüntetésére már igazságügyi miniszteri rendelettel került sor, amire azért nyílt lehetőség, mert a Miskolci Városi Ügyészséget a döntés nem érintette: az önállóan tovább működött, és csak 1958. január 1-jével vonták össze a Miskolci Járási Ügyészséggel.¹²⁸

A megyei bírósági szervezet átalakulásai egyúttal rávilágítanak arra is, hogy az új bíróságok létesítésének joga az egyes korszakokban eltérő jogalkotói szintekhez tartozott. A bíróságszervezés 1973. január 1-jével az igazságügyi tárcától először az Elnöki Tanács kizárólagos jogkörébe került, majd ennek megszűnését követően, 1989. október 23-ával visszakerült az Országgyűléshez.

A rendszerváltozást követően a bíróságok működése átláthatóbbá vált, amely többek között abban is tetten érhető, hogy megszorodtak a bírósági vezetőkkal készített interjúk, amint az az egyes új bírósági épületek átadása kapcsán is

¹²² 2/1956. (I. 18.) NET határozat egyes járások megszüntetéséről

¹²³ Miskolci Megyei Bíróság, Miskolci Városi Bíróság, Miskolci Járásbíróság, Sárospataki Járásbíróság, Sátoraljaújhelyi Járásbíróság, Abaújszámtói Járásbíróság, Edelenyi Járásbíróság, Encsi Járásbíróság, Mezőcsáti Járásbíróság, Mezőkövesdi Járásbíróság, Ózdi Járásbíróság, Putnoki Járásbíróság, Szerencsi Járásbíróság, Szikszói Járásbíróság, Miskolci Közlekedési Bíróság.

¹²⁴ Megyeri-Pálffi: i.m. 488. o.

¹²⁵ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság alapító okirata és I. számú módosítása. 2009. június 12.; Miskolci Törvényszék alapító okirata. 2012. január 10.

¹²⁶ Vö: Megyeri-Pálffi Zoltán: Fejér vármegye járásbíróságainak szervezéstudomány. Székesfehérvár, Székesfehérvári Törvényszék, 2023. 21.o.; Megyeri-Pálffi: i.m. 49. o.

¹²⁷ Ujkéry Csaba: Bírósági szervezet és igazgatás. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2007. 9. o.

¹²⁸ Észak-Magyarország, 13 (1957) 287. december 7. 6.

megmutatkozott. Ez a változás szoros összefüggésben állt a politikai berendezkedés átalakulásával: az Alkotmánybíróság és az igazságszolgáltatást végző bíróságok az Országgyűléstől független intézményekké váltak, ekképpen tevékenységükről immár nem a törvényhozás, hanem közvetlenül a társadalom nyilvánossága előtt váltak elszámoltathatóvá.¹²⁹

Végezetül áttekintve az elnevezési változásokat, az idővonalon jól kirajzolódik, hogy az 1872. január 1-jétől működő törvényszékek és járásbíróságok nevéből 1945. március 24-ével eltűnt a „királyi” jelző, majd 1949. augusztus 20-ával az előbbiek székhelyükről elnevezett megyei bíróságokká váltak, míg utóbbiak 1983. december 31-ig megtartották hagyományos elnevezésüket. A járások 1984. január 1-jével történő megszűnése következtében – figyelemmel arra, hogy nem minden bíróság városi székhelyen működött –, az alsófokú ítélkezési fórumok gyűjtőneve helyi bíróság lett, a megyei bíróságok elnevezése pedig az illetékességi területhez igazodott. Végül a 2012. január 1-jével hatályba lépő szervezeti reform nyomán a megyei bíróságok ismét törvényszékekévé, a helyi bíróságok pedig 2013. január 1-jével újra járásbíróságokká váltak. A 2011. évi CLXI. törvény formálisan is lebontotta a népköztársaság bírósági szervezetét, ellenpólusát adva az 1949. évi XX. törvénynek: míg utóbbi vonatkozásában a hagyományokkal való szakítás volt a jogalkotó célja, addig 2011-ben az azokhoz való visszatérés. E két jogszabály voltaképpen jól keretezi azt az időszakot, amikor a megyei hatáskörű, másodfokon is eljáró bírósági fórumokat megyei bíróságoknak hívták.¹³⁰

A Miskolci Törvényszék (1945–2011-ig Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság) és az illetékességi területén működő bíróságok	
Bíróság elnevezése	Bíróság működésének időköre
(Vár)megyei szint	
Miskolci Királyi Törvényszék Miskolci Törvényszék Miskolci Megyei Bíróság Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság Miskolci Törvényszék	1872. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1949. augusztus 19. 1949. augusztus 20–1983. december 31. 1984. január 1–2011. december 31. 2012. január 1–
Sátoraljaújhelyi Királyi Törvényszék Sátoraljaújhelyi Törvényszék Sátoraljaújhelyi Megyei Bíróság	1872. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1949. augusztus 19. 1949. augusztus 20–1950. április 15.
Járási (városi) szint	
Abaújszántói Királyi Járásbíróság Abaújszántói Járásbíróság	1872. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1962. június 30.
Edelényi Királyi Járásbíróság	1872. január 1–1945. március 23.

¹²⁹ 1989. évi XXXI. törvény indokolása az Alkotmány módosításáról

¹³⁰ 2011. évi CLXI. törvény indokolása a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról

Edelényi Járásbíróság	1945. március 24–1983. december 31.
Encsi Járásbíróság	1952. január 1–1962. június 30.
Encsi Városi Bíróság Encsi Járásbíróság	1991. január 1–2012. december 31. 2013. január 1–
Kazincbarcikai Városi Bíróság Kazincbarcikai Járásbíróság	1988. július 1–2012. december 31. 2013. január 1–
Mezőcsáti Királyi Járásbíróság Mezőcsáti Járásbíróság Leninvárosi Járásbíróság Leninvárosi Városi Bíróság Tiszaújvárosi Városi Bíróság Tiszaújvárosi Járásbíróság	1872. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1981. december 31. 1982. január 1–1983. december 31. 1984. január 1–1991. január 31. 1991. február 1–2012. december 31. 2013. január 1–
Mezőkövesdi Királyi Járásbíróság Mezőkövesdi Járásbíróság Mezőkövesdi Városi Bíróság Mezőkövesdi Járásbíróság	1872. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1983. december 31. 1984. január 1–2012. december 31. 2013. január 1–
Miskolci Királyi Járásbíróság Miskolci Járásbíróság Miskolci Városi Bíróság Miskolci Járásbíróság	1872. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1983. december 31. 1984. január 1–2012. december 31. 2013. január 1–
Miskolci Városi Bíróság	1954. március 1–1957. december 31.
Ózdi Járásbíróság Ózdi Városi Bíróság Ózdi Járásbíróság	1955. február 1–1983. december 31. 1984. január 1–2012. december 31. 2013. január 1–
Putnoki Királyi Járásbíróság Putnoki Járásbíróság	1928. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1961. december 31.
Sajószentpéteri Királyi Járásbíróság Sajószentpéteri Járásbíróság	1872. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1950. december 31.
Sárospataki Királyi Járásbíróság Sárospataki Járásbíróság	1913. március 1–1945. március 23. 1945. március 24–1956. január 31.
Sátoraljaújhelyi Királyi Járásbíróság Sátoraljaújhelyi Járásbíróság Sátoraljaújhelyi Városi Bíróság Sátoraljaújhelyi Járásbíróság	1872. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1983. december 31. 1984. január 1–2012. december 31. 2013. január 1–
Szerencsi Királyi Járásbíróság Szerencsi Járásbíróság Szerencsi Városi Bíróság	1872. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1983. december 31.

Szerencsi Járásbíróság	1984. január 1–2012. december 31. 2013. január 1–
Szikszói Királyi Járásbíróság Szikszói Járásbíróság Szikszói Bíróság Szikszói Városi Bíróság Szikszói Járásbíróság	1872. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1983. december 31. 1984. január 1–1989. február 28. 1989. március 1–2012. december 31. 2013. január 1–
Tokaji Királyi Járásbíróság Tokaji Járásbíróság	1872. január 1–1945. március 23. 1945. március 24–1952. március 14.
Különbíróóságok	
Miskolci Népbíróság	1945. február 2–1949. január 31.
Sátoraljaújhelyi Népbíróság	1945. február 2–1948. január 13.
Miskolci Közlekedési Bíróság	1954. szeptember 15–1957. január 31.
Miskolci Munkaügyi Bíróság Miskolci Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság	1973. január 1–2012. december 31. 2013. január 1–2020. március 31.

Irodalomjegyzék

- Az ember a pulpitus mögött: interjúk a Miskolci Törvényszék Büntető Kollégiumának nyugalmazott bíráival. Bírói portrék II. (az interjúkat készítette: Puskár József et al.), Miskolc, Miskolci Törvényszék, 2023.
- Az ember a pulpitus mögött: interjúk a Miskolci Törvényszék munkaügyi ügyszakos és a Miskolci Törvényszék Gazdasági Kollégiumának nyugalmazott bíráival. Bírói portrék III. (az interjúkat készítette: Puskár József et al.), Miskolc, Miskolci Törvényszék, 2024.
- Az ember a pulpitus mögött: interjúk a Miskolci Törvényszék nyugalmazott polgári fellebbviteli bíráival. Bírói portrék I. (az interjúkat készítette: Puskár József et al.), Miskolc, Miskolci Törvényszék, 2022.
- Bóka Zsolt: A bíróságok régi-új elnevezései - Kúria és törvényszék. Jog-Állam-Politika, 2 (2010) 4., 129–152. o.
- Bónis György–Degré Alajos–Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Kézirat. Budapest, Levéltárak Országos Központja, 1961.
- Fekete Kristóf Benedek: A modern magyar igazságszolgáltatás szervezete és igazgatása. Doktori (PhD) értekezés. Pécs, 2025.
- Gaálné Barcs Eszter: Igazságszolgáltatásból jogszolgáltatás. Levéltári Szemle, 62 (2012) 3. 33–50. o.
- Kahler Frigyes: Egy »rend-párti« forradalmár működése és kálváriája, a fehérgyarmati dr. Terényi Antal járásbírói elnök. In: Büntetőjogi tanulmányok XXI. Veszprém, 2021–2022. 7–17. o.

-
- Kengyel Miklós: A magyar bírósági szervezet területi elhelyezkedésének ellentmondásai. *Tér és Társadalom*, 3. (1989) 21-33. o.
<https://doi.org/10.17649/TET.3.3.138>
 - Lehotay Veronika: A Miskolci Ügyvédi Kamara első 100 éve. 1875-1975. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Ügyvédi Kamara, 2023.
 - Megyeri-Pálffi Zoltán: Bíróságszervezés Pest vármegyében. Budapest, Budapest Környéki Törvényszék, 2024.
 - Megyeri-Pálffi Zoltán: Fejér vármegye járásbíróságainak szervezéstörténete. Székesfehérvár, Székesfehérvári Törvényszék, 2023.
 - Megyeri-Pálffi Zoltán: Névváltoztató bíróságok és a népköztársasági bírósági szervezet kialakítása (1945–1954). In: *Laudator temporis acti. Ünnepi tanulmányok a 65 éves Horváth Attila tiszteletére* (szerk.: Barna Attila et al.), Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024. 483–489. o.
https://doi.org/10.36250/01249_46
 - Stipta István: Bírósági szervezettörténet a hazai jogtörténettudomány tükrében. *Jogtörténeti Szemle*, 15 (2017) 1-2. 2–10. o.
 - Szakács Ödön: A Legfelsőbb Bíróság elvi irányító szerepéről. *Jogtudományi Közlöny*, 28 (1973) 5. 249–259. o.
 - Szemelvények az Edelényi Királyi Járásbíróság történetéből. (szerk: Farkas Eszter), Miskolc, Miskolci Törvényszék, 2017.
 - Ujkéry Csaba: Bírósági szervezet és igazgatás. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2007.
 - Ürmös Ferenc: A szocialista bírósági igazgatás kialakulása és típusai. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae – Acta Juridica et Politica* 28 (1979) 8. 3–47. o.
 - Wirth Béla: A bíróságok szervezete és működése. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2002.
-

A készpénzzel történő fizetéshez való jog az európai monetáris politika árnyékában, avagy az Európai Központi Bank és az új alapjog viszonya*

Lindt Roland**

2026-ra már három uniós tagállamról – a releváns alkotmánymódosítások kronológiai sorrendje szerint Szlovákiáról, Magyarországról és Szlovéniáról – mondható el, hogy alkotmányos szinten elismerték a készpénzzel történő fizetéshez való jogot. Az Európai Központi Bank véleményeket bocsátott ki, amelyekben felmerült az uniós joggal való összeegyeztethetőség problematikája. Az eurózóna tagjaiként Szlovákia és Szlovénia mozgástere jelentősen szűkebb a hivatalos fizetőeszközzel kapcsolatos kérdéseket illetően Magyarországhoz képest, ugyanakkor az uniós intézmény egyik esetben sem nyilatkozott döntően támogatóan. Megnyugtató válasz hiányában jelen írás az új alapjog körüli ebbéli dilemmákat járja körül.

Kulcsszavak: készpénzzel történő fizetéshez való jog, EUMSZ 128. cikk, Európai Központi Bank, inkluzivitás, magyar euró

The right to pay in cash in the shadow of the European monetary policy – The relation between the European Central Bank and the new fundamental right

Until 2026, three Member States – Slovakia, Hungary, and Slovenia, in the chronological order of their relevant constitutional amendments – have constitutionally recognised the right to pay in cash. The European Central Bank has adopted opinions raising concerns regarding compliance with EU law. As members of the eurozone, Slovakia and Slovenia have significantly less leeway concerning regulation related to the official currency compared to Hungary. However, the EU institution in question has not issued a decisively supportive statement in either case. In the absence of a reassuring response, this article explores the dilemmas surrounding this new fundamental right.

Keywords: right to pay in cash, Art. 128 of TFEU, European Central Bank, inclusivity, Hungarian euro

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.84>

* Jelen tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

** Egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Államtudományi Intézet, Alkotmányjogi Tanszék; PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

1. Bevezető gondolatok

Az utóbbi évtizedben a szakmai diskurzus középpontjába került a tagállami szuverenitás kérdésköre az Európai Unió intézményeinek hatáskörgyakorlásával összefüggésben, nem kizárólag tudományos berkeken belül. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) (továbbiakban: Alaptörvény) kifejezetten szofisztikált megfogalmazásban rendezi hazánk viszonyát az Európai Unióval: „Magyarország az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján – az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja.”¹ Balogh-Békesi Nóra felhívja a figyelmet a szövegezés változására az 1949. évi XX. törvény által rögzített csatlakozási klauzulához képest: az „önálló, az Európai Unió intézményei útján megvalósuló” hatáskörgyakorlás helyébe a „többi tagállammal közösen megvalósuló, az Európai Unió intézményei útján” való hatáskörgyakorlás szövegezés lépett. Véleménye szerint ez lehetségessé tesz egy olyan értelmezést, miszerint „a magyar Alaptörvény nem ‘támogatja’ a további integrációt [...]”.² Habár ez az állítás ebben a formában túlzónak hathat, annyi bizonyosan kitűnik a citált alaptörvényhelyből, hogy tagállamként nem áll érdekünkben, hogy a csatlakozási szerződéssel megvalósult hatáskör-átruházás alapján az Európai Unió intézményei – szerződésmódosítás nélkül – túlterjeszkedjenek a lefektetett kereteken. 2026-ban arról számolhatunk be, hogy az alkotmányozó hatalom ez irányú aggodalma nem volt alaptalan.

Az Alaptörvény már részben idézett E) cikke a hetedik alaptörvénymódosítás révén kiegészült egy Magyarország szuverenitását az uniós intézményekkel szemben védő korlátozó rendelkezéssel, miszerint a szupranacionális hatáskörgyakorlásnak „összhangban kell állnia az Alaptörvényben foglalt alapvető jogokkal és szabadságokkal, továbbá nem korlátozhatja Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát.” Köztudott, és már alt indokolás³ sem palástolta a tény, hogy az alaptörvénymódosítás fő oka az Európai Unió által tervezett kötelező betelepítési kvótával szembeni fellépés volt. Véleményem szerint jelenleg a népesség kérdésén túlmenően egy alapjogi tárgyú konfliktus is kibontakozóban van.

A tizenötödik alaptörvénymódosítás az Alaptörvény XIII. cikkébe, a tulajdonhoz és az örökléshez való jogok mellé beiktatta a készpénzzel történő fizetéshez való

¹ Alaptörvény E) cikk (2) bek. A klauzula kimerítő elemzése e helyen nem célom. A legfontosabb szempontok összefoglalásáról és a vonatkozó alkotmánybíróági gyakorlatról lásd: Varga Zs. András – Berkes Lilla: *Constitutional Identity and Relations Between the European Union Law and the Hungarian Law*, in: *Common Values and Constitutional Identities – Can Separate Gears Be Synchronised?* (eds. Varga Zs. András – Berkes Lilla), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 2023, 174–179. o.

² Balogh-Békesi Nóra: Szuverenitásféltes és alkotmány, in: *Az állam szuverenitása – Eszmény és/vagy valóság – Interdiszciplináris megközelítések* (szerk. Takács Péter), Budapest- Győr, MTA Jogtudományi Intézet, Gondolat, 2015, 269. o.

³ T/15422. iromány, 4. o.

jogot. Habár kétségkívül újszerű, de nem példátlan helyzet állt elő ezáltal. Az Európai Unió tagállamai közül elsőként az Ausztriában merült fel a tárgyalta jog alkotmányba foglalásának elképzelése, de a 2021 decemberétől kancellári tisztséget betöltő Karl Nehammer 2025 januári lemondását követően a kérdéskör kevesebb figyelmet kapott, alkotmánymódosítás a mai napig nem került sor. Csehországban 2022-ben volt hasonló kezdeményezés a Szenátusban, azonban a javaslat végül elutasításra került. A jelenlegi cseh miniszterelnök, Andrej Babiš ugyan kifejezte szándékát 2026 januárjában, hogy alkotmányba iktassa a koronát hivatalos fizetőeszközként, ezzel párhuzamosan pedig a készpénzhasználatához fűződő jogot, az ígéret megtartására csekély esély mutatkozik, hiszen pártja a cseh parlament mindkét házában híján van az alkotmányozó többségnek.⁴ Hazánkat így Európában csak Szlovákia előzte meg e területen,⁵ ugyanis a Szlovák Köztársaság Alkotmánya (továbbiakban: szlovák alkotmány)⁶ 2023 júliusában kiegészült a 39a. cikkel, amely garantálja a készpénz mint törvényes fizetőeszköz jegybank általi kibocsátását, amely eseményt az Európai Központi Bank (továbbiakban: EKB) 2024. január 11-én kelt véleményében (továbbiakban: EKB vélemény 1.)⁷ több aspektusból is kritikával illetett. Legújabb fejleményként szintén hangsúlyozandó, hogy 2025 decemberében a Szlovén Köztársaság Alkotmányának (továbbiakban: szlovén alkotmány)⁸ alapjogi katalógusa szintén bővült a készpénzhasználatához fűződő jogot magába foglaló 74.a cikkel. Szemben a szlovák és magyar példákkal, a szlovén jogalkotó az EKB véleményét előzetesen kikérte, ekként megelőzve az új alkotmányos normát érő, potenciális jövőbeli kritikát.

A következőkben bemutatom a releváns tagállami alkotmányos rendelkezéseket, valamint az EKB előbbiekkel összefüggésben megfogalmazott észrevételeit, továbbá elemzem az uniós intézmények és a tagállamok által gyakorolt hatáskörök problematikáját a tárgyalta normakonfliktus kapcsán.

2. Egy régi-új kihívás az európai integráció előtt, avagy hol húzódnak az uniós hatáskörgyakorlás határai?

Az integráció elmélyülésének története végsősoron mindig is a tárgyalta szupranacionális szervezet által gyakorolt hatáskörök bővüléséről szólt. Ami annak idején Európai Szén- és Acélközösségként kezdte meg pályafutását csupán a kereskedelmi tevékenység egy szűk körére koncentrálva – megelőzendő a harmadik világháború kirobbanását –, mára már talán közelebb áll egy európai politikai

⁴ Cameron, Rob: Unpacking Czechia's devotion to cash and its currency, *DW*, 2026.01.06., <https://p.dw.com/p/56O0Z> (Letöltve: 2026.04.13.)

⁵ Bár elemzésem tárgyát nem képezi, fontos utalni rá, hogy a tagállami alkotmányok közül harmadikként a Szlovén Köztársaság Alkotmányába került be a tárgyalta alapjog (74.a cikk).

⁶ 460/1992 Zb. – Ústava Slovenskej republiky

⁷ Opinion of the European Central Bank of 11 January 2024 on a constitutional law on cash as legal tender and access to cash (CON/2024/1)

⁸ Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 33/91-I, et seq.

unióhoz a gyakorlatban, mint egy gazdasági integrációhoz.⁹ Ez a fajta „végső elköteleződés” azonban a tagállami érdekek kerestüzeiben nem tud könnyedén realizálódni.

Az Európai Unió fejlődéstörténetének egy pontján közel állt ahhoz, hogy hasonlatossá váljon egy föderatív államhoz: a tagállamok képviselői által 2004 októberében aláírt Európai Alkotmányt létrehozó szerződésnek eredetileg 2006 novemberében kellett volna hatályba lépnie, azonban a valamennyi tagállam ratifikációját igénylő dokumentum végül – a vonatkozó francia és holland népszavazások szerencsétlen alakulása miatt – megbukott.¹⁰ Habár a szerződés szövegének egy jelentős része nem vészett kárba a Lisszaboni Szerződésnek köszönhetően, a politikai üzenet értelmezhető úgy, hogy az európai államok nemet mondtak egy föderatív, illetve ahhoz közel álló berendezkedésre.

Az elsődleges uniós jog, pontosabban az Európai Unió működéséről szóló szerződés (továbbiakban: EUMSZ) rögzíti azon politikák összességét, amelyeket az uniós intézmények valamilyen mértékben alakíthatnak,¹¹ majd ezek tartalmát, a konkrét hatásköröket külön fejezetekben cizellálja. Az alapító szerződések szövegének módosítása valamennyi tagállam konszenzusát igényelné, ezáltal az átruházott hatáskörök számának növelése, illetve azok terjedelmének bővítése csak a mindenkori politikai attitűdöktől függő, körülményes kormányközi egyeztetési folyamat révén valósulhat meg. Következésképp az uniós intézmények mozgástere tartósan és precízen meghatározott (elméletileg).

Az elmúlt néhány év magyar szakirodalma egyre többször foglalkozik a „lopakodó hatáskörelvonás”¹² problematikájával.¹³ De miről is van szó pontosan? A szakértők által egységesen elfogadott meghatározás hiányában szükséges áttekinteni a különböző szemléleteket. Bóka János az alábbi kontextusban foglalkozik a jelenséggel:¹⁴ Az európai integráció finalitásának mítosza szerint az egységfolyamat progressziója nemcsak kívánatos, hanem szükségszerű és az integrációs

⁹ A politikai unió lehetséges megközelítéseinek és megvalósulásának kérdéseiről lásd: Koller Boglárka: Politikai unió vagy nemzetek Európája? A milliós dolláros kérdés margójára, *Európai Tükör*, 24 (2021) 3., 16–20. o.

¹⁰ A kialakult helyzet részletes elemzéséről lásd: Angyal Zoltán: Az Európai Alkotmányszerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója, *Acta Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, 25 (2007) 1., 179–183. o.

¹¹ EUMSZ 2–6. cikkek

¹² Lásd: Bóka János: Az Európai Unió varázstalanítása – Gondolatok az Európai Unió jövőjéről szóló konferenciáról, *Európai Tükör*, 24 (2021) 2., 167–177. o.; Blutman László – Medvegy Dalma – Schiffner Ilona: Európai Unió: a „lopakodó hatáskörelvonás” jogi összefüggésekben, *Európai Jog*, 23 (2023) 4., 1–11. o.; Budai Péter: Az Unió és a nemzetközi szervezetek joga? Guy Fiti Sinclair elméletének alkalmazása az Európai Unió fejlődésére, *Iustum Aequum Salutare*, 19 (2023) 4., 299–317. o.; Mercz Mónika: Az EU jövője a fogalmak hálójában, *Jogelméleti Szemle*, 26 (2025) 1., 92–101. o.

¹³ A hazai szerzők tollából származó angol nyelvű írásokban a terminus fordításaként találkozhatunk a „creeping extension of the Union competences” és a „stealthy transfer of powers” szókapcsolatokkal is. Erdős Éva – Kiss Lilla Nóra: Creeping extension of EU competences or textbook exception that proves the rule? Some remarks on C-591/17., Austria v Germany case, *European Integration Studies*, 15 (2019) 1., 104. o.; Bóka János – Krajnyák Enikő: Control Mechanisms in the Conditionality Regulation, in: *The Supranational Interpretation of the Rule of Law* (ed. Bóka János), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 337. o.

¹⁴ Bóka: i.m. 175. o.

intézményrendszer működésébe kódolt folyamat, amihez a tagállamok csatlakozásukkor politikai jóváhagyásukat adták. A mítosz az Európa népei közötti egyre szorosabb egység (*ever closer Union*) célkitűzését úgy értelmezi, hogy ez a folyamat, amely hatáskörök és döntések szupranacionális szintre szivárgását (lopakodó hatáskörelvonás) jelenti, kikerült a tagállamok politikai ellenőrzése alól, és annak dinamikáját rajtuk kívülálló, pontosabban meg nem nevezett tényezők határozzák meg.

Itt tehát egy – a szerző által éles kritika alá vont – integracionista szemlélet tükröződik, amely feltételezi az integráció elmélyítése mellett elkötelezett tagállamok hallgatólagos beleegyezését a folyamatba. Blutman László és társai a szuverenista álláspontot megjelenítve írják, hogy „az Unió apró lépésekben – akár jogalkotással, akár az Európai Unió Bíróságának döntéseivel – szinte észrevétlenül, fokozatosan bővíti a hatásköreit az alapító szerződésekben biztosított tagállami hatáskörök terhére.”¹⁵ Ezek elsősorban nem jogtudományi, hanem politológiai megközelítések. Budai Péter – Sacha Gaben gondolatmenetét adaptálva – adja a leginkább cizellált, jogi fókuszú magyarázatot, miszerint a „szűk értelemben vett lopakodó hatáskör esetén az Unió olyan területen él a jogalkotás lehetőségével, amelyre vonatkozóan nem rendelkezik kifejezett hatáskörrel, vagyis ún. közvetett jogalkotást alkalmaz.”¹⁶ Az eszmefuttatás szerint erre az EUMSZ 114. (belső piac megteremtésének és működésének jogalapja) és 352. (rugalmassági klauzula) cikkei biztosították a jogalapot. Ezt kiegészítendő, tág értelmezés szerint a hatáskörelvonás ennél sokkal indirektebb módokon is megvalósulhat; e körben szerepe lehet többek között az Európai Unió Bírósága jogfejlesztő tevékenységének, az Európai Unió bevonásával kötött nemzetközi szerződéseknek, *soft law* jellegű dokumentumoknak, etc.¹⁷

Jelen munkának nem célja a lopakodó hatáskörelvonás fogalmának megalkotása, ezért csupán a koncepció kulcs elemeit kísérem meg összefoglalni, úgy mint: (I) az Európai Unió intézményei tevékenységéből eredő *folyamat*, amely révén (II) az alapító szerződésekben foglalt, *explicit felhatalmazás*, továbbá másfajta *tagállami konszenzus nélkül* (III) *hatás*-, illetve *döntési jogkörök* (IV) tagállami szintről *szupranacionális szintre* kerülnek.

A továbbiakban okfejtésem középpontjában annak vizsgálata áll, hogy az EKB következőkben tárgyalt véleményei ugyancsak e jelenség megnyilvánulásaként értelmezhetők-e. Ennek eldöntéséhez azonban nélkülözhetetlen előbb röviden reflektálni a releváns uniós politika fundamentumaira.

3. A hivatalos fizetőeszközeire vonatkozó főbb szabályok az uniós monetáris politikában

Minthogy nem célom részletekbe menően elemezni a gazdasági és monetáris unió szabályozási keretrendszerét, továbbá az EUMSZ értelmében a gazdaságpolitika és

¹⁵ Blutman – Medvegy – Schiffner: i.m. 1. o.

¹⁶ Budai: i.m. 309. o.

¹⁷ Részletesen lásd: *uo.* 310–312. o.

a monetáris politika eleve eltérő típusú hatásköröknek minősülnek,¹⁸ kizárólag utóbbi néhány, a hivatalos fizetőeszközökre vonatkozó normáját emelem ki.¹⁹

Elsőként fontos megjegyezni, hogy az EUMSZ hatályos szövege ideiglenes állapotként definiálja, hogy az eurózona egyelőre nem terjed ki valamennyi tagállamra, meglehet a kimaradók köre egyre szűkül. Bulgária 2026-tól bevezette hivatalos fizetőeszközként az eurót, ekként már csak hat tagállam – Csehország, Dánia, Lengyelország, Magyarország, Románia és Svédország – esetében várat magára a csatlakozás.²⁰ Dániát leszámítva az államok e körét nevezi az EUMSZ „eltéréssel rendelkező tagállamoknak”, amelyekre ezáltal nem vonatkoznak bizonyos szerződési kötelezettségek, így a bankjegy- és érmekibocsátás szabályozása sem;²¹ esetükben mindazonáltal közös érdekű ügynek tekintendő az árfolyam-politika.²²

A törvényes fizetőeszközeire vonatkozó legalapvetőbb szabályokat az EUMSZ 128. cikke rögzíti. Ennek megfelelően az eurobankjegyek kibocsátásának engedélyezésére, valamint a kibocsátható euroérmek mennyiségének jóváhagyására kizárólag az EKB jogosult. A bankjegyek kibocsátására (emissziós jog) már ugyan a nemzeti központi bankok is jogosultak, ugyanakkor a gyakorlatban e tevékenységet szintén az EKB végzi. Bár a szerződés explicit módon nem utal rá, a bankjegyek forgalomba hozatala, onnan való kivonása, illetve fizikai kezelése – vagyis a technikai feladatok – a nemzeti központi bankok szintjén realizálódnak.²³ Erre vonatkozóan kiemelt jelentőséggel bír tárgyunkban, hogy a nemzeti hatóságok kötelesek konzultálni az EKB-val a hatáskörébe tartozó valamennyi jogszabálytervezettel kapcsolatban, amelyekkel összefüggésben utóbbit vélemény előterjesztési jog is megilleti.²⁴ Bár a szabályozási logikából első látásra az következhetne, hogy ez a kötelezettség az eltéréssel rendelkező tagállamokra nem – így Magyarországra sem

¹⁸ Míg előbbi terén csak a tagállamok politikája összehangolásának elősegítéséről van szó, addig utóbbi – az eurózona részét képező tagállamok tekintetében – kizárólagos uniós hatáskör. EUMSZ 3. cikk (1) bek. c) pont és 5. cikk (1) bek.

¹⁹ A gazdasági és monetáris unióról összefoglaló munka gyanánt lásd: Angyal Zoltán: *Az európai gazdasági és monetáris unió kialakulásának és működésének intézményi és jogi vonatkozású kérdései*, Európai Műhelytanulmányok 105. szám, a Miniszterelnöki Hivatal és a Nemzeti Fejlesztési Hivatal kiadványa, 2005, 1-160.o.; Marinkás György: The 'Almost Completed House': An Introduction to the Economic and Monetary Union, in: *Economic Governance. The Impact of the European Union on the Regulation of Fiscal and Monetary Policy in Central European Countries* (ed. Nagy Zoltán), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 2024, 641–668. o.

²⁰ Pontosabban csak öt tagállam esetében, hiszen Dánia kimaradási joggal rendelkezvén nem köteles az euró bevezetésére.

²¹ EUMSZ 139. cikk; Angyal Zoltán: Gazdasági és monetáris unió, in: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (szerk. Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Márton), 2023, <http://ijoten.hu/szocikk/gazdasagi-es-monetaris-unio>, [46]

²² EUMSZ 142. cikk

²³ Angyal: Gazdasági és monetáris unió [67]–[69]

²⁴ EUMSZ 127. cikk (4) bek. és 282. cikk (5) bek. Az EKB tanácsadói és eurobankjegyekkel kapcsolatos hatásköréit megerősítik a Központi Bankok Európai Rendszere és az Európai Központi Bank alapokmányának 4. és 16. cikkei azzal a többletelemmel, hogy utóbbi a bankjegykibocsátás engedélyezését kifejezetten az EKB Kormányzótanácsának döntési kompetenciájába utalja. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata – (4.) Jegyzőkönyv a Központi Bankok Európai Rendszere és az Európai Központi Bank alapokmányáról (HL C 202., 2016.6.7., 230–250. o.)

– terjed ki, az EUMSZ 139. cikk (2) bekezdés c) pontja világossá teszi, hogy a 127. cikk említett bekezdése alól ez a kör sem mentesül.²⁵

Ennek megfelelően azt mondhatjuk, hogy a szlovák és a szlovén alkotmánymódosítások esetei tanulsággal szolgálhatnak mind az eurózóna tagjaira, mind a kimaradókra nézve.

4. A Szlovák Köztársaság Alkotmányának 39a. cikkéről szóló EKB vélemény

A lopakodó hatáskörelvonás jelenségének tisztázását, valamint a hivatalos fizetőeszközeire vonatkozó főbb szabályozási pontok felidézését követően megfelelő kontextusban értékelhetjük az EKB vélemények tartalmát, kezdve a Szlovákiát érintő dokumentummal. Mindezt megelőzően azonban még érdemes röviden reflektálni magára az alkotmánymódosításra, amely a magyar alaptörvényhelynél számottevően részletesebb módon több részjogosítványt is nevesít.

4.1. A készpénzzel történő fizetéshez való jog tartalma Szlovákiában. A szlovák alkotmány módosítása 2023 júniusában került elfogadásra a 241/2023. alkotmányos törvény révén, amelynek indokolása számos okot sorakoztat fel a készpénzzel történő fizetéshez való jog alkotmányos alapjogként való elismerése mellett.²⁶ A szlovák jogalkotó egyrészt így látja biztosítottnak, hogy a tartozás készpénzben való kiegyenlítése mint opcionális fizetési mód elérhető legyen, másik oldalról nézve a (fizikai) pénz kibocsátása ekként lehet alkotmányosan garantált. Az újonnan elismert alapjogot dogmatikailag összekapcsolja a magánélethez való joggal, egyszerre annak biztosítékeként és logikus következményeként interpretálja. Gyakorlatiasabb megközelítésben utal az alacsony jövedelmű társadalmi csoportok, valamint a készpénzadományokból működő társadalmi szervezetek védelmére, továbbá a készpénz meghatározó szerepére a fiatalok pénzügyi kultúrájának kialakulásával összefüggésben. Természetesen az alapjogkorlátozás több esetben megengedett, erről külön törvény rendelkezik.²⁷

²⁵ Ezt megerősíti az EKB-val folytatott konzultációkról szóló tanácsi határozat, amely ugyan alapfogalomként kezeli a 'részt vevő tagállamot' – ez értelemszerűen az eurózónához már csatlakozott tagállamokra utaló terminus –, mégis valamennyi tagállamra nézve írja elő a konzultáció kötelező lefolytatását az EKB hatáskörébe tartozó ügyekben készített jogszabálytervezetekkel összefüggésben, ideértve a fizetőeszközökre és monetáris politika eszközeire vonatkozó szabályokat is. A Tanács határozata (1998. június 29.) a nemzeti hatóságoknak az Európai Központi Bankkal a jogszabálytervezetokről folytatott konzultációjáról (HL L 189., 1998.7.3., 43. o.)

²⁶ 241/2023 Z. z. – 241 Ústavný zákon z 15. júna 2023, ktorým sa dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov – Dôvodová správa

²⁷ A vonatkozó törvény annak megfelelően határozza meg a készpénzes fizetés maximális összegét, hogy mely két jogalany között zajlik a fizetési művelet. Az alkotmánymódosítás hatálybalépésével (2023. július 1.) egyidejűleg a felső korlátot egységesítette a jogalkotó, majd 2026. január 1-jétől visszavezetésre került a korábbi megoldás, a magasabb limitet meghagyva kizárólag a természetes személyek közötti ügyletekre nézve. 394/2012 Z. z. Zákon o obmedzení platieb v hotovosti. A részletekről lásd: Horáčíková, Viktória: Changes in the restriction of cash payments from 1 January 2026, *Emineo Partners*, 2025.12.16., <https://www.emineopartners.sk/en/changes-in-the-restriction-of-cash-payments-from-1-january-2026/>

A Szlovák Köztársaság Alkotmánybírósága e sorok írásáig nem értelmezte a szlovák alkotmány 39a. cikkét, és a releváns szakirodalomban is csak elvétve találni tárgyunkkal foglalkozó tanulmányt, ezért az alapjog pontos tartalma máig bizonytalannak mondható. Az alkotmányhely szigorúan textualista interpretációja révén azonosíthatjuk (I) a pénzkibocsátás alkotmányos garanciáját [39a. cikk (1) bek.], valamint (II) a jogot ahhoz, hogy termékek és szolgáltatások igénybevételéért készpénzben fizessük meg az ellenértéket [39a. cikk (2) bek. első fordulat], továbbá (III) a jogot ahhoz is, hogy a bankokban készpénzes műveleteket hajthassunk végre [39a. cikk (2) bek. második fordulat]. (Előbbi részjogosítvány kapcsán jegyzi meg a citált cikk, hogy a készpénzes fizetés elfogadását csak észszerű vagy általánosan elfogadott okból lehet visszautasítani.) Ezzel szemben Marek Domin három részjogosítványt különít el: (I) jog termékek és szolgáltatások ellenértékének kiegyenlítésére törvényes fizetőeszköznek minősülő készpénzzel; (II) jog készpénzes műveletek végrehajtására a bankokban; (III) a készpénz-visszafizetés joga.²⁸ Utóbbit, bár *expressis verbis* nem jelenik meg a szlovák alkotmány szövegében, azért nevesíti, mert gyakorlati szempontból az első két jog megvalósulása előfeltételének tartja. Viliam Poništ ezzel szemben négy komponenst is említ: (I) a készpénz kibocsátásához való jogot; (II) a készpénzes fizetésekhez való jogot; (III) a készpénzes tranzakciókhoz való jogot; (IV) a készpénz visszautasításához való jogot (korlátok között).²⁹

A fentiek alapján könnyen belátható, hogy nem beszélhetünk konszenzusról a készpénzzel történő fizetéshez való jog tartalmát illetően, annak alkotmánybíróági értelmezése indokolt lenne; különösen abban a tekintetben, hogy a készpénz kibocsátásával összefüggő szövegrészt valójában alkotmányos garanciaként vagy alapjogként kezelendő.

4.2. Az Európai Központi Bank véleménye. Miroslav Štrkolec 2023 őszén kelt kéziratában aggodalmát fejezte ki, hogy a szlovák alkotmány tárgyalt módosítása konfliktust eredményezhet az uniós és a nemzeti jog között.³⁰ 2024 januárjában kiderült, nem alaptalanul, hiszen az EKB vélemény formájában reagált a változásra.

Mint már fentebb utaltam rá, az EKB vélemény 1. több ponton kritizálta a szlovák alkotmányozás tárgyalt produktumát. Már a bevezető rész rögzíti a tagállam kötelezettségének elmulasztását, mivel az alkotmánymódosítás tárgya a hivatalos fizetőeszköz, amely a vonatkozó 1998-as tanácsi határozat³¹ értelmében megkövetelte volna az EKB-val való előzetes konzultáció lefolytatását. A tárgyalt vélemény ugyanezen jogalap kapcsán került kibocsátásra.

²⁸ Domin, Marek: Constitutional Right to Use Cash in Slovakia: A Real Tool of Protection or Pre-election Populism?, *IACL-AICD Blog*, 2023.08.29., <https://blog-iacl-aidc.org/2023-posts/2023/8/28/constitutional-right-to-use-cash-in-slovakia-a-real-tool-of-protection-or-pre-election-populism>

²⁹ Poništ, Viliam: Zakotvenie „práva na hotovost“ v Ústave Slovenskej republiky, *Justičná revue*, 75 (2023) 12., 1396. o.

³⁰ Štrkolec, Miroslav: Slovakia: The Path From Monetary Sovereign to Common European Rules, in: *Economic Governance. The Impact of the European Union on the Regulation of Fiscal and Monetary Policy in Central European Countries* (ed. Nagy Zoltán), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 2024, 818. o.

³¹ Lásd: 25. lj.

Az EKB az egyes észrevételeket a textualista értelmezés során azonosított három elemhez fűzi. Elsőként a pénzkibocsátás alkotmányos garanciájára nézve állapítja meg, hogy nincs összhangban az EUMSZ 128. cikkével, mivel az EKB kizárólagos kompetenciája dönteni a hivatalos fizetőeszköz kibocsátásáról, azt tagállam nem garantálhatja.³²

A készpénzes fizetéshez való jog kapcsán ugyan kimondja, hogy az alkotmányhely céljában és tartalmában nem ellentétes az uniós joggal,³³ ugyanakkor az eurobankjegyek és -érmék törvényes fizetőeszközi minőségéről szóló rendelettervezettel³⁴ összehasonlítva megállapítja, hogy az erősen eltérő tagállami szövegezés alkalmazása sajátos, az uniós joggal összhangban nem lévő tartalmat eredményezhet. A helyzet orvoslására javaslatként fogalmazódik meg a 39a. cikk (1) bekezdésének, továbbá a (2) bekezdés első fordulatának törlése, illetve módosítása akként, hogy csupán visszautaljanak az uniós normára.³⁵

Végezetül az EKB vélemény 1. a készpénzzel történő banki műveletek végzéséhez való jog alkotmányos védelmét üdvözlendőnek ítéli meg, ugyanakkor utal rá, hogy a részjogosítvány ebben a formában értelmezési nehézségeket vet fel. Megoldási javaslatként kerül megfogalmazásra, hogy törvényi szabályozás rendezze a norma személyi (a bankok bárki részére kötelesek elvégezni a készpénzes műveleteket, vagy csak saját ügyfelek esetében), valamint tárgyi (pontosan mely műveletekre vonatkozik az alapjog) hatályát.³⁶

Ezen a ponton konstatálható, hogy az EKB-nak nem célja az alapjogi minőség megszüntetése, az észrevételek elsősorban az uniós jognak való megfelelés és a normavilágosság követelményeire építenek.

5. A Szlovén Köztársaság Alkotmányának 74.a cikkéről szóló EKB vélemény

Szlovéniával összefüggésben is indokolt elsőként magára az alkotmányos rendelkezésre fókuszálni, majd csak ezt követően tárgyalni az EKB vonatkozó álláspontját.

5.1. A készpénzzel történő fizetéshez való jog tartalma Szlovéniában. A szlovén alkotmánymódosítás gondolata társadalmi kezdeményezésből fakadt: a *Povezani smo* nevű egyesület ötvenezernél is több támogató aláírást szerzett 2023-ban az ügy érdekében. Az eredeti kezdeményezésben szereplő javaslat szövege jelentősen részletesebb lett volna, és a szlovén alkotmány 50. cikkét (szociális biztonsághoz való jog) követően szándékozták elhelyezni azt. Az

³² EKB vélemény 1., 3.1

³³ EKB vélemény 1., 3.2.4

³⁴ Európai Bizottság: Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete az eurobankjegyek és euroérmék törvényes fizetőeszközi minőségéről, COM(2023) 364 final

³⁵ EKB vélemény 1., 3.3.3

³⁶ EKB vélemény 1., 3.4.3

alkotmánymódosítás indokolása rögzíti,³⁷ hogy a tárgyalat alapjog természetét tekintve inkább egyfajta 'újhullámos' gazdasági jog, mintsem klasszikus szabadságjog, és a 74. cikkel (vállalkozás szabadsága) való szorosabb kapcsolata miatt került végül a szlovén alkotmány III. fejezetébe.³⁸

Az indokolás szintén kifejezésre juttatja, hogy a hatályba lépett szűkszavúbb megfogalmazás valójában a szélesebb körű védelmet konstituál az eredeti szövegjavaslatnál, miszerint „a mindenkor jogszabályokkal összhangban mindenkinek joga van a készpénzhasználathoz banki, valamint más típusú jogi tranzakciók során”.³⁹ A 'törvényes fizetőeszköz' kifejezés a végleges szövegben nem szerepel, ezáltal jelezve, hogy a készpénzhasználathoz való jog nem kizárólag az eurobankjegyekre és -érmékre terjed ki, hanem a fizikai formában létező pénzre általában. A 'jogi tranzakciók' megfogalmazást kiterjesztően kell értelmezni, miszerint e körbe sorolható minden jogalanyok közötti ügylet, amely jogok és kötelezettségek változásával jár; a készpénzes banki ügyletekhez való jog – a norma által kiemelt kategóriaként – hatálya kiterjed, és így kötelezi mind a belföldi, mind a külföldi bankokat, illetve leányvállalataikat.⁴⁰ Az alapjog természetesen korántsem abszolút természetű, a jogszerű korlátozások széles köre valósulhat meg törvényi szinten.⁴¹

5.2. Az Európai Központi Bank véleménye. Hasonlóan Štrkolec álláspontjához Szlovákia esetében, Samo Bardutzky a szlovén alkotmánymódosítással szemben fejezte ki kételyeit az uniós joggal való összeegyeztethetőség kérdésében.⁴² Noha az indokolás szerint jelen helyzetben az új alapjog tartalma semmilyen módon nem sért uniós jogot,⁴³ elengedhetetlen a kérdéssel összefüggésben szemügyre venni az EKB hivatalos álláspontját. Született EKB vélemény a 2023-as eredeti szövegjavaslattal összefüggésben is,⁴⁴ ennek főbb pontjai ismertetésétől azonban eltekintek, kizárólag a szakértői csoport munkadokumentumának publikálását követően kibocsátott, 2025 szeptemberében kelt véleménnyel (továbbiakban: EKB vélemény 2.)⁴⁵ foglalkozom.

³⁷ Obrazložitev Ustavnega zakona o dopolnitvi III. poglavja Ustave Republike Slovenije (továbbiakban: indokolás), 6–7. o.

³⁸ Az első tervezet szerint az 'Emberi jogok és alapszabadságok' című II. fejezetben foglalt volna helyet az új rendelkezés, ellenben végül – az említett ok miatt – a 'Gazdasági és társadalmi viszonyok' című III. fejezet részeként lépett hatályba. Bár utóbbi megfogalmazásból nem következik egyértelműen, valójában e fejezet is alapjogokat deklaráló normákat tartalmaz.

³⁹ A szlovén alkotmány 74. a cikke alapján a szerző saját fordítása.

⁴⁰ Indokolás, 9–10. o.

⁴¹ Meg kell jegyezni, hogy az eredeti és a 2025 decemberében elfogadott szövegjavaslatok mellett 2025 márciusában közzétett a kifejezetten erre a célra létrehozott szakértői csoport egy – a kiindulópont és a végeredmény szempontjából – köztes jellegű tervezetét is. Az eredeti és a köztes tervezet elemzéséről részletesen lásd: Bardutzky, Samo: Konstitucionalizacija uporabe gotovine in ustavnorevizijska nomotehnika, *Pravni letopis*, 18 (2025) 1., 394–404. o.

⁴² Uo. 390–391. o.

⁴³ Indokolás, 8–9. o.

⁴⁴ Opinion of the European Central Bank of 24 July 2024 on a constitutional law on cash as legal tender and access to cash (CON/2024/26)

⁴⁵ Opinion of the European Central Bank of 2 September 2025 on a constitutional law on the right to use cash (CON/2025/26)

Az EKB a készpénzes banki tranzakciókkal összefüggő jogot – akárcsak Szlovákia tekintetében – itt is támogatja, ugyanakkor elengedhetetlennek tartja, hogy a másodlagos joganyag (*secondary legislation*) pontosan határozza meg, konkrétan mely műveletekre terjed ki a jog tárgyi, illetve mely személyi körre – kizárólag az adott banknál számlával rendelkező ügyfelekre vagy bármely személyre – terjed ki a jog személyi hatálya.⁴⁶

Az egyéb jogi tranzakciókra vonatkozó második fordulatot a dokumentum már fenntartással kezeli, mivel állítja, az valójában az uniós joganyag reprodukciója a nemzeti jogrendszer szintjén. Megjegyzi, hogy kivételes esetben, ha az a nemzeti joganyag koherenciáját és értelmezhetőségét szolgálja, az uniós jog közvetlenül alkalmazandó rendelkezése ugyan átültethető a tagállami jogszabályba, mindazonáltal ebben a konkrét helyzetben – az uniós és a szlovén szövegezek eltéréseiből fakadóan – a tagállami norma inkább vezethet bizonytalan, uniós joggal adott esetben nem összhangban lévő értelmezéshez. Ebből következően az EKB javasolta a második fordulat eltávolítását a végleges szövegből, esetleg annak helyettesítését egy, az uniós szabályokra való egyszerű utalással;⁴⁷ ezt a javaslatot a 74.a cikk hatályos szövegét látva elmondható, hogy a szlovén alkotmányozó nem fogadta el.

Megállapítható tehát a két vizsgált EKB vélemény tükrében, hogy az uniós intézmény konzisztens álláspontot képvisel a készpénzzel történő fizetéshez való joggal összefüggésben, amely nem veti el alapjaiban egy új alapjog elismerésének a gondolatát, de szorgalmazza a mindenekfelett eurokonform normaszövegek megalkotását.

6. Mit jelent mindez Magyarországra nézve?

Az EKB vélemények fontosabb pontjainak összefoglalását követően szükséges értékelni, hogy az azokban közölt szempontok mennyiben maradnak az alapító szerződések révén az Európai Unióra monetáris politikája keretein belül. E körben megdönthetetlen érveléssel hatáskörelvonást azonosítani nehézségbe ütközne, hiszen a tárgyalt politika kizárólagos uniós hatáskörnek minősül az eurózóna tagállamainak vonatkozásában. Ezt kiegészítendő szintén tompíthatja a kritikus hangokat, hogy az EKB véleményei *soft law* jogforrások, vagyis a szlovák és a szlovén alkotmányozók nem kötelesek az abban foglaltaknak eleget tenni elméletileg. Ennek ellenére az EUMSZ a monetáris politikáról szóló fejezetében kimondja: „[v]alamennyi tagállam biztosítja, hogy nemzeti jogszabályai – nemzeti központi bankjának statútumát is beleértve – összeegyeztethetők legyenek a Szerződésekkel és a KBER és az EKB alapokmányával.”⁴⁸ Ebből kifolyólag az EKB véleményben foglaltak figyelmen kívül hagyása potenciálisan kötelezettségszegési eljárás megindításához vezethet, hiszen egyrészt a KBER és az EKB alapokmánya 4. cikke által megkövetelt előzetes konzultáció Szlovákia esetében elmaradt, másrészt az EKB 16. cikkben – illetve az EUMSZ 128. cikkében is – rögzített, az eurobankjegyek

⁴⁶ EKB vélemény 2., 3.1.3

⁴⁷ EKB vélemény 2., 3.2.5–3.2.9

⁴⁸ EUMSZ 131. cikk

kibocsátásának engedélyezéséhez fűződő jogát a szlovák alkotmány tárgyalt cikke közvetlenül sérti az EKB vélemény szerint. Az eurózóna tagjaként tehát egy hasonló szituációban kockázatos figyelmen kívül hagyni az uniós intézmények „sugalmazásait”.

Ellenérvet talán az Európai Unióról szóló szerződés (továbbiakban: EUSZ) által rögzített egyes alapvetések segítségével lehetne megfogalmazni. Az EUSZ 2. cikke szerint az Európai Unió „az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok [...] tiszteletben tartásának értékein alapul.” A citált szövegrész a tagállamok közös értékeire utal, amelyek így az Európai Unió alapvető értékeinek is minősülnek. 2026-ban már három tagállam ismeri el emberi jogként a készpénzzel történő fizetéshez való jogot. Véleményem szerint az elmúlt néhány évben végbement – de látszólag be nem fejeződött – folyamat az európai emberi jogi hagyomány fejlődéseként értelmezhető, amely épp a szemünk előtt zajlik. Ebből kifolyólag felmerülhet a kérdés, hogy a készpénzzel történő fizetéshez való jog mely ponton válik védendő közös értéké – esetleg már napjainkban is megalapozott lenne ekként kezelni? Emellett a tagállami szuverenitás védelmével kapcsolatos érvek kiindulópontját képező 4. cikk (2) bekezdés is kiemelendő: „[az Európai Unió] tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét.” Ezzel összefüggésben megfogalmazható a következő kérdés: az állam alapvető funkciójának tekinthető-e a hivatalos fizetőeszköz készpénz formájában való biztosítása, ha csak így tudja garantálni, hogy valamennyi területén élő jogalanynak lehetősége legyen részt venni a mindennapi tranzakciókban? Amennyiben igenlő választ adunk, ezt nevezhetjük az inkluzivitás érvének.⁴⁹ Az említett szempontok azonban jelenleg inkább elméleti megfontolások, mintsem a gyakorlatban eredményesen alkalmazható argumentumok.

Milyen következtetés vonható le Magyarországra nézve? A szerződési rendelkezések szerint minden eltéréssel rendelkező tagállamnak törekednie kell arra, hogy idővel képessé váljon az euró mint törvényes fizetőeszköz bevezetésére. E kötelezettség teljesítése végett hazánkban először is meg kell felelnie a maastrichti kritériumokban foglalt feltételeknek, amelyekről jelenleg jelentősen elmarad.⁵⁰ A gazdasági feltételrendszernek való megfelelés mellett szintén elengedhetetlen egy széles körű, alaptörvénymódosítást lehetővé tevő politikai konszenzus, hiszen –

⁴⁹ Vö. P. Gecse Dóra – Varga Beatrix: The role of cash in a digitalising Europe: Trends and impacts with a focus on Hungary, in: *Gazdaságtudományi Tanulmányok. A Kar fennállásának 35. évfordulója alkalmából: A MAB Közgazdaságtudományi Szakbizottság tanulmánykötete 2025* (szerk.: Lipták Katalin – Musinszki Zoltán – Nagy Szabolcs), Miskolc, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, 2025, 521. o.; Pfeffer Zsolt: Készpénzmentes társadalom – a fenntarthatósághoz vezető egyik út vagyaggályos társadalom-mérnökösödés, *Opuscula Civica*, 10 (2025) 1., 11–12. o.

⁵⁰ Marinkás György: Hungary: No Euro Until 'Maastricht 2.0 Criteria' Are Met, in: *Economic Governance. The Impact of the European Union on the Regulation of Fiscal and Monetary Policy in Central European Countries* (ed. Nagy Zoltán), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 2024, 718–720. o. Vö. Arató Krisztina – Koller Boglárka – Pelle Anita: Miért nincs magyar euró? A kívülmaradás okai és körülményei, in: *20 év az Európai Unióban – Magyarország uniós tagságának közpolitikai mérlege* (szerk.: Bíró-Nagy András – Medve-Bálint Gergő), Budapest, Osiris Kiadó, Hun-Ren Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2024, 85–88. o.

Európában egyedülálló módon – alkotmányos alapvetésként jelenik meg az Alaptörvényben, hogy hazánk „hivatalos pénzneme a forint”,⁵¹ amely rendelkezést az eurózónához való csatlakozás esetén meg kellene változtatni.⁵² Mindazonáltal láthatjuk, hogy a készpénzzel történő fizetéshez való jog az Európai Unió kizárólagos hatáskörét képező monetáris politika nézőpontjából sérelmes, ha az nem eurokonform értelmezéshez vezethet – állíthatjuk ezt a szlovák és szlovén példákból okulva. Az EKB a tizenötödik alaptörvénymódosítás hatálybalépését követően kibocsátott véleményében jelezte is, hogy míg Magyarország hivatalos fizetőeszköze a forint, addig nem tartja problematikusnak az Alaptörvény XIII. cikkében foglaltakat, azonban ha és amennyiben megtörténik az eurózónához való csatlakozás, a normahelyet szükséges lesz felülvizsgálni.⁵³ Következésképp az EKB által generált emberi jogi konfliktus tovább rontja az esélyeit az – egyébként sem elég széles körben támogatott – magyar euró megszületésének.

Irodalomjegyzék

- Arató Krisztina – Koller Boglárka – Pelle Anita: Miért nincs magyar euró? A kívülmaradás okai és körülményei, in: *20 év az Európai Unióban – Magyarország uniós tagságának közpolitikai mérlege* (szerk.: Bíró-Nagy András – Medve-Bálint Gergő), Budapest, Osiris Kiadó, Hun-Ren Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2024, 81–103. o.
- Angyal Zoltán: *Az európai gazdasági és monetáris unió kialakulásának és működésének intézményi és jogi vonatkozású kérdései*, Európai Műhelytanulmányok 105. szám, a Miniszterelnöki Hivatal és a Nemzeti Fejlesztési Hivatal kiadványa, 2005, 1-160.o.
- Angyal Zoltán: Az Európai Alkotmányszerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója, *Acta Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, 25 (2007) 1., 175–190. o.
- Angyal Zoltán: Gazdasági és monetáris unió, in: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (szerk. Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Márton), 2023, <http://ijoten.hu/szocikk/gazdasagi-es-monetaris-unio> (Letöltve: 2026.03.10.)
- Balogh-Békesi Nóra: Szuverenitásféltség és alkotmány, in: *Az állam szuverenitása – Eszmény és/vagy valóság – Interdiszciplináris megközelítések* (szerk. Takács Péter), Budapest- Győr, MTA Jogtudományi Intézet, Gondolat, 2015, 255–270. o.
- Bardutzky, Samo: Konstitucionalizacija uporabe gotovine in ustavnorevizijska nomotekhnika, *Pravni letopis*, 18 (2025) 1., 387–410. o.

⁵¹ Alaptörvény K) cikk.

⁵² Vö. Marinkás György: Current Issues of the 'Hungarian Euro' with Special Regard to the Self-set 'Maastricht 2.0' Criteria, in: *Maastricht 30: A Central European Perspective* (eds. Szilágyi János Ede – Marinkás György), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 2025, 286–287. o.

⁵³ Opinion of the European Central Bank of 25 June 2025 on access to cash and a constitutional right to payment in cash (CON/2025/14), 3.1 és 3.4

- Blutman László – Medvegy Dalma – Schiffner Ilona: Európai Unió: a „lopakodó hatáskörelvonás jogi összefüggésekben, *Európai Jog*, 23 (2023) 4., 1–11. o.
- Bóka János: Az Európai Unió varázstalanítása – Gondolatok az Európai Unió jövőjéről szóló konferenciáról, *Európai Tükör*, 24 (2021) 2., 167–177. o. DOI: 10.32559/et.2021.2.11
- Bóka János – Krajnyák Enikő: Control Mechanisms in the Conditionality Regulation, in: *The Supranational Interpretation of the Rule of Law* (ed. Bóka János), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 333–341. o.
- Budai Péter: Az Unió és a nemzetközi szervezetek joga? Guy Fiti Sinclair elméletének alkalmazása az Európai Unió fejlődésére, *Iustum Aequum Salutare*, 19 (2023) 4., 299–317. o.
- Cameron, Rob: Unpacking Czechia’s devotion to cash and its currency, *DW*, 2026.01.06., <https://p.dw.com/p/56O0Z> (Letöltve: 2026.04.13.)
- Domin, Marek: Constitutional Right to Use Cash in Slovakia: A Real Tool of Protection or Pre-election Populism?, *IACL-AICD Blog*, 2023.08.29., <https://blog-iacl-aidc.org/2023-posts/2023/8/28/constitutional-right-to-use-cash-in-slovakia-a-real-tool-of-protection-or-pre-election-populism> (Letöltve: 2026.03.10.)
- Erdős Éva – Kiss Lilla Nóra: Creeping extension of EU competences or textbook exception that proves the rule? Some remarks on C-591/17., *Austria v Germany case*, *European Integration Studies*, 15 (2019) 1., 103–111. o.
- Horáčíková, Viktória: Changes in the restriction of cash payments from 1 January 2026, *Emineo Partners*, 2025. december 16., <https://www.emineopartners.sk/en/changes-in-the-restriction-of-cash-payments-from-1-january-2026/> (Letöltve: 2026.03.10.)
- Koller Boglárka: Politikai unió vagy nemzetek Európája? A millió dolláros kérdés margójára, *Európai Tükör*, 24 (2021) 3., 5–32. o. DOI: 10.32559/et.2021.3.1
- Marinkás György: Current Issues of the ‘Hungarian Euro’ with Special Regard to the Self-set ‘Maastricht 2.0’ Criteria, in: *Maastricht 30: A Central European Perspective* (eds. Szilágyi János Ede – Marinkás György), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 2025, 277–300. o. DOI: 10.54237/profnet.2025.jeszgymmcep_11
- Marinkás György: Hungary: No Euro Until ‘Maastricht 2.0 Criteria’ Are Met, in: *Economic Governance. The Impact of the European Union on the Regulation of Fiscal and Monetary Policy in Central European Countries* (ed. Nagy Zoltán), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 2024, 717–743. DOI: 10.54237/profnet.2024.znecogov_31
- Marinkás György: The ‘Almost Completed House’: An Introduction to the Economic and Monetary Union, in: *Economic Governance. The Impact of the European Union on the Regulation of Fiscal and Monetary Policy in Central European Countries* (ed. Nagy Zoltán), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 2024, 641–668. o. DOI: 10.54237/profnet.2024.znecogov_28
- Mertz Mónika: Az EU jövője a fogalmak hálójában, *Jogelméleti Szemle*, 26 (2025) 1., 92–101. o. DOI: 10.59558/jesz.2025.1.92

-
- P. Gecse Dóra – Varga Beatrix: The role of cash in a digitalising Europe: Trends and impacts with a focus on Hungary, in: *Gazdaságtudományi Tanulmányok. A Kar fennállásának 35. évfordulója alkalmából: A MAB Közgazdaságtudományi Szakbizottság tanulmánykötete 2025* (szerk.: Lipták Katalin – Musinszki Zoltán – Nagy Szabolcs), Miskolc, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, 2025, 515–527. o.
 - Pfeffer Zsolt: Kézpénzmentes társadalom – a fenntarthatósághoz vezető egyik út vagyaggályos társadalom-mérnökösödés, *Opuscula Civila*, 10 (2025) 1., 1–21. o.
 - Poništ, Viliam: Zakotvenie „práva na hotovost“ v Ústave Slovenskej republiky, *Justičná revue*, 75 (2023) 12., 1389–1404. o.
 - Štrkolec, Miroslav: Slovakia: The Path From Monetary Sovereign to Common European Rules, in: *Economic Governance. The Impact of the European Union on the Regulation of Fiscal and Monetary Policy in Central European Countries* (ed. Nagy Zoltán), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 2024, 805–820. o. DOI: 10.54237/profnet.2024.znecogov_35
 - Varga Zs. András – Berkes Lilla: Constitutional Identity and Relations Between the European Union Law and the Hungarian Law, in: *Common Values and Constitutional Identities – Can Separate Gears Be Synchronised?* (eds. Varga Zs. András – Berkes Lilla), Miskolc-Budapest, Central European Academic Publishing, 2023, 165–223. o. DOI: 10.54237/profnet.2023.avlbcvci_6
-
-

Észrevételek a *magister officiorum* és a *praefectus praetorio* hatásköri összehatásaihoz a 4-5. századi források tükrében

Bajáky András Olivér*

Jelen tanulmányban a *magister officiorum* és a *praefectus praetorio* hatásköreinek vizsgálatán túl két kérdést tárgyalok. Elsőként a postaszolgálat felügyelőit (*curiosi*) érintő jogsértési ügyek elbírálásának problémájára kívánok rávilágítani. A második probléma a fegyvergyárak (*fabricae*) feletti felügyelet, az üzemekben dolgozó munkások (*fabricenses*) és a fegyverszállítást elősegítő területi tisztségviselők (tartományi helytartók, hivatali segédek, számviteli ügyintézők) jogsértési ügyeiben való ítélkezés kapcsán merül fel.

Kulcsszavak: késő római igazgatás, *magister officiorum*, *praefectus praetorio*, *curiosi*, *fabricae*

Comments on the conflicts of authority between the *magister officiorum* and the *praefectus praetorio* in light of 4th-5th century sources

In this study, in addition to examining the powers of the *magister officiorum* and the *praefectus praetorio*, I discuss two issues. First, I would like to highlight the problem of adjudicating cases of legal violations involving postal service supervisors (*curiosi*). The second problem is the supervision of armouries (*fabricae*), the workers employed in the factories (*fabricenses*) and the regional officials facilitating the transport of weapons (provincial governors, administrative assistants, accounting clerks) in cases of legal violations.

Keywords: late Roman administration, *magister officiorum*, *praefectus praetorio*, *curiosi*, *fabricae*

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.99>

Bevezető gondolatok

A *praefectus praetorio* tekinthető a legfontosabb császári főhivatalnoki tisztségnek a principátus időszakában. A tisztség létrehozása az első *princeps*, Augustus nevéhez köthető, aki Kr. e. 2 körül állította fel a hivatalt, amely a *procuratori* életpálya és a lovagrendi karrier csúcsának számított.¹ Az újonnan felállított tisztséget párhuzamosan két személy töltötte be, akik hivatalnoktársként

* PhD hallgató, Nemzeti Közszerzői Egyetem – Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola.

¹ Stephen Mitchell: *A History of the Later Roman Empire AD 284-641*. Wiley Blackwell, 2014, 187. o.

látták el és osztották meg feladataikat.² A *praefectus praetorio* volt a császári testőrgárda (*praetorianusok*) és az Itáliában állomásozó katonai erők parancsnoka.³ A *praefectus praetorio princeps*hez való szoros bizalmi viszonyát támasztja alá, hogy a császári tisztségviselő kinevezése és visszahívása egyaránt az uralkodó belátásán múlt. A bizalmi viszony feltételezi továbbá azt is, hogy számos esetben a *praefectus praetorio* tisztségét betöltő egyének megbízatása az adott *princeps* uralkodásának idejéig tartott legjobb esetben.⁴ Lefebvre szerint a 2. századra ez a helyzet megváltozott, ekkor ugyanis a császárhoz és a római államszervezethez lojális *praefectus praetoriorok* jutalom gyanánt akár húsz évnél is tovább tölthették be a tisztséget.⁵ Ennek megfelelően levonható a következtetés, hogy a *praefectus praetorio* nem csak igazgatási, hanem egyben politikai szerepnek is számított a birodalom irányításának kontextusában. A császári tisztségviselő elsődlegesen katonai jogkörökkel rendelkezett. E feladatkörében a *praefectus praetorio* nem egy esetben egész birodalomrészek védelmét látta el a 3. század második felében, a birodalmat érő sorozatos külső támadások miatt. A politikai szerepvállalásuk azért tekinthető esszenciálisnak, mert a Severus császárok uralkodásának egyik meghatározó jellemzője volt, hogy a birodalom kormányzását a *senatus* figyelmen kívül hagyásával végezték. A dinasztia uralkodói így nagymértékben támaszkodtak a katonai erők parancsnokának számító *praefectus praetoriora*, aki a császári tanács (*consilium principis*) első embere is volt egyben.⁶ A politikai befolyást megalapozta az a jelenség is, hogy a császári főhivatalnok több esetben is rokonsági kapcsolatban is állt a *princeps* személyével.⁷ A 3. századtól kezdve fokozatosan jogászai jellegű feladatokat is elláttak, innentől fogva általában az egyik *praefectus praetorio* foglalkozott a katonai ügyekkel, hivatalnoktársa pedig jogi tevékenységet végzett. Jogi hatáskörei közé tartozott a Róma városának 100 mérföldes körzetén túli büntető jogszolgáltatás gyakorlása. A 3. századtól kezdve a császár helyett bíróként járt el utolsó fokon büntető fellebbezési ügyekben, polgári ügyekben a provinciai helytartók ítéletei elleni fellebbezéseket is elbírált.⁸ A Severus császárok idején a jogi felkészültség egyre fontosabbá vált a tisztség betöltésénél, ennek megfelelően számos híres római jogtudós (Papinianus, Ulpianus, Paulus,⁹ Hermogenianus¹⁰) viselte a hivatalt. A jogi felkészültség mértékétől függően a *praefectus praetorio* munkáját szakértő jogászokból és jogtudósokból álló *consilium* segítette, a

² Peter Herz: *Die römische Kaiserzeit (30 v. Chr. – 284 n.Chr.)*. In: Hans-Joachim Gehrke – Helmuth Schneider: *Geschichte der Antike. Ein Studienbuch*. Berlin, J. B. Metzler Verlag, 2019, 416. o.

³ Theodor Mommsen: *Das Römische Militärwesen seit Diocletian*. Hermes Bd. 24., H. 2., Franz Steiner Verlag, 1889, 260. o.

⁴ Pókecz Kovács Attila: *A principátus közjoga*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016, 94-95. o.

⁵ Sabine Lefebvre: *L'Administration de L'Empire romain d'Auguste à Dioclétien*. Paris, Armand Colin, 2011, 62-63. o.

⁶ Jakab Éva – Pókecz Kovács Attila: *Egyetemes Államtörténet I.* Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019, 63. o.

⁷ Pókecz Kovács: *A principátus közjoga* 96. o.

⁸ Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024, 41. o., Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Novissima Kiadó, 2023, 48. o., Molnár Imre – Jakab Éva: *Római jog*. Szeged, Leges Bt., Diligens Bt., 2015, 39-40. o.

⁹ Földi – Hamza: i.m. 91. o.

¹⁰ Mitchell: i.m. 64. o.

köztársaság-korabeli *praetor* hivatalához hasonlóan.¹¹ A római jog fejlődése szempontjából elengedhetetlen e tisztviselők tevékenysége, ugyanis számos császári rendelet (*constitutio*) megszövegezésében vettek részt, amelyek a mai napig a római jog egyik legmeghatározóbb forrásai közé tartoznak. Szerepük kiemelkedő volt továbbá a császárhoz intézett jogi kérdésekre adott válaszok (*rescriptum*) szerkesztésében is.¹² A *praefectus praetorio* a birodalom pénzügyeit illetően is rendelkezett hatáskörökkel, így a 3. században egyre nagyobb mértékben kerültek felügyelete alá az állami pénzügyi ügyletek, valamint a vagyonekbezási ügyek.¹³ A 4. század elején a *magister officiorum*, mint új császári főhivatalnoki tisztség jelent meg a központi adminisztrációban, ezzel párhuzamosan pedig jelentősen átalakították a *praefectus praetorio* hatásköreit.¹⁴ Idővel ez a tendencia hatásköri összeütközésekhez vezetett a két tisztségviselő között.

A két tisztviselő között mind a katonai mind a polgári igazgatás területén fellelhetőek hatásköri összeütközések. A *magister officiorum* és a *praefectus praetorio* polgári jogszolgáltató tevékenységével kapcsolatban az állami posta (*cursus publicus*) felügyelőit (*curiosi*) érintő jogi ügyekben való eljárást és az ezzel kapcsolatos hatásköri összeütközést kívánom elemezni.¹⁵ A késő Római Birodalom katonai igazgatása kapcsán kiemelkedő jelentőséggel bíró manufaktúrák fegyvergyárak (*fabricae*) működtetése és a fegyvergyári munkások (*fabricenses*) felett gyakorolt joghatóság kérdése tekinthető problémás területnek, ugyanis itt is tetten érhető a központi és a területi igazgatás kettős befolyása és a sokáig nem tisztázott jogi szabályozás.¹⁶ A *magister officiorum* és a *praefectus praetorio* közötti hatásköri összeütközések kapcsán a következő kérdések merülnek fel: Milyen okok állhattak a *magister officiorum* hivatali pozíció létrehozásának hátterében? Milyen módon hatott az új főhivatalnok római igazgatásban való megjelenése a *praefectus praetorio* jól bevált, évszázadokig fennálló jogköreire? Milyen funkciókat gyakorolt a *magister officiorum* a jogszolgáltatás terén? Milyen jogi hatásai voltak a két tisztségviselő közti hatásköri összeütközéseknek a birodalom polgári és katonai igazgatásában? Milyen területekre tudta kiterjeszteni jogszolgáltató hatáskörét a *magister officiorum* a 4-5. század során? Jelen tanulmány keretében a kutatásaim során alkalmazott jogtörténeti forráselemző módszer segítségével a korabeli latin nyelvű primer jogforrások közül a *Codex Theodosianus* és a *Codex Iustinianus* témához kapcsolódó egyes szöveghelyeit vizsgáltam.

¹¹ Ernst Stein: *Geschichte des spätrömischen Reiches. Vom römischen zum byzantinischen Staate (284-476 n. Chr.)*. Band 1, Wien, L. W. Seidel & Sohn, 1928, 56. o.

¹² Pókecz Kovács: *A principátus közzsága*. 96. o.

¹³ Stein: *Geschichte des spätrömischen Reiches. Vom römischen zum byzantinischen Staate (284-476 n. Chr.)* 55. o.

¹⁴ Pókecz Kovács Attila: *A magister officiorum*. Scriptura, 2016/I. szám, 140. o.

(https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/114/scriptura16i_pokecz.pdf - Letöltés ideje: 2023.03.20.)

Roland Delmaire: *Les institutions du Bas-Empire romain de Constantin à Justinien. I. Les institutions civiles palatines*. Paris, CERF, 1995, 75-77. o.

¹⁵ Gianfranco Purpura: *I curiosi e la schola agentum in rebus*. Annali del Seminario Giuridico della Università di Palermo 1973/No. 34., 165-265. o.

(<https://sites.unipa.it/dipstdir/portale/ARTICOLI%20PURPURA/I%20curiosi%20e%20la%20schola%20agentum%20in%20rebus.pdf> - Letöltés ideje: 2024.02.13.)

¹⁶ Sárly Pál: *Titkos ügynökök a császárkori Rómában*. Debreceni Szemle 10:4, 2002, 532. o.

1. A *magister officiorum* tisztségének kialakulása és a *praefectus praetorio* státuszát és jogköreit érintő reformok a dominátus idején

A *magister officiorum* tisztség feltételezhetően I. Constantinus császár uralkodása idején jelent meg az udvari adminisztrációban, a többségi irodalmi álláspont szerint 326 körül, ekkor zárult le a birodalom egyesítésének hosszú és polgárháborúk által tűzdelt véres folyamata.¹⁷ Jelenlegi ismereteink szerint a *magister officiorum* jogelődje a császári testőrgárda egyik vezető tisztségviselője lehetett (*tribunus et magister officiorum*).¹⁸ Ezzel egy időben került sor a *praefectus praetorio* státuszának és jogköreinek reformjára. A tisztséget betöltők számát négyre emelték. A *praefectus praetorio* innentől kezdve a területi igazgatásban kapott meghatározó szerepet, a négy *praefectus praetorio* a birodalom négy *praefectura* igazgatási egység élén állt,¹⁹ székhelyük ennek ellenére továbbra is a császári udvarban volt.²⁰ Bár a birodalom központi igazgatásából kiszorultak, a területi igazgatás tisztségviselőinek rangsorában ugyanakkor továbbra is előkelő helyet foglaltak el, rangban alattuk álltak ugyanis a *vicariusok* és a tartományi helytartók (*praeses provinciae*) is.²¹ A *praefectus praetorio* hatásköreinek átalakításával párhuzamosan több változtatás is érintette a császári testőrgárdát. A *praetorianusok* feloszlatása mellett létrejött a *scholae palatinae*, a császár és a császári udvar, valamint a császári palota védelmét ellátó új katonai egység.²² Korábban gyakorolt katonai jellegű hatáskörei (mint például az udvari testőrgárda irányítása) fokozatosan átkerültek a *magister officiorum*hoz. A *magister officiorum* a *praefectus praetorio* polgári jellegű feladatköreit is átvette, így a különböző vizsgálói feladatok, a címadományozás és az ehhez kapcsolódó ceremóniális feladatok, a késő római titkosügynöki szervezet (*schola agentum in rebus*) irányítása, a postaszolgálat (*cursus publicus*) feletti felügyelet, illetőleg a jogszolgáltató tevékenység kerültek idővel a hatáskörébe.²³ A területi igazgatás keretén belül a *praefectus praetorio* büntető- és polgári ügyekben járt el, ítéletei ellen nem lehetett fellebbezni, tekintve, hogy mindenkor a császár helyett járt el. A *praefectus* ítéleteinek utólagos megváltoztatása császári kegyelemmel volt lehetséges.²⁴ A *praefectus praetorio* államtanácsban betöltött szerepe is jelentősen visszaszorult. I. Constantinus reformjait követően már nem tartozott az állandó tanácsstagok közé (*comites consistoriani*). A *magister officiorum* és a három újonnan létrehozott állami főtisztviselő (*quaestor sacri palatii*, *comes sacrarum largitionum*,

¹⁷ Manfred Clauss: *Der magister officiorum in der Spätantike (4.–6. Jahrhundert). Das Amt und sein Einfluß auf die kaiserliche Politik.* München, C. H. Beck, 1980, 166. o.

¹⁸ Arthur Edward Romilly Boak: *The roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire.* Harvard Studies in Classical Philology. Cambridge, Harvard University Press, 1915/No. 26., 162. o.

¹⁹ Pókecz Kovács Attila: *Constantinus kormányzati és igazgatási reformjai (306-337).* In: Tóth J. Zoltán – Einvágy Benjámin Máté (szerk.): *60 Studia in honorem Szilvia Köbel.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és jogtudományi Kar, 2025, 145-150. o.

²⁰ Mitchell: i.m. 187-188. o.

²¹ Jakab – Pókecz Kovács: i.m. 68-69. o.

²² Alexander Demandt: *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565.* München, C. H. Beck, 2007, 279-280. o.

²³ John Bagnell Bury: *History of the later Roman Empire. From the death of Theodosius II. to the death of Justinian.* Volume I., New York, Dover Publications Inc., 1958, 29-31. o.

²⁴ Benedek – Pókecz Kovács: i.m. 50. o.

comes rerum privatarum), majd később a szent hálóterem felügyelőjének tekinthető *praepositus sacri cubiculi*²⁵ váltak a tanács állandó tagjaivá, a *praefectus praetorio* innentől kezdve meghívás alapján vehetett részt a testület ülésein.²⁶ Nem kizárható, hogy az újonnan felállított tisztségek háttérben meghúzódó hatalompolitikai cél éppen a korábban a *praefectus praetorio* által a császár személyére gyakorolt túlzó mértékű befolyás visszaszorítása volt.²⁷ Míg a principátus idején a *praefectus praetorio* tisztséget két személy töltötte be párhuzamos jelleggel és hivatalnoktársként, megosztva látták el feladataikat, addig a *magister officiorum* egy személyben rendelkezett külügyi, belügyi és katonai jellegű hatáskörökkel egyaránt.²⁸ A dominátus közjogi rendszerére jellemző központosító tendencia mellett hasonlósággént emelhető ki a császár isteni személye (*dominus et deus*) és a *magister officiorum* tiszteget betöltő egyén közti szoros bizalmi viszony. I. Constantinus császár célja vélhetően az lehetett az új tisztség kialakításával, hogy a *magister officiorum*ot a birodalom polgári igazgatásának központi és megkerülhetetlen szereplőjévé tegye.²⁹ A korábban a *praefectus praetorio*hoz tartozó pénzügyi feladatok újonnan létrehozott császári tisztviselekhöz kerültek át, így a *comes sacrarum largitionum* és a *comes rerum privatarum* váltak a késő római pénzügyi igazgatás meghatározó szereplőivé.³⁰ Mivel a *magister officiorum* és *praefectus praetorio* közti hatásköri összeütközések a birodalmi ügynökök és a birodalmi posta kapcsán merültek fel, ennek érzékeltetése céljából elengedhetetlennek tartom a két igazgatási szervezet felépítésének és működésének felvázolását.

2. A birodalmi ügynökök (*agentes in rebus*) szervezetének felépítése és működése a késő római korban

A dominátus, mint új közjogi rendszer kiépülésének szerves részét képezte a titkosügynökök testületének (*schola agentum in rebus*) újjászervezése, amely szintén Diocletianus császár nevéhez köthető. Az újjászervezett titkosügynökség felügyeletét kezdetben a *praefectus praetorio* látta el. Ebben a tekintetben változást hozott I. Constantinus császár, aki az ügynököket áthelyezte a *magister officiorum*

²⁵ Pókecz Kovács Attila: *A praepositus sacri cubiculi tisztsége a dominátus korában (4-5 sz.)*. In: Boóc Ádám – Pókecz Kovács Attila (szerk.): *Studia in honorem 65 Éva Jakab*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2023, 243-244. o.
(https://ajk.kre.hu/images/doc2024/pr/06/de_iuris_peritorum_meritis_jakav_eva_19.pdf - Letöltés ideje: 2024. 08.30.)

²⁶ Arnold Hugh Martin Jones: *The later Roman Empire 284-602. A social economic and administrative survey*. Volume I., Norman, University of Oklahoma Press, 1964, 333-341. o.

²⁷ Jens-Uwe Krause: *Die Spätantike (284 bis 565 n. Chr.)*. In: Hans-Joachim Gehrke – Helmuth Schneider: *Geschichte der Antike. Ein Studienbuch*. Berlin, J. B. Metzler, 2018, 449. o.
(<https://doi.org/10.1007/978-3-476-04761-8>)

²⁸ Stein: *Geschichte des spätrömischen Reiches. Vom römischen zum byzantinischen Staate (284-476 n. Chr.)* 53. o.

²⁹ Pókecz Kovács: *A magister officiorum* 140. o.

³⁰ Pókecz Kovács Attila: *Pénzügyi igazgatás a dominátus korában*. JURA 22:1, 2016, 111-112. o.
(<https://szakcikkadatbazis.hu/doc/1399566> - Letöltés ideje: 2024.08.30.)

fennhatósága alá.³¹ A *schola agentum in rebus* továbbra is ellátta azokat a katonai és rendészeti funkciókat, amelyeket jogelődje, a *frumentarii*, tehát felelősségi körébe tartozott a római császár és a római állam ellenségeinek felkutatása, letartóztatása, bebörtönzése és kivégzése. Érdemes bővebben szót ejteni az újdonságnak tekinthető polgári, hivatali és adminisztratív feladatokról. Míg a *frumentarii* korábban csak alkalmanként vett részt az adószedés folyamatában, addig az *agens*ek már folyamatos jelleggel végezték ezt a feladatot.³² Jelentős szerepük volt a császári kancelláriát alkotó ügyosztályok (*scriniák*) tevékenységének ellenőrzésében. E feladatkörükben a kancelláriai hivatalnokok munkavégzését és a hivatalvezetőket (*magistereket*) egyaránt felügyelték.³³ A 4. század közepétől kezdve a postaszolgálat (*cursus publicus*) működtetéséért is a birodalmi ügynökök feleltek. Az *agens*ek ellenőrizték a postát igénybe vevő személyek engedélyeit. Az ügynökök feladataik teljesítése során használhatták is a postát, így a birodalom különböző területei között szállították a császári parancsokat és leveleket.³⁴ Ezzel párhuzamosan információkat gyűjtöttek utazásaik során, az államra veszélyes politikai cselekményekről pedig folyamatosan jelentést tettek előljáróiknak. A *schola agentum in rebus* felelősségi körébe tartozott továbbá a tengeri forgalom kontrollálása. A helyi fegyvergyárak (*fabricae*), amelyek korábban a *praefectus praetorio* alá tartoztak, szintén az *agens*ek fennhatósága alá kerültek.³⁵ A fegyvergyárak feletti felügyelet hovatarozása azonban sokáig vitás kérdés volt. A császári udvarban a *praefectus praetorio* tisztséget betöltő személyek (például Rufinus) nem egyszer tettek kísérletet a fegyvergyárak feletti hatalom visszaszerzésére.³⁶ Az *agentes in rebus* feladatkörei közé tartozott nem utolsósorban a klasszikus kémtevékenység folytatása.³⁷ Számos olyan császári rendeletről van tudomásunk, amelyek a 4. század utolsó éveiből származnak és betekintést nyújtanak a császári titkosügynökségről kialakult vitákba, amelyek a császár, a *magister officiorum* és a *praefectus praetorio* között zajlottak.³⁸ A császárok arra törekedtek, hogy minél jobban magukhoz kössék az ügynökség szervezetét, a *praefectus praetorio* tisztségét betöltő személyek pedig abban voltak érdekeltek, hogy minél kevesebb hatásköre és minél kisebb befolyása legyen a rendészeti szervnek. A *magister officiorum*ként szolgáló tisztviselők mindkét törekvést ellenezték. Az első jelentős sikert Rufinus érte el 395-ben, ekkor a *praefectus praetorio* tisztséget töltötte be. Mint egykori *magister officiorum*, ismerte az ügynökök intézménye által kínált lehetőségeket és korlátozta azokat. Mivel ez időben a *magister officiorum* tisztségét betöltő személyek évente váltották egymást,

³¹ CTh 8,5,17.

³² Sály: *Titkos ügynökök a császárkori Rómában* 531. o.

³³ William G. Sinnigen: *Two branches of the Late Roman Secret Service*. The American Journal of Philology 80:3, The Johns Hopkins University Press, 1959, 250. o. (<https://doi.org/10.2307/291793>)

³⁴ Clauss: i.m. 28-29. o.

³⁵ Sály: *Titkos ügynökök a császárkori Rómában* 532. o.

³⁶ Arthur Edward Romilly Boak: *The Master of the Offices in the later Roman and Byzantine Empires*. In: Arthur Edward Romilly Boak – James Eugene Dunlap: *Two studies in later Roman and Byzantine Administration*. New York, The Macmillan Company, 1924, 86-87. o.

³⁷ Wilhelm Blum: *Curiosi und regendarii. Untersuchungen zur geheimen Staatspolizei der Spätantike*. München, Ludwig-Maximilians-Universität, 1969, 32. o.

³⁸ CTh 6,29,7-8.; CTh 6,27,8.; CTh 6,27,12.

a hatáskör korlátozás kapcsán nem volt jelentős ellenállás.³⁹ Sinnigen álláspontja szerint az *agentes in rebus* a keleti birodalomrészben ugyanazzal az intenzitással működtek legalább 430-ig, a nyugati birodalomrészben azonban a gyengülő központi kormányzat helyett egyre inkább a katonai igazgatás, a hadvezéreknek hűséges bürokraták jutottak egyre fontosabb szerephez.⁴⁰

A titkosügynökök szervezete rangfokozatokból épült fel, a testületet a római lovasság struktúrájának mintájára állították fel.⁴¹ Az ügynökök kötelékének (*schola agentum in rebus*) hierarchiája öt fokozatból állt. A rangsor alján az *equites* álltak, felettük helyezkedtek el a *circitores*, felettük a *biarchi*, azok felett a *centenarii* és legfelül a *ducenarii*. A testület vezetése a *principes officiorum ex agentes in rebus* feladata volt. A hivatali előmenetel főszabálya szerint a teljesítmény és a szolgálati idő hossza alapján történt. A szolgálati idő előbb 20 év volt, aztán 435-ben 25 évre emelték. A titkosügynökök tevékenységét a legtöbb császár megbecsülése kísérte. Az ügynököket ennek megfelelően megillették a *clarissimus* és a *spectabilis* titulussal, attól függően, hogy még aktívan teljesítettek-e szolgálatot, vagy nyugállományba vonultak a szolgálati idő letelte után.⁴² Az ügynöki szervezet tagjainak természetesen voltak karrierlehetőségei, ennek megfelelően a császári jegyzők testületének tagjai nagy számban az *agentes in rebus* kötelékéből kerültek ki, tehát a két szervezet között lehetséges volt az átjárás.⁴³ A kiválasztási eljárásban a *magister officiorum* mak kiemelt szerepe lehetett, hiszen tökéletesen tisztában volt a két szervezetben alkalmazott személyek kvalitásaival, illetőleg karrierterveikkel.⁴⁴

3. A *cursus publicus* felépítése és működése a dominátus korszakában

A késő római korban a *cursus publicus*-nak két szolgáltatása volt: a *cursus velox*, a gyorsposta, amely a személy- és nemesfémszállítást végezte és a *cursus clabularis*, a teherposta.⁴⁵ A futárszolgálatot a *frumentarii* felosztását követően I. Constantinus uralkodása idején az újjászervezett titkosügynök testület, a *schola agentum in rebus* vette át.⁴⁶ A *cursus publicus* felügyelete a *praefectus vehiculorum* posztjának megszüntetését követően, amely II. Constantius császár uralkodásának idejére datálható, az *agentes in rebus* szervezetébe tartozó *curiosus cursus publici praesentalis* (udvari postaellenőr) illetőleg a *prepositi cursus publici*, vagy később közismertté váló nevükön a *curiosi* hatáskörébe került.⁴⁷ A *curiosus cursus publici praesentalis* a *magister officiorum* munkáját közvetlenül segítő hivatal (*officium*)

³⁹ Claus: i.m. 26. o.

⁴⁰ William G. Sinnigen: *Three Administrative Changes ascribed to Constantius II*. The American Journal of Philology. 83:4, 1962, 374-375. o. <https://www.jstor.org/stable/292919> – Letöltés ideje: 2024.02.28.)

⁴¹ Claus: i.m. 24. o.

⁴² Sár: *Titkos ügynökök a császárkori Rómában* 533-534. o.

⁴³ Sár: *Titkos ügynökök a császárkori Rómában* 536. o.

⁴⁴ Sinnigen: *Two branches of the Late Roman Secret Service* 252. o.

⁴⁵ Demandt: i.m. 414. o.

⁴⁶ Sár Pál: *Előadások a római büntetőjog köréből*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2011, 133. o.

⁴⁷ Sár: *Titkos ügynökök a császárkori Rómában* 532. o.

Blum: *Curiosi und regendarii. Untersuchungen zur geheimen Staatspolizei der Spätantike* 32. o.; CTh 6,29,9.

egyik tisztviselője volt, aki elsősorban az utazási engedélyek (*evectiones*) előkészítéséért felelt. Fölöttes szervük a *magister officiorum* volt.⁴⁸ A *curios* a titkosügynökök szervezetéből jelölték ki és bármely más *officia* tagjainak szigorúan megtiltották, hogy ilyen minőségben járjanak el.⁴⁹ Tekintve, hogy az ügynökök a *magister officiorum* fennhatósága alatt álltak, a postahálózattal kapcsolatos feladatokat is ekkor vehette át a főhivatalnok a *praefectus praetoriorum*ól és a *praefectus vehicularum*ól.⁵⁰ A *magister officiorum* irányította a tartományokba küldendő *curiosi* kiválasztását. A posta felügyeletével megbízott ügynököket a szervezeten belül a senioritás elve alapján, az ügynöki testület tagjainak jóváhagyásával a császár születésnapján nevezték ki, megbízatásuk mindössze egy évre szólt. Ez idő alatt a *magister officiorum* utasítása szerint jártak el.⁵¹ Egy 357-ben keletkezett rendelet⁵² szerint minden provinciában két *curiosi* teljesített szolgálatot, ezt később egy 395-ös rendelkezés alapján egyre csökkentették.⁵³ Ez utóbbi korlátozást 412-ben eltörölték, a császári rendelkezés értelmében korlátlan számú *curios* lehetett küldeni a provinciákba, a határt csak a szükségesség mértéke szabta meg. Boak szerint végül a rómaiak visszatértek az egy provincia – egy felügyelő szabályának alkalmazására, viszont bizonytalan, hogy ezt mikor hajtották végre.⁵⁴ A *cursus publicus* hálózatának fenntartása, a területi postahivatalok létesítése, mint kötelezettség a tartományi kormányzókra és előjáróikra, a *praefectus praetoriorum*ra hárult és nem a *magister officiorum*ra.⁵⁵ A *cursus publicus* felügyelete során a *curiosi* fő feladata az *evectiones* vagy *diplomata* ellenőrzése volt, azaz annak biztosítása, hogy senki ne használja engedély nélkül az állami postát, mivel annak illegális használata növelte a provinciákra nehezedő anyagi terheket.⁵⁶ Azt is biztosítaniuk kellett, hogy az utazók a megengedettnél ne használjanak több igavonó állatot.⁵⁷ A magas rang, amelyet az ügynökök aktív katonaként viseltek valószínűsíthetően azt a célt szolgálta, hogy a felhasználókkal szemben érvényesíteni tudják rendészeti jogkörüket.⁵⁸ Az állami posta teljes forgalmának ellenőrzése lehetőséget adott a *curios*nak arra, hogy a bérükön felül további jövedelemre tegyenek szert, ezt egy 359-ben hozott császári rendelet egy *solidus* összegben korlátozta székérenként.⁵⁹ A postát ellenőrző ügynökök eszerint magasabb összegeket követeltek és feltehetően ez a törvény sem tudta megakadályozni, hogy

⁴⁸ Boak: *The Master of the Offices in the later Roman and Byzantine Empires* 104. o.

⁴⁹ CTh 6,29,2.

⁵⁰ Stein: *Geschichte des spätrömischen Reiches. Vom römischen zum byzantinischen Staate (284-476 n. Chr.)* 172-173. o.

⁵¹ Boak: *The Master of the Offices in the later Roman and Byzantine Empires* 75. o.

⁵² CTh 6, 29,2,1.

⁵³ CTh 6,29,8.

⁵⁴ Clauss: i.m. 47. o.

⁵⁵ Mitchell: i.m. 247. o.

⁵⁶ Sály: *Előadások a római büntetőjog köréből* 134. o.

Ernst Stein: *Untersuchungen zum Staatsrecht des Bas-Empire*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung. Böhlau Verlag GmbH & Co.KG, 41:1, 1920, 213-216. o.

⁵⁷ Clauss: i.m. 46. o.

⁵⁸ Wolfgang Schuller: *Grenzen des spätrömischen Staates: Staatspolizei und Korruption*. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Band 6, 1975, 16-17. o. (<https://www.jstor.org/stable/43641261> – Letöltés ideje: 2024.05.01.)

⁵⁹ CTh 6,29,5.

előforduljanak esetleges visszaélések. A titkosügynökök a posta használatára vonatkozó okmányok ellenőrzése mellett esetenként a *cursus publicus* kapcsán felmerülő építésrendészeti- és felügyeleti feladatokat is elláttak a provinciákban.⁶⁰ Clauss a *curios* tisztséget viselő ügynököket tekintve két csoportot különböztet meg. Az első csoportba sorolta azokat a hivatalnokokat, akik az állami postát ellenőrizték (*curios*).⁶¹ A második csoportba tartoztak azok a tisztségviselők, akik a tengerparti és kikötői forgalmat felügyelték és az ott esedékes adók beszedéséért feleltek (*curiosi litorum*).⁶² Utóbbi ügynököknek a provinciákba történő kirendelését az egyik pénzügyi udvari főméltóság, a *comes sacrarum largitionum* a *magister officiorum*mal való konzultációt követően hajtotta végre.⁶³

4. A *magister militum* tisztsége

Tekintve, hogy a két udvari főméltóságot (*praefectus praetorio*, *magister officiorum*) elsősorban a *magister militum* tisztségének ellensúlyozására alakították ki, e pozíció ismertetése is tanulmányom részét képezi. A *magister militum* („katonák ura, mestere”) a késő Római Birodalomban használt legfelső szintű katonai tisztség volt, amely I. Constantinus uralkodásának idejéből származik. A *magister militum* tisztséget a 4. század elején hozták létre, valószínűleg akkor, amikor I. Constantinus egyesítette a birodalmat, ami révén átvette az irányítást a teljes haderő felett. Mivel a császári testőrgárda (*praetorianusok*) és vezetőik, a *praefectus praetoriorum* Constantinus ellenségét, Maxentiust támogatták, Constantinus feloszlatta a testőrgárdát, és megfosztotta a *praefectus praetoriorum*kat katonai funkcióiktól, így tisztségüket pusztán polgári tisztséggé alacsonyította. Helyükre két tisztséget hozott létre: a gyalogság parancsnokát, a *magister peditum*ot („gyalogság mestere”), valamint a rangosabb lovasság parancsnokát, a *magister equitum*ot („lovasság mestere”).⁶⁴

Constantinus utódai alatt e katonai címeket területi szinten is bevezették: ezt követően minden *praefectura* (pl.: *per Gallias*, *per Italiam*, *per Illyricum*), valamint *Thracia* és esetenként *Africa* provinciák is rendelkeztek gyalogsági és lovassági katonai parancsnokokkal. Esetenként a tisztségeket egyetlen személyben egyesítették, akit ekkor *magister equitum et peditum* vagy *magister utriusque militiae* („mindkét haderő parancsnoka”) néven emlegettek. Általánosságban az alacsonyabb rangú *magistri*-ket a körülményeknek megfelelően osztották be, és egy-egy területen változó számban alkalmazták őket. Néhányan közvetlenül a *comitatenses*ek helyi, mozgékony hadseregét irányították, amely gyorsreagálású

⁶⁰ Purpura: i.m. 215. o.

⁶¹ Clauss: i.m. 48. o.

⁶² Sinnigen: *Two branches of the Late Roman Secret Service* 250. o.

Otto Hirschfeld: *Die agentes in rebus*. Sitzungsberichte der Königlich-Preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin, Reichsdruckerei, 1893, 431. o.

⁶³ Purpura: i.m. 209. o.

⁶⁴ Christopher Bendle: *The Office of "Magister Militum" in the 4th Century CE: A Study Into the Impact of Political and Military Leadership on the Later Roman Empire*. Stuttgart, Steiner Franz Verlag, 2024, 31. o.

erőként működött. Más *magistri* a császárok közvetlen rendelkezésére álltak, és a 4. század végén vagy az 5. század elején in *praesenti* („a császár jelenlétében”) néven emlegették őket. A 4. század folyamán a Nyugat-Római Birodalomban a két császári *magister*ből álló rendszer nagyrészt változatlan maradt, és általában az egyik *magister* rendelkezett a legfőbb hatalommal. Nyugaton a katonai főparancsnoki tisztség (gyakran *magister utriusque militiae* cím alatt) a birodalom 476-os bukásáig rendkívül nagy hatalommal bírt, számos esetben a tisztséget betöltő egyének gyakorolták a tényleges hatalmat a császárok helyett (pl.: Arbogast, Stilicho, Aetius, Ricimer). Keleten I. Theodosius császár (379–395) kibővítette a két *magister militum* rendszerét további három *magister*rel. Ezeket a parancsnokokat hosszú ideig eseti alapon vetették be, ott alkalmazták őket, ahol szükség volt rájuk. Az 5. században végül két rangidős parancsnokot neveztek ki a *magister militum praesentalis* tisztségébe. A Római Birodalom 395-ös végleges felosztása után a tisztség mind a felosztott birodalom nyugati, mind keleti részén továbbra is fennmaradt.⁶⁵ E katonai tisztség kiemelkedő szerepének és növekvő jelentőségének egyik legszembetűnőbb példája Marcellinus esete volt, aki 454-től 468-ig Dalmáciában *magister militum*ként nem csupán regionális katonai parancsnokként, hanem az egész régió tényleges kormányzójaként is működött.⁶⁶

5. A *magister officiorum* jogszolgáltató tevékenységének fejlődése a 4-5. században

A 4-5. századi források alapján a *magister officiorum* és a *praefectus praetorio* közötti hatásköri összeütközések elsősorban a jogszolgáltatás folyamatában érhetők tetten, az ide vonatkozó forrásrészletek elemzése előtt szükségesnek tartom a hivatalok mestere által gyakorolt jogszolgáltató tevékenység felvázolását. A késő ókorban is létezett az az alapelv, hogy az igazgatási tisztviselők joghatósággal rendelkeztek a területüket érintő jogvitákban. Emellett a dominátus hierarchikus felépítésének köszönhetően a hivatali előjáróknak utasítási és fegyelmi jogkörük volt alárendeltjeik felett.⁶⁷ Ennek megfelelően a *magister officiorum* a felügyelete alatt működő hivatalnokok esetében rendelkezett jogszolgáltató jogkörrel.⁶⁸ I. Valentinianus és Valens császárok 371-es rendelete alapján a hivatalnokok előjáróik ítéleteivel szemben nem nyújthattak be fellebbezést. A császári rendelkezést az uralkodók a *praefectus praetorio*hoz címezték, akinek ítéletei ellen az érintettek csak a császárhoz nyújthattak be fellebbezést. A szabály alól kivételt képeztek a vagyoni ügyekben indított polgári eljárások, illetőleg azok az ügyek, amelyekben az érintett hivatalnokok *procuratorok* útján járhattak el.⁶⁹ Alappal feltételezhetjük, hogy az udvari főtisztviselők beosztottjai esetében is érvényes volt ez a szabályozás, hiszen ők rangban is magasabb szinten álltak a *praefectus praetorianál*. A hatásköri

⁶⁵ Boak: *The roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire* 120-162. o.

⁶⁶ Frank E. Wozniak: *East Rome, Ravenna and Western Illyricum: 454-536 A.D.* Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte. 30 (3), 1981, 351–382. o.

⁶⁷ Kelemen Miklós: *A Birodalom kormányzása. A Késő-római Birodalom közszoigálata – jogi források alapján.* Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2007, 150-153. o.

⁶⁸ Clauss: i.m. 76. o.

⁶⁹ CTh 11,36,17.

összeütközésekre a jogi eljárások kapcsán akkor került sor, amikor két igazgatási tisztviselő fegyelmi joghatósága is megállapítható volt az adott ügyben. Ehhez a jogvitában érintett hivatalnokoknak *praescriptio fori*-t kellett érvényesíteniük. Ez egy hivatalos kifogás volt arra nézve, hogy az eljárást megindító tisztviselő bíróságának nincs joghatósága a kifogást tevő személy felett.⁷⁰ Ezt a jogintézményt a fellelhető források alapján egyaránt használták polgári- és büntetőeljárásokban. A *praescriptio fori* kapcsán ugyanakkor nehézséget jelent, hogy a késő római korban számos úgynevezett kiváltságos bíróságot hoztak létre (ilyen volt például a *magister officiorum* bírósága is), amelyek szinte mértéktelenül elszaporodtak, eltérve a rendes joghatóságtól, és amelyek a szenátorok, a katonák, a különféle tisztviselők, valamint az egyházi személyek javára működtek. A kivételes jogkörökre vonatkozó jogszabályok meglehetősen kiterjedtek, változékonyak, sőt időnként kaotikusak voltak, és gyakran egyedi körülményekhez vagy csoportok pillanatnyi nyomásgyakorlásához kapcsolódtak, ez pedig nem csekély mértékben bonyolította a rendes hatáskörök rendszerét. A kiváltságos bírói fórumok használatának korlátozására vagy akár teljes eltörlésére II. Theodosius császár hozott rendeleteket a keleti birodalomrész esetében. A korlátozó intézkedések elsősorban azoknak a tiszteletbeli tisztviselőknek szóltak, akik a *praescriptio fori* élvezetét követelték maguknak mind a polgári, mind a büntetőjogi területen.⁷¹ A *praescriptio*-nak tartalmaznia kellett a kifogást tevő hivatalnok szerint illetékes tisztviselő megjelölését.⁷² A források alapján úgy tűnik, a vádlottnak kellett felvetnie a hatáskör kérdését, az tehát hivatalból nem volt megállapítható. A hatáskörre vonatkozó szabályok általában annak a félnek az érdekeit szolgálták, akinek védekeznie kellett. Ez elsősorban a polgári perek alperesére vonatkozott, de bizonyos esetekben a vádlottak érdekeit is figyelembe vették. A *praescriptio fori* bizonyos mértékben az a technikai eszköz volt, amely lehetővé tette, hogy ellenezzék a felperes kezdeményezését, miszerint a pert egy önmagában illetéktelen bíró előtt indítsa meg, szabályozása ezért egyben olyan eszköz is volt, amelyen keresztül meghatározhatták a joghatóság alóli eltérés határait, figyelembe véve a különböző érintett érdekeket. A polgári peres eljárásban a peres felek (főként az alperes) érdeke lehetett az elsődleges szempont, míg a büntetőeljárásban a bűncselekmények hatékony visszaszorítására irányuló közérdek volt a fókuszban.⁷³

A hivatali előjárók (így például a *magister officiorum*) törekvése az lehetett, hogy kiterjessze hatáskörét minden olyan vitás ügyre, amelyben olyan hivatalnok volt érintett, aki valamely felügyelete alá tartozó szervnél teljesített szolgálatot. A jogszolgáltató hatáskör kiterjesztésének megalapozásához sajátos érvelést alkalmaztak, eszerint az érintett hivatalnokokat nem szabad indokolatlanul eltávolítani a szolgálati helyükről, hogy egy másik bíróság előtt feleljenek tetteikért.⁷⁴ Megállapítható, hogy a *praescriptio fori* érvényesítése és kiterjesztése az adott állami

⁷⁰ Hugh Elton: *The Roman Empire in Late Antiquity, A Political and Military History*. Cambridge, Cambridge University Press, 2018, 165. o. (<https://doi.org/10.1017/9781139030236>)

⁷¹ Paolo Garbarino: *La 'praescriptio fori' nei secoli V e VI: aspetti procedurali*. Milano, 2000, 2-10. o. Nov. Theod. 7,1-4., CJ 3,23,2., CJ 3,25., CJ 7,62,33., CJ 12,54,3., CJ 12,54,5.

⁷² Jones: *The later Roman Empire 284-602. A social economic and administrative survey* 484-494. o.

⁷³ Garbarino: i.m. 13. o.

⁷⁴ Clauss: i.m. 79. o.

főtisztviselőnek és beosztottjának is érdekében állt. Az állami főhivatalnoknak elsősorban azért, mert így bevételhez juthattak a jogi eljárásokhoz kapcsolódó díjakból, a beosztottnak pedig azért, mert reménykedhettek benne, hogy a saját felettesük bírósága előtt kedvezőbb ítéletet fognak kapni jogsértéseikért.⁷⁵ A fellelhető jogi forrásokból kitűnik, hogy a *magister officiorum* törekedett arra, hogy bírói joghatóságát a fegyelmi ügyeken túlmutató jelleggel kiterjessze és ebben sikereket ért el.⁷⁶ Az állami főhivatalnok első ilyen kísérletei egészen a 4. század közepéig nyúlnak vissza. Az erre az időszakra datálható hatásköri összeütközés a birodalom postahálózatával (*cursus publicus*) hozható összefüggésbe.⁷⁷

6. A postahivatalt felügyelő ügynökök (*curiosi*) esetében felmerülő hatásköri összeütközések

A *magister officiorum* és a *praefectus praetorio* között mind a katonai mind a polgári igazgatás területén fellelhetőek hatásköri összeütközések. A két tisztviselő jogszolgáltató tevékenységével kapcsolatban például kiemelhető az állami posta felügyelőit (*curiosi*) érintő jogi ügyekben való eljárás kérdése.⁷⁸ A postahálózat a dominátus idején is kulcsfontosságú volt a császári udvar és a provinciák közti gyors információcsere és kapcsolattartás szempontjából. Mivel a postát csak engedély birtokában lehetett igénybe venni, valamint a helyi postaállomások fenntartása igen költségesnek számított, ezért szigorú szabályozásra volt szükség, hogy a *cursus publicus* hatékonyan működhessen. A *Codex Theodosianus* és a *Codex Iustinianus*⁷⁹ egyik szöveghelye foglalkozik ezzel a kérdéskörrel: CTh. 6.29.3. (359. nov. 30.): „*Imperator Constantius ad agentes in rebus.*”

„*Per id tempus, quo cursus tuendi sollicitudinem sustinetis, condemnationes praefectorum praetorio erga eos solos irritae sunt futurae, qui servaverint honestatem erga eos vero, qui inhoneste et contra decus saeculi vel honorem militiae versabuntur, non solum condemnatio mansura est, verum etiam, si ad nostrae serenitatis notitiam culpabilia gesta pervenerint, in eos erit acrius vindicandum.*”⁸⁰

A rendeletet Constantius császár a titkosügynököknek címezte. A 359-ből származó szabályozás értelmében azok az ügynökök (*curiosi*), akik az állami posta felügyeletével és védelmével voltak megbízva, a *praefectus praetorio*nak felelnek az általuk elkövetett jogsértésekért, azonban amennyiben megőrizték becsületességüket szolgálatuk során, akkor azokra a személyekre a *praefectus* által előírt büntetések (feltételezhetően pénzbírság) nem lesznek hatályosak.⁸¹ A rendelkezésnek ez a része tehát egyértelműen a *praefectus praetorio* joghatóságát írja elő. A *praefectus praetorio* ennek megfelelően igénybe is vette az ügynökök

⁷⁵ Jones: *The later Roman Empire 284-602. A social economic and administrative survey* 497-499. o.

⁷⁶ CJ 12,25,4; CJ 12,21,8; CJ 12,29,3; CJ 12,10,2; CJ 1,29,1.

⁷⁷ CTh 6,29,3.

⁷⁸ Sinnigen: *Two branches of the Late Roman Secret Service* 239. o., 241. o.

⁷⁹ CJ 12,22,3.

⁸⁰ Clyde Pharr – Theresa Sherrer Davidson – Mary Brown Pharr: *The Theodosian Code and Novels and the Sirmundian Constitutions*. Princeton, Princeton University Press, 1952, 146. o.

⁸¹ Claus: i.m. 77. o.

feletti fegyelmi jogszolgáltatás alkalmazásának lehetőségét.⁸² A forrás előírja, hogy abban az esetben, ha az érintett ügynökök feladataik ellátása során olyan cselekményeket végeztek, amely becstelenséget eredményezett, akkor a *praefectus praetorio* által előírt büntetéseken felül a császári tudomásszerzés esetén a vétkesek még szigorúbb büntetésre számíthattak. Becstelenséget eredményező jogsértő cselekmény lehetett valószínűsíthetően a birodalmi posta használatának biztosítása olyan személyek számára, akik nem rendelkeztek erre vonatkozó engedéllyel (*evectio*).⁸³ A szigorúbb büntetések kiszabásánál lehetett szerepe a *magister officiorum*-nak, aki, mint a titkosügynökök hivatali előjárója fegyelmi jogkört gyakorolt felettük, ugyanis I. Constantinus császár a 320-as években a korábban a *praefectus praetorio*-hoz tartozó ügynöki szervezetet áthelyezte a hivatalok mestere, a *magister officiorum* fennhatósága alá.⁸⁴ Mivel az állami postát felügyelő ügynökök a provinciákban teljesítettek szolgálatot és a helyi postaállomásokat kellett ellenőrizniük, ezért a *praefectus praetorio* joghatósága is elengedhetetlen lehetett az adott ügy megítélése kapcsán, hiszen a területi igazgatás legmeghatározóbb tisztviselőjeként sokkal inkább tisztában lehetett a helyi viszonyokkal.⁸⁵ A forrás alapján a *magister officiorum* közösen járt el a *praefectus praetorio*-val ezekben az ügyekben.⁸⁶ Az elkövetett jogsértések értékelésénél és megítélésénél merülhettek fel hatásköri viták a két tisztségviselő között.

Clauss nézete szerint a fenti rendelet ékes bizonyítéka annak, hogy a *curiosi*, mint a *magister officiorum* alá tartozó *schola agentum in rebus* tagjai, talán felettesük támogatásával, *praescriptio fori*-t próbáltak érvényesíteni a *praefectus* ellen. Ezzel csak részben jártak sikerrel, mivel II. Constantinus csak néhány *curiosi*-t mentesített a *praefectus praetorio* által kiszabott pénzbírság alól.⁸⁷ Purpura megállapítása szerint a titkosügynökök *scholájának* igazgatását II. Constantinus császár 341-346 körül bízta csak a *magister officiorum*-ra, aki a *praefectus praetorio*-tól örökölte ezt a vezető hatalmat. A *praefectus praetorio* csak az ügynökök feletti fegyelmi hatalmat tartotta meg.⁸⁸ A fentebb elemzett rendelet ennek megfelelően a *praefectus praetoria* ruházta a *curiosi*, azaz a provinciákban aktív szolgálatot végző ügynökök feletti fegyelmi hatalmat. Jones értelmezésében a forráshely privilégiumot biztosított a postaszolgálat felügyelőinek, hiszen mentesültek a tartományi kormányzók és a *vicariusok* joghatósága alól és becsületességük megőrzése esetén a *praefectus praetorio* büntetései alól is.⁸⁹

Meglátásom szerint a *magister officiorum* elsőként a postaszolgálat működését a provinciákban felügyelő ügynökök esetében tehetett kísérletet jogszolgáltató hatáskörének kiterjesztésére. A törekvés gyakorlati megvalósítása számos akadályba ütközhetett, nem véletlen, hogy a fentebb elemzett rendelkezés is csak részben

⁸² Purpura: i.m. 200. o.

⁸³ Sály: *Előadások a római büntetőjog köréből*. 134. o.

⁸⁴ CTh 8,5,17.

⁸⁵ Bury: i.m. 25-28. o.

⁸⁶ Pókecz Kovács: *A magister officiorum* 152. o.

⁸⁷ Clauss: i.m. 77. o.

⁸⁸ Purpura: i.m. 200. o.

Stein: *Untersuchungen zum Staatsrecht des Bas-Empire* 223. o.

⁸⁹ Jones: *The later Roman Empire 284-602. A social economic and administrative survey* 489-490. o.

biztosít ítélezési jogot a *magister officiorum*nak. Akadályt jelenthetett a *magister officiorum* tisztség újszerűsége, ítélező apparátusának és jogi ügyekben tanácsokat adó *consilium*ának esetleges hiánya, illetőleg annak bizonytalansága, hogy a tisztség betöltéséhez szükséges volt-e a megfelelő jogi felkészültség vagy sem. A *praefectus praetorio* ezzel szemben az évszázados gyakorlatnak köszönhetően rendelkezett kiépített apparátussal és a jogi felkészültséget feltételként írták elő számukra.⁹⁰

7. A fegyvergyárak (*fabricae*) működését érintő hatásköri összeütközések

A *magister officiorum* és a *praefectus praetorio* katonai jellegű hatásköreinek vonatkozásában a katonai eszközöket előállító manufaktúrális fegyvergyárak (*fabricae*) feletti irányítás joga tekinthető vitás kérdésnek.⁹¹ A helyi fegyvergyárak biztosítása és a római császárhoz és államhoz hű tisztségviselőre bízása kulcskérdés volt, hiszen a rómaiak jogilag korlátozták, hogy ki szerezhethet tulajdonjogot a hadifontosságú cikkeken (például fegyvereken) és államérdekből megtiltották azok kivitelét a birodalom területéről.⁹²

A szakirodalomban Jones⁹³ és Clauss⁹⁴ által képviselt álláspont szerint ez a feladatátzállás már 390-ben bekövetkezett, mivel a területet szabályozó császári *constitutio*kat 390-ig a *praefectus praetorio*hoz, ezt követően a *magister officiorum*hoz címezték.⁹⁵ Ezzel szemben Giardina⁹⁶ és Delmaire⁹⁷ úgy vélik, hogy a fegyvert gyártók (*fabricae*) már Constantinus óta a *magister officiorum* felügyelete alá tartoztak attól kezdődően, hogy a *praefectus praetorio*t katonai jogköreitől megfosztották, és azok átkerültek a *magister equitum*hoz, valamint a *magister peditum*hoz. Bár a fellelhető források alapján nem állapítható meg a felügyeleti jog átszállásának pontos időpontja, Rufinus római politikus életútjából mégis következtethetünk rá. Rufinus *magister officiorum*ként 390-ben megszerezte a fegyvergyárak felügyeletének jogát, 395-ben *praefectus praetorio*ként pedig megtartotta azt. Ugyanebben az évben egy hadseregszemlén néhány katona végzett

⁹⁰ Christopher Kelly: *Ruling the later Roman Empire*. Cambridge, Harvard University Press, 2004, 18-64. o.

⁹¹ Clauss: i.m. 51-54. o.

⁹² Benedek – Pókecz Kovács: i.m. 193-194. o.; Földi – Hamza: i.m. 292. o.; Molnár – Jakab: i.m. 177-181. o.

⁹³ Arnold Hugh Martin Jones: *The Prosopography of the Later Roman Empire*. Volume I., Cambridge, Cambridge University Press, 1971, 834-835. o.

⁹⁴ Clauss: i.m. 52. o.

⁹⁵ CTh. 13,4,2 (337) - ad Maximus *praefectus praetorio*; CTh. 12,1,37 (344) - ad Placidus *praefectus praetorio*; CTh. 7,20,10 (369) - ad Probus *praefectus praetorio*; CTh. 10,22,1 (374) - ad Tatianus *comes sacrarum largitionum*; CTh. 12,1,81 (380) - ad Neoterius *praefectus praetorio*; CTh. 10,22,2 (388) - ad Tatianus *praefectus praetorio*; CTh. 10,22,3 (390) - ad Rufinus *magister officiorum*; CTh. 10,22,4 (398) - ad Hosius *magister officiorum*; CTh. 10,22,5 (404) - ad Anthemius *magister officiorum*; CTh. 7,8,8 (405) - ad Aemilianus *magister officiorum*.

⁹⁶ Andrea Giardina: *Aspetti della burocrazia nel Basso Impero*. Roma, Edizioni dell'ateneo & bizzarri, 1977, 67. o.

⁹⁷ Delmaire: i.m. 86. o.

vele, ezt követően a *magister officiorum* tisztséget betöltő személyek szerezték meg a fegyvergyárak működtetésének jogát.⁹⁸

A *Notitia Dignitatum* Nyugaton húsz, Keleten tizenhat hadiüzemet helyezett a *magister officiorum* irányítása alá.⁹⁹ A fegyvergyárak *magister officiorum* alá rendelése a 4. század végén egybevág az egész birodalmat érintő központosítási törekvésekkel. A helyi fegyvergyárak felügyelete ezt megelőzően területi szinten hatékonyabban volt megoldható a területi szinten meghatározó szerepet betöltő *praefectus praetoriorum*kkal, akik katonai szakértelemmel rendelkeztek és évszázadokon keresztül láttak el katonai jellegű hatásköröket.¹⁰⁰ A fegyvergyárak irányítása mellett az üzemekben dolgozók (*fabricenses*) jogsértési ügyeinek elbírálása kapcsán is jogi kérdések merülnek fel. Erről a *Codex Iustinianus*ban olvashatunk:

CJ. 11,10,6 (468/470): *Imperatores Leo, Anthemius Augusti ad Euphemius magister officiorum.*

„*Eos, qui inter fabricenses sacrae fabricae sociati sunt, vel eorum uxores aut filios, qui itidem inter fabricenses militare dicuntur, non alibi pulsare volentibus respondere praecipimus, nisi in iudicio tuae sublimitatis, ad cuius iurisdictionem potestatemque pertinent: nec eos post stipendiorum finem militiae super civilibus vel curialibus muneribus, quibus nullo modo subiacere monstrantur, a viris clarissimis rectoribus provinciarum vel eorum officiis praeter licitum inquietari.*”¹⁰¹

A rendeletet Leo és Anthemius császárok egy Euphemius nevű *magister officiorum*nak címezték. A *constitutio* a késő római állam fegyvergyártásában dolgozó *fabricenses* jogállását és kiváltságait szabályozza. A rendelet célja kettős: egyrészt megerősíti a császári fegyvergyárak alkalmazottainak különleges jogi helyzetét, másrészt megakadályozza, hogy a tartományi igazgatás őket vagy családtagjaikat saját hatáskörébe vonja. A rendelkezés értelmében a fegyvergyártó üzemekben dolgozó fegyverkészítők és azok családtagjai csak a *magister officiorum* bírósága előtt voltak kötelesek felelni az ellenük felhozott vádakra, illetőleg megállapításra került az a tény is, hogy ezek a személyek a *magister officiorum* joghatósága alá tartoznak és az ő hatalma alatt állnak.¹⁰² A rendelet kimondja, hogy velük szemben más bíróság előtt nem lehet pert indítani, hanem ügyeiket kizárólag „*in iudicio tuae sublimitatis*”, vagyis a *magister officiorum* ítélőszéke tárgyalhatja. Ez jól mutatja, hogy a késő római állam a fegyvergyártást stratégiai jelentőségű állami tevékenységnek tekintette, amelyet kivont a rendes tartományi igazgatás fennhatósága alól. Ezzel egyidejűleg kizárásra került minden más bíróság a fegyverkészítők által elkövetett jogsértések elbírálásából.¹⁰³

⁹⁸ Ernst Stein: *Untersuchungen zur spätrömischen Verwaltungsgeschichte*. Reinisches Museum für Philologie. Bd. 74, H. 4., Sauerländers Verlag, 1925, 352-353. o. (<https://www.jstor.org/stable/41245276> - Letöltés ideje: 2024.06.02.)

⁹⁹ ND Or. 11, 44; ND Occ. 9, 43.

¹⁰⁰ Christopher Kelly: *Bureaucracy and Government*. In: Noel Emmanuel Lenski (ed.): *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005, 189. o. (<https://doi.org/10.1017/CCOL0521818389>)

¹⁰¹ Fred H. Blume – Bruce W. Frier: *The Codex Of Justinian. A New Annotated Translation With Parallel Latin And Greek Text*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016, 2677. o.

¹⁰² Clauss: i.m. 79. o.

¹⁰³ Hugh Elton: *Warfare in Roman Europe AD 350–425*. Oxford, Clarendon Press, 1996, 111-116. o.

A rendelet második része a szolgálat befejezése utáni helyzetet szabályozza. Kimondja, hogy a *fabricenses* leszerelésüket követően sem kötelezhetők polgári vagy *curialis* közterhek (*civilia vel curialia munera*) viselésére, mivel ezek alá „semmilyen módon nem tartoznak”. A császári rendelet kifejezetten megtiltotta, hogy a tartományi helytartók (*rectores provinciarum*) vagy hivatalaik a volt *fabricenses* személyét ilyen kötelezettségek teljesítésére kényszerítsék. Ez utóbbi kötelezettségek alóli mentesülésnek különös jelentősége volt. A késő Római Birodalomban a *curiales* a helyi városi tanács (*curia*) tagjai voltak, akik az adóbeszedésért, a közmunkákért és a városok igazgatásáért feleltek.¹⁰⁴ Kezdetben a helyi elitből kerültek ki, de feladataik egyre terhesebbé váltak, ami sokukat arra kényszerítette, hogy elkerüljék a szolgálatot.¹⁰⁵ A *curialis*ok gyakran saját zsebből kellett fizessék a különféle közcélú projekteket, ami egyre nagyobb terhet jelentett, mivel a császári elkobzások csökkentették a városok vagyonát. Ez a „*curiales* meneküléséhez” vezetett, akik menedéket kerestek a hadseregben, az egyházban vagy nagybirtokokon, gyengítve ezzel a polgári életet és hozzájárulva a Nyugat-Római Birodalom általános hanyatlásához. A *curiales* kötelezettségek elhanyagolása a városi funkciók hanyatlásához vezetett, ami a középületek építésének és karbantartásának jelentős csökkenését eredményezte, annak ellenére, hogy a császári kormányzat minden erőfeszítést megtett annak érdekében, hogy megakadályozza a *curialis*ok posztelhagyását, törvényeket hozott, hogy megakadályozza szökésüket, és megpróbálta őket visszakényszeríteni a szolgálatba.¹⁰⁶

A forrás egyúttal jól szemlélteti a késő római államszervezet centralizációját. A császári fegyvergyárak a *magister officiorum* felügyelete alatt működtek, aki nemcsak igazgatási vezetőként, hanem bírói hatáskörrel is rendelkezett a hozzá tartozó személyzet felett. A tartományi helytartók hatáskörének korlátozása azt mutatja, hogy a központi kormányzat igyekezett megakadályozni a helyi közigazgatás beavatkozását a birodalom hadellátása szempontjából nélkülözhetetlen intézmények működésébe. Társadalomtörténeti szempontból a rendelet arra is rávilágít, hogy a *fabricenses* sajátos átmeneti csoportot alkottak a polgári kézművesek és a katonák között. A szöveg többször használja a *militare* igét („*inter fabricenses militare dicuntur*”), amely azt jelzi, hogy szolgálatukat katonai jellegű állami szolgálatként értelmezték, jóllehet elsődleges feladatuk nem a harc, hanem a fegyverek előállításuk volt. Ez a sajátos státusz indokolta külön bíraskodásukat és köztehermentességüket is.¹⁰⁷

Összességében a *constitutio* azt bizonyítja, hogy az 5. század második felében a Nyugat- és Kelet-római Birodalom vezetése kiemelt jelentőséget tulajdonított a császári fegyvergyártás működésének. A *fabricenses* személyi állományának jogi védelme, családtagjaik kiváltságainak elismerése, valamint a *curialis* kötelezettségek alóli mentesség biztosítása egyaránt azt a célt szolgálta, hogy az állam megőrizze a

¹⁰⁴ Kelemen Miklós: *Az igazgatás szolgálata. Hivatalviselésben korlátozott tisztviselők a Római Birodalomban*. Budapest, Menedzser Praxis, 2022. 50-52. o.; 122-125. o.

¹⁰⁵ Sáy: *Titkos ügynökök a császárkori Rómában* 533. o.

¹⁰⁶ Jones: *The later Roman Empire 284-602. A social economic and administrative survey 737-757. o.*

¹⁰⁷ Elton: *Warfare in Roman Europe AD 350-425* 11-116. o.; Kelly: *Ruling the later Roman Empire* 108-121. o.; Jones: *The later Roman Empire 284-602. A social economic and administrative survey* 368-376. o.

katonai felszerelések előállításához szükséges képzett munkaerőt, és ezzel biztosítsa a hadsereg folyamatos ellátását. A *magister officiorum* csak 468-470 körül szerzett kizárólagos joghatóságot a fegyvergyárak munkásai (*fabricenses*) felett. Ez alapján levonhatjuk a következtetést, hogy az ezt megelőző időszakban a *magister officiorum* az állami posta felügyelői által elkövetett súlyos jogsértésekhez hasonlóan a fegyvergyárak munkásai esetében is közösen járt el a *praefectus praetorio*val, a súlyos jogsértések megítélése kapcsán pedig előfordulhattak hatásköri viták a két tisztségviselő között.¹⁰⁸

A *praefectus praetorio* fegyvergyárakkal kapcsolatos jogszolgáltatási hatáskörét megalapozza továbbá a *Codex Iustinianus* 11,10,7-es forráshelye is, amelynek pontos keletkezési idejét nem ismerjük, Seeck szerint a rendelet 467 és 472 közé datálható:

CJ. 11,10,7 (467-472): *Imperatores Leo, Anthemius Augusti ad Euphemius magister officiorum.*

„1. *Quotiens sane in translatione armorum angariae necessariae fuerint, sublimitas tua litteras ad eminentissimam iubeat dirigi praefecturam et numerum ei armorum et ex quo loco transferenda sunt indicare, ut continuo super praebendis angariis pro numero eorum quae transferuntur armorum praeceptione sua viros clarissimos provinciae moderatores conveniat, ut secundum missam a sublimitate tua notitiam naves vel angariae confestim de publico praebeantur.*”

„2. *Quod si aliqua tarditas vel neglegentia post datas a sublimitate tua ad eminentissimam praefecturam litteras in destinandis auctoritatibus amplissimae sedis intercesserit et ex hoc armorum transvectio fuerit impedita, quinquaginta libris auri tam numerarium pro tempore officii eiusdem amplissimae sedis quam alios quorum interest condemnari praecipimus eamque auri quantitatem protinus exactam fisci viribus adgregari: multa praeterea triginta librarum auri proposita tam viris clarissimis qui provincias regunt quam eorum apparitionibus, si coniventibus his armorum subvectio tarditate aliqua fuerit praepedita.*”¹⁰⁹

A fenti rendeletet szintén Leo és Anthemius császárok címezték Euphemius *magister officiorum*nak. Az első forrásrészlet alapján az *angaria* olyan, az állam által igénybe vehető közszállítási (fuvarozási) kötelezettséget jelent, amelyet közfeladatok ellátására, jelen esetben fegyverek szállítására rendeltek el. Az *angaria* nem maga a szállítmány vagy az út, hanem a szállítást végző közlekedési kapacitás (kocsik, igásállatok vagy hajók) biztosításának kötelezettsége („*Quotiens sane in translatione armorum angariae necessariae fuerint...*”). A *de publico* arra utal, hogy a szállítóeszközöket közszolgálati kötelezettségként, az állami igazgatás keretében kellett rendelkezésre bocsátani. Ez nem feltétlenül jelentette azt, hogy az állam tulajdonában álltak sok esetben a helyi lakosság vagy a városok kötelesek voltak saját erőforrásaikat (kocsikat, állatokat, hajókat) az állam rendelkezésére bocsátani. Az *angaria* közfeladatának célja tehát a katonai logisztika, a közlekedési eszközök és a fuvarozási kapacitás állami rendelkezésre történő biztosítása volt. Egy közérdekű szolgáltatásként működő kényszerszolgáltatásról volt tehát szó, amelyet a tartományi igazgatás szervezett meg. Az ellátásnak azonnalinak (*confestim*) kellett

¹⁰⁸ Boak: *The Master of the Offices in the later Roman and Byzantine Empires* 87-89. o.

¹⁰⁹ Blume – Frier: i.m. 2679. o.

lennie, vagyis a hadsereg igénye elsőbbséget élvezett. A szöveg azt mutatja, hogy a késő római államban az *angaria* már intézményesült közigazgatási kötelezettség volt. Nem alkalmi rekvirálást jelentett, hanem egy szabályozott közszolgáltatást. A katonai szükségletek felmerülésekor a tartományi hatóságok kötelesek voltak megszervezni és biztosítani a szükséges szállítóeszközöket. Az *angaria* tehát a *cursus publicus* egyik fontos elemeként működött, és alapvető szerepet játszott a hadsereg ellátásában és a birodalom katonai adminisztrációjának fenntartásában.¹¹⁰

Az első forrásrészlet ezenkívül igen szoros együttműködési kötelezettséget írt elő a *magister officiorum*nak és a *praefectus praetorionak* a fegyverszállítás terén. Amikor a fegyvereket a különböző fegyverüzemekből a felhasználási helyekre szállították és ehhez szállítóeszközök igénybevételére is szükség volt, a *magister officiorum*nak kapcsolatot kellett tartania a *praefectus praetorio* hivatalával, aki az anyag szállításáért volt felelős.¹¹¹ A forrásrészlet alapján így feltételezhető, hogy a két tisztségviselőnek a fegyverkészítéshez szükséges alapanyagok fegyvergyárakba történő szállításánál is együtt kellett működnie. A *magister officiorum* tájékoztatta a *praefectust* a szállítmány méretéről és a célállomásról. A *praefectus praetorio* feladata volt, hogy a *magister officiorum* levele alapján tájékoztassa az illetékes tartományi helytartókat a szállítmányok méretéről, hogy azok időben biztosíthassák és előkészíthessék a szállítóeszközöket a római állam költségén. A második forrásrészlet értelmében abban az esetben, ha késedelmesen vagy hanyag eljárás útján jelölték ki az illetékes tartományi helytartókat a *magister officiorum*nak a *praefectus praetorio*hoz írt levél alapján és ennek következtében a fegyverszállítás akadályba ütközött, akkor a tartományi helytartók hivatalának ideiglenes számviteli tisztségviselőjét (*numerarius*) és az ügyben érdekelt más személyeket 50 font arany pénzbírság megfizetésére kötelezték, amely pénzüsségeket közvetlenül a kincstár forrásaihoz kellett hozzáadni. A *magister officiorum*nak így az egyik fő pénzügyi tisztségviselővel, a *comes sacrarum largitionum*mal is egyeztetnie kellett, aki eljárhatott a kincstár (*aerarium*) adósei ellen akár bíróként, akár rendes bíróság előtt felperesként.¹¹² Ezen kívül 30 font aranyat kellett fizetniük azoknak a tartományi helytartóknak és segédjeiknek (*apparitores*) akik hallgatólagos beleegyezésükkel hozzájárultak a fegyverek szállításának akadályozásához.¹¹³ Tekintve, hogy a rendeletet a *magister officiorum*nak címezték, az állami főhivatalnok a pénzbírságok kiszabása körében is eljárhatott, ez pedig azt feltételezi, hogy jogszolgáltató hatásköre jóval túlmutatott a felügyelete alá tartozó hivatalnokok által elkövetett jogsértéseknél, hiszen ebben az esetben tartományi helytartók és azok beosztottjai által végzett jogsértő cselekményekről van szó, amely ügyekben alapesetben a *praefectus praetorio* járhatott el, mint a területi igazgatás legmeghatározóbb és legmagasabb rangú tisztségviselője.¹¹⁴

¹¹⁰ Stein: *Geschichte des spätrömischen Reiches. Vom römischen zum byzantinischen Staate (284-476 n. Chr.)* 24. o.

¹¹¹ Clauss: i.m. 54. o.

¹¹² Pókecz Kovács: *Pénzügyi igazgatás a dominátus korában* 115. o.

¹¹³ Boak: *The Master of the Offices in the later Roman and Byzantine Empires* 88-89. o.

¹¹⁴ Demandt: i.m. 280. o.

Összegzés

Rövid tanulmányom összegzéseként megállapítható, hogy bár a *praefectus praetorio* a principátus idején a központi igazgatás megkerülhetetlen szereplőjévé vált az általa gyakorolt katonai, majd később jogszolgáltatási jogköreinek köszönhetően, túlzott hatalma és befolyása a császár személyére reformokat kívánt a birodalom egységének és stabilitásának megőrzése érdekében. Diocletianus és I. Constantinus igazgatási reformjai és azon belül is a *magister officiorum* tisztség kialakítása megteremtették ezt a lehetőséget. Innentől kezdve a *magister officiorum* lett a birodalom polgári igazgatásának központi szereplője, míg a *praefectus praetorio* a területi igazgatásban kapott feladatköröket. A sokszor tisztázatlan jogi szabályozás, illetőleg a *magister officiorum*nak a jogszolgáltatás terén megfigyelhető egyre aktívabb szerepvállalása idővel a *praefectus praetorio*val szemben fennálló hatásköri összeütközésekhez vezetett mind a katonai, mind pedig a polgári igazgatás területén. A birodalmi postaszolgálat felügyelői által elkövetett súlyos, becstelenséget eredményező jogsértések elbírálásánál a *magister officiorum* együtt járt el a *praefectus praetorio*val, a jogsértések értékelésénél hatásköri viták merülhettek fel. A fegyverek gyártása és tárolása, valamint a szolgálati helyekre történő eljuttatása tiszta jogi helyzetet kívánt meg, tekintve, hogy a rómaiak esetükben a tulajdonjog szerzést államérdekből, a közérdek védelme érdekében korlátozták. Az egész Római Birodalomban a fegyvergyárak irányításának *magister officiorum*ra történő átszállása a vonatkozó császári rendeletek értelmében 390-re tehető, az átszervezés a keleti birodalomrész esetében 395-től érvényesült tartósan. A helyi fegyvergyárak felügyelete ezt megelőzően területi szinten hatékonyabban volt megoldható a területi szinten meghatározó szerepet betöltő *praefectus praetorió*kkal, akik katonai szakértelemmel rendelkeztek és évszázadokon keresztül láttak el katonai jellegű hatásköröket. A fegyvergyárak munkásai által elkövetett, a római császár és állam érdekét sértő cselekmények elbírálása a *magister officiorum* jogkörébe tartozott, lehetséges hogy közösen járt el a *praefectus praetorio*val ezekben az ügyekben. Az egyéb jogsértések esetében az üzemek dolgozóinak a *praefectus praetorio* bírósága előtt kellett felelniük az ellenük felhozott vádakra. Ez a jogi helyzet 468-470-ig állt fenn, ezt követően a *magister officiorum* kizárólagos joghatóságot gyakorolt a fegyvergyári munkások felett. A *magister officiorum*nak és a *praefectus praetorio*nak együttműködési kötelezettsége volt a fegyverszállítás kapcsán. A szállítás akadályoztatása esetén a *magister officiorum*nak jogában állt pénzbírságot kiszabni az ideiglenes számviteli ügyintézőkre (*numerarius*), a tartományi helytartókra és segédjeikre (*apparitores*). A *magister officiorum* jogszolgáltatási hatáskörét így sikeresen kiterjeszthette a területi igazgatás tisztségviselőire és hivatalnokaira, akik főszabály szerint közvetlen feletteseiknek, illetőleg a *praefectus praetorio*nak tartoztak jogi felelősséggel.

Irodalomjegyzék

- Alexander Demandt: *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565*. München, C. H. Beck, 2007.

- Andrea Giardina: *Aspetti della burocrazia nel Basso Impero*. Roma, Edizioni dell'ateneo & bizzarri, 1977.
- Arnold Hugh Martin Jones: *The later Roman Empire 284-602. A social economic and administrative survey*. Volume I., Norman, University of Oklahoma Press, 1964.
- Arnold Hugh Martin Jones: *The Phosopography of the Later Roman Empire*. Volume I., Cambridge, Cambridge University Press, 1971.
- Arthur Edward Romilly Boak: *The Master of the Offices in the later Roman and Byzantine Empires*. In: Arthur Edward Romilly Boak – James Eugene Dunlap: *Two studies in later Roman and Byzantine Administration*. New York, The Macmillan Company, 1924, 1-160. o.
- Arthur Edward Romilly Boak: *The roman Magistri in the Civil and Military Service of the Empire*. Harvard Studies in Classical Philology. Cambridge, Harvard University Press, 1915/No. 26., 73-164. o. <https://doi.org/10.2307/310606>
- Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024.
- Christopher Kelly: *Bureaucracy and Government*. In: Noel Emmanuel Lenski (ed.): *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005, 183-204. o. (<https://doi.org/10.1017/CCOL0521818389>)
- Christopher Kelly: *Ruling the later Roman Empire*. Cambridge, Harvard University Press, 2004.
- Clyde Pharr – Theresa Sherrer Davidson – Mary Brown Pharr: *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*. Princeton, Princeton University Press, 1952.
- Ernst Stein: *Geschichte des spätrömischen Reiches. Vom römischen zum byzantinischen Staate (284-476 n. Chr.)*. Band 1, Wien, L. W. Seidel & Sohn, 1928.
- Ernst Stein: *Untersuchungen zum Staatsrecht des Bas-Empire. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*. Böhlau Verlag GmbH & Co.KG, 1920, 41:1, 195-251. o. <https://doi.org/10.7767/zrgra.1920.41.1.195>
- Ernst Stein: *Untersuchungen zur spätrömischen Verwaltungsgeschichte*. Reinisches Museum für Philologie. Bd. 74, H. 4., Sauerländers Verlag, 1925, 347-394. o. (<https://www.jstor.org/stable/41245276> - Letöltés ideje: 2024.06.02.)
- Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Novissima Kiadó, 2023.
- Frank E. Wozniak: *East Rome, Ravenna and Western Illyricum: 454-536 A.D.* Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte. 30 (3), 1981, 351–382. o.
- Fred H. Blume – Bruce W. Frier: *The Codex Of Justinian. A New Annotated Translation With Parallel Latin And Greek Text*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016.
- Gianfranco Purpura: *I curiosi e la schola agentum in rebus*. Annali del Seminario Giuridico

- della Università di Palermo 1973/No. 34., 165-265. o.
(<https://sites.unipa.it/dipstdir/portale/ARTICOLI%20PURPURA/I%20curiosi%20e%20la%20schola%20agentum%20in%20rebus.pdf> - Letöltés ideje: 2024.02.13.)
- Hugh Elton: *The Roman Empire in Late Antiquity, A Political and Military History*. Cambridge, Cambridge University Press, 2018.
(<https://doi.org/10.1017/9781139030236>)
 - Hugh Elton: *Warfare in Roman Europe AD 350–425*. Oxford, Clarendon Press, 1996. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198150077.001.0001>
 - Jakab Éva – Pókecz Kovács Attila: *Egyetemes Államtörténet I*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.
 - Jens-Uwe Krause: *Die Spätantike (284 bis 565 n. Chr.)*. In: Hans-Joachim Gehrke – Helmuth Schneider: *Geschichte der Antike. Ein Studienbuch*. Berlin, J. B. Metzler, 2018, 429–499. o. (<https://doi.org/10.1007/978-3-476-04761-8>)
 - John Bagnell Bury: *History of the later Roman Empire. From the death of Theodosius II. to the death of Justinian*. Volume I., New York, Dover Publications Inc., 1958.
 - Kelemen Miklós: *A Birodalom kormányzása. A Késő-római Birodalom közszolgálat – jogi források alapján*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2007.
 - Kelemen Miklós: *Az igazgatás szolgálata. Hivatalviselésben korlátozott tisztviselők a Római Birodalomban*. Budapest, Menedzser Praxis, 2022.
 - Manfred Clauss: *Der magister officiorum in der Spätantike (4.–6. Jahrhundert). Das Amt und sein Einfluß auf die kaiserliche Politik*. München, C. H. Beck, 1980.
 - Molnár Imre – Jakab Éva: *Római jog*. Szeged, Leges Bt., Diligens Bt., 2015.
 - Otto Hirschfeld: *Die agentes in rebus*. Sitzungsberichte der Königlich-Preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin, Reichsdruckerei, 1893, 421-441. o.
 - Paolo Garbarino: *La 'praescriptio fori' nei secoli V e VI: aspetti procedurali*. Milano, 2000, 1-41. o.
 - Peter Herz: *Die römische Kaiserzeit (30 v. Chr. – 284 n. Chr.)*. In: Hans-Joachim Gehrke – Helmuth Schneider: *Geschichte der Antike. Ein Studienbuch*. Berlin, J. B. Metzler Verlag, 2019, 353-428. o. https://doi.org/10.1007/978-3-476-04761-8_6
 - Pókecz Kovács Attila: *A magister officiorum*. Scriptura, 2016/I. szám, 138-156. o.
(https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/114/scriptura16i_pokecz.pdf - Letöltés ideje: 2023.03.20.)
 - Pókecz Kovács Attila: *A praepositus sacri cubiculi tisztsége a dominátus korában (4-5 sz.)*. In: Boóc Ádám – Pókecz Kovács Attila (szerk.): *Studia in honorem 65 Éva Jakab*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2023, 243-249. o.
(https://ajk.kre.hu/images/doc2024/pr/06/de_iuris_peritorum_meritis_jakav_eva_19.pdf - Letöltés ideje: 2024. 08.30.)
 - Pókecz Kovács Attila: *A principátus közjoga*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016.

-
- Pókecz Kovács Attila: *Constantinus kormányzati és igazgatási reformjai (306-337)*. In: Tóth J. Zoltán – Einvág Benjámin Máté (szerk.): *60 Studia in honorem Szilvia Köbel*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és jogtudományi Kar, 2025, 141-152. o.
 - Pókecz Kovács Attila: *Pénzügyi igazgatás a dominátus korában*. JURA 22:1, 2016, 108-119. o. (<https://szakikkadatbazis.hu/doc/1399566> - Letöltés ideje: 2024.08.30.)
 - Roland Delmaire: *Les institutions du Bas-Empire romain de Constantin à Justinien. I. Les institutions civiles palatines*. Paris, CERF, 1995.
 - Sabine Lefebvre: *L'Administration de L'Empire romain d'Auguste à Dioclétien*. Paris, Armand Colin, 2011.
 - Sáy Pál: *Előadások a római büntetőjog köréből*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2011.
 - Sáy Pál: *Titkos ügynökök a császárkori Rómában*. Debreceni Szemle 10:4, 2002, 528-536. o.
 - Stephen Mitchell: *A History of the Later Roman Empire AD 284-641*. Wiley Blackwell, 2014.
 - Theodor Mommsen: *Das Römische Militärwesen seit Diocletian*. Hermes Bd. 24., H. 2., Franz Steiner Verlag, 1889, 195-279. o.
 - William G. Sinnigen: *Three Administrative Changes ascribed to Constantius II*. The American Journal of Philology. 83:4, 1962, 369-382. o. (<https://www.jstor.org/stable/292919> - Letöltés ideje: 2024.02.28.) <https://doi.org/10.2307/292919>
 - William G. Sinnigen: *Two branches of the Late Roman Secret Service*. The American Journal of Philology 80:3, The Johns Hopkins University Press, 1959, 238-254. o. (<https://doi.org/10.2307/291793>)
 - Wilhelm Blum: *Curiosi und regendarii. Untersuchungen zur geheimen Staatspolizei der Spätantike*. München, Ludwig-Maximilians-Universität, 1969.
 - Wolfgang Schuller: *Grenzen des spätrömischen Staates: Staatspolizei und Korruption*. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Band 6, 1975, 1-21. o. (<https://www.jstor.org/stable/43641261> – Letöltés ideje: 2024.05.01.)
-

Pótolható-e anyagi pervezetéssel a hiányzó jogi képviselet?

Hegedűs Sára Örzse*

Jelen tanulmány a jogi képviselő nélkül eljáró felekre vonatkozó eltérő, fokozottabb anyagi pervezetési szabályokat vizsgálja és elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy az anyagi pervezetés keretében „pótolható-e” a jogi képviselet. Pótlás alatt itt arra gondol, hogy képes-e az anyagi pervezetés a jogban járatlan fél számára olyan mértékű segítséget nyújtani, amely biztosítja a hatékony jogérvényesítést professzionális jogi képviselet hiányában is. Ezen kérdés vizsgálata során bemutatja a tanulmány a jogi képviselő nélkül eljáró felekre vonatkozó eltérő szabályokat, az anyagi pervezetés szabályait érintve néhány sarokpontját a szabályozásnak.

Kulcsszavak: jogi képviselet nélkül eljáró felek, anyagi pervezetés, hatékony jogérvényesítés

Can the lack of legal representation substituted within the framework of substantive case management?

This study examines the distinct and more stringent rules of substantive case management applicable to parties proceeding without legal representation, and primarily seeks to answer the question of whether legal representation can be 'substituted' within the framework of substantive case management. By substitution, it refers to whether substantive case management is capable of providing a party who lacks legal expertise with a level of assistance sufficient to ensure effective enforcement of rights even in the absence of professional legal representation. In the course of this analysis, the study presents the specific rules applicable to parties acting without legal counsel and outlines several key aspects of the regulation concerning substantive case management.

Keywords: parties proceeding without legal representation, rules of substantive case management, effective enforcement

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.121>

*„Önmagunkat nehezebb védeni, mint másokat.
Aki nem hiszi, nézze meg az ügyvédekét.”¹*

a 2018. január 1-jén hatályba lépett, a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXIII. törvény (a továbbiakban: Pp.) egy meglehetősen hosszú kodifikációs folyamat eredményeként jött létre, amelynek célja elsősorban egy olyan eljárásjogi

* Phd-hallgató, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Eljárásjogi Tanszék.

¹ Akutagava Rjúnoszuke – japán írótól származó idézet

törvény megalkotása volt, amely a magyar perjogi hagyományokat tiszteletben tartva, a kor követelményeihez igazodva és a nemzetközi elvárásokat is figyelembe véve egy egységes törvényt hoz létre. A Pp. mindezen követelményeknek megfelelően – számos helyen megőrizve a perjogi hagyományokat – néhány kérdésben mégis jelentős szemléletváltozást hozott.

A Pp. alapvetően a törvényszéki eljárás modelljére építi a perrendi szabályokat, amelynek köszönhetően a kötelező jogi képviseletre vonatkozó szabályokra figyelemmel biztosított a professzionális pervitel. Mindez az alapelveként nevesített perkoncentráció elvének érvényesülését hivatott elősegíteni, amelynek elsődleges célja, hogy a jogvita anyagi jogi és eljárásjogi keretei is minél korábban rögzüljenek, a jogvita keretei minél korábban tisztázódjanak és a bíróság számára a lehető legkorábban rendelkezésre álljanak az ítélet meghozatalához szükséges tények és bizonyítékok is, ezáltal minél gyorsabban, hatékonyabban és véglegesen lezárható legyen a felek közötti jogvita. Így a perkoncentráció megvalósítása érdekében a Pp. néhány új, illetve újra felélesztett jogintézményt vezetett be, amelyek közül kiemelendő az osztott perszerkezet, az anyagi pervezetés és a széleskörű kötelező jogi képviselet.

Ugyanakkor a Pp. ezen professzionális pervitelen alapuló, koncentrált pervitelt támogató szabályai némileg feszültséget is okoznak egyrészt a széleskörűen biztosítandó bírósághoz fordulás jogával, illetve a Pp. azon törekvésével szemben is, amely szerint a perkoncentráció célja egyben az is, hogy a bíróság elé került jogvita minél korábban véglegesen lezárásra kerüljön. A széleskörűen biztosított jogérvényesítés egyik meghatározó eleme a jogi képviselő nélkül eljáró felek, akikre ezen professzionális pervitelt megkövetelő eljárási szabályok nagy felelősséget is rónak a Pp. 2.§-ban foglalt rendelkezési elvre figyelemmel.

Ezen jogalkalmazási nehézség egyensúlyi pontjának vizsgálata során jelen dolgozat a professzionális pervittel összefüggésben kívánja az anyagi pervezetést bemutatni. A dolgozat továbbá arra a kérdésre keresi a választ, hogy a jogi képviselővel eljáró félre és a jogi képviselő nélkül eljáró félre milyen mértékben vonatkoznak eltérő anyagi pervezetési szabályok; és hogy ez az eltérés hogyan valósítható meg a gyakorlatban a pártatlanságot és a félegyenlőséget nem sértve, ugyanakkor a felek jogérvényesítését hatékonyan elősegítve. Így a tanulmány azt a jogalkalmazási kihívást elemzi, hogy ezen jogi képviselő nélkül eljáró felekre vonatkozó rendelkezések hogyan tudnák hatékonyan pótolni a hiányzó szakmai felkészültséget és a pervitelt ellátó jogi képviselőket.

1. A képviselet szabályai a Pp.-ben

A Pp. által megvalósított egységes szemléletből adódóan a perrendi szabályok a törvényszéki eljárás modelljére épülnek, ahol a törvény mindkét fél számára kötelező jogi képviseletet ír elő. Ez alól kivétel csupán a törvényszéki hatáskörbe tartozó munkaügyi per², illetve elsőfokon a bűncselekménnyel okozott kár és a sérelemdíj

² 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (Pp.) 514.§ (2) bekezdés

megtérítése iránt indított gyorsított per³. Az általánosan kötelezővé tett jogi képviselet indoka elsősorban az volt, hogy az utóbbi évtizedekben a polgári jogviták lényegesen bonyolultabbá váltak, ezért a jogalkotó úgy értékelte, hogy a megalapozott igényérvényesítés, illetve az eredményes védekezés olyan jogi szaktudást igényel, amely szükségessé teszi a széleskörű kötelező jogi képviseleti szabályok bevezetését.⁴ A szabályozás célja az volt, hogy a törvényszék elsőfokú hatáskörébe tartozó bonyolultabb, nagyobb szakértelmet és gyakorlatot megkövetelő ügyek esetében ne csak a bíróság kiemelkedő szakértelme biztosítsa az ügyek hatékony elbírálását, hanem ez a felek oldaláról is egy megfelelő színvonalú jogi felkészültséggel párosuljon⁵, ezzel is elősegítve a gyorsabb és hatékonyabb igényérvényesítést. Emellett a Pp. alapelvei között megfogalmazott rendelkezési elv és a felek eljárástámogatási és igazmondási kötelezettsége egyben fokozott felelősséget is telepít a felekre, amely tőlük nagyobb szakmai felkészültséget követel meg. Ennek a felkészültségnek a kulcsa pedig a jogi képviselet igénybevétele, amellyel így növekszik a jogi képviselő ügyvédek peralakító szakmai szerepe és felelőssége is.⁶ A kötelező jogi képviselet szerepével kapcsolatban még a korábbi, a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (1952-es Pp.) szabályait vizsgálva⁷ az Alkotmánybíróság is kifejtette, hogy „a kötelező jogi képviselet intézménye a perbeli képviseletnek azt a lényegi vonását erősíti, hogy a képviselőnek – különösen pedig a jogi képviselőnek – a szerepe nem csupán a képviselt személy helyettesítése, hanem a képviselt érdekeinek védelme, jogai érvényre juttatásának elősegítése. Az eljárásban ezért önálló jogai és kötelezettségei vannak. Ezzel függenek össze a jogi képviselők, illetőleg a képviseletet hivatásszerűen ellátó személyek fokozott szakmai felelősségére vonatkozó szabályok”⁸.

Emellett fontos azonban említést tenni arról is, hogy a jogi képviseletet kötelezővé tevő szabályozás nem korlátozhatja a bírósághoz fordulás jogát.⁹ Vagyis a széleskörű kötelező jogi képviselet megkövetelése csak addig terjedhet, amíg a szociálisan rászorulóknak számára is biztosítja az állam a bírósághoz fordulás jogát; olyan kedvezményekkel, mint pl. a jogérvényesítést elősegítő költségkedvezmények, a bíróságok által biztosított ügyfélszolgálatok, illetve a pártfogó ügyvédi képviselet igénybevétele. ¹⁰ Vagyis kiemelten fontos, hogy a kötelező jogi képviselet általánossá tétele nem róhat olyan mértékű terhet a felekre, hogy ezáltal

³ 2020. évi LXX. törvény a bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított perrel 5.§ (1) bekezdés

⁴ 2016. évi CXXX. törvény indoklása a polgári perrendtartásról, 72.§-hoz fűzött Indokolás

⁵ SZABÓ Imre: 72.§-hoz írt Nagykomentár, In: Wopera Zsuzsa (szerk.): Nagykomentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez.

⁶ RÉTI László: A megújult képviseleti szabályok, Jogtudományi Közlöny, 2017/11., 473-474.o.

⁷ Megjegyzés: Az idézett AB határozat az 1952-es Pp. szabályait vizsgálja, ugyanakkor véleményem szerint maga a jogi képviselet szerepével kapcsolatban megfogalmazott érvek a hatályos Pp.-nél is figyelembe vehetőek.

⁸ 141/B/1993. AB határozat a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 272.§ (3) bekezdése alkotmányellenességének vizsgálatáról

⁹ UDVARY Sándor: A perbeli fő- és mellékszemélyek státusának egyes kérdései – de lege ferenda, In: Egy új polgári perrendtartás alapjai (szerk.: Németh János – Varga István), HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2014., 141-142.o.

¹⁰ U.o.

a bírósághoz fordulás joga sérüljön. Ugyanakkor azt is látnunk kell – amelyet a törvény Miniszteri Indokolása is említ –, hogy a tapasztalatok azt mutatják: a perek túlnyomó többségében a felek akkor is jogi képviselőt hatalmaznak meg perbeli képviseletük ellátására, ha azt a törvény nem írta elő kötelező jelleggel.¹¹

Mindemellett fontos kiemelni, hogy a Pp. által bevezetett ún. „professzionális perrendi szabályok” a járásbírói hatáskörbe tartozó perek esetében nem követelik meg a kötelező jogi képviseletet és egyben lényeges igényérvényesítési könnyítéseket biztosítanak a jogi képviselő nélkül eljáró fél számára.¹² Ezen szabályozás indoka pedig az, hogy a járásbírói hatáskörbe tartozó kisebb pertárgyértékű, illetve személyállapoti, családjogi tárgyú perekben az igényérvényesítés nem teszi feltétlenül szükségessé jogi szakember közreműködését. Ezért a jogi képviselettel nem rendelkező fél számára a törvény kevésbé szigorú és a fél igényérvényesítését elősegítő szabályokat fogalmaz meg. Ilyen támogató és a felet segítő szabály pl. a nyomtatványon, illetve szóban is előterjeszthető beadványok; a beadványok tartalmi könnyítése; a tárgyaláson szóban is előterjeszthető kérelmek; illetve a bíróság fokozottabb tájékoztatási kötelezettsége, amely részeként kiemelendők az eltérő anyagi pervezetési szabályok. Tekintettel arra, hogy a tanulmány elsődleges célja a bíróság közrehatási kötelezettségének, illetve az eltérő anyagi pervezetési szabályoknak a vizsgálata, ezért kerültek csak utalás szintjén említésre az egyéb feleket segítő rendelkezések.

2. A jogi képviselő nélkül eljáró felet érintő anyagi pervezetés

2.1. Az anyagi pervezetésről általában. Az anyagi pervezetés a Pp. „jellegadó sajátosságának” is nevezett olyan jogintézmény, amelynek célja, hogy a bíróság közrehatásával elősegítse a perkoncentrációt és a perhatékonyságot, vagyis hogy az anyagi jogvita minél gyorsabban és minél hatékonyabban véglegesen lezárható legyen. Ennek megvalósulása érdekében a bíróság a pervezetés által segíti a felek igényérvényesítését, amely így az eljárás „megfelelő mederben tartását” célozza. A bíróság anyagi pervezetése során a peranyag érdemi szempontú, tehát anyagi jogi minősítését is magában foglaló értékelést is végez, így a bíróság anyagi pervezetése elsősorban a perfelvételi tárgyaláson hangsúlyos, ahol a bíró egy kifejezetten aktív szerepet vállalva közrehat a jogvita kereteinek tisztázásában, illetve meghatározásában, amellyel biztosítható a gyorsabb és hatékonyabb igényérvényesítés. Ezen – perfelvételi szakban – aktív bírói attitűd, azonban az érdemi tárgyalási szakban már egy meglehetősen passzív, szemlélődő szerepet vár el a bírótól a pártatlanság és a semlegesség érdekében. Így azt kell látnunk, hogy az anyagi pervezetés elsősorban a perfelvételi nyilatkozatok hibáinak, illetve hiányosságainak a kiküszöbölését szolgálja, amely során – pontosan az előbbi részben kifejtettekkel összefüggésben – kétségtelenül nagy jelentősége van annak, hogy a fél milyen szakmai felkészültséggel rendelkezik. Az nyilvánvaló, hogy a jogi

¹¹ 2016. évi CXXX. törvény indokolása a polgári perrendtartásról, 72.§-hoz fűzött Indokolás

¹² WOPERA Zsuzsa: *Az új polgári perrendtartás elvi alapjai*, Jogtudományi Közlöny, 2017/4., 159-160.o.

képviselő nélkül eljáró félről nem várható el a professzionális pervitel, ugyanakkor a jogi képviselővel eljáró fél esetében a törvény megköveteli a szakszerűséget és a felelősséget. Emiatt olyan szabályokkal kell elősegíteni a jogi képviselő nélküli eljáró fél jogérvényesítését, amely biztosítja, hogy a laikus fél is eleget tudjon tenni a törvény által megkövetelt szakszerűség követelményének, ugyanakkor mindez nem fordul át a bíró közreható tevékenységéből egyfajta bírói túlgondoskodássá. Ennek biztosítására hivatott a 2020. évi CXIX. törvénnyel (a továbbiakban: Pp. novella) módosított fejezete a Pp.-nek, amely novelláris módosítás lényeges változtatásokat vezetett be a jogi képviselő nélküli eljáró félre vonatkozó eltérő rendelkezések kapcsán.

2.2. A jogi képviselő nélküli eljáró félre vonatkozó eltérő szabályok. A már korábban is említett Pp. novella által bevezetett egyik legjelentősebb módosításnak a jogi képviselő nélküli eljáró felekre vonatkozó szabályok tekinthetők, ezért a következőkben ezen szabályokat vizsgálja a tanulmány az anyagi pervezetés tükrében. Az anyagi pervezetés vizsgálata során érdekes kérdésként merül fel, hogy a bíróság közreható tevékenysége azonos-e az anyagi pervezetéssel. Alapvetően azt mondhatjuk, hogy a bíróság közreható tevékenységének van egy szűkebb és egy tágabb értelmezése is, amely tágabb értelmezés lehetővé teszi, hogy a bíróság hiánypótlási szabályait és a kötelező tájékoztatásokat is olyan bírói cselekményeknek tekintsük, amelyek a felek hatékony jogérvényesítését segítik elő.¹³ Véleményem szerint ez a határ a jogi képviselő nélküli eljáró fél esetében azonban még inkább elmosódik, hiszen az eltérő szabályokra tekintettel mind a kereseti kérelem, a viszontkereset (beszámítást tartalmazó irat és az írásbeli ellenkérelem), mind a keresetváltoztatás és az ellenkérelem-változtatás iránti kérelem is előterjeszthető szóban; továbbá a törvény lehetőséget biztosít a fél személyes meghallgatásának az elrendelésére is. Ennek köszönhetően a bíróság közreható tevékenysége körében meglátásom szerint keveredhetnek a tájékoztatási, hiánypótlási és anyagi pervezetési bírói cselekmények.

A jogi képviselő nélküli eljáró felek esetében a Pp. a bíróság számára eltérő, fokozottabb tájékoztatási kötelezettséget ír elő, amellyel a bíróság közreható tevékenysége körében elősegíti a felek hatékony jogérvényesítését. Ilyen a Pp. 111.§-ban előírt tájékoztatási kötelezettség, amely kimondja, hogy „*a bíróság köteles a jogi képviselő nélküli eljáró felet perbeli jogairól és kötelezettségeiről, indokolt esetben a támogató perben történő részvételéről, valamint a pártfogó ügyvédi képviselet engedélyezésének lehetőségéről a szükséges tájékoztatással ellátni*”¹⁴. Azonban itt fontos kiemelni, hogy ezen tájékoztatási kötelezettség a „klasszikus” anyagi pervezetéstől eltérően kizárólag az eljárásjogi kérdésekről szóló tájékoztatásra terjed ki¹⁵, ugyanakkor kétségtelenül olyan segítséget nyújt a félnek, amellyel a hatékony igényérvényesítést segíti elő, pl. a képviseleti lehetőségekről szóló tájékoztatással. A tájékoztatási kötelezettséggel kapcsolatban említést

¹³ KOVÁCS Helga Mariann: 237. §-hoz írt Nagykommentár, In: Wopera Zsuzsa (szerk.): Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez.

¹⁴ 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról 111.§

¹⁵ VITVINDICS Mária: 111. §-hoz írt Nagykommentár, In: Wopera Zsuzsa (szerk.): Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez.

érdemes még tenni a jogi képviseletre való áttérés szabályairól. Ugyanis a Pp. 244.§-a alapján, ha a jogi képviselet nem kötelező, de a fél mégis jogi képviselőt vesz igénybe, akkor azt a jogi képviselővel történő eljárás választásának kell tekinteni¹⁶, ezáltal az eljárás további részében már rá is a „szigorúbb” törvényszéki eljárásra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni; azonban ezt követően is az eljárás során egy alkalommal áttérhet a jogi képviselő nélküli eljárásra. Ez azért fontos – most már anyagi pervezetési szempontból is –, mert a jogi képviselő nélküli eljárásra való áttérés nem okozhatja a fél perbeli jogainak a sérelmét, vagyis a bíróságot innentől kezdve terheli a fokozottabb közrehatási és tájékoztatási kötelezettsége, és ezt nem mellőzheti abban bízva, hogy a korábbi jogi képviselő a szükséges tájékoztatásokat megadta.¹⁷

A korábban kifejtett elsősorban eljárásjogi jellegű tájékoztatási kötelezettségnél talán közelebb áll az anyagi pervezetéshez a hiánypótlás jogintézménye, hiszen a bíróságnak a hiánypótlás keretében értékelnie kell a keresetlevél perfelvételre alkalmasságát, amelynél bizonyos értelemben elkerülhetetlen a kérelem anyagi jogi szempontú értékelése. Jogi képviselő nélkül eljáró fél esetében a Pp. kimondja, hogy *„(...) a bíróságnak a keresetlevél valamennyi hiányosságát fel kell tüntetnie és a fél jogban járatlanságához igazodó teljes körű tájékoztatást kell adnia a hiánypótlás módjáról.”*¹⁸ Mindez azt jelenti, hogy a hiánypótlásra felhívást olyan egyediesített módon kell megadnia, hogy az a laikus fél számára érthető és teljesíthető legyen; továbbá azt is tartalmaznia kell, hogy a fél milyen módon pótolhatja ezeket a hiányosságokat.¹⁹ Itt utalni kell arra, hogy ez az egyediesített tájékoztatás szintén azt szolgálja, hogy a jogvita keretei minél előbb tisztázottá váljanak, hiszen a bíróság által a hiánypótlási felhívásban nem nevesített hiányosságok később nem szolgálhatnak a kereseti kérelem visszautasításának alapjául²⁰. Mindebből az következik, hogy egy esetleges nem teljeskörű hiánypótlás esetén a tisztázatlanul maradt vagy továbbra is hiányos részek a perfelvétel során – a bíróság anyagi pervezetése által – lesznek pótolhatóak.

Végezetül a bíróság közrehatási tevékenysége körében említést kell tenni a jogi képviselő nélkül eljáró fél esetében a törvény által meghatározott anyagi pervezetésre vonatkozó eltérő szabályokról. A Pp. 237.§-ában megfogalmazott általános anyagi pervezetésre vonatkozó szabályokon túl a jogi képviselő nélkül eljáró felek vonatkozásában a többlétszabályok között a Pp. 253.§-a kimondja, hogy *„a bíróság elrendelheti a fél személyes meghallgatását a jogvita kereteinek a meghatározásához, így különösen a fél tényállításai, jogállításai és kérelme, ellenkérelme, valamint bizonyítási lehetőségei tisztázása érdekében”,* illetve a fokozott tájékoztatási kötelezettsége keretében *„a bíróság a felet a bizonyításra szoruló tények vonatkozásában (...) a bizonyítási lehetőségek, bizonyítási eszközök és ezek feltételei tekintetében – szükség esetén – tájékoztatással látja el”.*

¹⁶ Pp. 244. § (1) bekezdés

¹⁷ SZALAY Róbert: *244. §-hoz írt Nagykommentár*, In: Wopera Zsuzsa (szerk.): Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez.

¹⁸ Pp. 248.§ (1) bekezdés

¹⁹ SZALAY Róbert: *247. §-hoz írt Nagykommentár*, In: Wopera Zsuzsa (szerk.): Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez.

²⁰ U.o.

Ezzel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a jogi képviselő nélkül eljáró fél számára biztosított személyes meghallgatás azt a célt szolgálja, hogy a perfelvételi nyilatkozatok homályos vagy nem egyértelmű részei tisztázásra kerüljenek, ezáltal a bíróság az anyagi pervezetési kötelezettségét is hatékonyabban tudja ellátni.²¹ Ezzel kapcsolatban megfontolandó lehet az a javaslat, amely azt tanácsolja, hogy a perfelvételi tárgyalást megnyitó bírósági összefoglalóban a bíróságnak tájékoztatnia kellene a feleket arról, hogy mi az általa azonosított felperesi, illetve alperesi jogállítás.²² Meglátásom szerint a jogi képviselő nélkül eljáró felek esetében ez kétségtelenül hatékonyan elősegítené a felek jogérvényesítését, azonban tekintettel arra, hogy a bíróság nem határozhatja meg a per tárgyát, így meglehetősen óvatosságnak kellene lennie az ilyen tartalmú bírói tájékoztatásnak, hiszen a laikus, jogban nem jártas felek könnyen befolyásolhatóak lehetnek. Továbbá, ha az egyik fél jogi képviselővel, míg a másik fél jogi képviselő nélkül jár el, abban az esetben egy ilyen jellegű bírói tájékoztatás akár sérthetné a félegyenlőséget is.

Az anyagi pervezetés körében említést kell még tenni a bizonyítással kapcsolatos fokozottabb tájékoztatási kötelezettségről, hiszen a jogi képviselő nélkül eljáró felet a bíróságnak az anyagi pervezetés körében tájékoztatnia kell a per tárgyához igazodóan pl. a bizonyítási indítványok előterjesztésének a módjáról, lehetőségeiről, illetve a szakértői bizonyításról is (bár itt egyébként is vannak eltérő anyagi pervezetési szabályok). Ennek a fokozottabb tájékoztatásnak is az a célja, hogy a jogban járatlan fél számára érthetővé váljon: hogyan, milyen formában tudja olyan módon bizonyítani tényállításait, amely a bíróság számára elfogadható és a jogszabályoknak megfelelő. Ezzel kapcsolatban említést kell még tenni az Új Pp. Konzultációs Testületének 65. számú állásfoglalásáról, amely szerint ha a fél állítási szükséghelyzetével kapcsolatban a bíróságnak kételye merül fel, akkor abban az esetben nem mentesül a tény előadásának és bizonyításának kötelezettsége alól; azonban a bíróság a kétely felmerülésekor erről tájékoztatja a jogi képviselő nélkül eljáró felet, így lehetőséget biztosítva arra, hogy az állított tény bizonyítását megkísérelhesse.²³ Ilyen lehet például, ha a jogi ismeretekkel nem rendelkező felperes úgy ítéli meg, hogy mivel ő nem találja a felek között létrejött kölcsönszerződés részére kiállított és átadott példányát, ezért azzal csak az alperes rendelkezik, azonban ez nem tekinthető állítási szükséghelyzetnek, hiszen a szerződés elvesztése nem tekinthető annak az esetnek, hogy „kizárólag az ellenérdekű fél rendelkezik vele”. Ilyen esetben a bíróság tájékoztatja a felet, hogy az általa állított tények bizonyítását megkísérelheti, így akár egy ún. „másodlagos tény” fennállásának vagy fenn nem állásának a bizonyításával sikeresen bizonyíthatja tényállítását.²⁴

2.3. A jogalap megjelölésével kapcsolatos nehézségek. Ahogyan már korábban is említettem a Pp. novella által bevezetett egyik legjelentősebb

²¹ SZALAY Róbert: 253. §-hoz írt Nagykomentár, In: Wopera Zsuzsa (szerk.): Nagykomentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez.

²² VÖLCSEY Balázs: Kérdések és lehetséges válaszok a Pp. novella kapcsán, Magyar Jog, 2021/5., 273.-283.o.

²³ Új Pp. Konzultációs Testületének 65. számú állásfoglalása

²⁴ U.o.

módosításnak a jogi képviselő nélkül eljáró felekre vonatkozó szabályok tekinthetők. A tanulmány ezen része egy központi problémáját kívánja kiemelni a személyesen eljáró felek vonatkozásában. Jelen kérdéskör vizsgálata kapcsán Pp. novella egyik legjelentősebb módosítása volt a Pp. 247.§ (2) bekezdése, amely kimondja, hogy „*a félnek az érvényesíteni kívánt jogot és az anyagi jogi kifogást az annak alapjául szolgáló tények előadásával kell megjelölni*”. Mindez azért érdekes, mert a jogállítási kötelezettségre figyelemmel a keresetlevél addig nem közölhető az ellenérdekű féllel, amíg egyértelműen be nem azonosítható a jogállítás.²⁵ Így a 2021. január 1-én hatályba lépett Pp. novella lényegében a bíró kötelezettségévé teszi, hogy a fél által előadott tényállítás és kérelem alapján a jogalapot beazonosítsa.²⁶ Ezt azért fontos kiemelni az anyagi pervezetéssel kapcsolatban, mert a Pp. szabályai szerint a bíróság az anyagi pervezetését a felek kérelmének és jogállításainak korlátai között gyakorolja. Jogi képviselő nélkül eljáró fél esetében azonban azt kell látnunk, hogy a bíróság anyagi pervezetése során szükségszerűen aktívan közrehat abban, hogy a felperes kereseti kérelmében mind a bíróság, mind az ellenérdekű fél számára egyértelműen beazonosítható módon jelölje meg keresetének jogalapját a tényállás előadása útján. Tekintettel arra, hogy a jogi képviselő nélkül eljáró félnek kereseti kérelmében nem kell feltüntetnie a jogalapot és a jogi érvelést, így a személyesen eljáró félnek úgy kell előadnia a tényállást, hogy azt mind a bíróság, mind az ellenérdekű fél meg tudja feleltetni egy anyagi jogi jogszabályi rendelkezésnek. Mindezt egyben azt jelenti, hogy a fél által előadott tényeknek elégségesnek és alkalmasnak kell lennie az anyagi jogi jogszabályi rendelkezéshez való szubszumálásra.²⁷ Mindez szükségszerűen más jellegű és tartalmú bírói közrehatást és anyagi pervezetést fog jelenteni, mint a jogi képviselővel eljáró fél esetében.²⁸

Ebből az következik, hogy – akár hiánypótlás keretében, akár a perfelvételi tárgyalás során – a bíróság aktívabban közrehat abban, hogy a jogvita keretei a jogi képviselő nélkül eljáró perekben is tisztázhatóak legyenek. A bíróság felhívása minden esetben a tények részletesebb előadására, illetve a fél által érvényesíteni kívánt jog tisztázására és beazonosíthatóságára irányul. Ennek lényegében négy útja lehet. Ha a laikus fél részletes előadásából egyértelműen beazonosítható a jogalap, akkor meghatározhatóak a jogvita keretei. Ha a jogi képviselő nélkül eljáró fél – mint lehetőség – megjelöli a jogalapot, azt azonban nem kellően szabatosan, de beazonosíthatóan teszi, abban az esetben is tisztázottak a jogvita keretei. Így a bíróság különösebb közrehatási tevékenység nélkül le tudja zárni a perfelvételi szakot. Abban az esetben azonban, ha a laikus fél tévesen jelöli meg az anyagi jogi rendelkezést – akár arra való utalással, akár konkrétan –, akkor a bíróságnak kell anyagi pervezetése körében tisztáznia, hogy a fél a jogalapot illetően módosítja-e a kérelmét.²⁹ Itt fontos megemlíteni az anyagi pervezetéssel kapcsolatban, hogy a

²⁵ ASZÓDI László: *Az anyagi pervezetés rendező elvei*, A Magyar Igazságügyi Akadémián 2022. április 6-án és 25-én megtartott előadás szerkesztett változata., 234.-235.o.

²⁶ SZALAY Róbert: *247.§-hoz írt Nagykommentár*, In: Wopera Zsuzsa (szerk.): Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez

²⁷ U.o.

²⁸ WOPERA Zsuzsa: *Jogtudomány kontra jogalkalmazás? A polgári perrendtartás novelláris módosításának irányai*, Miskolci Jogi Szemle 16. évfolyam (2021), 5. szám (3. különszám), 723.o.

²⁹ i.m. WOPERA, 247. §-hoz írt Nagykommentár

rendelkezési elvből adódóan a felek a bíróság anyagi pervezetését szabadon felhasználhatják, vagyis a fél döntése az, hogy a bíróság anyagi pervezetésére figyelemmel módosítja-e a kérelmét vagy nem. Végezetül a legtöbb kérdést felvető eset, ha a felperes által a kereseti kérelemben feltüntetett tényállítások több jogalap megalapozására is szolgálhatnak. Ilyen esetben a törvény a bíróság feladatává teszi, hogy „a fél által előadott tényálláshoz a jogalapot megkeresse”³⁰. Ugyanakkor mivel több jogalap is kiolvasható a kereseti kérelemből, így lényegében „választási lehetőséget” kell biztosítani a félnek azzal, hogy a tényállásból kiolvasható összes lehetséges jogállítást megnevezi és a félre bízva a választást, hiszen a bíróság – a rendelkezési elvből fakadóan – arról nem dönthet, hogy a fél mely jogát kívánja érvényesíteni, ugyanakkor a jogállítási kötelezettség miatt a keresetlevél nem közölhető egyértelműen be nem azonosítható jogállítás nélkül.³¹ Mindez formálisan lényegesen több közrehatás, mint amit az anyagi pervezetés körében a bíróság megtesz, ugyanakkor ezen szabály bevezetésével a laikus fél igényérvényesítését kívánja megkönnyíteni a Pp. novella az indokolás szerint.³² Ezzel kapcsolatban felmerült a szakirodalomban az az álláspont is, hogy ezen szabályozás lényegében a 1952-es Pp. kéttagú pertárgyfogalmához tér vissza a jogi képviselő nélkül eljáró fél esetében.³³

Jelen fejezet zárásaképpen említést szeretnék még tenni arról az igen gyakori esetről is, amikor az egyik fél jogi képviselővel, a másik fél pedig jogi képviselő nélkül jár el. Hiszen az anyagi pervezetéshez kapcsolódó Nagykomentár úgy fogalmaz, hogy „a jogi képviselővel vagy anélkül eljáró fél helyzete a bíróság tájékoztatási kötelezettsége szempontjából teljesen azonos, a különbségek a tájékoztatás cizelláltságában lehetnek”³⁴. Itt felmerülhet a kérdés, hogy mit ért a jogalkotó cizelláltság alatt, hiszen a Nagykomentár úgy fogalmaz, hogy mindez a különbség csupán abban áll, hogy „a jogi képviselőnél feltételezhetően a jogi terminológia használatával történik, a személyesen eljáró fél esetében pedig az általános jogi tájékozottsághoz szabott magyarázatot jelent”³⁵. Ugyanakkor véleményem szerint kétségtelen, hogy a laikus fél számára a bíróság közrehatási tevékenysége olykor lényegesen több és eltérőbb jellegű támogatást fog jelenteni, hiszen a jog ismeretének a hiánya nem csak „cizelláltságbeli” különbséget fog eredményezni, hanem olykor a per tárgyhöz igazodó egyediesített tájékoztatást is, amely elősegíti a fél hatékony igényérvényesítését. Ilyen esetben különösen fontos a bíróság anyagi pervezetésének azt a jellemzőjét kiemelni, hogy a bíróság az ügy egyediségére tekintettel mérlegeli azt, hogy hogyan tudja megtartani az egyensúlyt a jogi képviselő nélkül eljáró fél hatékony igényérvényesítésének az elősegítése, ugyanakkor a félegyenlőség és a pártatlanság tiszteletben tartása és érvényre juttatása között.

³⁰ U.o.

³¹ i.m. ASZÓDI 234.-235.o.

³² U.o. 235.o.

³³ i.m. VÖLCSEY, 273.-283.o.

³⁴ KOVÁCS Helga Mariann: 237.§-hoz írt Nagykomentár, In: Wopera Zsuzsa (szerk.): Nagykomentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez.

³⁵ U.o.

Összegzés

A Pp. megalkotásával néhány kérdés tekintetében alapvető szemléletváltozást tapasztalhatunk, amelyeknek elsődleges célja a minél gyorsabb és hatékonyabb igényérvényesítés biztosítása volt. Ezen célok megvalósítása érdekében került be a Pp.-be a tanulmány témájául választott széleskörű kötelező jogi képviselet és a bíróság közrehatási tevékenysége körében az anyagi pervezetés is. A dolgozat elsősorban arra a kérdésre kereste a választ, hogy a jogi képviselő nélkül eljáró felek esetében megfogalmazott eltérő, fokozottabb bírói közrehatási tevékenység – a fokozottabb tájékoztatási kötelezettség, illetve az eltérő anyagi pervezetési szabályok – alkalmasak-e a hiányzó professzionális jogi képviselet pótlására?

Természetesen itt kiemelendő, hogy jogi képviselő nélküli eljárásra elsősorban a járásbíróság hatáskörébe tartozó, kevésbé bonyolult, kisebb pertárgyértékű ügyekben van lehetőség – hiszen a professzionális perviteli szabályok miatt alapvetően általánosan kötelező a jogi képviselet –, azonban mégis ezen ügyek jelentős száma miatt fontos ezen kérdések vizsgálata is.

Az kétségtelen, hogy a személyesen eljáró felekre vonatkozó eltérő, speciális szabályok segítséget nyújtanak a fél számára, azonban ezen segítség elsősorban eljárásjogi jellegű szabályokkal kapcsolatos fokozottabb tájékoztatási kötelezettséget jelent a bíróság részéről, így kevésbé alkalmas a jogi képviselő szakmai szerepét pótolni, hiszen a bíróság nem léphet ki bírói szerepéből, vagyis nem válhat „túlgondoskodóvá”, nem sértheti meg a semlegesség és pártatlanság követelményét. Az anyagi jogi értékelést is magában foglaló anyagi pervezetés pedig valójában lényegét tekintve nem térhet el markánsan/nagymértékben a jogi képviselővel eljáró felek esetében megvalósuló bírói közrehatási kötelezettségtől, elsősorban a félegyenlőség biztosítása érdekében.

Így összességében meglátásom szerint az állapítható meg, hogy a Pp. által megfogalmazott, a személyesen eljáró felet támogató rendelkezések nem képesek maradéktalanul pótolni azt a professzionális képviseletet, amelyet a szakmailag felkészült jogi képviselők biztosítanak az eljárás során. A bíróság kétségtelenül segítséget nyújt a személyesen eljáró feleknek, azonban ez a támogatás nem terjedhet túl a közreható jellegen, így a fokozottabb tájékoztatási kötelezettségek sem tudják pótolni egy jogi képviselő perviteli és pertaktikai jelentőségét és szerepét. Emellett véleményem szerint a jogi képviselő jogász felkészültsége egy hidat is képez a laikus (igényét érvényesíteni kívánó) fél és a bíróság között, ezáltal megkönnyítve mind a kommunikációt, mind az igényérvényesítés folyamatát és biztosítva ezzel a hatékonyabb és gyorsabb igényérvényesítést.

Irodalomjegyzék

- ASZÓDI László: *Az anyagi pervezetés rendező elvei*, A Magyar Igazságügyi Akadémián 2022. április 6-án és 25-én megtartott előadás szerkesztett változata., In: *Jogászegyleti Értekezések 2022* (szerk.: Bodzási Balázs), Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2022.

-
- RÉTI László: *A megújult képviseleti szabályok*, Jogtudományi Közlöny, 2017/11.
 - UDVARY Sándor: *A perbeli fő- és mellékszemélyek státusának egyes kérdései – de lege ferenda*, In: Egy új polgári perrendtartás alapjai (szerk.: Németh János – Varga István), HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2014.
 - VÖLCSEY Balázs: *Kérdések és lehetséges válaszok a Pp. novella kapcsán*, Magyar Jog, 2021/5.
 - Wopera Zsuzsa (szerk.): *Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*.
 - WOPERA Zsuzsa: *Az új polgári perrendtartás elvi alapjai*, Jogtudományi Közlöny, 2017/4.
 - WOPERA Zsuzsa: *Jogtudomány kontra jogalkalmazás? A polgári perrendtartás novelláris módosításának irányai*, Miskolci Jogi Szemle 16. évfolyam (2021), 5. szám (3. különszám) <https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1506>
-
-

Jézus perének újratárgyalása: igazság, ítélet és újraértelmezés két évszázad tükrében

Mihály János*

Jézus Krisztus pere és kereszthalála az emberiség történetének talán legismertebb büntetőeljárása, amelynek körülményeit és igazságosságát mind a mai napig viták övezik. A keresztény hit szerint Jézus ártatlan volt, mégis halálra ítélték. A per nyomán évszázadokon át számos teológiai és társadalmi következmény bontakozott ki, beleértve a zsidó néppel szembeni előítéleteket is. Az utóbbi mintegy 200 évben a történészek, jogászok és teológusok egyaránt újra elővették Jézus perét, sőt időről időre felmerült a per szimbolikus „újratárgyalásának” gondolata is. Felvetődik a kérdés: sor került-e ténylegesen Jézus perének újratárgyalására az elmúlt két évszázad folyamán, és ha igen, vajon felmentették-e őt ezen utólagos eljárások során? Jelen tanulmány ezt a kérdést vizsgálja tudományos alapossággal, egyaránt figyelembe véve a jogi és a teológiai szempontokat. Ennek érdekében áttekintjük a per történelmi kereteit, az újratárgyalás iránti igény megjelenését, a konkrét újratárgyalási kísérleteket és azok eredményeit, valamint a per újraértelmezésének céljait, módszereit és következményeit.

Kulcsszavak: Jézus pere, újratárgyalás, zsidókkal szembeni előítéletek, büntetőeljárás, kereszthalál, újraértelmezés

The retrial of Jesus: justice, judgment and reinterpretation across two centuries

The trial and crucifixion of Jesus Christ is arguably the most renowned criminal case in human history, the circumstances and fairness of which are still debated to this day. According to the Christian belief, Jesus is considered to be innocent, yet he was sentenced to death. The trial had numerous theological and social consequences over the centuries, including prejudice against the Jewish people. Over the past two centuries, the trial of Jesus has been subject to repeated scrutiny by historians, lawyers and theologians alike. From time to time, the idea of a symbolic "retrial" has been raised. The question therefore arises: has Jesus' trial actually been retried over the past two centuries, and if so, was he acquitted in these subsequent proceedings? The present study examines this question with scientific rigour, taking into account both legal and theological aspects. To this end, we undertake a review of the historical context of the trial, the emergence of the demand for a retrial, the specific attempts at retrial and their results, as well as the objectives, methods and consequences of reinterpreting the trial.

Keywords: Jesus' trial, retrial, prejudice, criminal proceedings, crucifixion, reinterpretation

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.132>

* PhD-hallgató, Evangélikus Hittudományi Egyetem Újszövetségi Tanszék.

1. A Jézus-per történelmi és jogi kerete

Ahhoz, hogy az újratárgyalási kísérletek indítékait megértsük, röviden fel kell idéznünk Jézus eredeti perének körülményeit. Az újszövetségi evangéliumok szerint Jézust egymást követően két fórum előtt vádolták meg. Előbb a zsidó vallási vezetők hallgatták ki, majd a római helytartó, Pontius Pilátus hozott ítéletet felette. A vádak között vallási jellegű tételek és politikai vádak egyaránt szerepeltek. Az evangéliumi narratíva szerint a zsidó főtanács bűnösnek és ezért halálra méltónak találta Jézust istenkáromlás vádjában, ugyanakkor a Római Birodalomban a halálos ítélet jogát a megszálló hatalom magának tartotta fenn, ezért Jézust átadták Pilátusnak, aki végül kereszthalálra ítélte őt.

Az Újszövetségen kívül más források is említést tesznek Jézus bűnvádi eljárásának eredményéről. A zsidó történetíró, Josephus Flavius röviden beszámol Jézus kivégzéséről, megerősítve, hogy Pilátus ítélete nyomán feszítették keresztre.¹ A római történetíró, Tacitus pedig évkönyvében jelentést ad arról, hogy Tiberius császár idejében Pontius Pilátus végeztette ki Krisztust.² Ebből a két forrásból az derül ki, hogy a római hatalom volt felelős a kivégzés végrehajtásáért, a zsidó hatóságok szerepe pedig e forrásokban nem kerül részletezésre. A rabbinikus irodalomban szintén találunk utalást egy Jézus nevű személy kivégzésére, akit eretnekség és varázslás vádjával, tanúk kihallgatása után megköveztek és felakasztottak.³ Ez a homályos talmudi hagyomány azonban időben és részleteiben eltér a keresztény és római forrásoktól, és a történészek körében vitatott, hogy valóban Jézusra vonatkozik-e, avagy későbbi legendáról van szó. Mindezek a források rámutatnak, hogy már a korai időkben is eltérő narratívák léteztek arra vonatkozóan, ki tekinthető felelősnek Jézus haláláért. Ezen különbségek talaján alakult ki aztán a későbbi keresztény hagyományban egyfajta leegyszerűsítő bűnbakkeresés a zsidók felé, amelyet az elmúlt évszázadok tudósai egyre inkább kezdtek felülvizsgálni.

Már a bibliai beszámolók alapján is felmerülhet a per jogszerűségének kérdése. Nem mellékes e tekintetben az sem, hogy maguk az evangéliumok is eltérően számolnak be az eljárási cselekményekről. Márk és Máté evangéliuma éjszakai tanácsüléstről ír (Mk 14,55–64; Mt 26:59–66), Lukácsnál kora reggel zajlik a kihallgatás (Lk 22,66–71), János evangéliumában pedig tulajdonképpen nincs is formális zsidó per, csupán elővezetés Annás főpap elé (Jn 18,19–24). E különbségek azt sejtetik, hogy a korabeli események pontos menete bizonytalan, és a későbbi hagyományban különféle hangsúlyok jelentek meg Jézus felelősségre vonásának történetében. Több későbbi elemző rámutatott, hogy a leírt eljárás számos ponton ellentmond a korabeli zsidó törvényeknek és joggyakorlatnak. A Szanhedrin ülése éjszaka zajlott le és a páska ünnepének előestéjén, holott a zsidó jog szerint ilyesmi

¹ Josephus, *Antiquitates Iudaicae* 18.3.3. A "harmadik hullámos" történeti Jézus kutatók többsége (Vermes John P. Meier, Evans) szerint ez egy későbbi keresztény interpoláció vö. Whealey, Alice: *Josephus on Jesus: The Testimonium Flavianum Controversy from Late Antiquity to Modern Times*, New York, Peter Land, 2003.

² Tacitus, *Annales* 15.44.

³ Babilóni Talmud, Szanhedrin 43a

nem lett volna megengedhető. Nem biztosították a vádlottnak a megfelelő védelmet és tanúk meghallgatását. A főpap közvetlenül kérte számon Jézustól messiási igényét, amely önmagában nem [volt?] bizonyított bűncselekmény. Pilátus pedig, bár a források szerint nem talált bűnt Jézusban, mégis engedett a tömeg nyomásának és kiszolgáltatta őt a kivégzésnek. Ezek az ellentmondások azt eredményezték, hogy sokan igazságtalan, törvénysértő eljárásnak tartják Jézus perét. Ahogyan Haim Cohn izraeli jogtudós megjegyzi, az evangéliumok perbeszámolójának „számos következtetlensége miatt nem tulajdoníthatunk neki történelmi hitelt”.⁴ Cohn és más kutatók szerint a hivatalos zsidó eljárás talán nem is felelt meg a későbbi keresztény hagyomány által leírt formának, és könnyen lehet, hogy Jézus halálának jogi felelőssége valójában a római hatóságokat terheli.⁵

A keresztény teológiai hagyományban évszázadokon át az a felfogás uralkodott, hogy Jézus perében a zsidó vezetők voltak a fő felelősök. Pilátus végül meghozta az ítéletet, de ezt János evangéliuma szerint vonakodással tette. Ez az értelmezési hagyomány jelentős hatást gyakorolt a keresztény-zsidó kapcsolatokra, mivel a deicidium (istengyilkosság) vádja a középkortól kezdve gyakran szolgált alapul a zsidósággal szembeni előítéletek és üldöztetések igazolására.⁶ Ugyanakkor a hívő keresztények szemében Jézus ártatlansága mindig is alapvető hittétel volt. Jézusnak ártatlan szenvedőként kellett meghalnia a megváltás beteljesítéséhez. Ez a kettősség határozta meg a per teológiai megítélését.

2. A per újraértékelésének igénye és korai törekvések

A 18-19. század folyamán, a felvilágosodás és a történetkritika térhódításával egyre többen kezdték tudományos megközelítéssel vizsgálni a bibliai események hitelességét, köztük Jézus perét is. A német protestáns teológusok, mint például David Friedrich Strauss már 1835-ben rámutatott az evangéliumi elbeszélések feszültségeire Jézus életével kapcsolatban, és megkérdőjelezték a csodák mellett a per részleteinek történeti megbízhatóságát is.⁷ A 19. század második felében Ernest Renan francia történetíró *Jézus élete* című munkája szintén racionalista szemlélettel nyúlt az evangéliumi történetekhez.⁸ Renan nagy példányszámú és nemzetközi recepciót kiváltó könyve érdemben hozzájárult ahhoz, hogy a vallási hagyományokat a korszak tudományos diskurzusa egyre határozottabban kritikai vizsgálat alá vonja.⁹

A 20. század elejére Jézus perének vizsgálatában találkozott a modern bibliatudomány és a jogtörténeti kutatás érdeklődése. Megjelentek az első olyan átfogó munkák, amelyek kifejezetten jogászai nézőpontból vizsgálták a per lefolyását. Egyes amerikai jogászok és teológusok tanulmányokat tettek közzé a 19-20. század

⁴ Cohn, Haim: *The Trial and Death of Jesus*, New York, Harper & Row, 1971., 164.o.

⁵ Zeitlin, Solomon: *Who Crucified Jesus?*, New York, Harper & Brothers, 1942., 240.o., Brandon, S. G. F.: *The Trial of Jesus of Nazareth*, London, B. T. Batsford, 1968., 140.o.

⁶ vö. Patterson, David: "Anti-Semitism as Decide", Cambridge, Cambridge University Press, 2015.

⁷ Strauss, David Friedrich: *The Life of Jesus Critically Examined*, Philadelphia, Fortress Press, 1972, 78-95.o., 150-165.o.

⁸ Renan, Ernest: *Vie de Jésus*, Paris, 1863, 289-301.o.

⁹ Schweitzer, Albert: *The Quest of the Historical Jesus*, London, A. & C. Black, 1910, 1-25.o.

fordulóján, melyek sorra vették, milyen pontokon ütközött a bibliai eljárás a római és a zsidó joggal.¹⁰ Ezt a vonalat képviselte később William Chandler is 1908-ban megjelent, *The Trial of Jesus from a Lawyer's Standpoint* című könyvében, amely részletesen elemezte az ókori eljárást.¹¹ Ezen korai jogász elemzések közös megállapítása az volt, hogy Jézus pere a maga korában is igazságtalan eljárásnak minősült volna – vagyis mai fogalmainkkal élve Jézus jogilag ártatlan, elmarasztalása pedig koncepció per eredménye. Ez a felismerés nyilvánvalóvá tette sokak számára, hogy a történelem e híres perét érdemes lehet újra napirendre tűzni, akár szimbolikus „újratárgyalás” formájában is.

3. Modern újratárgyalási kísérletek

A 20. század során több esetben is felvetődött Jézus perének utólagos újratárgyalása, illetve a per ítéletének hivatalos felülvizsgálata. Ezek a kísérletek részben szimbolikus vagy erkölcsi motivációjúak voltak, részben pedig a jog eszközeivel próbálták orvosolni a történelmi és transzcendens igazságtalanságot. Az alábbiakban kronológiai sorrendben áttekintjük e téren a legjelentősebb próbálkozásokat.

3.1. Az 1931-es jeruzsálemi „újratárgyalás” legendája. Az első konkrét híradás Jézus perének modern kori újratárgyalásáról 1931-ből származik. A *“The Telegraph”* című lapban megjelent egy tudósítás, mely szerint Jeruzsálemben, 1931 júniusában a zsidó közösség tekintélyes tagjai összegyűltek, hogy perújítást tartsanak Jézus ügyében. A beszámoló szerint hajnali 4 órakor zsúfolásig megtelt a törvényszéki terem, ahol neves zsidó jogászokból álló bírói testület foglalt helyet. Az ad-hoc bíróság célja az volt, hogy az ókori eljárás minden hibáját kiküszöbölve, pártatlanul ismét megvizsgálja az ügyet, és jóvá tegye az esetleges tévedéseket. A híradás konkrét neveket is említett: a bíróság elnöke állítólag egy Dr. Weldeisel nevű jogtudós volt, a vádat Dr. Blandeiser képviselte, a védelmet pedig egy Reichswev nevű ügyvéd látta el. A per során a vád képviselője arról igyekezett meggyőzni a bírakat, hogy az egykori hatóságok jogosan ítélték el Jézust, hiszen fellépése korának törvényei alapján lázításnak minősülhetett, és ekként veszélyt jelentett a fennálló rendre. A védő ezzel szemben öt órán át tartó szenvedélyes perbeszédében rámutatott, hogy Jézus egyetlen bűncselekményt sem követett el, tanításai a lelki üdvösséget szolgálták, és az akkori hatóságok számos hibát vétettek az eljárás során. A drámai hangvételű cikk szerint a bírák végül visszavonultak tanácskozni, majd 4:1 arányban felmentő ítéletet hirdettek. Kimondták, hogy Jézus teljesen ártatlan, az ellene hozott egykori vád és ítélet pedig „szomorú tévedés” volt, amely

¹⁰ Rufus King: *“The Trial of Jesus Christ,”* The American Law Register 21 (1873), 641–660.o., Henry C. Sheldon: *The Trial of Jesus*, Boston, 1888., Charles Warren: *“Was the Trial of Jesus Legal?”* The Harvard Law Review 17 (1904), 399–416.o., Albert Hartwell: *“The Jewish Trial of Jesus,”* American Law Review 41 (1907), 273–298.o., Taylor Innes: *The Trial of Jesus Christ: A Legal Monograph*, New York, 1905., James Stalker: *The Trial and Death of Jesus Christ*, New York, 1894.,

¹¹ Chandler, William: *The Trial of Jesus from a Lawyer's Standpoint*, New York, The Empire Publishing Company, 1908., 158.o.

isteni büntetést vont maga után a zsidó népre nézve. A teremben állítólag tapsvihar tört ki, a jelenlévők megkönnyebbülten távoztak, tudván, hogy a történelem legsúlyosabb tévedésében sikerült helyes ítéletet hirdetni.¹²

Fontos megjegyezni, hogy a fenti történetet a történelmi források nem igazolják. Bár a szenzációs hírt több nyugati vallási lap is átvette a 1930-as években, később kiderült, hogy nem történt hivatalos bírósági újratárgyalás Jeruzsálemben ezen beszámoló szerint. Zsidó közösségi vezetők nyilatkozatban cáfolták, hogy sor került volna ilyen eljárásra, és valószínű, hogy az egész riport inkább egyfajta allegorikus vagy kegyes vágyaktól vezérelt fikció volt, mintsem tényleges esemény.¹³ Ugyanakkor a történet széles körben való elterjedése rámutatott arra az igényre, hogy a zsidó közösség szeretné lemosni magáról a "krisztusgyilkosság" évszázados vádját. A fikciós újratárgyalás üzenete világos. Ha pártatlanul vizsgáljuk meg az ügyet, Jézus ártatlansága nyilvánvaló, így megváltja a zsidó népet attól a bélyegtől, hogy felelősek lennének Isten Fiának haláláért. Még ha az 1931-es jeruzsálemi per csupán legenda is, annak léte és fogadtatása történelmi lenyomatként értékelhető, amely a két világháború közötti időszakban a zsidó-keresztény megbékélés egyik korai kísérletét tükrözi.

3.2. Az izraeli Legfelsőbb Bírósághoz benyújtott kérelmek (1949, 1972). A következő jelentős újratárgyalási kísérletre az újonnan megalakult Izraelben került sor. 1948-ban Izrael Legfelsőbb Bírósága hivatalba lépett, és ezzel közel 2000 év után formálisan is létrejött a zsidó nép legfőbb bírói fóruma Jeruzsálemben. Ez számos keresztény egyházi személyben és teológusban ébresztett gondolatokat a [perújrafelvételt illetően]. Vajon lehetséges lenne-e, hogy az új zsidó állam legfőbb bírósága – mintegy a hajdani Nagy Szanhedrin „jogutódjaként” – utólag felülvizsgálja Jézus perét, és kimondja az egykori ítélet semmisségét? Sok keresztény lelkész és pap fordult kérvénnyel 1948-49 folyamán Moshe Smoira főbírói elnökhöz, a per hivatalos újratárgyalását kérve.¹⁴

1949 elején egy holland származású protestáns férfi, Henri A. Robbe Groskamp nyújtott be beadványt az izraeli Legfelsőbb Bírósághoz, amelyben Jézus perének újratárgyalását és semmissé nyilvánítását kérte. Groskamp nem volt hivatásos tudós vagy jogász, de a második világháború alatt bujkálva alaposan tanulmányozta a Bibliát és a teológiai könyveket, melyek alapján úgy érezte, isteni indíttatást kapott arra, hogy tegyen valamit Jézus rehabilitációjáért. Beadványában két fő érvet hozott fel: egyrészt azt, hogy a főpap, Kajafás a saját eljárási szabályait is megsértve vezette le a pert, másrészt pedig azt a teológiai-morális érvet, hogy a zsidó nép tévedésből utasította el Jézust, mivel a Messiást akkoriban nemzeti felszabadítóként várták. Amint azt Izrael modern kori, Messiás nélküli újjáalakulása is bizonyítja, a Messiásnak nem kellett feltétlenül politikai szabadítónak lennie. Groskamp érvelése szerint tehát utólag belátható, hogy Jézus elutasítása és halálra adása tévedés volt. Ezt a jogi tévedést pedig az új Izrael államának bírósága hozhatná helyre.¹⁵

¹² <https://sabbathsermons.com/2012/09/08/christ-in-history> (letöltés ideje 2025.10.20.), <https://claudiasscroll.com/revision-of-the-judicial-process-of-christ> (letöltés ideje: 2025.10.20)

¹³ Anon.: The alleged "retrial of Jesus" denied, 1933, *Ministry*, October, 14. o.

¹⁴ Shashar, Michael: *Haim Cohn shofet elyon: Sihot im Michael Shashar*, Jerusalem, Keter, 1989., 237.o.

¹⁵ Time Magazine: Religion: Motion for Rehearing, 1949, *Time Magazine*, 1949.02.21.

Moshe Smoira főbíró az ügyet elsőre szokatlannak találta, de megfontolás tárgyává tette. Rámutatott, hogy a döntés elsősorban hatásköri kérdés. Vajon tekinthető-e az izraeli Legfelsőbb Bíróság a hajdani Szanhedrin jogutódjának, illetve vallási természetű ügyben illetékes-e dönten. Smoira a kérelmet megvizsgálta Haim Cohn államügyésszel, aki később legfelsőbb bíró és a Jézus-per nagy kutatója lett.¹⁶ Cohn számára ez a felkérés adta az inspirációt, hogy elmélyedjen Jézus perének történetében és jogi vonatkozásaiban, melynek eredményeképpen két évtizeddel később megírta híres művét, *The Trial and Death of Jesus* címmel.¹⁷ A Legfelsőbb Bíróság végül formai okokból elutasította Groskamp beadványát. A válaszban kifejtették, hogy a bíróságnak nincs hatásköre 2000 évvel ezelőtti történelmi eseményekben ítéletet hozni, különös tekintettel arra, hogy Jézust végső soron nem zsidó vallási bíróság, hanem a római helytartó marasztalta el. Ugyanakkor a bírák udvariasan jelezték, hogy a kérdés teológiai és történelmi relevanciával bír, azonban nem a világi igazságszolgáltatás keretei között.

Hasonló indítékból évekkel később egy izraeli ügyvéd, Jichak David is próbálkozott a per jogi revíziójával. 1972-ben David azt kérte a Legfelsőbb Bíróságtól, hogy hozzon deklaratív határozatot arról, hogy Jézus pere igazságtalan volt. Kérte továbbá, hogy ismerjék el, hogy az eljárás során súlyos jogsértések történtek. A bíróság ezt a kérelmet is rövid úton elutasította, arra hivatkozva, hogy „történelmi kérdésekben” nem hozhat ítéletet.¹⁸ Ez az ügy is jól mutatja, hogy a modern izraeli jogrendszer nem vállalhatja magára egy ókori vallási per újratárgyalását, hiszen az nem jogi, hanem történelmi és teológiai vizsgálat tárgya lehet. Mindazonáltal maguknak a kérelmeknek a ténye is jelzésértékű. A 20. század közepére mind a keresztény, mind a zsidó gondolkodók között megjelent az igény a „felmentő ítélet” kimondására Jézus ügyében, még ha ezt hivatalos jogi eljárás formájában nem is lehetett keresztülvinni.

4. Teológiai fordulatok a keresztény egyházakban

Az újratárgyalás gondolata nem csak bírósági beadványokban merült fel. A teológia területén is fontos változások történtek a 20. század folyamán, amelyek Jézus perének értelmezését alapvetően módosították. Különösen a második világháború borzalmait és a holokausztot követően vált nyilvánvalóvá sok keresztény vezető számára, hogy újra kell gondolni azokat a tanításokat, amelyek a zsidó népet kollektíve felelősnek tartják Krisztus haláláért. A francia történész, Jules Isaac 1948-ban megjelent *Jésus et Israël* című könyve úttörő jelentőségű volt ebben a folyamatban. Isaac rámutatott, hogy a keresztény egyházak liturgiájában és hittanításában évszázadokon át jelen volt a „megvetés teológiája” (*enseignement du mépris*). Ez a kárhoztatás szerint nem csak történelmileg megalapozatlan, de

¹⁶ Shashar: im. 238.o.

¹⁷ Cohn, Haim: *The Trial and Death of Jesus*, New York, Harper & Row, 1971.

¹⁸ Jewish Telegraphic Agency: Israeli Supreme Court Refuses to Rule on Jesus' Trial, 1972, *JTA Daily News Bulletin*, 1972.07.10.

morálisan is vállalhatatlan, hiszen ez táplálta az antiszemitizmust Európában.¹⁹ Isaac és más holokauszt utáni gondolkodók munkája előkészítette a talajt a keresztény egyházak hivatalos állásfoglalásaihoz.

A katolikus egyház a II. Vatikáni Zsinat során, 1965-ben, a *Nostra Aetate* című nyilatkozatában mondta ki a paradigmaváltást. Az állásfoglalás leszögezi, hogy „a zsidókat nem lehet kollektíven felelősnek tekinteni azért, ami Krisztus szenvedéseikor történt”.²⁰ Ezzel az egyház hivatalosan felmentette a zsidó népet a „istengyilkosság” vádjáról, amelyet korábban évszázadokon át a fejükre olvastak. A dokumentum továbbá rögzíti, hogy az egyház elítél „minden gyűlöletet, üldözést és antiszemita megnyilvánulást, amely a zsidók ellen valaha is irányult”, és hangsúlyozza a zsidó-keresztény párbeszéd fontosságát. A későbbi pápák is megerősítették ezt az új irányvonalat. II. János Pál pápa 2000-ben a jeruzsálemi Nyugati-falnál imádkozva bocsánatot kért a zsidóság ellen elkövetett bűnökért.²¹ Ezt a lelkesítést folytatta XVI. Benedek pápa is, aki többször kihangsúlyozta, hogy a perben szereplő zsidó vezetők tettei nem róhatók fel kollektív felelősségként az egész népnek.²² Ezek a gesztusok tovább mélyítették a *Nostra Aetate* által kijelölt irányt. A fentiekhez hasonló nyilatkozatokat tettek a protestáns felekezetek is a 20. század második felében. A Németországi Protestáns Egyház 1945 után több ízben bűnbánatot gyakorolt a zsidóság elleni bűnök miatt, míg 1950-ben a Darmstadti Nyilatkozat kimondta, hogy az egyház osztozik a felelősségben az antiszemitizmus történelmi bűnéért.²³ Az 1980-as Rajnai Zsinat határozata külön kijelentette, hogy a zsidó nép kollektív megbélyegzése Jézus elutasítása miatt ellentétes a keresztény hittel.²⁴ Hasonlóképpen az amerikai egyházak is lépéseket tettek: a Lutheránus Világszövetség, az Amerikai Katolikus Püspöki Konferencia és más felekezeti szervezetek egyaránt kiadtak nyilatkozatokat, amelyek elítélték a „krisztusgyilkosság” vádjáról szóló tanítást.²⁵

Megjegyzendő, hogy teológiai szempontból felmerül egy sajátos paradoxon. A keresztény hit szerint Jézus elítélése és kereszthalála az isteni üdvterv része volt, szükséges áldozat az emberiség megváltásához. Vagyis éppen a „jogszerűtlen” ítélet válik a megváltás kulcseseményévé. Ez azonban nem teszi erkölcsileg igazságossá a pert, sokkal inkább azt mutatja, hogy Isten a legnagyobb emberi igazságtalanságot is jóra tudja fordítani. A modern kori felmentő nyilatkozatok és újraértelmezések tehát nem a megváltás teológiai szükségszerűségét kérdőjelezik meg, hanem az emberi szereplők felelősségét helyezik át a valóságos erkölcsi síkra. A bűn, a gyűlölet

¹⁹ Isaac, Jules: *Jésus et Israël*, Paris, Albin Michel, 1948., 250.o.

²⁰ *Nostra Aetate* 1965: 4

²¹ <https://www.ccrj.us/dialogika-resources/documents-and-statements/roman-catholic/pope-john-paul-ii/jp2-00mar26> (letöltés ideje: 2025.10.20.)

²² <https://www.reuters.com/article/world/pope-book-says-jews-not-guilty-of-christs-death-idUSTRE7214U4/> (letöltés ideje: 2025.10.22.)

²³ <https://germanhistorydocs.org/en/occupation-and-the-emergence-of-two-states-1945-1961/synod-of-the-protestant-church-in-germany-statement-on-the-jewish-question-april-27-1950> (letöltés ideje: 2025.10.23.)

²⁴ <https://www.jcrelations.net/statements/statement/towards-renovation-of-the-relationship-of-christians-and-jews.html> (letöltés ideje: 2025.10.23.)

²⁵ <https://www.ccrj.us/dialogika-resources/documents-and-statements/roman-catholic/us-conference-of-catholic-bishops/us1985> (letöltés ideje: 2025.10.23.)

és a politikai számítás okozta Jézus halálát, nem pedig egy egész nép kollektív bűnössége. A teológiai fordulatok tehát lényegében átértelmezték Jézus perének teológiai jelentőségét: a hangsúly a zsidók felelősségéről átkerült az egyetemes bűn kérdésére és Isten üdvtervére, melyben Jézus halála nem pusztán egy földi ítélet végrehajtása, hanem a megváltás misztériuma lett. A zsidó nép pedig többé nem tekinthető „vádolt” félnek a teológiai diskurzusban. Ezek a változások jelentős mértékben hozzájárultak a keresztény-zsidó kapcsolatok javulásához is.

5. Tudományos elemzések és jogtörténeti vizsgálatok

Miközben a bírósági tárgyalótermekben és az egyházi zsinatokon zajlott a Jézus-per újraértékelése, a tudományos élet is kivette a részét a „perújításból”. A 20. század közepétől kezdve számos történész, bibliakutató és jogtudós publikált olyan műveket, amelyek Jézus perét kritikai vizsgálat alá vetik. E kutatások célja az volt, hogy a korabeli jogrendszerek – zsidó és római – ismeretében, valamint a történeti források (Újszövetség, korabeli zsidó és római írások, régészeti leletek) fényében rekonstruálják, mi is történhetett valójában Jézus elítélésekor, és mennyiben tükrözik az evangéliumok a történelmi realitást.

Paul Winter 1961-ben megjelent *On the Trial of Jesus* című monográfiája például részletesen összevetette az evangéliumi elbeszéléseket a korabeli jogszokásokkal és Josephus Flavius, valamint a Talmud utalásaival. Winter arra a következtetésre jutott, hogy a zsidó hatóságok szerepe a Jézus elleni eljárásban jóval korlátozottabb lehetett, mint ahogy azt a keresztény hagyomány beállítja: valószínűleg nem egy formális büntetőeljárás keretében mondták ki Jézusra a halálos ítéletet, hanem a főpapok inkább informálisan adták át őt a rómaiaknak, mint potenciális lázadót.²⁶ Ugyanebben a szellemben írt a zsidó származású brit történész, Samuel G. F. Brandon, aki *The Trial of Jesus of Nazareth* (1968) művében azt hangsúlyozta, hogy a római eljárás volt a döntő, és az evangéliumok részben a korai egyház megbékélési szándéka miatt enyhítették Pilátus felelősségét, hárítva át a súlyt a zsidó vezetőkre. Brandon szerint történetileg Jézust Róma számára veszélyt jelentő politikai lázítóként végezték ki, amelyet megelőzően a zsidó tanács csak előzetes kihallgatást tartott, de nem volt jogosult halálos ítéletet hozni.²⁷

A német nyelvterületen Josef Blinzler katolikus bibliaudós *Der Prozess Jesu* címmel 1951-ben megjelent könyve szintén részletesen elemezte a per lefolyását. Blinzler inkább a hagyományos álláspont felől közelített. Elismerte ugyan a jogi eljárás rendkívüli voltát, de igyekezett kimutatni, hogy az evangéliumi beszámolók nem teljesen nélkülözik a történeti alapot, és a zsidó tanács valóban szerepet játszott Jézus elítélésében. Blinzler ugyanakkor hivatkozik arra is, hogy már jóval Izrael megalakulása előtt felmerültek a per újratárgyalásának ötletei zsidó részről, ami jelzi a téma érzékenységét.²⁸

²⁶ Winter, Paul: *On the Trial of Jesus*, Berlin, Walter de Gruyter, 1961., 88-90.o.

²⁷ Brandon, S. G. F.: *The Trial of Jesus of Nazareth*, London, B. T. Batsford, 1968., 135-140.o.

²⁸ Blinzler, Josef: *Der Prozess Jesu*, Regensburg, Friedrich Pustet, 1969., 33-38.o.

Az izraeli jogász és legfelsőbb bíró, Haim Cohn említett műve (először 1967-ben héber nyelven, majd 1971-ben angolul) a zsidó jog és a római jog szempontjából egyszerre vizsgálta a per anyagát. Cohn konklúziója radikális volt: szerinte az evangéliumokban ábrázolt per szinte teljes egészében utólag megalkotott narratíva, mely tele van anakronizmusokkal és jogi képtelenségekkel, ezért a valódi események rekonstruálása szinte lehetetlen. Cohn rámutat, hogy a zsidó törvények szerint Jézus sem istenkáromlás, sem más bűn miatt nem lett volna halálra ítéltető a bizonyítékok és az eljárási szabályok figyelembevételével.²⁹ A római eljárásban is erős kételyek merülnek fel Pilátus lépéseinek logikáját illetően. Cohn és más zsidó tudósok (például Solomon Zeitlin, aki *Who Crucified Jesus?* című 1942-es könyvében fejtette ki nézeteit) célja részben az volt, hogy levegyék a történelmi felelősséget a zsidó hatóságokról, és kimutassák, hogy Jézus elítélése elsősorban a római megszálló hatalom aktusa volt.³⁰ Ezzel lényegében igazolták a modern zsidó közösségre nézve is, hogy a hagyományos vád történetileg nem tartható.

A jogtörténeti vizsgálatok másik vonulata keresztény jogászok és teológusok részéről a per jogszerűtlen voltának bizonyítására fókuszált. Számos cikk és könyv született arról, hogy Jézus pere hány ponton sértette meg akár a mózesi törvény betűjét, akár a római jogelveket.³¹ Ezek az elemzések felsorolták például, hogy a vád tanúi hamis tanúvallomást tettek; a per gyorsított lefolytatása és a tömeg hangulatának befolyása alatt született ítélet sem a zsidó, sem a római joggal nem volt összeegyeztethető, Pilátus pedig a jogszerűséget nyilvánvalóan félretéve, politikai megfontolásból engedett a nyomásnak. Ebből a keresztény nézőpontból Jézus elítélése nemcsak teológiai értelemben igazságtalan, hanem jogilag is megalapozatlan ítélet volt, amelyet ma bármely független bíróság semmisnek nyilvánítana. Ez a gondolatmenet erősítette a hívőkben azt a meggyőződést, hogy Jézus „pere” valójában a bűntelen Istenfiú szenvedéstörténetének része, nem pedig igazságos ítélezés eredménye.

6. Késő 20. századi és 21. századi példák (a kenyai és más ügyek)

Jézus perének újraértelmezése és esetleges „perújítása” a későbbi évtizedekben is fel-felbukkant, olykor egészen szokatlan helyszíneken és formákban. Az 1980-as és 1990-es években például számos egyházi és oktatási intézmény szervezett szimulált tárgyalásokat (*mock trials*) és színpadi performanszokat, amelyek során jogászok, teológusok és színészek egy képzeletbeli modern bíróság elé állították Jézust. Ilyen rendezvényekre került sor az Egyesült Államokban és Európában is, gyakran azzal a céllal, hogy a nagyközönség számára bemutassák, hogy a mai jogrendben a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján nem ítélnének halálra Jézust. Az újrarájátszott szimulációs perek rendre felmentő vagy az eljárást megszüntető határozattal

²⁹ Cohn, im. 97.o.

³⁰ Zeitlin, im., 230-240.o.

³¹ Morris, Leon: *The Trial of Jesus in John's Gospel*, 1958, *Journal of Biblical Literature*, 77 (1), 24.o., Linton, Irwin H.: *A Lawyer Examines the Bible*, Grand Rapids, Baker, 1943., 47.o.

végződtek, hiszen sem a lázadás, sem az istenkáromlás vádja nem nyert bizonyítást a modern bizonyítási standardok szerint.³²

Az egyik legérdekesebb és nemzetközi sajtóvisszhangot is kiváltó ügy Kenyához kapcsolódik. 2013-ban egy kenyai ügyvéd, Dola Indidis pert indított a hágai Nemzetközi Bíróság előtt azzal a céllal, hogy Jézus Krisztus elítélését nyilvánítsák semmisnek. Indidis azzal érvelt, hogy Jézus pere számos emberi jogi jogsértést tartalmazott. Elfogult és tisztességtelen eljárás volt, amely sérti a tisztességes tárgyaláshoz való jog alapelveit. A keresetében alperesként Izraelt (illetve jogelődjeként a római és zsidó hatóságokat) és Olaszországot (mint a Római Birodalom utódát) nevezte meg, és kérte, hogy a bíróság mondja ki, hogy Jézus elítélése jogellenes volt. Indidis egyébként már 2007-ben próbálkozott hazájának bíróságain, de a kenyai igazságszolgáltatás elutasította a beadványát, mielőtt a hágai fórumhoz fordult volna. A Nemzetközi Bíróság azonban nem is tárgyalta érdemben az ügyet, mivel nem tartotta magát illetékesnek ilyen jellegű kérdésekben. A képtelennek tűnő eljárás így formai okból megakadt.³³ Maga Indidis ugyanakkor a nyilvánosságnak azt nyilatkozta, hogy szándéka komoly, szerinte Jézus koncepciók elítélése olyan erkölcsi sérelem, amelynek beismerése a mai hatalmak részéről fontos jelképes gesztus lenne az igazságosság jegyében.³⁴ Ez az eset is rávilágít arra, hogy Jézus perének ügye még a 21. században is élő téma, amely nemcsak a teológusokat és történészeket foglalkoztatja, hanem egyes jogászokat és laikusokat is arra indít, hogy a maguk eszközeivel próbálják helyreállítani a vélekedésük szerint megsértett igazságot.

7. Összegzés

Összességében elmondható, hogy bár hivatalos, büntetőjogi értelemben vett „újratárgyalás” soha nem történt, a Jézus perét övező vita különféle formákban újra és újra előbukkant az elmúlt két évszázad folyamán. Akár szimbolikus perről, akár teológiai nyilatkozatról vagy tudományos elemzésről volt szó, mindegyik esetben közös célként jelent meg az igazságtalanság orvoslása és az ártatlanul elítélt rehabilitálása.

A fentiekben áttekintett példák alapján világosan kirajzolódik, hogy Jézus perének újratárgyalását – akár tényleges, akár szimbolikus értelemben – különböző indítékok és célok vezérelték, és változatos módszerekkel próbálták azt elérni. Az alábbiakban összefoglaljuk e törekvések legfontosabb célkitűzéseit, az alkalmazott módszereket, valamint az elért vagy remélt következményeket.

Történelmi igazságtétel: Sok újratárgyalási kísérlet kimondott célja a kétezer évvel ezelőtti igazságtalanság jelképes orvoslása volt. Legyen szó a jeruzsálemi per legendájáról 1931-ben, vagy akár a kenyai Indidis keresetéről, minden esetben

³² <https://dokumen.pub/capital-punishment-new-perspectives-1nbsped-1472412206-9781472412201.html> (letöltés ideje: 2025.10.23.)

³³ Kalman, Aaron: Kenyan suing Israel over Jesus's death, 2013, *The Times of Israel*, 2013. 08.06.

³⁴ <https://www.worldjewishcongress.org/en/news/kenyan-lawyer-petitions-world-court-in-the-hague-to-nullify-jesus-conviction> (leoltés ideje: 2025.10.13.)

megjelent az igény, hogy a mai utódok kinyilvánítsák: Jézus elítélése helytelen volt, és utólag fel kell őt menteni a vádak alól. Ezt egyfajta történelmi jóvátételként fogták fel, amely bár nem változtatna a múlt eseményein, mégis erkölcsi elégtételt nyújtana. Az ilyen célt szolgáló módszerek közé tartozott a bírósági beadvány (Izraelben és Kenyában), illetve a nyilvános „ítéletmondás” egyházi vagy közösségi fórumokon.

A felelősség kérdésének átértékelése: A teológiai indíttatású újraértelmezések fő célja az volt, hogy megszüntessék a zsidó nép kollektív megbélyegzését Jézus haláláért. Ez a cél világosan tetten érhető a II. Vatikáni Zsinat nyilatkozatában és Jules Isaac munkásságában. Itt a módszer a tanítás reformja és a hivatalos egyházi nyilatkozat volt: annak kimondásával, hogy a korábbi felfogás téves volt, új teológiai keretbe helyezte a passió történetét. Ennek következményeként a keresztény egyházak tanítása megváltozott, melynek óriási jelentősége lett az antiszemitizmus elleni küzdelemben és a zsidó-keresztény kapcsolatok javulásában. A zsidó felelősség hangsúlyozása helyett a hangsúly az egyetemes bűnre, illetve a római hatóságok historikus felelősségére helyeződött át, így a „istengyilkosság” vádja lekerült a napirendről.

A történelmi valóság feltárása: A történelmi és jogi elemzések célja egyszerre volt apologetikus és objektív-ismeretszerző. Apologetikus abban az értelemben, hogy például zsidó tudósok (Cohn, Zeitlin) szerették volna megvédeni saját hagyományukat a vádaktól, illetve a keresztény kutatók igazolni akarták, hogy Jézus ártatlan volt. Ugyanakkor valódi tudományos igény is megjelent azzal, hogy minél pontosabban akarták megérteni, mi is történt valójában. Ehhez a módszerként forráskritikát, jogtörténelmi összehasonlítást és a történelmi kontextus rekonstrukcióját alkalmazták. A következmény pedig: sokkal árnyaltabb képet kaptunk Jézus peréről. Ma már a történészek körében közel konszenzusos álláspont, hogy Jézus pere nem felelt meg a formális jogszerűség követelményeinek, és a halálos ítélet meghozatalában a római hatalom játszotta a döntő szerepet. Ez a tudományos eredmény végső soron támogatja a teológiai és erkölcsi újraértékelést, mely szerint a korábbi időkben elterjedt szemlélet tarthatatlan.

Példázat és tanulság a jelenkor számára: Több újratárgyalás-jellegű esemény célja az ismeretterjesztés és a morális reflexió volt. Jézus perének üzenete a mai kor emberéhez is szól. A hatalommal való visszaélés, az igazságszolgáltatás politikai befolyásolása, az előítéletek és bünbakkeresés mind-mind olyan jelenségek, amelyek máig relevánsak. Jézus pere ebből a nézőpontból örökérvényű példázat az ártatlan elítéléséről. A szimulált tárgyalások és performanszok módszere a dráma és a modellezés volt, melynek következménye a nézőkben kialakuló erősebb érzelmi és erkölcsi azonosulás az ártatlanul szenvedővel. Ezek a rendezvények és feldolgozások hozzájárultak ahhoz, hogy Jézus történetét egyetemes emberi jogi tanulságok hordozójaként is értelmezhesük.

Az újraértelmezési kísérletek közös eredménye, hogy rávilágítottak arra, hogy a per igazságtalan volt. Ez összhangban áll a keresztény hit alapjaival, hiszen Jézusnak büntelen áldozatként kellett szenvednie. Ez valódi nóvum a korábbi felfogáshoz képest, mivel felszabadította a zsidó közösséget az alól a bélyeg alól, hogy örökre viselnie kellene a felelősséget a keresztre feszítésért. A módszerek ugyan egészen

változatosak voltak, de mind hozzájárultak egy méltányosabb, történetileg biblikusabb és szeretetben gyökerező szemlélet kialakításához Jézus perével kapcsolatban.

A történelem legismertebb pere az elmúlt két évszázadban ismételten a figyelem középpontjába került, a legkülönbébb szinteken és megközelítésekben. Bár a szó szoros értelmében vett „újratárgyalásra” nem került – és jogilag nem is kerülhetne – sor, számos kísérlet történt a per kimenetelének utólagos korrigálására. E kísérletek egy része a jog eszközeivel próbált elégtételt szerezni, más része a teológia nyelvén hirdetett új igazságot, megint mások a tudomány és a kultúra eszközeivel formálták a közvéleményt. A közös nevező azonban mindegyikben Jézus ártatlanságának és a korabeli ítélet igazságtalanságának elismerése. Az a kép, amely Jézust mint bűnöst, a zsidókat pedig mint bűnrészeseket tünteti fel, mára meghaladottá vált. Helyébe olyan konszenzus lépett, amely szerint Jézus pere a történelem tragikus igazságtalansága, melyből tanulnunk kell. Ez a felismerés segített begyógyítani bizonyos történelmi sebeket, előmozdította a vallások közötti megbékélést, és megerősítette azt az egyetemes elvet, hogy az igazság idővel győzedelmeskedik.

A Jézus-per újratárgyalása így egyszerre jelentett törekvést a történelmi igazságszolgáltatásra, és egyfajta teológiai-társadalmi önvizsgálatot. Rávilágított arra, hogy a jog és a hit néha más nyelven beszél, de a végső cél közös bennük. A tény, hogy a 20-21. század embere újra alaposan megvizsgálta Jézus elítélésének ügyét, azt mutatja, hogy a múlt hibáinak beismerése és korrigálása mindig időszerű, és hogy a megbékélés útja az igazság elismerésén át vezet. Jézus perének újraértelmezése példaként szolgálhat arra, hogy miként lehet történelmi sérelmeket orvosolni – ha ténylegesen nem is, akkor legalább szimbolikus és spirituális értelemben.

Irodalomjegyzék

- Anon.: The alleged “retrial of Jesus” denied, 1933, *Ministry*, October, 14. o.
- Babilóni Talmud
- Blinzler, Josef: *Der Prozess Jesu*, Regensburg, Friedrich Pustet, 1969.
- Brandon, S. G. F.: *The Trial of Jesus of Nazareth*, London, B. T. Batsford, 1968.
- Cohn, Haim: *The Trial and Death of Jesus*, New York, Harper & Row, 1971.
- Isaac, Jules: *Jésus et Israël*, Paris, Albin Michel, 1948.
- Jewish Telegraphic Agency: Israeli Supreme Court Refuses to Rule on Jesus’ Trial, 1972, *JTA Daily News Bulletin*, 1972.07.10.
- Josephus, Antiquitates Iudaicae
- Kalman, Aaron: Kenyan suing Israel over Jesus’s death, 2013, *The Times of Israel*, 2013.08.06.
- Linton, Irwin H.: *A Lawyer Examines the Bible*, Grand Rapids, Baker, 1943.
- Morris, Leon: The Trial of Jesus in John’s Gospel, 1958, *Journal of Biblical Literature*, 77 (1), 24–36.o.
- Nostra Aetate: II. Vatikáni Zsinat: *Nyilatkozat az Egyház és a nem keresztény vallások viszonyáról*, 4. szakasz, 1965.

- Renan, Ernest: *Vie de Jésus*, Paris, 1863.
 - Schweitzer, Albert: *The Quest of the Historical Jesus*, London, A. & C. Black, 1910.
Shashar, Michael: *Haim Cohn shofet elyon: Sihot im Michael Shashar*, Jerusalem, Keter, 1989.
 - Strauss, David Friedrich: *The Life of Jesus Critically Examined*, Philadelphia, Fortress Press, 1972.
 - Tacitus, Annales
 - Time Magazine: Religion: Motion for Rehearing, 1949, *Time Magazine*, 1949.02.21
 - Winter, Paul: *On the Trial of Jesus*, Berlin, Walter de Gruyter, 1961.
<https://doi.org/10.1515/9783111386638>
 - Zeitlin, Solomon: *Who Crucified Jesus?*, New York, Harper & Brothers, 1942.
-
-

Ember az embertelenségben – A Janus-arcú magyar büntetés-végrehajtás

Nagy Botond*

A magyar büntetés-végrehajtás szabályozása az elmúlt években átfogóan megváltozott, reagálva az állapotokat ért nemzetközi kritikákra is. Az evolutív-deszkriptív és absztraháló módszerekre épülő tanulmány bemutatja a novelláris modifikáció előtti börtönvalóságot, a módosítások mögött rejlő, a kódex emberképét formáló új jogalkotói attitűdöket, valamint utóbbi változások gyakorlati leképeződését. A nemzetközi ajánlások betartására felhívó kutatási eredmények azt mutatják, hogy a nagyívű jogszabály-módosítás önmagában nem volt elegendő a büntetés-végrehajtás problémáinak orvoslására.

Kulcsszavak: emberkép; börtönvalóság; Kínzás Elleni Bizottság; jogszabály-módosítás; kreditrendszer

Humans in inhumanity – The Janus-faced Hungarian penal execution

The regulation of the Hungarian penal execution has undergone comprehensive changes in recent years, partly in response to international criticism on the conditions. This study, based on evolutive-descriptive and abstracting methods, presents the reality of prisons prior to the modifications, the new legislative attitudes underlying the changes that shaped the Act's concept of figure, and, subsequently, the practical implementation of these changes. Research findings, calling for compliance with international recommendations, show that the extensive legislative modification alone was not sufficient to remedy the problems of the penal system.

Keywords: concept of figure; prison reality; Committee for the Prevention of Torture; legislative modification; credit system

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.145>

1. Bevezetés

Egy társadalom jogról való felfogását hűen tükrözi, hogy miként viszonyul a legkiszolgáltatottabb helyzetben lévők jogaihoz.¹ A sérülékeny csoportok jogainak védelme tudományos szempontból ekképpen kiemelt értéként tételeződik, hiszen általa a tágabb közösség általános jogi attitűdjeire lehet következtetni. A büntetés-végrehajtás, a büntetőhatalom legmarkánsabb érvényesülésének terepe,²

* PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

¹ Lásd hasonlóan: BELOVICS ERVIN: A büntetés-végrehajtási ügyészi törvényességi felügyeletének szerepéről, *Börtönügyi Szemle*, 27 (2008) 1., 13. o.

² KOÓS NÉ MOHÁCSI BARBARA: A szabadságvesztés büntetés végrehajtási rendjének reformja, a kategória-

a jogalanyok vagyoni és személyi viszonyait érintve klasszikusan a legnagyobb fokú jogkorlátozással járó területek egyike a jogállamokban. E jogág kapcsán a hatékonyság és a törvényesség sokszor – de hangsúlyozandó, hogy nem mindig³ – egymásnak ellentmondó követelményei különös jelentőséggel bírnak, és ez úgyszintén igaz a közöttük lévő harmónia igényére is.⁴ A törvényesség a büntetés-végrehajtás dimenziójában többrétű. Jelenti egyrészt a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv.tv.) szűk értelemben vett szakjogi szabályainak való megfelelést. Pusztán e rendelkezéseket tekintve is látható azonban, hogy a legalitás szükségszerűen tovagyűrűzik magasabb rangú és minőségű szabályok felé is. A Bv.tv. preambuluma,⁵ valamint 9. § (1)–(2) bekezdései⁶ ugyanis közvetlenül, a szükségesség és az arányosság elveinek szem előtt tartásával kanalizálják az Alaptörvényben meghatározott alapvető jogokat a szakjogi térréumba. Az Alaptörvényben meghatározott alapvető jogok *terminus technikus* azonban az alkotmányos rendszerben nemcsak a Szabadság és Felelősség fejezetben foglalt jogokat jelenti,⁷ hanem az Alapvetések között rögzített E) és Q) cikkek mentén a nemzetközi jogi, illetve az európai uniós jogi normákban szabályozott jogokat is. A legalitás tehát e többlépcsős értelmezés mentén nemcsak a szakjogi, hanem a hazai és uniós, illetőleg tágabb értelemben vett nemzetközi jogi dokumentumokban foglalt emberi jogi rendelkezéseknek való megfelelést is magában foglalja. Ebből kifolyólag az elítéltek és egyéb jogcímen fogvatartottak (a továbbiakban együtt: fogvatartottak) – mint különösen korlátozott joghelyzetű, sérülékeny csoport – alapvető jogai kiemelt szerepet játszanak a jogrendszer működésében és a társadalmi együttélés dinamikájában egyaránt.

és kreditrendszer. *Alkotmánybíróági Szemle*, 15 (2024) 1., 16. o.

³ A szerző álláspontja szerint e gondolat különös értéket képvisel, ugyanis a hatékonyság és a törvényesség csak a punitív büntetőjogi szemlélet terepén állnak antagonisztikus ellentmondásban egymással. E körben a legalitás az effektivitásnak olyan kényszerű gátját jelenti, amelyet a lehető legszűkebbre indokolt szorítani a lenyűgöző erejű szigor minél nagyobb érvényesülése érdekében. Ezzel szemben ugyanakkor azon nézetek esetén, amelyek a büntetés-végrehajtás kapcsán a reintegrációra helyezik a hangsúlyt, a hatékonyság és a törvényesség értelemszerűen egymást támogató alapelvek.

⁴ VÓKÓ GYÖRGY: *Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban*. Akadémiai nagydoktori mű, Budapest, 2011, 3. o.

⁵ „Az Országgyűlés az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak védelme, kiemelten az elítéltek és az egyéb jogcímen fogvatartottak emberi méltóságának a tiszteletben tartása érdekében, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmának és az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülése céljából [...] a következő törvényt alkotja”.

⁶ Bv.tv. „9. § (1) Az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott az Alaptörvényben meghatározott alapvető jogait, valamint egyéb jogait és kötelezettségeit – a törvényben, a bíróság ügydöntő határozatában, valamint a bíróság és az ügyészség egyéb határozatában meghatározott korlátozásokkal vagy tilalmakkal – a büntetés-végrehajtás rendjével összhangban gyakorolja, illetve teljesíti. (2) A jogkorlátozás során az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt kell alkalmazni.”

⁷ A téma kereteit túlfeszítő terminológiai és rendszertani klasszifikációra lásd bővebben: ZAKARIÁS KINGA: Az alapjogok fogalma, in: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Alkotmányjog* rovat (szerk.: JAKAB ANDRÁS – KÖNCZÖL MIKLÓS – MENYHÁRD ÁTTILA – SÜLYOK GÁBOR; rovat szerk.: BODNÁR ESZTER – JAKAB ANDRÁS), 2025, 3–5. fejezet; valamint KADLÓT ERZSÉBET: Alaptörvényben biztosított jog, illetve alapjog sérelme. Összhangzattani gyakorlatok az alkotmányjogi panasz intézménye köréből, *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 5 (2015) 2., II. fejezet.

A fenti bináris kód, a hatékonyság és a törvényesség két végpontja közötti folyamatos balanszírozást tükrözi a Bv.tv-t mint a büntetés-végrehajtás átfogó kódexét érintő állandó modifikáció. Jelen tanulmány írásakor a bő tizenegy (egy-egy elemeiben pedig tíz) éve hatályban lévő törvény a negyvenkilencedik időállapotában létezik.⁸ E módosítások közül értelemszerűen nem mindegyik jelentett nagyívű változtatást a kódex rendszerében. A büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról szóló 2023. évi XCVII. törvény (a továbbiakban: Módtv.) azonban több mint 140 ponton változtatott a Bv.tv. rendelkezéseiben, a büntetés-végrehajtás rendszerében az elmúlt 60 év legnagyobb normatív átalakításaként olykor magát a szabályozási koncepciót is új alapokra helyezve.⁹ Más szavakkal élve ez olyan szintű novelláris módosítás, amely bizonyos körben értelmezve akár – a későbbiekben kifejtettekkel összhangban – paradigmaváltásnak is tekinthető a modern magyar büntetés-végrehajtás szabályozásában. Erre tekintettel önálló, tudományos megközelítésű vizsgálatra érdemes jogalkotási produktumnak minősül.

Ismeretes azonban, hogy a normatív szabályozás és a valóság sajnos nincsenek mindig összhangban. A büntetés-végrehajtás realitásáról többféle megközelítés is átfogó kép nyújtására alkalmas. Megismerhető egyrészt az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás büntetés-végrehajtási, valamint a fogvatartottak személyiségi jogait sértő viszonyok reparációjaként megítélt sérelemdíjra vonatkozó magánjogi hazai bírói gyakorlatából. A magyar szakjogi judikatúrán túl a börtönvalóság kiolvasható továbbá az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) releváns ítéleteiből, valamint az Európa Tanács Kínzást Megelőzni Hivatott Bizottságának (eredeti nevén: *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*; a továbbiakban: CPT) országjelentéseiből is. Annak ellenére azonban, hogy a szabályozás és a valóság közötti tenzió esetleges léte nem ismeretlen jelenség, mégsem tekinthető elfogadható helyzetnek – így vizsgálata, valamint rá tekintettel megoldási javaslatok felkínálása indokolt.

Jelen tanulmány tehát annak feltárására irányul, hogy magasabb absztrakciós fokon a Bv.tv-ben megjelenő fogvatartotti emberkép és a fogvatartottak által megélt mindennapi börtönvalóság között mutatkozik-e valamilyen feszültség, és ha igen, milyen jellegű, miből ered, és hat-e rá a Bv.tv-t érintő jogalkotás.

2. Módszertan

A tanulmány a kutatás témájából és a kutatási kérdésből egyaránt adódóan doktrinális metodikát követ és elsősorban leíró módszertant alkalmaz, absztraháló elemekkel kiegészülve. A deskriptív megközelítés dominánsan evolutív karakterű,

⁸ A vállalkozói adminisztratív terhek csökkentésére irányuló egyes törvények módosításáról szóló 2025. évi XCIII. törvény 30–31. §-ai azonban már az ötvenedik időállapotot is előkészítették, amely változások 2026. július 1-jén lépnek hatályba.

⁹ SOMOGYVÁRI MIHÁLY: Az elítéltek klasszifikációja, a kategória- és kreditrendszer működési elve, *Börtönügyi Szemle*, 43 (2024) 1, 36. o.

ugyanis a tanulmány fejlődési ívében törekszik szemlélni a börtönhelyzet változásait. Figyelemmel arra, hogy a dogmatika és a valóság közötti feszültség normatív oldalán az emberkép áll a fókuszban, a realitás terepén is a legmagasabb absztrakciós fokú forrás alkalmazása indokolt. Bár mind a büntetés-végrehajtási és a magánjogi hazai törvénykezésből, mind pedig a nemzetközi bírói gyakorlatból kiolvashatók általános tételek, azok sok esetben mégis inkább egyéni ügyek és körülmények összességeként jelentkeznek. Ezzel szemben a CPT országjelentései átfogó, az individuális motívumoktól leginkább elszakadó megközelítéssel prezentálják a magyar börtönhelyzetet, így a realitás forrásai közül ennek alkalmazása látszik indokoltnak.

A tanulmány ívét tekintve ennek megfelelően először a CPT Magyarországra vonatkozó 2023. május 16. és 26. közötti időszakos látogatásáról készült jelentését vizsgálja, feltárva a büntetés-végrehajtás adott időállapotról vonatkozó legkomolyabb diszfunkcióit. Ezt követően kerül sor a kronologikus linearitás elvére tekintettel a Bv.tv. 2024. március 1-jén a Módtv. nyomán beálló novelláris modifikációjának absztrakt elemzésére. Végezetül, ezek fényében taglalja a tanulmány a CPT 2025. március 25. és április 1. közötti *ad hoc* látogatásáról szóló jelentést, analizálva azt, hogy a Módtv. nyomán megváltozott szemlélet alkalmas volt-e a korábban feltárt hibák orvoslására.

3. A kutatás merituma

3.1. A CPT 2023-as országjelentése. A CPT 2023-as országlátogatásakor az őrizetben, számos büntetés-végrehajtási intézetben (a továbbiakban: bv. intézet), az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben (a továbbiakban: IMEI), valamint a nem önkéntes pszichiátriai elhelyezésben lévő személyek körülményeit vizsgálta. Figyelemmel arra, hogy a Bv.tv. modellszabályai a szabadságvesztés végrehajtására épülnek, így az országjelentésből is leginkább a bv. intézetben elhelyezett fogvatartottak körülményeinek elemzése indokolt – szükségszerű kitekintéssel az egyéb tényezőkre.

A CPT rögzítette, hogy a fogvatartottak száma folyamatos emelkedésben volt a vizsgálata idején, 19.586 fővel összesen 109.5%-os túlszűfolttsági rátát generálva, amely országos tendenciának volt tekintendő.¹⁰ Ez a tényező önmagában előrevetíti a fogvatartotti (alap)jogok sérelmét, mivel a túlszűfolttság kísérőjelenségei a modern, reintegráció-fókuszú¹¹ büntetés-végrehajtás immanens részét jelentő humánusot degradálják.¹²

A CPT a látogatása során a Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet (a továbbiakban: Székesfehérvári Bv. Intézet), a Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Büntetés-végrehajtási Intézet (a továbbiakban: Nyíregyházi Bv. Intézet),

¹⁰ Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 16 to 26 May 2023 [CPT/Inf (2024) 36], 23. o.

¹¹ KOÓS-NÉ MOHÁCSI: i.m. 16. o.

¹² JUHÁSZ ZSUZSANNA: (Túl)szűfolttság és börtönügy. *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 8 (2018) 2., 165. o.

valamint a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet (a továbbiakban: Tiszalöki Bv. Intézet) körülményeit tárta fel. Megállapította, hogy a fogvatartottak és a személyi állomány tagjai között a Székesfehérvári és a Nyíregyházi Bv. Intézetben elenyésző volt a fizikai bántalmazásra hivatkozás, azonban az ilyen relációjú verbális abúzus említése mindkét intézetben jelen volt, elsősorban rasszista jelleggel. Ezzel szemben azonban a Tiszalöki Bv. Intézetben a fogvatartottak a személyi állomány tagjai részéről kifejtett fizikai bántalmazás számos formájára hivatkoztak, ideértve a pofozást, ütlegelést, gumibotozást és rugdosást, kiterjedve a fejre, mellkasra és a genitáliákra is. Az állítólagos bántalmazás során a fogvatartottak tipikusan kéz- és lábbilincsben voltak, így védekezésük erősen korlátozott volt. A fizikai erőszakot a fogvatartotti hivatkozások szerint sok esetben kísérte pszichológiai terror is, ideértve a rasszista és szexista megjegyzéseket, a megfélemlítést és a zaklatást is.¹³

Az abúzusokra jellemzően olyan helyiségekben – közösségi zuhanyzóban, orvosi kezelőben, stb. – került sor, ahol az eseményeket kamera nem rögzíthette. Ennek ellenére a fogvatartottak által – a CPT álláspontja szerint egymástól függetlenül is egybehangzóan – elmondottak alátámasztására alkalmasak lehetnek a rendelkezésre álló, a bántalmazás hatásait rögzítő kamerafelvételek, a tanúvallomások, valamint az egészségügyi dokumentációk. A fogvatartottak egyébiránt a CPT látogatásától függetlenül is több esetben panasszal éltek az abúzusokat illetően. Fontos kiemelni azonban, hogy erre állításuk szerint a következményektől való félelem vagy a hiábavalóság miatt nem mindig került sor, illetve hogy a CPT álláspontja szerint a panaszokat követő eljárások a hatékonyságot gyakran nélkülözték. Ennek ellenére a bántalmazásokról való tudomást maga a bv. intézet is megerősítette.¹⁴

Az erőszakos magatartások azonban nemcsak a személyi állomány és a fogvatartottak relációjában voltak gyakoriak a Tiszalöki Bv. Intézetben, hanem utóbbiak között is, gyakran a személyzet bátorításával vagy egyéb támogatásával. Ezekre nézve a CPT a jelentésében hangsúlyozta, hogy a személyi állomány feladata a fogvatartottak éber felügyelete és a közöttük kialakult konfliktusos helyzetek proaktív elhárítása. A CPT ajánlása szerint a személyzetet a feladatára, valamint az ezzel összefüggő felelősségére is rendszeresen és alaposan emlékeztetni szükséges.¹⁵

A CPT a feltárt sokoldalú bántalmazások megelőzésére és megakadályozására alkalmas intézkedések haladéktalan megtételére szólította fel Magyarországot, valamint a zero tolerancia meghirdetését javasolta, támogatva a vizsgálati eljárások hatékonyságának növelését is.¹⁶

A fogvatartás objektív körülményeit vizsgálva a CPT megállapította, hogy míg a Tiszalöki Bv. Intézet megfelelőnek bizonyult, a Székesfehérvári és a Nyíregyházi Bv. Intézetek régebbi épületei inadekvát állapotban voltak. A hétköznapi használatú berendezési és felszerelési tárgyak koszosak és elnyűttek voltak, továbbá hiányzott a megfelelő ventiláció a higiéniai helyiségekben. Előfordult vizesedés, penészedés,

¹³ CPT/Inf (2024) 36, 25–27. o.

¹⁴ Uo. 25, 27. o.

¹⁵ Uo. 30. o.

¹⁶ Uo. 28–29. o.

továbbá rovarfertőzések is, valamint a hűtés-fűtési viszonyok is kedvezőtlennek mutatkoztak. A szabadtéri helyiségek zordak voltak és nem feleltek meg az időjárási viszonyok nyújtotta kihívásoknak, valamint nem támogatták a fogvatartotti szabadidős aktivitást sem.¹⁷

A későbbiekben kifejtettek alapján különösen fontos tétel a CPT jelentésében, hogy a magyar bv. intézetekben általános probléma az oktatási és munkalehetőségek, valamint a zárkán kívüli szabadidős tevékenységek hiánya. A fogvatartottak többsége a nap 23 óráját a zárkájában tölti, munkavégzésre a korlátozott lehetőségek és az életkorral, illetve egészségi állapottal összefüggő problémák miatt képtelenek, napi egy órát legfeljebb sétálnak, legjobb esetben vallási szertartáson vesznek részt. A helyzet olyan kritikus szintet ért el, hogy a CPT a teljes magyar börtönrendszer alapjaiban történő megváltoztatását javasolta, amelynek eredményeként a fogvatartottak legalább napi nyolc órát különböző típusú értelmes tevékenységgel tölthetnek el.¹⁸

A CPT tehát a fogvatartotti lét számos aspektusa kapcsán komoly hiátusokat, illetve fogyatékoságokat tárt fel. Ezek önmagukban is súlyos sérelemként tételeződtek, összhatásukban azonban a teljes büntetés-végrehajtás hatékonyságának aláásására voltak alkalmasak. A problémák a CPT megállapításai szerint is a rendszer alapjaiban leledzettek, illetve csak nagyívű, átfogó módosítások mentén voltak orvosolhatók. A 2023-as jelentésből kilálgott tehát, hogy a magyar büntetés-végrehajtás holisztikus reformja elengedhetetlen egy adekvát, a fogvatartotti jogokat tiszteletben tartani és garantálni kész és képes rendszer kiépítése érdekében.

Érdekes kontrasztadalekot nyújt ehhez, hogy a fentiekkel szemben az Egyesült Nemzetek Szervezetének (a továbbiakban: ENSZ) a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezményéhez fűzött, 2002. december 18-án elfogadott fakultatív jegyzőkönyve által felállított nemzeti megelőző mechanizmus (a továbbiakban: NMM) keretében az Alapvető Jogok Biztosa a 2023-as évet érintően a Nyíregyházi Bv. Intézetre nézve milyen hiátusokat tárt fel az elhelyezés körében. A jelentés szerint korlátozott panasz érkezett a hűtés-fűtési viszonyokra, azonban a szellőztetés, a világítás és a természetes fény, valamint a melegvízellátás mind megfelelőek voltak. Bár az ágyipoloska-fertőzés problémaként jelentkezett, azzal összefüggésben a fogvatartottak az NMM felé panaszt nem jeleztek. Az élelmezés és a higiénia viszonyok is alapvetően megfelelőnek mutatkoztak, azonban a fürdőhelyiség felújításra szorult az NMM álláspontja szerint. A fogvatartottak a jelentésben foglaltak alapján sem verbális, sem fizikai bántalmazásról nem számoltak be, ugyanakkor a személyi állomány létszámproblémái potenciális veszélyként jelentkeztek.¹⁹ A reintegrációs programokat nézve a jelentés alapvető joggal összefüggő visszasságot nem tárt fel, mind a programok, mind a munkáltatás megfelelt az NMM által követett

¹⁷ Uo. 31–33. o.

¹⁸ Uo. 35. o.

¹⁹ Az alapvető jogok biztosa mint OPCAT nemzeti megelőző mechanizmus Jelentése az AJB-126/2026. számú ügyben, 12–16. o.

standardoknak.²⁰ A feltárt problémák tehát nagyban összecsengenek a CPT országjelentésében foglalt megállapításokkal, mindazonáltal egyes – lényeges – területeken mérsékeltebb megállapításokra szorítkozott az NMM. Ez ugyanakkor fakadhat abból, hogy az NMM vizsgálati köre csak a Nyíregyházi Bv. Intézetre vonatkozott, míg a CPT jelentése lényegesen átfogóbb jellegű volt, és abban a legtöbb visszasság éppen nem a Nyíregyházi Bv. Intézethez volt köthető. Ennek következtében az NMM jelentésében foglaltak – ahol egybehanganak a CPT országjelentésével – alkalmasak arra, hogy tovább validálják a CPT által feltárt problémák létét és komolyságát. A vizsgált időszakokra és bv. intézetekre nézve egyéb NMM jelentés még nem került közzétételre, így e tanulmány azok feldolgozását nem tudja elvégezni.

3.2. A Módtv. paradigmaváltása. A fentiekben említettekkel összhangban a Módtv. univerzális, novelláris módosításai sok tekintetben teljesen új alapokra helyezték a Bv.tv. szabályozását. A 2024. március 1-jei hatállyal módosuló kódex a zárt logikai rendszerének középpontjába a rezsimek²¹ helyett a kategóriákat emelte,²² valamint bevezette az ennek fontos aspektusát képező kreditrendszert.²³

A Módtv. indokolása szerint a modifikáció mögött meghúzódó legfőbb érv az volt, hogy a korábbi rendszer szakmai diszfunkciókat eredményezett, amelyek korrekcióra szorultak. A régi rendszer ugyanis nem kínált tényleges progresszivitást: a végrehajtási fokozatok (fogház, börtön, fegyház), a rezsimek kategóriák (enyhébb, általános, szigorúbb) és a biztonsági kockázati besorolások (alacsony, közepes, magas) látszólagos diverzitása ellenére a fogvatartottak számára érdemi átjárás nem volt biztosított. A klasszifikáció központjában az elkövetett cselekmény állt, a döntési kompetenciák pedig a bírósághoz voltak telepítve, amely egy statikus, merev és az emberközpontúságot mellőző szisztémát eredményezett.²⁴ Ehhez mérten a Módtv. révén a jogalkotó egy „*szakmai alapokon nyugvó, elsősorban az elítéltek magatartására, együttműködési készségére, reintegrációs hajlandóságára, a visszaesési és fogvatartási kockázatára, valamint az elkövetett bűncselekmény súlyára, az elítélt kriminológiai jellemzőire*”²⁵ fókuszáló rendszer kialakítására törekedett. A kreditrendszer – amelyet a jogalkotó az objektivitás, a kiszámíthatóság

²⁰ Uo. 36–37. o.

²¹ Bv.tv. 82. § 6. pont (2024. március 1. előtt) „*rezsim: az egyéniesítés alapelveihez igazodó, az elítéltekre vonatkozó reintegrációs célok megvalósítását biztosító végrehajtási környezet, amelyet e törvény vagy annak céljaival összhangban a bv. szervek vezetői hoznak létre*”.

²² Bv.tv. 82. § 6. pont (2024. március 1. után) „*kategória: az egyéniesítés alapelvei alapján működtetett végrehajtási környezet, amely igazodik az elítélt visszaesési és fogvatartási kockázatához, magatartásához, együttműködési készségéhez, és amely az elítélt szükségleteihez igazodó reintegrációs programok biztosításával szolgálja az egyéni bűnmegelőzési célok megvalósítását*”.

²³ Bv.tv. 82. § 8. pont (2024. március 1. után) „*kreditrendszer: az elítélt magatartása, együttműködési készsége és a reintegrációs tevékenység keretében nyújtott teljesítménye alapján számított kreditértékeken alapuló előmeneteli rendszer, amelyben a szabadságvesztés tartamához igazodóan rögzítésre kerül azon kreditpontok száma, amelynek összegyűjtése esetén az elítélt a kezdeti besoroláshoz képest átkerülhet egy kedvezőbb kategóriába, és amelyhez mérten az elítélt által megszerzett és a tőle levont kreditpontok számértéke határozza meg a kategóriák közötti előre- vagy visszasorolását*”.

²⁴ SOMOGYVÁRI: i.m. 18–20. o.

²⁵ Módtv. indoklás, általános indoklás, Bv. tv. fejezet

és a transzparencia karakterisztikáival kívánt felruházni – bevezetésének háttérében motivációs motívumok is szerepet játszottak. A Módtv. célja a fogvatartottak felelősségvállalásának erősítése, valamint a végrehajtás rendjének megtartásában és a reintegrációs terv megvalósításában történő érdekelte tétele, ezekkel pedig végső soron az egyéni büntetési célok megvalósítása volt a jogkövető magatartás honorálása mentén. Funkcióanalitikus szempontból a kredit-, illetve az erre épülő kategóriarendszer rendeltetése a (i) reintegráció támogatása a fogvatartotti önértékelés és felelősségvállalás erősítésén, valamint az adekvát programok szelekcióján keresztül, (ii) a bv. intézet biztonságának fenntartása kriminológiai és biztonsági kockázatkezelés révén, (iii) ezzel együtt pedig az előítéletek hatástalanítása a rendszer transzparenciája és objektivitása mint etikai garanciák által.²⁶

A Módtv. indokolása a módosítás kapcsán különös értéként emeli ki az individualizáció és a progresszivitás elveit. Ezek révén az elítélt saját magatartásával és akarat-elhatározásával (kreditek szerzésével vagy elvesztésével) alakíthatja akár kedvezőbb, akár kedvezőtlenebb irányba az egyéni végrehajtási körülményeit (kategóriáját). Márpedig e körülmények a végrehajtás rendjének teljességét áthatják: többek között a fogvatartott elkülönítését, őrzését, felügyeletét, ellenőrzését, mozgását, elhelyezhetőségét, életrendjét, kapcsolattartását, oktatáson, képzésen, munkáltatásban, szabadidős vagy reintegrációs programokon való részvételét.²⁷ Bár e szabályok természetesen tételes szakjogi karakterrel érvényesülnek, ezen túlmutató szerepük is van. Az Alaptörvény 28. cikke ugyanis primer értelmezési módszerré emelte a teleologikus és az alkotmánykonform interpretációt, előbbi fókuszpontjába pedig a (módosító) jogszabály preambulát, valamint indokolását helyezte. A Módtv.-vel tehát nem egyszerűen az érintett szakaszok szakjogi tartalma változott, hanem a teljes Bv.tv.-t, valamint annak egyes rendelkezéseit is a módosítás mögött meghúzódó indokolások figyelembevételével kell elsődlegesen értelmezni. Az alkotmánykonform értelmezés a jogbiztonság garanciája,²⁸ így a Bv.tv. interpretációját – az alábbiakban részletesebben kifejtettek szerint – megfelelő módon csak a szabályozási koncepció figyelembevételével lehet elvégezni, a norma a jogalkalmazásban csak e tartalommal vehet rész. Nem túlzó tehát az állítás, miszerint a Módtv. alapjaiban változtatta meg a korábbi szabályozást, sőt annak logikai rendszerét is, lévén annak koncepcionális középpontjába új fogalmakat helyezett. Az egyéni végrehajtási környezet spektrumának teljességét – a Bv.tv.-ben rögzített keretek között, bizonyos fókig – a fogvatartotti cselekvések és attitűdök függvényévé tette, hangsúlyozva ezzel a fogvatartottak felelősségvállalásának és proaktív magatartásának fontosságát. A kredit ugyanakkor csak a büntetés-végrehajtásban minősül új fogalomnak. A köznyelvben a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint többes értelmű

²⁶ Lásd hasonlóan: KOVÁCS MIHÁLY: A kreditrendszer és a fogvatartottak részére felkínált reintegrációs programok bemutatása, gyakorlati tapasztalatok, *Börtönügyi Szemle*, 44 (2025) 1., 41–42. o.

²⁷ Módtv. indokolás, különös indokolás, 31–33. §§

²⁸ A Kúria Büntető-, Polgári-, és Közigazgatási Kollégiuma Joggyakorlat-elemző csoportja: Az Alaptörvény 28. cikkének alkalmazása a gyakorlatban tárgykörre felállított joggyakorlat-elemző csoport Összefoglaló véleményének kivonata [2020.El.II.JGY.E.1. szám], 6. o.

kifejezés,²⁹ azonban a jogi terminológiában tipikusan az előrehaladást szolgálni hivatott tanulmányi pontként szerepel.³⁰ Ez a viszonyulás egyébiránt összhangban van a kredit Bv.tv-beli fogalmával is, így arra nézve alappal applikálható. Ilyen normatív környezetben a kreditet a Bv.tv-be emelni, sőt a szabályozás középpontjába helyezni a magyar jogalkotó részéről váratlan lépésként értékelhető. Az előrehaladás e tudatos és tervszerű szemlélete ugyanis teljes elszakadásként tételezhető a punitív végrehajtási szemlélettől az individuális, viselkedés- és felelősségközpontú aspektus irányába.³¹ Más szavakkal élve a Módtv-vel kialakított új rendszerben testesül meg azon gondolat maximája, amely szerint „[a]z elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya”.³²

Figyelemmel arra, hogy a Módtv. fundamentális újításokat hozott a Bv.tv. szabályozásának rendszerében, amelyek a büntetés-végrehajtás teljes rendje, a fogvatartottakról alkotott kép, valamint a hozzájuk való viszonyulás módosulásában állnak, magasabb absztrakciós szinten ténylegesen a Bv.tv. emberképének modifikációja következett be. E téma taglalásához előzetesen elkerülhetetlen az emberkép fogalmának meghatározása. Bár e definíció nem újkeletű a jogirodalomban, egzakt megfogalmazása mégis gyakran elmarad. Az azonban általános tételként rögzíthető a kérdéssel foglalkozó szerzők munkáit illetően, hogy a jogi szabályozás középpontjába állított, emberi méltóságából eredően jogokkal és kötelezettségekkel felruházott absztrakt jogalany képét értik e definíció alatt.³³

Ezen alapvetés mentén tehát a kérdés akként merül fel, hogy miként határozható meg a Bv.tv-nek a Módtv. nyomán kialakult rendszerében a jogviszonyok fókuszába helyezett személy. A szabályozás tárgykörét szemlélve ez akképp konkretizálható, hogy a Bv.tv. emberképe nem más, mint a szabadságától bűncselekmény,³⁴

²⁹ A latin *creditum* szóból származik, amely eredetileg hitelt, kölcsönt jelentett. A mai köznyelvben egyaránt jelent hitelt, bizalmat, oktatási egységet és elismerést is. (vö. <https://idegenszavak.net/mit-jelent-a-kredit-szo/>)

³⁰ Vö. a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 49. § (1) bekezdése és az ügyvédi tevékenységet folytatók továbbképzési kötelezettségéről szóló 18/2018. (XI. 26.) MÜK szabályzat 5.4. fejezete

³¹ Hangsúlyozni kell, hogy ez szigorúan csak a Bv.tv-re vonatkozik, a büntetőjogi térrénum egyéb jogszabályait nem érinti.

³² 13/2001. (V. 14.) AB határozat, ABH 2001, 193., megerősítve: 30/2013. (X. 28.) AB határozat, Indokolás [26]

³³ Vö. CSINK LÓRÁNT: Az Alaptörvény nemzetfogalmából kiolvasható ember- és társadalomkép, in: *„Ad imaginem et similitudinem nostram” Emberkép a jogban* (szerk.: Erdődy János – Komáromi László), Budapest, PÁZMÁNY PRESS, 2024, 671. o.; SCHANDA BALÁZS: Az Alaptörvény emberképe, in: *„Ad imaginem et similitudinem nostram” Emberkép a jogban* (szerk.: Erdődy János – Komáromi László), Budapest, PÁZMÁNY PRESS, 2024, 743. o.; TUSSAY ÁKOS: Emberkép és természetjog Tarentumi Arkhütausz gondolati rendszerében, in: *„Ad imaginem et similitudinem nostram” Emberkép a jogban* (szerk.: Erdődy János – Komáromi László), Budapest, PÁZMÁNY PRESS, 2024, 243. o.; VARGA CSABA: Emberkép a jogban?, in: *„Ad imaginem et similitudinem nostram” Emberkép a jogban* (szerk.: Erdődy János – Komáromi László), Budapest, PÁZMÁNY PRESS, 2024, 263. o.

³⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) rendszerében ugyanis büntetést csak bűncselekmény elkövetése miatt lehet kiszabni – vö. Btk. 4. § (1) bekezdés.

büntetendő cselekmény³⁵ vagy szabálysértés elkövetése,³⁶ illetőleg elkövetésének megalapozott gyanúja³⁷ miatt megfosztott absztrakt jogalany képe. Ezen előzetes meghatározást követően kiemelendő, hogy bár a Módtv. indokolása az emberkép fogalmat nem alkalmazza, szinte definíciószerűen adja meg az ahhoz való viszonyulásának sarokpontjait.

A fentiekben kifejtettekre – az indokolás elemeire és az általános, valamint a konkrét emberképfogalomra – tekintettel a Bv.tv. emberképe a jogaiban korlátozott, de autonómiáját bizonyos fokig, emberi méltóságát pedig teljes körűen megőrző, saját körülményeinek alakításáért aktívan tenni, valamint az általa elkövetett cselekményért felelősséget vállalni kész és képes egyén képe. Az Alaptörvény 28. cikkéből fakadóan e központi attitűd fényében kell tehát a Bv.tv. egyes rendelkezéseinek értelmezését elvégezni, a jogalkotó szándékát a jogalkalmazás során ekként kell érvényre juttatni. Ez természetesen nem eredményezheti az egyéni körülmények figyelembevételének negálását vagy negligenciáját, épp ellenkezőleg: azok értékeléséhez ad kiindulási alapot és viszonyítási pontot. Amennyiben azonban az individuális motívumok a konkrét esetben az emberképpel konformitást mutatnak, úgy az egyes törvényi rendelkezések alkalmazásakor – különösen a diszkrecionális, mérlegelési jogköröket illetően – a bennük rejlő jogosultságok érvényre juttatása felel meg a teleologikus szempontoknak. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy az emberkép nem elvont teoretikus kategória, hanem a jog olyan immanens része, amely annak gyakorlati megvalósulására döntő befolyást gyakorol azáltal, hogy a jogalkalmazót – adott esetben tudta nélkül – orientálja.³⁸

Érdekes kérdés azonban, hogy a Bv.tv. emberképe monistának tekinthető-e, azaz a teljes normatív szöveget áthatja, vagy csak annak egyes részeit. E felvetés vizsgálatakor nem szabad, illetőleg nem is lehet tekintet nélkül lenni arra, hogy a fenti emberkép kialakításának központi eleme a kreditrendszer. Márpedig e rendszert a jogalkotó nem vezette be a Módtv.-vel a kódex egészére, azt az értelemző rendelkezésében is kifejezetten a szabadságvesztésre rendelte alkalmazni. Az ekképp kialakult rendszer azonban nem tekinthető *ab ovo* könnyen kezelhetőnek. Azon jogintézmények esetén, amelyekre nézve a szabadságvesztésre irányadó rendelkezések mögöttes szabályokként sem vonatkoznak – mint például a javítóintézeti nevelés –, magából a kreditrendszer definíciójából következik annak alkalmazásának mellőzése. Ezzel szemben ugyanakkor a szabadságvesztés végrehajtásáról szóló V. Fejezet rendelkezései a Bv.tv. számos más jogintézménye számára modellszabályokként minősülnek. Ezek közül a Bv.tv. a kóros elmeállapotúvá vált fogvatartottak kapcsán *expressis verbis* rendelkezett róla, hogy

³⁵ A Btk. 78. § (1) bekezdése alapján – figyelemmel a bűnösség elemeként jelentkező beszámítási képességet kizáró kóros elmeállapot Btk. 17. § (1) bekezdésében foglalt szabályozására – a kényszergyógykezelés intézkedése bűnösséget nélkülöző büntetendő cselekmény elkövetése esetén alkalmazható.

³⁶ Figyelemmel a Bv.tv. 2. § d) pontjában foglalt tárgyi hatályra.

³⁷ Figyelemmel a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) személyi szabadságot érintő kényszerintézkedésekről szóló 274. § (1) bekezdésében és 276. § (1) bekezdés a) pontjában rögzített szabályokra.

³⁸ Vö. BENCZE MÁTYÁS: A jogalkotó emberképének hatása a jogértelmezésre - Egy magyarországi kutatás tanulságai, *Pro Futuro*. 2 (2012) 2., 83. o.

az IMEI-ben történő elhelyezés ideje alatt kreditpont nem szerezhető.³⁹ Szintén ilyen kifejezett jogalkotói megoldás alkalmazására került sor az elzárás,⁴⁰ a közérdekű munka és a pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztés,⁴¹ valamint a letartóztatás⁴² vonatkozásában is. Utaló norma mentén emelte ki a kreditrendszer alól a jogalkotó az eredendően kényszergyógykezelés alá helyezett személyeket,⁴³ az őrizet,⁴⁴ a rendbíróság helyébe lépő elzárás⁴⁵ és a szabálysértési elzárás⁴⁶ jogintézményét. A főszabálytól való eltérés okai azonban többértékűek.

A kóros elmeállapotú fogvatartottak esetén a Módtv. indokolása szerint a kreditrendszer lényegi mozzanata, a motivációs tényező, illetve a célzatosan alakítható és értékelhető magatartás egészségügyi okoknál fogva hiányzik,⁴⁷ így az alkalmazás értelmetlennek mutatkozna.

Az elzárás, az átváltoztatott szabadságvesztés és a letartóztatás kapcsán az indokolás nem ad érdemi magyarázatot a kreditrendszer alkalmazásának mellőzésére, azonban az – eltérő okokból – mégis magától értetődő. Az elzárás mint rövid idejű szabadságelvonó büntetés kapcsán ki kell emelni, hogy önmagában a szankció tartama – amelynek generális maximuma felnőttkorú elkövetők esetén kilencven nap – összeegyeztethetetlen az előmeneteli szisztémaként felfogott kreditrendszerrel. Ilyen csekély idő alatt ugyanis a körülmények proaktív alakítása kevéssé elképzelhető. Az átváltoztatott szabadságvesztést illetően kiemelés érdemel, hogy az nem osztja a kiszabott szabadságvesztés sorsát, sok tekintetben megőrzi az eredeti szankció jellegét – például nincs helye felfüggesztésnek, feltételes szabadságra bocsátásnak vagy reintegrációs őrizetnek. Ezen eredeti jelleg megőrzését tükrözi a kreditrendszer alkalmazásának kizárása is. A letartóztatás a szabadság procedurális célhoz kötött, átmeneti elvonása, amelynek alkalmazására mindig a jogerős ügydöntő határozat meghozatala előtt kerül sor. Következésképpen a kreditrendszer másik immanens aspektusa, az elkövetett cselekményért való felelősségvállalás hiányzik, hiszen az elkövetés ekkor még nem bizonyos, így az azért való felelősségvállalás és az ezzel összefüggő tevékenység végzése sem elvárható.

A kérdés tehát egyértelműen megválaszolható: a Bv.tv. emberképe nem monista, hanem pluralista szemléletet követ. E plurális szerkezetben megkülönböztethető a Bv.tv. fentiekben kifejtett jellegadó, primer emberképe, a szabályozás központi alanya, aki kapcsán a kreditrendszer bevezetésre került, valamint az ettől eltérő, kivételként jelentkező szekunder emberképek is, akik esetében a kreditrendszert mellőzte a jogalkotó. E járulékos emberképek között szerepel az eredendően kóros elmeállapotú, valamint az utóbb azzá vált ember, aki saját körülményeinek alakításáért, egyéni céljai eléréseért aktívan tenni képtelen, és aki kedvezőbb

³⁹ Bv.tv. 110. § (1) bekezdés

⁴⁰ Bv.tv. 273. § (3) bekezdés

⁴¹ Bv.tv. 294. § (2) bekezdés d) pont

⁴² Bv.tv. 386. § (3) bekezdés

⁴³ Bv.tv. 325. § (1)–(2) bekezdés

⁴⁴ Bv.tv. 427. § (1) bekezdés

⁴⁵ Bv.tv. 432. § (1) bekezdés

⁴⁶ Bv.tv. 433. § (1) bekezdés

⁴⁷ Módtv. indokolás, különös indokolás, 43. §

szabályozással való támogatásra szorul.⁴⁸ Szintén itt szerepel a szabadságától jogerős ítélet híján, eljárási érdekből ideiglenesen megfosztott ember, akitől a végrehajtás tűrése elvárható, de proaktív alakítása a cselekményhez való viszonyának feltárása hiányában nem. Ezzel ellentétben az elzárás, valamint az átváltoztatott szabadságvesztés kapcsán a szankciók objektív jellege zárja ki a kreditrendszer alkalmazását – ezek esetében tehát önálló emberképekről nem beszélhetünk. Hangsúlyozandó azonban, hogy a fenti szekunder emberképek kivételként tételeződnek a Bv.tv. rendszerében, szerepük másodlagos, így a kódex plurális emberképei vertikálisan tételeződnek.

A jogalkotó tehát 2024-ben alapjaiban új hozzáállást alakított ki a fogvatartottakkal kapcsolatban, ami érdemi és komoly előrelépést jelent. Olyan modern szemléletként jelentkezik, amely a fogvatartottak alanyiségát a végletekig elismeri. Alapvető megközelítésben ez a normalizáció elvének erősödését jelenti, mivel a Bv.tv. főemberképét a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) középpontjába állított jogalanyhoz közelíti. Utóbbi ugyanis „*az öntudatos, józan [...] polgár, a mindennapi életben felelősen és előrelátó módon cselekvő*”⁴⁹, „*saját ügyeit felnőtt módon intézni tudó*”⁵⁰ ember. Márpedig ha tekintetbe vesszük, hogy a Ptk. „*a személyek alapvető személyi és vagyoni viszonyait*”⁵¹ szabályozza, akkor alappal állítható, hogy a szabad társadalom személyközi kapcsolatai a Ptk. modelljére épülnek. Az ehhez való közeledés maga a normalizáció elve,⁵² ami egyben a reintegráció felé történő hangsúlyeltolódást, valamint a fogvatartotti jogok érvényesülésének primátusát is magában hordozza.⁵³ Szintén alapvető téren maradván megjelenik a szabályozás kapcsán a progresszivitás elve is,⁵⁴ amelynek lényege, hogy a szabad élethez való visszatérésre felkészítést a gyakorolható lehetőségek körének graduális bővítésével kell megvalósítani.⁵⁵ Ugyancsak felvetődik továbbá az individualizáció elve is, amely a fogvatartottak személyiségének és egyéni körülményeinek értékelését jelenti, ideértve a pszichológiai, kriminológiai, reintegrációs, egészségügyi és biztonsági szempontokat egyaránt.⁵⁶ Az e princípiumok melletti elköteleződéssel a jogalkotó valójában az Európai Börtönszabályok⁵⁷ szellemisége irányába tett komoly elmozdulást.

⁴⁸ E gyámolító attitűd tükröződik a Bv.tv. 110. § (4) bekezdésében, amely szerint amennyiben az utóbb kóros elmeállapotúvá vált személy e körülménye megszűnik, és ezért őt az IMEI-ből bv. intézetbe visszahelyezik, az IMEI-ben töltött időre adható maximális kreditpontszámot számára jóvá kell írni.

⁴⁹ VÉKÁS LAJOS: A Kodifikációs Főbizottság 2000. június 1-jei határozata, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2 (2000) 2., 3. o.

⁵⁰ LÁBADY TAMÁS: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2 (2000) 2., 15. o.

⁵¹ Ptk. 1:1. §

⁵² JUHÁSZ ZSUZSANNA: A büntetés-végrehajtás alapelve(i), *Magyar Rendészet*, 18 (2018) 5., 16. o.

⁵³ Uo. 20. o.

⁵⁴ KOVÁCS: i.m. 38. o.

⁵⁵ Lásd hasonlóan az EJEB gyakorlatában: *Mastromatteo v. Italy*, Judgement of 24 October 2002, no. 37703/97, § 72.

⁵⁶ KOVÁCS: i.m. 38. o.

⁵⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Rec (2006) 2. számú ajánlása az európai börtönszabályokról

3.3. A CPT 2025-ös országjelentése. A 2023-as lesújtó CPT jelentést követően tehát a jogalkotó alapjaiban módosított a büntetés-végrehajtás szemléletén. Ennek sikerére vagy épp sikertelenségére pedig a CPT 2025-ös – célzottan a korábbi időszakos vizsgálat utókövetéseként szánt – *ad hoc* látogatásáról készült jelentésből lehet következtetni. Ennek során a CPT a Tiszaöki Bv. Intézet, valamint a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet (a továbbiakban: Szombathelyi Bv. Intézet) helyzetét mérte fel.

A vizsgálat során a CPT kiemelte, hogy az embercsempészás bűncselekmény miatt elítéltek reintegrációs őrizetéről szóló 148/2023. (IV. 27.) Korm. rendelet alapján a bv. intézetekből elbocsátott fogvatartottak nagy száma ellenére a túlszűfoltási adatok tovább romlottak, országos átlagban 116%-os rátát mutatva.⁵⁸ Ezen ismerv továbbra is önmagában tükrözi a magyar büntetés-végrehajtás rendszerszintű problémáit és negatív tendenciáit.

A CPT a Tiszaöki Bv. Intézet kapcsán rámutatott arra, hogy a 2023-as jelentésében feltárt fizikai erőszak a fogvatartotti hivatkozások szerint a vizsgálat után is változatlan formában folytatódott, akár a fogvatartott életét is veszélyeztetve. A tarthatatlan helyzeten csak a bv. intézet vezetésének 2024. novemberi leváltása enyhített a fogvatartotti előadások szerint – bár mind a fizikai, mind a verbális abúzus ezt követően is jelen volt az intézetben. Ilyen tendenciák – beleértve a szexista, homofób, rasszista, diszkriminatív alapú bántalmazást – a Szombathelyi Bv. Intézetben is megmutatkoztak. A sérelmekre vonatkozó panasz intézményébe vetett bizalom a fogvatartottak körében továbbra is alacsony maradt.⁵⁹

Súlyos problémaként jelentkezik a CPT jelentésében, hogy a korábban feltárt sérelmekkel összefüggésben indult eljárásokat megszüntették, vagy azok négy-öt év alatt sem jutottak el vádemelésig. Ez a CPT szerint az eljárások hatékonyságát és eredményességét is megkérdőjelezi.⁶⁰ Kiemelte a CPT továbbá, hogy a fogvatartottak közötti erőszak továbbra is jelen van a vizsgált bv. intézetekben, azonban e jelentésében erre nézve csak személyzeti mulasztásról írt, kifejezett bátorításról már nem.⁶¹

A helyzet komolyságát tükrözve a jelentés önálló fejezetben foglalkozik a szigetelt biztonsági cellában történő elhelyezés kérdésével. A CPT nem tartja *ab ovo* tilosnak az ilyen helyiség használatát, azonban azt csak *ultima ratio* jelleggel ismeri el, idejét inkább percekben, semmint órákban tartja elfogadhatónak, valamint szükségesnek tartja a fogvatartott gyakori ellenőrzését is. Ezzel szemben a Tiszaöki Bv. Intézetben a fogvatartottakat órákra ilyen cellákba zárták, fehérneműre vetkőztetve, karjaikat és lábaikat a hátuk mögött, kifacsart pozícióban összebilincselve akként, hogy annak nyomai hónapok múlva is láthatóak voltak. A CPT álláspontja szerint ez felveti az embertelen vagy megalázó bánásmód, sőt akár a kínzás tilalmának sérelmét is.⁶²

⁵⁸ Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 25 March to 1 April 2025 [CPT/Inf (2025) 41], 8. o.

⁵⁹ Uo. 12–14. o.

⁶⁰ Uo. 15–16. o.

⁶¹ Uo. 19. o.

⁶² Uo. 20. o.

Lényegi sérelemként emelte ki a CPT, hogy a Szombathelyi Bv. Intézetben hozzávetőlegesen 150 – arra egyébként jogosult – fogvatartott részére nem tudtak sem munkát, sem oktatási lehetőséget biztosítani. A Tiszalöki Bv. Intézetben a fogvatartottak több mint fele nem vett részt ilyen programokban. Mindkét bv. intézetben a IV–V. kategóriákba sorolt, valamint a szombathelyi gyógyító-terápiás részlegén elhelyezett fogvatartottak nehezményezték, hogy nincsenek kreditszerző programok biztosítva számukra. A probléma súlyosságát mutatja, hogy a CPT a kreditszerző programok általános biztosítására, valamint az azokon történő részvétel ambicionálására hívta fel a Magyar Államot.⁶³

Annak ellenére tehát, hogy számos helyen értékelhető és pozitív változásokat tárt fel a CPT legfrissebb, Magyarországot érintő jelentése, a fentiek fényében a sokrétű, a fogvatartotti lét számos aspektusát átfogó sérelmes helyzetek érdemi megoldása továbbra is várat magára.

4. Konklúzió

Látható, hogy a CPT 2023-as országjelentése diverz problémakört tárt fel a magyar büntetés-végrehajtás területén, amelyet az NMM vonatkozó jelentése részint megerősített. E körülmények a fogvatartotti helyzet széles skáláját fogták át, érintve többek között az elhelyezési körülményeiket, a személyi állomány hozzájuk való viszonyulását, az egymás közötti relációjuk teherterheit, valamint ügyeik intézésének módját. A fogvatartotti jogok érvényesítése, valamint a nemzetközi standardok biztosítása érdekében a CPT ajánlása szerint rendszerszintű átalakításra volt szükség.

A magyar jogalkotó „[a]z uniós és nemzetközi kötelezettségek, az Alkotmánybíróság határozatai, illetve a jogalkalmazó szervek visszajelzései”⁶⁴ nyomán a Módtv-vel az ajánlásnak megfelelő koncepcióra helyezte a büntetés-végrehajtás szabályozását. Olyan rendszert vezetett be 2024-ben, amely elveiben és módszereiben is tükrözi a progresszív szemléletet, és amely a fogvatartotti jogok elismerésén, tiszteletén és védelmén alapszik. Ezen attitűd a fogvatartottat értelmes, változásra, javulásra képes, saját körülményeit aktívan alakító és az elkövetett cselekményért, illetőleg önmagáért felelősséget vállaló emberként kezeli. Alkotmányos felfogásban ez az emberi méltóság, valamint az abból fakadó önrendelkezés kiteljesedése,⁶⁵ amely szakjogi oldalon egyértelmű értékvalasztást jelent a reintegráció mellett. A fogvatartottat ugyanis e módosítással olyan személyként kezeli a jogalkotó, akinek érdekében áll az egyéni büntetési céljainak, valamint reintegrációs tervében foglaltaknak a megvalósítása, ezek mentén pedig végső soron a társadalomba annak értékes tagjaként történő visszatagozódása.

E rendkívül pozitív attitűdbéli változás ellenére azonban a CPT 2025-ös jelentése azt tükrözi, hogy a gyakorlat, a fogvatartottak mindennapi börtönvalósága nem képezte le a normatív oldalon végbement paradigmaváltást. A sérelmes helyzeteket

⁶³ Uo. 23–24. o.

⁶⁴ Módtv. indokolás, általános indokolás

⁶⁵ 30/2013. (X. 28.) AB határozat, Indokolás [16]

vagy egyáltalán nem oldotta meg a Magyar Állam, vagy azok orvoslása sokkal inkább kötődött vezetői személycseréhez, mintsem strukturális átalakulásokhoz. Sőt, nem egyszerűen a progresszív elmélet és a punitív gyakorlat ellentmondásairól, egyenrangú egymásnak feszüléséről van szó: utóbbi módszeresen gátolja ugyanis az előbbi érvényesülését. A CPT jelentésében feltárt helyzet, amely szerint a kreditszerző programok száma, valamint az azokon való részvétel korlátozott, a teljes szabályozási koncepciót ássa alá. A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet (a továbbiakban: IM rendelet) 38. § (3) bekezdése szerint ugyanis a rendes kreditszerzésre az *a–f*) pontokban felsorolt tevékenységek vagy attitűdök alapján kerülhet sor. E taxatív felsorolás felét a munkáltatás, az oktatás és a reintegrációs programok során kifejtett teljesítmények adják, amelyek objektív akadály esetén a kreditszerzést az elítélt általános magatartásának, együttműködési hajlandóságának és a bűncselekménnyel okozott hátrány jóvátételének kell biztosítania. Ezt eseti jelleggel többtevékenységként egészíthetik ki az IM rendelet 38. § (5) bekezdésében felsorolt kiemelkedő teljesítmények, amelyek fele [*a–c*] pontok] azonban szintén az oktatáshoz kötött. Látható tehát, hogy a jogalkotó az IM rendeletben le kívánta képezni a Bv.tv. szellemiségét, amelynek értelmében a kreditrendszert a fogvatartotti lét teljes skálájára szabta. Amennyiben ennek meghatározó része – ideértve az oktatást, a munkáltatást és a reintegrációs programokat – hiányt szenved, az végső soron a fogvatartotti előrejutást célzó szabályozás meritumának papírraggá devalválódását, azaz élő joggá transzformálódásának akadályát eredményezi. Hiába szerezhette ebben az esetben is kreditet a fogvatartott a Bv.tv. 99. § (2) bekezdése alapján, ahhoz épp az új paradigma bevezetését célzó felelősségerősítő és motivációs motívumok nem fűződnek – sőt kifejezetten azok ellenében hat e kompenzációs szabályozás –, így a kreditek illetően odaítélésének megelőzése és elkerülése indokolt.⁶⁶ Nem szabad, illetőleg nem is lehet tekintet nélkül lenni e körben arra, hogy a kreditszerzés a fogvatartottak egyetlen lehetősége arra, hogy a kategóriák között előreléphessenek, vagy legalább megőrizhessék kategóriájukat.⁶⁷ Ilyen programok nélkül a Bv.tv.-ből kirajzolódó felelősségteljes, proaktív ember jelentősen akadályozva lesz abban, hogy tehetsége, tudása és tenni vágyása ellenére körülményeit kedvező irányba változtassa. Ez a kreditrendszer motivációs jegyeit, előmeneteli szempontjait és kiszámítható jellegét is devalválja, akár dezavualja, ezzel pedig végső soron a reintegráció sikerét, és az ahhoz fűződő állampolgári érdeket csorbítja.

Amíg tehát a gyakorlat nem képezi le a normatív oldalon végbement pozitív paradigmaváltást, a szabályozási koncepció bukásra van ítélve. Ennek érdekében haladéktalanul meg kell szervezni a kreditszerző – ideértve az oktatási, munkáltatási, illetve reintegrációs – programok legszélesebb körű bevezetését, valamint motiválni kell a fogvatartottakat az azokon való részvételre. Továbbá biztosítani kell a személyi állomány folyamatos és megfelelő (tovább)képzését – mint a rendszer sikerének

⁶⁶ KOÓS NÉ MOHÁCSI: i.m. 22. o.

⁶⁷ NAGY ANITA – KOHÁN ÁDÁM: A kreditrendszer, *Ügyészégi Szemle*, 10 (2025) 3., 22. o.

egyik zárókövét⁶⁸ – annak érdekében, hogy igazodni tudjanak a CPT elvárásainak megfelelően a Bv.tv. új szemléletéhez, megvalósítva és őrizve a fogvatartotti jogok védelmét. Támogatni kell továbbá a fogvatartottakat is abban, hogy megismerhessék a kredit- és kategóriarendszerek lényegét, működését és célját, mivel a tapasztalatok szerint e kellő tájékozottság szintén előmozdítja az együttműködési hajlandóságot. A fentiekre vonatkozó módszertani egységesség megteremtése, a jogorvoslati mechanizmusok hatékonyságának garantálása, illetve a szükséges informatikai fejlesztések elvégzése ugyancsak létfontosságú.⁶⁹ Mindezek nélkül az eredményes reintegráció elképzelhetetlen, amely speciális egyéni, generális összetársadalmi, valamint specifikus büntetés-végrehajtási érdekek egyidejű sérelmét idézi elő.⁷⁰ E sokszínű khatásra tekintettel a fenti feladatok megvalósítása sem maradhat csak a bv. intézetek terrénumában, ugyanis a reintegrációs célok megvalósítására az állami intézményrendszer önmagában nem elegendő.⁷¹ Ennek folyományaként – az Európai Börtön szabályok Első Részének 7. pontjával⁷² összhangban – a civil szférának a fogvatartotti mindennapokba történő bevonását, valamint a fenti célkitűzések elérésében való közreműködését is biztosítani és ösztönözni kell. A társadalmi participáció ugyanis a sikeres reintegráció hatékony támogatója egyrészt a fogvatartottak, másrészt pedig a társadalom tagjainak a szabadulásra való kellő felkészítése mentén.⁷³ Ez végső soron az egész rendszer hatékonyságának egyik kulcsa.⁷⁴ Hiába a szabályozás progresszivistizálódása, ha a gyakorlat azt nem tudja lekövetni sem a biztosított creditszerző programokkal, sem a személyi állomány adekvát attitűdjeinek kialakításával, sem pedig a fogvatartotti tudatosság fokozásával, illetőleg mindezek megfelelő körülményeinek megteremtésével. Ezek elengedhetetlenek a büntetés-végrehajtás rendszerszinten és átfogóan is kielégítő működésének kialakításához, amelyben a civil szférának megkerülhetetlen szerepet kell játszania. E tanulmány tehát *de lege ferenda* jelleggel fel kívánja hívni a figyelmet e fenti javaslatok megfontolására és mihamarabbi rendszerszintű megvalósítására annak érdekében, hogy a Bv.tv.-ben megjelent emberkép a büntetés-végrehajtás gyakorlatában is érvényesülhessen.

Irodalomjegyzék

- BELOVICS ERVIN: A büntetés-végrehajtási ügyészi törvényességi felügyeletének szerepéről, *Börtönügyi Szemle*, 27 (2008) 1.

⁶⁸ KOVÁCS: i.m. 44–45. o.

⁶⁹ Uo. 45. o.

⁷⁰ KOÓSNÉ MOHÁCSI: i.m. 17. o.

⁷¹ PÁLVÖLGYI ÁKOS: A társadalom részvételének szükségessége a büntetés-végrehajtásban (reszocializáció, reintegráció), *Büntetőjogi Szemle*, 3 (2014) 2., 84. o.

⁷² „Ösztönözni kell a külső szociális szolgálatokkal való együttműködést, valamint – amennyire lehetséges – a civil társadalom bevonását a büntetőrendszerbe.”

⁷³ JUHÁSZ ZSUZSANNA: Az európai börtönügy alapelvei. *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 4 (2014) 1., 149–150. o.

⁷⁴ MIKLÓSI MÁRTA: A civil szervezetek szerepe és helye a büntetés-végrehajtásban konferencia, *Börtönügyi Szemle*, 35 (2016) 2., 114. o.

- BENCZE MÁTYÁS: A jogalkotó emberképének hatása a jogértelmezésre - Egy magyarországi kutatás tanulságai, *Pro Futuro*. 2 (2012) 2. (DOI: <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2012/2/5562>)
 - CSINK LÓRÁNT: Az Alaptörvény nemzetfogalmából kiolvasható ember- és társadalomkép, in: *„Ad imaginem et similitudinem nostram” Emberkép a jogban* (szerk.: Erdődy János – Komáromi László), Budapest, PÁZMÁNY PRESS, 2024.
 - JUHÁSZ ZSUZSANNA: Az európai börtönügy alapelvei. *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 4 (2014) 1.
 - JUHÁSZ ZSUZSANNA: (Túl)zsúfoltság és börtönügy. *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 8 (2018) 2.
 - JUHÁSZ ZSUZSANNA: A büntetés-végrehajtás alapelve(i), *Magyar Rendészet*, 18 (2018) 5. (DOI: <https://doi.org/10.32577/mr.2018.5.1>)
 - KADLÓT ERZSÉBET: Alaptörvényben biztosított jog, illetve alapjog sérelme. Összhangzattani gyakorlatok az alkotmányjogi panasz intézménye köréből, *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 5 (2015) 2.
 - KOÓSNÉ MOHÁCSI BARBARA: A szabadságvesztés büntetés végrehajtási rendjének reformja, a kategória- és kreditrendszer. *Alkotmánybírószági Szemle*, 15 (2024) 1.
 - KOVÁCS MIHÁLY: A kreditrendszer és a fogvatartottak részére felkínált reintegrációs programok bemutatása, gyakorlati tapasztalatok, *Börtönügyi Szemle*, 44 (2025) 1., 38. o. <https://doi.org/10.66102/BSZ.2025.1.3>
 - LÁBADY TAMÁS: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2 (2000) 2.
 - MIKLÓSI MÁRTA: A civil szervezetek szerepe és helye a büntetés-végrehajtásban konferencia, *Börtönügyi Szemle*, 35 (2016) 2.
 - NAGY ANITA – KOHÁN ÁDÁM: A kreditrendszer, *Ügyészségi Szemle*, 10 (2025) 3.
 - PÁLVÖLGYI ÁKOS: A társadalom részvételének szükségessége a büntetés-végrehajtásban (reszocializáció, reintegráció), *Büntetőjogi Szemle*, 3 (2014) 2.
 - TUSSAY ÁKOS: Emberkép és természetjog Tarentumi Arkhüasz gondolati rendszerében, in: *„Ad imaginem et similitudinem nostram” Emberkép a jogban* (szerk.: Erdődy János – Komáromi László), Budapest, PÁZMÁNY PRESS, 2024.
 - SCHANDA BALÁZS: Az Alaptörvény emberképe, in: *„Ad imaginem et similitudinem nostram” Emberkép a jogban* (szerk.: Erdődy János – Komáromi László), Budapest, PÁZMÁNY PRESS, 2024.
 - SOMOGYVÁRI MIHÁLY: Az elítéltek klasszifikációja, a kategória- és kreditrendszer működési elve, *Börtönügyi Szemle*, 43 (2024) 1.
 - VARGA CSABA: Emberkép a jogban?, in: *„Ad imaginem et similitudinem nostram” Emberkép a jogban* (szerk.: Erdődy J. – Komáromi L.), Bp., PÁZMÁNY Press, 2024.
 - VÉKÁS LAJOS: A Kodifikációs Főbizottság 2000. június 1-jei határozatai, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2 (2000) 2.
 - VÓKÓ GYÖRGY: *Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban*. Akadémiai nagydoktori mű, Budapest, 2011.
 - ZAKARIÁS KINGA: Az alapjogok fogalma, in: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Alkotmányjog rovat* (szerk.: JAKAB ANDRÁS – KÖNCZÖL MIKLÓS – MENYHÁRD ATTILA – SÜLYÖK GÁBOR; rovatszerk.: BODNÁR ESZTER – JAKAB ANDRÁS), 2025.
-

A kötelmek teljesítésének jogi természete, elméleti alapjai

Somorjai Kristóf*

A teljesítés jogi természetének vizsgálata kötelmi jogunk egyik legalapvetőbb kérdése. Történeti megközelítésben a válasz felé vezető út a római jogi *solutio* kettős jelentésének felismerésével kezdődik, majd a német pandektatudomány három meghatározó elmélete – az objektív hatás-, a célmeghatározás- és a jogügyleti szemlélet – értelmezésével teljesebbé válik. E dogmatikai irányzatok tükrében értékelhetők a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény teljesítésre vonatkozó rendelkezései is és jelenthető ki, hogy a hatályos magyar szabályozás teljesítési koncepciója alapvetően objektív szemléletű, ugyanakkor bizonyos pontokon egyéb korrekciós elemekkel kiegészített modellt követ.

Kulcsszavak: teljesítés, objektív hatás elmélet, jogügyleti elmélet, célmeghatározás elmélet, teljesítési igazolás

The legal nature and theoretical foundations of the fulfillment of obligations

The legal nature of performance constitutes one of the most fundamental issues of the law of obligations. From a historical perspective, the path toward answering this question begins with the recognition of the dual meaning of *solutio* in Roman law and is further developed through the interpretation of the three major theories of the German Pandectist scholarship: the theory of real (objective) performance, the theory of purpose determination, and the contractual theory. In light of these doctrinal approaches, the provisions on performance contained in Act V of 2013 on the Civil Code of Hungary can also be evaluated. It can be concluded that the concept of performance in the current Hungarian regulation is essentially based on an objective approach, while at certain points it incorporates other corrective elements.

Keywords: performance, theory of objective performance, contractual theory, theory of purpose determination, certificate of performance

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.162>

1. Bevezető gondolatok

A kötelmi jog egyik legalapvetőbb dogmatikai kérdése az, hogy miként ragadható meg a teljesítés jogi természete. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) logikája első pillantásra egyértelmű helyzetet ír le, hiszen a kötelelem célja a szolgáltatás megvalósítása, amelynek bekövetkezésével –

* PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

főszabály szerint – maga a kötelem is megszűnik. Közelebbről nézve azonban a kötelem teljesítés általi megszűnéséhez vezető út sokszor korántsem ilyen egyenes. Minél több elméleti és gyakorlati kapcsolódási pontot vonunk be a vizsgálatba, annál világosabbá válik, hogy a teljesítés nem pusztán fizikai vagy gazdasági esemény, hanem összetett jogi tényállás, amelyben a kötelem célja és tartalma, a jogosulti érdek kielégülése, a kötelezett magatartásának jogi rendeltetése, illetve gyakran a felek jognyilatkozatai is jelentőséget nyernek.

A tanulmány egy, a kötelmi jog általános része körében is a terebélyesnek mondható „probléma-fa”¹ törzsével, a teljesítéssel foglalkozik és azt tárgyalja, hogy az egyszer létrejött kötelmi struktúra milyen esemény, cselekmény vagy jogi tényállás révén oldódik fel, válik lezárttá, és e lezárulás mennyiben tekinthető a felek akaratán alapuló, illetőleg mennyiben a törvény által automatikusan előidézett jogkövetkezménynek. Az említett kérdések mind arra világítanak rá, hogy a teljesítés dogmatikája nem merülhet ki a szolgáltatás tényleges megtörténtének vizsgálatában. Legalább ilyen lényeges annak vizsgálata, hogy a teljesítés elérésére hivatott szolgáltatás mely kötelemhez kapcsolódik, alkalmas-e a jogosulti érdek kielégítésére, kiváltja-e a kötelem megszűnésének joghatását, és szükséges-e ehhez valamely célhozzárendelési, elfogadási, igazolási vagy rendelkezési mozzanat. A tanulmány ezért a modern kontinentális magánjogban kibontakozott három meghatározó teljesítésemélet, az objektív hatás-elmélet, a célmeghatározási elmélet és a jogügyleti elmélet bemutatására, valamint ezek magyarországi értelmezésére és hatályos Ptk.-beli tükröződésére helyezi a hangsúlyt, miközben érzékelteti, hogy azok többek pusztán jogtörténeti konstrukcióknál. A német pandektatudomány által kimunkált irányzatok eltérő választ adnak arra az alapkérdésre, hogy a teljesítés joghatásának beállásához elegendő-e a kötelem tartalmának megfelelő objektív szolgáltatási eredmény, szükséges-e valamely teljesítési cél kijelölése, vagy a teljesítés a felek – legalább ráutaló – jogügyleti együttműködését is feltételezi. Tekintettel arra, hogy a bemutatásra kerülő elvi tételek általánosságban a kötelmekre vonatkozóan fogalmazódtak meg, a tanulmány megállapításai is elsősorban e tágabb kötelmi jogi körre értendők. Ugyanakkor, a kötelemkeletkeztető tényállások „piacán” vezető szerepet betöltő szerződéses kötelmek kiemelt jelentősége nem hagyható figyelmen kívül, még akkor sem, ha ezekben az esetekben is a kötelmek közös szabályait adják a kiinduló pontot. A kötelmek közös szabályai ezért a szerződéses kötelmek körében sem önmagukban érvényesülnek, hanem azokat a szerződések általános szabályai, valamint az egyes szerződéstípusokra vonatkozó különös rendelkezések egészítik ki. Ennek megfelelően a vizsgálat alapvetően a kötelmi jog általános dogmatikájából indul ki, de ott, ahol a teljesítés jogi természetének megértéséhez szükséges, óhatatlanul érinti a szerződések általános, valamint az egyes szerződéses teljesítési helyzeteket is.

¹ A teljesség igénye nélkül a képzeletbeli „probléma-fa” egyes ágai különösen, amely közül néhány később bővebben is kifejtésre kerül: a harmadik személy részére, vagy részéről történő teljesítés, az idő előtti és egyidejű teljesítés, a több fennálló tartozás közötti elszámolás, a beszámítás, illetve a teljesítés igazolásával kapcsolatos bizonytalanságok.

A tanulmány célja tehát az, hogy feltárja a teljesítés jogi természetével kapcsolatos dogmatikai viták történeti és elméleti hátterét. Bemutassa azok római jogi gyökereit, a XIX–XX. században kialakult modern értelmezéseit, valamint azt, hogy az egyes felfogások miként tükröződnek a hatályos magyar polgári jog teljesítéssel kapcsolatos szabályaiban, illetve, hogy azok milyen hatással vannak a teljesítés jogi természetének megítélésére.

2. Római jogi eredők

Az egyes teljesítéselméletek eredetének feltárásakor érdemes kiindulópontként kezelni, hogy a római jog nem a modern értelemben vett kötelemszerű teljesítés fogalmából, hanem a kötelem teljesítésének és az adós „feloldozásának” összefüggéséből indult ki. A kulcsfogalomként azonosítható latin *solutio* kifejezés ugyanis egyszerre jelenti a teljesítést, avagy a kötelem tárgyát képező szolgáltatás megvalósulását és a feloldást, kioldást, mint az adós kötelmi kötöttsége alóli megszabadulását.² A *solutio* jelentéstartalma ennél fogva ezért nem szorítható egyszerűen csak fizetésre, szolgáltatás nyújtásra vagyis pusztán a teljesítésre, sokkal inkább egyfajta kiterjesztő értelemben vett teljeskörű kielégítést kell alatta érteni, amely magában hordozza a teljesítés természetét mindvégig jellemző kettősséget.³

A rendkívül formalizált archaikus korszak jogát meghatározó közgondolkodás a *solutio* feloldozásként való értelmezésére helyezte a hangsúlyt. Tudniillik, a korai *ius civile* merev rendszerében a kötelem megszüntetése nem minden esetben következett be pusztán a materiális teljesítés révén, hanem bizonyos kötelmek esetében formális hitelezői teljesítést elismerő aktus, például az *acceptilatio* is szükségeltetett ahhoz, hogy az adós felszabaduljon kötelezettsége alól. Az *acceptilatio* tulajdonképpen egy olyan szóbeli felszabadító nyilatkozat vagy rítus, amelyben a hitelező formálisan elismeri a tartozást lerótnak, megkapottnak.⁴ Primátusát érzékeltetendő, ezen nyilatkozat helyes tanúsítása esetén az adós kötelem alóli felszabadulása akkor is megtörténhetett, ha az anyagi értelemben vett teljesítés a valóságban nem is történt meg, alkalmassá téve e módot a fiktív teljesítések fogantatására.⁵ A *solutio* teljességéhez tehát az annak első – az adós kötelemszerű teljesítését – megkívánó mozzanata nemhogy nem volt elegendő, de még csak nem is feltétlen volt előfeltétel akkor, ha annak második eleme, a formalizált kötelemszüntető, feloldó ellenügylet hibátlanul végbement. Ahhoz tehát, hogy a hitelező anyagi kielégülése mellett az adós is szabadulhasson teljesítési kötelezettsége alól, a hitelező *contrarius actus*ára, vagyis a *liberatio*t ténylegesen kiváltó ellenügyletre volt igazán szükség.⁶ Túllépve a formalisztikus szemlélet érzékelhető visszasságain, látni kell azt is, hogy az adós kötelem alóli feloldozása mögötti legfőbb érdek az annak megtörténtének tanúsítása volt, amely révén a

² Brósz Róbert – Pólay Elemér: *Római jog*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1974, 378-379. o.

³ Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, OFI, 2016, 465. o.

⁴ Siklósi Iván: *Római magánjog II. kötet*. Budapest, ELTE, 2021, 1317. o.

⁵ Brósz – Pólay: i.m. 379. o.

⁶ Paulus: D. 50, 17, 153

rigorózusságra eszközként is tekinthetünk a forgalmi biztonság, mint cél megvalósításához vezető úton.⁷

A teljesítés és a kötelem megszűnése összefüggését övező fejlődési ív különösen jól érzékelhető akkor amidőn a *solutio* fogalma kilép az archaikus formalizmusból és a tényleges teljesítéshez, mint eredményhez kötött megszűnés felé mozdul el.⁸ Az irányváltás a klasszikus római jog időszakára tehető. Számos funkcionális érv szól amellett, hogy *contrarius actus* elvét meghaladva a kötelem gazdasági rendeltetése, vagyis a hitelező érdekének kielégítése kerüljön a középpontba. A klasszikus jogászok gondolkodásában a kötelem nem egy önmagáért létező normatív, netán rituális konstrukció volt, hanem a szolgáltatás kikényszerítésének eszköze, így amennyiben a szolgáltatás a kötelem tartalmának megfelelően végbemegy a kötelem szükségképpen megszűnik, annak további fenntartása dogmatikai értelemben teljesen indokolhatatlan.⁹ Amikor Ulpianus a Digestában úgy fogalmaz, hogy teljesítőnek azt nevezzük, aki „megtette azt, amit tenni ígért”, akkor tulajdonképpen a *solutio* egy olyan meghatározását olvashatjuk, amely a teljesítést a szolgáltatás tényleges megvalósulásával azonosítja és ezzel a kötelem megszűnésének okát a szolgáltatás realizálásában jelöli meg.¹⁰ Ennél fogva a kötelmet az annak tartalmát képező szolgáltatás megfelelő, kötelemszerű nyújtása szünteti meg. Elismerést nyert tehát, hogy a hitelező kizárólag a kötelem létrejöttékor megfogalmazott gazdasági érdeke véghezvitelét, kielégítését követelheti az adóstól és semmiképpen sem valamely – egy akár a kötelem lényegétől teljesen független, netán fiktív – formalizált ígéret, aktus hibátlan tanúsítását. A hitelező formális feloldozó aktusa ezzel eltörlésre került. A kötelem megszűnését eredményező tényező innentől az adós (egyoldalú) magatartásában rejlett, amellyel az adós kötelem alóli szabadulása egybeesett a kötelem tartalmának megfelelő szolgáltatásnyújtás mozzanatával.¹¹ Következésképp, az adós a kötelemszerű teljesítéssel önmagát liberálja, szabadítja fel a kötelem teljesítésére irányuló kötelezettsége alól.¹²

Ugyanakkor már ezen a ponton érdemes rámutatni arra, hogy amennyiben a teljesítésre kizárólag, mint mindenfajta formalizmust nélkülöző gazdasági ténytársulásra tekintünk, úgy mindkét, de különösen a teljesítő felet komoly érdeksérelem érheti azáltal, ha az adós utóbb képtelen bizonyítani a kötelem megszűnését eredményező teljesítését. Felismerte e problémát a római jog is, amely a különböző szerződéskötési módok mellett ismerte – vagy érezhető görög eredetük alapján inkább átvette – a *syngrapha* és *chirographum* jogintézményeit. Előbbi a hitelező és adós együttes aláírását feltételezte, így az inkább tekinthető egyfajta szerződésként, míg utóbbi egy kizárólag az adós által kiállított és aláírt egyoldalú nyilatkozat volt. Utóbbi pontos funkciója nem világos, ám az uralkodó nézet szerint ezen kézzel írt adósi nyilatkozat, kötelezvény jelentősége a teljesítés megtörténtének

⁷ Siklósi Iván: i.m. 1316-1318. o.

⁸ Paulus: D. 46, 3, 54

⁹ Földi – Hamza i.m. 464-465. o.

¹⁰ Ulpianus D. 50,16, 176

¹¹ Brósz – Pólay i.m. 379. o.

¹² Földi – Hamza i.m. 464. o.

bizonyításával függhet össze.¹³ Talán pont a *chirographum* tovább fejlődése volt a jusziniánuszi jog szerves részét képező írásbeli nyugta, az *apocha*, amelyre már joggal tekinthetünk a modern teljesítési igazolás korai lenyomataként.¹⁴ Célja ugyanis az volt, hogy az írásbeli kötelezettségvállaláson alapuló tartozás bizonyítását megkönnyítse, egyetlen ilyen nyugtával kiváltva öt tanút.¹⁵

Mint az a későbbi kifejtésből látható lesz, a teljesít jogi természetével kapcsolatos modern dogmatikai álláspontok gyökerei már az ókori jogi gondolkodásban is fellelhetők. A római jog fejlődésének egyik legfontosabb mozzanata az volt, hogy a hitelező materiális kielégítése fokozatosan különvált a liberáló hatást előidéző alakszerű jogügylettől.¹⁶ Ezzel megalapozást nyert a hatályos teljesítésfogalom egyik központi gondolata, amely szerint a kötelelem megszűnése nem szükségképpen formális feloldó aktus, hanem a szolgáltatás kötelelem tartalmának megfelelő megvalósulásának következménye. A római jog ennél fogva nem egyetlen, zárt teljesítésméletet, hanem két egymással feszültségben álló, de egyaránt továbbélő teljesítésképet hagyott az utókorra. A modern kontinentális jogelméletek tulajdonképpen e kettősséget bontják ki és bővítik új fogalmi keretek között.

3. Modern teljesítés-elméletek

A vizsgált dogmatikatörténeti fejlődési ív következő, jeles állomásához egészen a XIX.-XX. századig szükséges előre lépni. A római jogi normák középkori „újrafelfedezése”, majd annak *receptio* útján fokozatosan az élő jog részévé válása adta ugyanis azon táptalajt, amelyből a modern jogtudományi fejtegetések egész sora kivirágozhatott.¹⁷ A teljesítés dogmatikai elméleteinek klasszikus terepe a német jogtudomány, amelynek pandektisztikával fémjelzett XIX. századi fejlődése közvetlenül a római joganyag tudományos újrászervezéséből táplálkozott.¹⁸ A pandektatudomány a jogi fogalmak absztrakt rendszerét építette fel, amelyben a jogi tény mellett a jogügylet fogalma a magánjog központi kategóriájává vált.¹⁹ A teljesítés jogi természetének kérdése ebben a fogalmi rendszerben új megvilágításba került, hiszen a pandektisztika számára a joghatások alapvetően vagy jogügyleten, vagy jogi tényen alapultak, és a teljesítésnek e kettő közül valamelyik kategóriába kellett illeszkednie.²⁰ A tudományos értékű vita középpontjában az állt, hogy a teljesítés joghatásának beállításához pontosan mi szükségeltetik: elegendő pusztán egy objektíven kötelemszerű reálaktus, vagy ezen felül kötelező a felek kétoldalú,

¹³ Uo. 497. o.

¹⁴ Benedek József – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog*. Budapest, Dialóg Campus, 2020, 261. o.

¹⁵ Cod. Iust. 4.30.14.2

¹⁶ Sztahlo Zoltán: A teljesítés fogalmának kialakulása a római jogban. *Miskolci Jogászélet* 9(1928), 132-133. o.

¹⁷ Hamza Gábor: A római jog szerepe az európai szerződési jog harmonizálásában. *Európai Jog*, 2(2004), 4-5. o.

¹⁸ Hamza Gábor: Pandektarendszer és a római jog. *Jogtudományi Közöny*. 10(2013), 504-506. o.

¹⁹ Windscheid, Bernhard: *Lehrbuch des Pandektenrechts*. Düsseldorf, Buddeus, 1867, 157-161. o. és Dernburg, Heinrich: *Pandekten*. Berlin, J. W. Müller, 1894, 214-222. o.

²⁰ Pólay Elemér: *A pandektisztika és hatása a magyar magánjog*. Szeged, Szegedi József Attila Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kara, 1976, 40-43. o.

jogügyleti megállapodása, illetőleg esetleg egy, sajátos, vegyes természetű jogi célmeghatározás.²¹ Tekintve, hogy a pandektisztika jogfejlesztő tevékenysége csúcspontjának számító, 1900. január 1-jén hatályba lépett német polgári törvénykönyv, avagy a *Bürgerliches Gesetzbuch* (a továbbiakban: BGB) normaszövege tudatosan nem foglal állást a teljesítés dogmatikai paradigmáit illetően, a jogtudomány szabad kezet kapott az elméleti háttér kidolgozására, levezetésére. Ennek köszönhetően három fő elméleti irányvonal bontakozott ki, amelyek a későbbi szakirodalom a *realen Leistungsbewirkung* (objektív hatás szemlélet), a *Vertragstheorie* (jogügyleti elmélet), és a *finale Leistungsbewirkung Theorien* (célmeghatározás felfogás) – vagy ritkábban: *Vermittelnde Theorien* (köztes szemlélet) – elnevezésekkel illetett.²² A következőkben a tanulmány eme három látásmód német jogirodalomban kidolgozott alapvető jellemvonásaira és különbségeire fókuszál, szükség esetén kiegészülve azok magyarországi „receptióival”, hazai értelmezési dimenzióival.

3.1. Objektív hatás (reálaktus) elmélet. A német jogirodalmat is meghatározó objektív hatás felfogás tulajdonképpen a klasszikus római jogban látott, materiális kielégítésre épülő *solutio* fogalom modern dogmatikai kontinuitása. A teljesítés kötelemszüntető joghatása nem kötött a felek külön, teljesítésre irányuló megállapodásához, hanem abból fakad, hogy a tartozott szolgáltatás a kötelelem tartalmának megfelelően – és ezáltal a jogosult érdekét kielégítő módon – ténylegesen megvalósul.²³ Az elmélet reálaktusként aposztrofálja a teljesítést, ahol a döntő mozzanat maga a *Leistungserfolg*, vagyis a szolgáltatási eredmény bekövetkezése.²⁴ Az elmélet ennél fogva a teljesítésre, mint tiszta objektív tényállásra, a kötelelem programszerű befejeződésére, avagy „*Programmverwirklichung*”-ra tekint.²⁵ Ennek híve Dezső Gyula is, aki a teljesítést szintén a *solutio* egyszerűbb jelentése felől közelítette meg és úgy látta, hogy az valójában a kötelmet feloldó, azaz felelősségfelszabadító hatályú, illetve szándékú jogintézmény és mint ilyen a teljesítésnek a kötelelem megszüntetése nem célja, sokkal inkább folyománya, következménye.²⁶ A teljesítés ebben az értelemben nem jogügylet, hanem olyan jogi tény, amely a kötelelem céljának megvalósulása révén automatikusan kiváltja az elméletnek nevet adó objektív hatást, vagyis a megszűnés joghatását. „El kell fogadnunk – írja Dezső Gyula – hogy a teljesítés se nem

²¹ Villányi László: Követelések megszűnése és elévülése In: Szladits Károly (szerk.): Magyar Magánjog. III. kötet. Budapest, Grill Károly, 1941, 581-583. o.

²² Lásd: Paul Ortmann: *Das Recht der Schuldverhältnisse*. Berlin, C. Haymann, 1906, 216.o., Ehmann, Horst: *Die Entwicklung der causa-Lehre zum System der Zwecklehre*. 19. o. <https://www.univ-trier.de/fileadmin/fb5/prof/eme001/causa-zweckL21.pdf> (letöltés ideje: 2026.05.27.), illetve összefoglalóan: Schmoekel, Mathias – Rückert, Joachim – Zimmermann, Reinhard (szerk.): *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB*. Band II: *Schuldrecht: Allgemeiner Teil*. 2., Tübingen, Mohr Siebeck, 2007, 2153-2167. o.

²³ Larenz, Karl: *Lehrbuch des Schuldrechts: Allgemeiner Teil*. Munich C.H. Beck, 1987, 235-238. o.

²⁴ Medicus, Dieter – Lorenz, Stephan: *Schuldrecht I. Allgemeiner Teil*. Munich, C.H. Beck, 2012, 123-126. o.

²⁵ Heck, Philipp: *Grundriß des Schuldrechts*. Tübingen, Scientia Antiquariat Aalen, 1958, 160. o.

²⁶ Dezső Gyula: *A teljesítés módja, helye, ideje*. In: Szladits Károly (szerk.): Magyar Magánjog. III. kötet. Budapest, Grill Károly, 1941, 403. o.

kétoldalú, se nem egyoldalú jogügylet, egyáltalában nem jogügylet, hanem egyszerű reálaktus és ha ez a reálaktus megfelel az ügylet kikötött kellékeinek, vagy azok hiányában a törvényes kellékeknek, vagy a felek eredeti (és nem fontos, hogy teljesítéskori) szándékának, akkor a teljesítés véglegesen és visszavonhatatlanul megtörtént.”²⁷

A felfogás szilárd, kodifikációs támaszaként rendszerint a BGB 362. § (1) bekezdését szokás megjelölni, amely a kötelelem megszűnésével összefüggésben a következőt írja: a kötelelem akkor szűnik meg, ha a tartozott szolgáltatást a jogosult részére megvalósítják / előidézik.²⁸ A normaszöveg a „*bewirkt wird*” szófordulatot használja, amely dogmatikai jelentősége abban áll, hogy a teljesítést eredményorientált módon ragadja meg és mint ilyen az eredmény létén túl nem várja el, hogy a felek bármiféle nyilatkozatot társítsanak a kötelelem megszűnésének bekövetkezéséhez.²⁹ A kötelezettet belső célképzet főszabálya szerint teljesen irreleváns és legfeljebb kivételesen kaphat csak szerepet.³⁰ Azonban – szigorúan az elmélet kereti között maradván – már e ponton szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy még ez a relatíve egyszerű elgondolás is néhol magyarázatra szorul. A felfogás ugyanis nem egyszerűsíthető le pusztán fizikai magatartásvizsgálatra. Nem elegendő, hogy az adós csak valamit tesz a teljesítés érdekében, vagy hogy külsőleg teljesítési cselekményhez hasonló magatartást tanúsít. A hangsúly a szolgáltatási eredményen van, vagyis annak értékelésén, hogy a kötelelem tartalmának megfelelő állapot a jogosult oldalán ténylegesen bekövetkezzon.³¹ Nem beszélhetünk tehát teljesítésről Brox szerint abban az esetben, ha az adós a vállalt szolgáltatását tanúsítva – egyfajta archaikus római jogi formalizmust idézve – „mindent megtett” a teljesítés érdekében, hiszen a döntő motívum mindig az kell legyen, hogy a hitelező érdeke a tartozott szolgáltatás megvalósulásával kielégítést nyert-e.³² Így például dolog szolgáltatására irányuló kötelelemnél a dolog pusztán elküldése önmagában nem feltétlenül teljesítés, ha a jogosult a birtokot vagy a tulajdont végül nem szerzi meg.

A reálaktus elmélet nagy erénye, hogy világosan elhatárolja a teljesítést a kötelmet megszüntető külön jogügylettől. A kötelelem nem azért szűnik meg, mert a felek a megszűnésben megegyeznek, hanem azért, mert a kötelelem tartalma megvalósult. Ennek érzékeltetésére jó példával szolgál a több tartozás közötti elszámolás szabálya.³³ Ha ugyanis a teljesítés kötelelemszüntető hatása minden esetben a hitelező elfogadó nyilatkozatától, esetleg vele kötött megállapodástól függene, nehezen volna magyarázható, hogy a jog miért engedi az adósnak egyoldalúan meghatározni, mely tartozását kívánja teljesítésével rendezni. Ezzel szemben a tárgyi elmélet álláspontja szerint amennyiben a kötelelem kötelezettje a megállapodott szolgáltatást megvalósítja és ezzel a kötelelem beteljesíti rendeltetését,

²⁷ Uo. 402-403. o.

²⁸ BGB 362. § (1) bekezdés

²⁹ Heck: i.m. 160-161. o.

³⁰ Ortmann, Paul: *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch und seinen Nebengesetzen*. Berlin, Carl Heymanns, 1928, 216. o.

³¹ Schmoeckel – Rückert – Zimmermann: i.m., 2154-2155. o.

³² Brox, Hans: *Allgemeines Schuldrecht*. München, C. H. Beck, 1996, 96. o.

³³ Lásd: BGB 366. § (1) bekezdés vagy Ptk. 6:41. §

az obligatio *ex lege*, a felek mindennemű további jogcselekménye nélkül, automatikusan megszűnik.³⁴

Mindezek ellenére az objektív hatás elmélet sem képes minden teljesítési helyzetet kimerítően leírni. A teljesítési cselekményt az különbözteti meg más, külsőleg azonos vagy hasonló magatartástól, hogy az érvényes kötelem megszüntetésére irányuló jogi rendeltetéssel bír.³⁵ E gondolat arra figyelmeztet, hogy bizonyos esetekben a pusztán külső szolgáltatási eredmény önmagában nem elégséges annak eldöntéséhez, hogy teljesítésről, lehetetlenülésről, ajándékozásról, jogalap nélküli gazdagodásról vagy más jogi jelenségről van-e szó. Különösen így van ez harmadik személy részéről történő teljesítés, negatív vagy tartós szolgáltatások, valamint több fennálló tartozás közötti elszámolás esetén.³⁶

A reálaktus felfogás magyarázati nehézségei ott válnak igazán láthatóvá, ahol a teljesítés jogi minősége nem vezethető le pusztán a külső szolgáltatási eredményből. Ilyen eset a több fennálló tartozás közötti elszámolás, ahol a szolgáltatás tárgya önmagában nem dönti el, hogy melyik kötelem szűnik meg. Hasonló problémát vet fel a harmadik személy teljesítése, ahol a szolgáltatás nem az eredeti kötelezettől származik, mégis alkalmas lehet a kötelem megszüntetésére.³⁷ Ugyancsak árnyalja az objektív képet a teljesítésként való hitelezői elfogadás, valamint a teljesítésigazolás bizonyítási hatása, hiszen e helyzetekben valamilyen célhozzárendelési, elfogadási vagy igazolási elem nélkül nem mindig dönthető el biztonsággal, hogy a szolgáltatás mely kötelemhez kapcsolódik, és milyen joghatást vált ki.³⁸

3.2. Jogügyleti elmélet. A jogügyleti szemlélet háttérében kevésbé a római jog merev formalizmusának újjáéledése, sokkal inkább az egykoron meghatározó természetjogi gondolkodás eredményei húzódnak meg. A természetjog individualizmusa a jogviszonyok akaratkapcsolatként való felfogását erősítette, előkészítve ezzel a teljesítés jogügyleti természetének elméleti lehetőségét. Amennyiben ugyanis a kötelem létrehozása a felek rendelkezési körébe tartozó jogi aktus, úgy annak megszüntetése is a felek, de legalább a jogosult akaratához kötődő jogi cselekményként lehessen értelmezhető.³⁹ E gondolat a pandektatudomány jogügylet-fogalmához is jól illeszkedett, tudniillik, ha a teljesítés mozzanatára egy joghatás előidézése irányuló és kinyilvánítandó akaratként tekintünk, azzal Puchta definíciója szerint is jogügylettel van dolgunk, megteremtve a *Vertragstheorie* elméleti alapját a német jogtudományban.⁴⁰

A jogügyleti megközelítés abból indul ki, hogy a teljesítés és annak legfontosabb jogkövetkezménye, a kötelem megszűnése nem magyarázható pusztán a szolgáltatás tényleges megvalósulásával. A teljesítés nem rekedhet meg a

³⁴ Villányi: i.m. 581. o.

³⁵ Sztéhlo Zoltán: A teljesítés jogi tulajdonságai. *Miskolci Jogászélet*, 10(1929). 135. o.

³⁶ Uo. 139. o., illetve Grosschmid Béni: *Fejezetek a kötelmi jogunk köréből (I. kötet)*, Budapest, Grill Károly, 1932, 770-780. o.

³⁷ Szladits Károly: *A magyar magánjog vázlata, II. rész.*, Budapest, Grill Károly, 1933, 159. o.

³⁸ Schmoeckel – Rückert – Zimmermann: i.m., 2157-2160. o.

³⁹ Pólay: *A pandektisztika és hatása a magyar magánjog* 41. o.

⁴⁰ Puchta, Georg Friedrich: *Pandekten*. Leipzig, A. F. Rudorff, 1863, 84-85. o.

reálcselekmény szintjén, hiszen az a jogosult érdekpozícióját is érinti, szükségképpen megkövetelve az ellenérdekű fél jogi aktusát.⁴¹ A jogügyleti szemlélet dogmatikai intuícója ennél fogva abból fakad, hogy a kötelelem megszűnése a jogosult rendelkezési jogához kapcsolódik, éppen ezért az nem következhet be a szolgáltatás pusztá megvalósulásával, hanem feltételezi a jogosult teljesítés elfogadására irányuló akaratnyilatkozatát is.⁴² Az elmélet hívei szerint a követelés ura a jogosult, annak kielégítettségét a jogosult tudja megítélni, így a kötelelem megszüntetésének döntő mozzanata nem lehet más, mint a jogosult erre irányuló – Szladits szerint kifejezetten a követelésről rendelkező⁴³ – jognyilatkozata, amelyet a tényleges teljesítés csupán előfeltételként készít elő.⁴⁴ Ennek köszönhetően, az önmagában álló szolgáltatásnyújtáshoz nem kapcsolódik automatikusan az objektív kötelmet megszüntető hatás, mivel a teljesítés hatálya csak akkor állhat be, ha a felek – legalább ráutalóan – egyetértenek abban, hogy az adott szolgáltatás a fennálló kötelelem teljesítésére irányul.⁴⁵ A jogügyleti felfogás lényege abban rejlik, hogy bizonyos teljesítési helyzetekben a jogosult magatartása a követelésről való rendelkezésként értékelhető. Amikor a hitelező a szolgáltatást teljesítésként elfogadja, nem pusztán ténylegesen átvesz valamit, hanem a kötelmi pozícióját is alakítja. Elismeri, hogy a szolgáltatás a követelés kielégítésére alkalmas, és ezzel az adóst a kötelezettségből kibocsátja.⁴⁶

A *Vertragstheorie* követői ugyanakkor nem egységesek abban, hogy a teljesítéshez pontosan milyen jogügyleti elem szükséges. Az egyoldalú jognyilatkozattal is „beérő” gondolkodók a ténylegesen megvalósult teljesítési cselekvés, magatartás elismerését, elfogadását kívánják meg, amely voltaképpen nem lesz más, mint a hatályos jogunkban is ismert, jogosult által kibocsátott – deklaratív vagy konstitutív hatályú – teljesítési igazolás.⁴⁷ A radikálisabb változatot képviselők ugyanakkor a teljesítés bekövetkezéséhez egy arról szóló kifejezett teljesítési szerződést (*Erfüllungsvertrag*) – vagy egyéb, kétoldalú jogügyletet – várnak el a felektől, tekintve, hogy a formai kellékek terén is osztja a kötelelem létrejöttének jogi sorsát.⁴⁸

A jogügyleti elmélet azonban több ponton is nehézségekbe ütközik. Mindenekelőtt, problematikus azoknak a teljesítési helyzeteknek a magyarázata, amelyek nem igénylik a jogosult aktív közreműködését. Ha a kötelelem tartalma valamilyen egyoldalúan is megvalósítható magatartásban, tartózkodásban vagy folyamatos rendelkezésre állásban áll, mesterségesnek hat minden egyes teljesítési mozzanathoz külön jogosulti elfogadást vagy teljesítési szerződést kapcsolni. Ezt

⁴¹ Brox: i.m. 96. o.

⁴² Villányi i.m. 582. o.

⁴³ Szladits: i.m. 157. o.

⁴⁴ Enneccerus, Ludwig: *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts*, Marburg, N. G. Elwert, 1900, 452. o.

⁴⁵ Uo. 453-454. o.

⁴⁶ Szladits: i.m. 158. o.

⁴⁷ A teljesítési igazolás főszabály szerint elsődlegesen bizonyítási és forgalombiztonsági funkciót tölt be, dogmatikai jelentősége mégis abban áll, hogy láthatóvá teszi a jogosulti elismerés és a teljesítés joghatása, természete közötti kapcsolatot (erről bővebben lásd: 4.3. fejezet)

⁴⁸ Endemann, Friedrich: *Lehrbuch des bürgerlichen Rechts. Allgemeiner Theil*. Berlin, Carl Heymanns, 1899, 628. és 641.o. és összefoglalóan: Schmoeckel – Rückert – Zimmermann: i.m., 2153-2155. o.

érzékelteni Heck fikciós megoldása is, amely gyakorlatilag lemodellezi mi történt volna, ha megkötésre kerül az elméletet működtető jogügylet. A konstrukció szerint a hitelező ilyen esetben egy teljesítési ügyletre irányuló képzeletbeli ajánlatot tesz az adósnak, amelyet az adós külön elfogadó nyilatkozat nélkül ráutaló magatartással és a teljesítés tényével fogad el.⁴⁹ Érezve, hogy a megoldás meglehetősen megcsömörlött, a jogügyleti elmélet is elismeri, hogy az ilyen teljesítési ügylet megvalósulásához, vagyis az adós kötelemi kötelezettsége alóli szabadulásához végső soron elengedhetetlen a reális (fizikai) teljesítés megléte is.⁵⁰ Ebből következik a megközelítés másik nehézsége az, miszerint a teljesítés objektív mozzanatát maga sem tudja mellőzni. A jogosulti elfogadás, elismerés vagy teljesítési szerződés önmagában nem pótolja a tartozott szolgáltatás megvalósulását. Ráadásul, ha a szolgáltatás nem felel meg a kötelelem tartalmának, a jogosult elfogadása legfeljebb más jogintézmény – például fizetés helyetti adás – irányába mozdíthatja el a jogviszonyt, de nem igazolja azt, hogy a kötelemszerű teljesítés objektíve végbement.⁵¹ A jogügyleti elmélet ebből következően még saját keretei között is kénytelen számolni azzal, hogy a teljesítésnek van egy materiális, eredményhez kötött magja, amely nélkül a kötelelem rendeltetésszerű lezárása nem magyarázható.

E megközelítés tehát fontos ellenpontja az objektív hatás elméletnek, mivel hangsúlyozza, hogy a teljesítés nem minden esetben írható le pusztán szolgáltatási eredményként. Különösen a jogosulti elfogadás, a teljesítés elismerése, a követelésről való rendelkezés, a fizetés helyetti adás, valamint az átruházási kötelek teljesítése mutatják, hogy bizonyos esetekben a teljesítés jogi minősége jognyilatkozati vagy rendelkezési elemek nélkül nem ragadható meg kielégítően. Ugyanakkor a jogügyleti elmélet tiszta formájában szükségtelenül bonyolulttá teszi a teljesítés mozzanatának értelmezését.⁵² A teljesítés általános dogmatikája ezért nem építhető kizárólag a jogügyleti szemléletre, de annak tanulságai nélkül sem érthető meg teljesen. A teljesítés nem minden esetben jogügylet, de egyes teljesítési helyzetekben jogügyleti, rendelkezési vagy elismerő mozzanatokkal kiegészülő, összetett jogi tényállásként jelenik meg.

3.3. A célmeghatározás elmélet. A célmeghatározás szemlélet az előző megközelítésekhez képest köztes, vegyes álláspontként ragadható meg. Hasonlóan a jogügyleti álláspontnál kifejtettekhez, e koncepció kiindulópontja is az, hogy a teljesítés joghatása nem vezethető le minden esetben pusztán abból, hogy valamely szolgáltatási eredmény külsőleg megvalósult, ugyanakkor a kötelelem megszűnéséhez nem is szükséges minden esetben a felek teljesítési szerződése vagy a jogosult konstitutív elfogadó nyilatkozata. A célmeghatározási felfogás ezért a teljesítésben egy olyan többletelemet keres, amely a szolgáltatási eredményt meghatározott kötelelemhez kapcsolja, és ezáltal jogilag teljesítésként minősíti.

Ez a többletelem nem más, mint a teljesítési cél definíálása, amely azonban jóval több annál, mint egy pszichológiai motívum, vagy csupán a kötelezett belső

⁴⁹ Heck: *i.m.*, 171. o.

⁵⁰ Kreß, Hugo – Weitnauer, Hermann: *Lehrbuch des Allgemeinen Schuldrechts*. Aalen, Scientia, 1974, 59. o.

⁵¹ Pólay Elemér: *A Datio in Solutum. Miskolci Jogászélet*, 3-4(1938) 15-16. o.

⁵² Villányi: *i.m.* 582. o.

indíttatása.⁵³ A teljesítési cél tulajdonképpen egy joghatás kiváltására alkalmas jogi tény, jogi rendeltetés annak meghatározására, hogy az adott szolgáltatásnyújtás mely kötelmi viszony lezárására, mely jogosulti érdek kielégítésére és milyen joghatás kiváltására irányul.⁵⁴ Ebből következően ezen elmélet révén a jogosulti érdek csupán látszólag szorul háttérbe. A kötelelem rendeltetése továbbra is a szolgáltatás megvalósítása és a jogosult kielégítése, amelyhez a célmeghatározás csupán támpontul szolgál akkor, amikor a szolgáltatás objektív megvalósulása önmagában nem elégséges. Elfogadást nyer tehát, hogy a kötelelem megszűnése, mint a teljesítés joghatása a szolgáltatás materiális megvalósulásán alapszik, azonban annak a teljesítés céljából (*zum Zwecke der Erfüllung*) kell történnie.⁵⁵ Ennél fogva a teljesítés egy célhoz kötött jogi tényállás, amely csak akkor lehet a szolgáltatás realizálásának következménye, ha az a kötelelem beteljesedésére irányuló rendeltetést nyer, vagyis feltételezhető, hogy a szolgáltatás nyújtására a kötelelem megszüntetésének szándékával került sor.⁵⁶ Hasonló következtetésre jut Villányi is, aki a teljesítésre, mint „az adós cselekményével beálló cél-megvalósulásra” tekint.⁵⁷ Ezt a célban megnyilvánuló jogi okságot keresztelte el Ehmann – római jogi alapokon – *causa finalis*nak., amely lényege az, hogy a szolgáltatás jogi célja nélkül egyes helyzetekben nem dönthető el, teljesítésről vagy más jogi jelenségről van-e szó.⁵⁸

E körben szükséges utalni Sztzehlo gondolataira, aki a *solutio* jelentéstartalmát az *animus solvendi*vel, vagyis a kötelelem megszüntetésére irányuló eredményakarattal azonosítja.⁵⁹ Bár ez elsőre radikálisnak tűnhet, a kifejtéséből az rajzolódik ki, hogy nem tekinti a teljesítést minden esetben kétoldalú szerződés eredményének, sőt inkább olyan vegyes jogügyleti természetű teljesítési cselekményt lát benne, amely egyes esetekben a hitelező közreműködését igényli, más esetekben viszont a hitelező tudta nélkül, az adós egyoldalú teljesítési aktusával is végbemehet.⁶⁰ A teljesítés jogi természete felől közelítve e felfogásból az a következtetés vonható le, hogy a teljesítési cselekményt nem mindig lehet pusztán külső magatartásként értékelni, hiszen a kötelelem megszüntetésére irányuló jogi rendeltetés választja el a teljesítést az olyan hasonló cselekményektől, amelyek más jogcímen értékelhetők.

A célmeghatározási elmélet jelentősége különösen azokban az esetekben mutatkozik meg, amikor ugyanaz a kötelezett magatartás többféle jogi minősítést is kaphat. Ha valaki pénzüsszeget ad át egy másik személynek, az lehet tartozás teljesítése, előleg, kölcsön, ajándék, jogalap nélküli gazdagodást eredményező vagyoni elmozdulás vagy akár valamely más jogviszonyhoz kapcsolódó elszámolási tétel is.⁶¹ Hasonló eset a harmadik személy részéről történő teljesítés is, amely esetén a szolgáltatás bár nem az eredeti kötelezettől származik az mégis alkalmas

⁵³ Személyi Kálmán: *A solutio jogi természetéről*. Nagyvárad, Nagyvárad kir. kath. jogakadémia 1916-1917. évi almanachja, 1917, 29-30. o.

⁵⁴ Ehmann: i.m. 74-77. o.

⁵⁵ BGB 362. (2) bekezdés

⁵⁶ Enneccerus: i.m. 453. o.

⁵⁷ Villányi: i.m. 583. o.

⁵⁸ Ehmann: i.m.19. o.

⁵⁹ Sztzehlo: *A teljesítés jogi tulajdonságai* 138-140. o.

⁶⁰ Uo. 140. o.

⁶¹ Ehmann: i.m. 49. o

lehet az eredeti kötelem megszüntetésére. A példa jól mutatja, hogy a reálaktus alapon bekövetkező kötelemszüntetés a célmeghatározás elmélet szerint nem minden esetben mehet végbe.⁶² A szubjektív elem hangsúlyozása tulajdonképpen korrekciós funkciót tölt be, a reálaktus konstrukciót egészíti ki ott, ahol az önmagában nem ad kielégítő választ. Az objektív szolgáltatási eredmény továbbra is a teljesítés magja marad, hiszen a jogosulti érdek tényleges kielégítése nélkül a teljesítés rendeltetésszerű hatása nem állhat be. A célmeghatározás teljesítés jogi természetét formáló funkciója tehát az hogy e szolgáltatási eredmény miként kapcsolódik a kötelemhez, és milyen jogi minőségben idézi elő annak megszűnését anélkül, hogy ahhoz a felek részéről bárminemű további jogcselekményt kívánna meg.⁶³

4. Az elméletek hatása a hatályos Ptk. teljesítéssel kapcsolatos rendelkezéseire

Ugyan mindezidáig elsősorban a teljesítés jogi természetének történeti és elméleti aspektusai kerültek előtérbe, a vizsgált kérdéskör több pusztán dogmatikai konstrukciónál. Tekintve, hogy a bemutatott teljesítéseméleti megközelítések a kötelem teljesítés joghatásaként történő megszűnéséhez megkívánt kellékek, tényállási elemek milyensége terén szolgálnak eltérő válaszokkal a szabályozási struktúra kialakításakor a mindenkor jogalkotónak körültekintően szükséges eljárnia. Ugyanakkor egyértelműen állást is kell foglalnia a tekintetben, hogy a tartozott szolgáltatás megvalósulása önmagában elegendő-e, vagy további jognyilatkozati, elfogadási, igazolási, rendelkezési, netán célhozzárendelési elem is szükséges-e a teljesítés joghatásához, amely állásfoglalás egyben a teljesítés jogi természetéről alkotott képet is alapjaiban határozza meg.

Jóllehet, a kötelmi jogot általánosságban jellemző diszpozitivitás értelmében a teljesítés vonatkozásában is biztosított az eltérő megállapodás lehetősége, abban az esetben ha a felek e jogukkal nem kívánnak élni egy modern jogrendszerrel elvárta, hogy az egyes élethelyzeteket világos, egyértelmű és érvényesülésre törekvő normák szabályozzák.⁶⁴ Nincs ez másként a magyar magánjogfejlődés vonatkozásában sem. Már nagyon korán, hazánk első magánjogi tárgyú (rész)kodifikációs törvénykönyvei, illetve azok tervezetei teljesítéssel kapcsolatos rendelkezéseiből is kiolvasható a magyar jogalkotók által az elméletekkel kapcsolatban követendőként gondolt irány, amely aztán a Ptk. normaszövegeiben vert igazán gyökeret.⁶⁵ A hazai jogirodalom ugyan kifejezetten nem deklarálja egyik

⁶² Siber, Heinrich: *Der Rechtszwang im Schuldverhältniss nach deutschem Reichsrecht*. Leipzig, C. L. Hirschfeld, 1903, 154. o.

⁶³ Enneccerus: i.m. 453-454. o.

⁶⁴ Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Budapest-Pécs, Dialóg-Campus, 2002, 200. és Jójárt Eszter: Diszpozitivitás a régi és az új Polgári Törvénykönyvben. *Magyar Jog*, 12(2014), 673-677. o.

⁶⁵ Lásd: A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete (1910), Grill Károly, Budapest 1275. §; „Törvényjavaslat. A polgári törvénykönyv.” (1914) 1910. évi június hó 21.-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, XXXII. kötet, 886. sz. 1009. § és 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat 1241. §

német elmélet átvételét sem, azonban a hatályos rendelkezések, valamint a – már ismerteken felül kiegészült – mögöttes dogmatika és indokrendszer alapján kirajzolható, hogy hazánk teljesítésre vonatkozó szabályrendszere mely koncepciókhoz áll közelebb.

4.1. A kötelem tartalmának megfelelő szolgáltatásnyújtás értelmezése. A teljesítéssel kapcsolatos hatályos magyar polgári jogi szabályozás egyik legszilárdabb dogmatikai fundamentuma az, hogy a kötelem a szolgáltatás teljesítésével megszűnik. Már a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) is a szerződés fogalmát a szolgáltatás teljesítésének és követelhetőségének irányából ragadta meg, míg a hatályos Ptk. a kötelem, mint tágabb jogi kategória fogalmát szervezi a szolgáltatás teljesítése köré.⁶⁶ A kiindulópontot teljessé téve, a Ptk. a kötelem megszűnésének primer forrásaként – a törvény eltérő rendelkezése hiányában – a szolgáltatás teljesítését jelöli meg.⁶⁷ A jogalkotó ezzel normatív szinten is kifejezésre juttatja, a kötelem jog által mindenkor preferált lezárása maga a teljesítés. Nem is lehetne ez másként, hiszen a relatív szerkezetű jogviszonyra lépő felek elsődleges szándéka egyértelműen az, hogy a kötelem céljaként megfogalmazott kölcsönös érdekeik bekövetkezését elérjék, a tartozott szolgáltatásokat véghez vigyék, teljesítsék.⁶⁸

A Ptk. teljesítéssel kapcsolatos szabályozásának középpontjában a Ptk. 6:34. § áll, amely szerint a szolgáltatást a kötelem tartalmának megfelelően kell teljesíteni. Ez a tömör, ám annál jelentősebb megfogalmazás első látásra az objektív hatás elmélet egyenes tükröződése, alapnormája. A kötelem megszűnése főszabály szerint akkor következik be, ha a szolgáltatás a kötelemben előírányzott tartalom szerint megvalósul, és ezáltal a jogosulti érdek kielégül, vagyis a teljesítés mércéje nem a felek utólagos teljesítési konszenzusa, hanem a kötelem tartalma. Már Szladits Károly is felismerte a teljesítés ezen objektív magját és akként fogalmazott, hogy a „teljesítés az adósnak az a cselekménye, amellyel a kötelem tartalmának megfelelő szolgáltatást a hitelező részére eszközli”, majd hozzátette, hogy a „teljesítés nem szükségképpen jogügylet, csupán a kötelem tartalmának megfelelő állapot előidézése az adós részéről”, illetve, hogy „a teljesítés tehát ú.n. reál-cselekmény.”⁶⁹ Pólay Elemér ezt annyiban egészíti ki, hogy a kötelemszerű teljesítés olyan jogcselekményként is azonosítható, amely a kötelmet „teljes valójában, lényegében szünteti meg”.⁷⁰ Ugyanezt a szemléletet erősíti a hatályos – szerződések körében követett – *pacta sunt servanda* elvet hirdető joggyakorlat is, amely szerint az érvényesen létrejött és hatályos szerződéseket tartalmuknak megfelelően, azaz szerződésszerűen kell teljesíteni.⁷¹

A teljesítés jogi természetének alapvetését illetően a kötelem tartalmának megfelelő teljesítés fundamentális szerepe elvitathatatlan, amelyet a régi Ptk. és

⁶⁶ Lásd: régi Ptk. 277. § (1) bekezdés és Ptk. 6:1. § (1) bekezdés

⁶⁷ Ptk. 6:3 § a) pont

⁶⁸ Leszkoven László: *Szerződésszegés a polgári jogban*, Budapest, Wolters Kluwer, 2018, 25-26. o.

⁶⁹ Szladits: i.m. 157-158. o.

⁷⁰ Pólay: *A Datio in Solutum* 15-16. o.

⁷¹ Debreceni Ítéltábla: Pf.II.20.383/2015/3

jelenleg hatályos Ptk. normaszövege is követ.⁷² A teljesítés elsődleges jogi mércéje ennél fogva objektív és azon vizsgálat domborodik ki, amely arra irányul, hogy a szolgáltatás megfelel-e annak, amivel a kötelezett tartozott. Más szavakkal, a teljesítés ténylegesen olyan tényállásszerű esemény-e, amely ekképp a kötelelem megszűnését közvetlenül eredményezheti.⁷³ Ez a megközelítés jól illeszkedik ahhoz a német jogirodalmi felfogáshoz is, amely a teljesítést nem az adós pusztá teljesítési erőfeszítéséhez, hanem a szolgáltatási eredmény, a *Leistungserfolg* bekövetkezéséhez köti.⁷⁴ A Ptk. alapján sem elegendő ugyanis az, hogy a kötelezett mindent megtett a teljesítés érdekében, a kötelemszerű teljesítés döntő mozzanata, mindig az, hogy a jogosult oldalán megvalósult-e a kötelelem tartalmának megfelelő szolgáltatási eredmény vagy sem.

Mindazonáltal, a jogi értelemben vett teljesítés a Ptk. értelmében sem egyszerűsödhet le egy fizikai cselekményvizsgálattá. A teljesítés nem pusztán az adós külső magatartása, hanem a kötelelem tartalmához viszonyított szolgáltatási eredmény. Ezért dolog szolgáltatására irányuló kötelelemnél például nem a dolog feladása vagy elküldése önmagában a döntő, hanem az, hogy a jogosult a kötelelem tartalma szerint megszerezte-e azt a jogi és gazdasági pozíciót, amelyre a kötelelem irányult. Ebből következik, hogy bár a Ptk. teljesítési koncepciója alapvetően eredményorientált, azt – ellentétben Dezső Gyulával – semmiképp sem szabad úgy értelmezni, hogy a teljesítés pusztá reálaktus volna.⁷⁵ A Ptk. egyes rendelkezései éppen azt mutatják, hogy a teljesítés jogi minőségét több határhelyzetben célhozzárendelési, rendelkezési, elfogadási vagy bizonyítási mozzanatok árnyalják és egészítik ki.

4.2. A teljesítés objektív magjának korrekciói

4.2.1. A teljesítés, mint rendelkezés. Habár a teljesítés legtöbbször valóban a kötelelem tartalmának megfelelő állapot tényleges előidézése, annak eredménycentrikus definiálása mégsem abszolutizálható. Vannak ugyanis olyan kötelmek, amelyeknél a szolgáltatás nem pusztán fizikai vagy gazdasági eredmény bekövetkezésére, hanem jogváltozás előidézésére irányul. Ilyen különösen a dolog vagy jog átruházása, követelés engedményezése, dologi jog alapítása vagy valamely jogosultság átszállítása. Bár Szladits következetes a teljesítés reálcselekmény jellege mellett, kénytelen elismerni, hogy amennyiben a teljesítés valamely rendelkezésben, dolog vagy jog átruházásában, illetőleg dologi jog létesítésében áll, a teljesítő cselekmény dologi ügyletet vagy rendelkezési aktust is feltételez.⁷⁶

E gondolat kapcsolható a kötelező ügylet és rendelkező ügylet klasszikus megkülönböztetéséhez is.⁷⁷ A kötelező ügylet a szolgáltatás nyújtására irányuló kötelezettséget hozza létre, míg a rendelkező ügylet valamely jog, követelés vagy

⁷² Lásd: régi Ptk. 277. § (1) bekezdés és Ptk. 6:34. §

⁷³ Vékás Lajos: Ptk. 6:34.§-hoz fűzött kommentár. In: *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez* (szerk.: Gárdos Péter, Vékás Lajos), Budapest, Wolters Kluwer, 2025

⁷⁴ Lásd: Brox: i.m. 96. o.

⁷⁵ Dezső: i.m. 402-403. o.

⁷⁶ Szladits: i.m. 157. o.

⁷⁷ Lásd összefoglalóan: Eörsi Gyula: *A tulajdonátszállás kérdéséről*/ In: Sárközy Tamás – Vékás Lajos (szerk.): Eörsi Gyula Emlékkönyv. Budapest, HVG-ORAC, 2002, 283-420. o.

vagyontárgy sorsát közvetlenül alakítja. Az átruházási kötelek teljesítése e két szint találkozási pontján helyezkedik el, hiszen a kötelező ügylet megteremti az átruházási kötelezettséget, a teljesítés pedig megvalósítja az előírányzott rendelkezési eredményt.⁷⁸ Ez azt mutatja, hogy az átruházási kötelezettség teljesítése nem egyszerűen reálcselekmény, hanem a kötelező ügylet által előírányzott rendelkezési mozzanat megvalósítása is. Ebből is látható, hogy a teljesítés általános dogmatikája nem írható le kizárólag reálaktusként. A reálcselekményi mag sok teljesítési helyzetben jelen van, de az átruházási köteleknél a teljesítés jogi változást előidéző rendelkezési aktsussal fonódik össze.

4.2.2. Több fennálló tartozás közötti elszámolás. A Ptk. 6:41. §-a azt a helyzetet rendezi, amikor a kötelezettet a jogosulttal szemben több egynemű szolgáltatás terheli, és a teljesítés nem fedezi valamennyi tartozást. Ilyenkor el kell dönteni, hogy a teljesítés mely tartozásra számolandó el. A Ptk. megoldása elsődlegesen a kötelezett rendelkezésének ad jelentőséget. Ha a kötelezett teljesítéskor megjelöli, hogy mely tartozását kívánja teljesíteni, főszabály szerint ez az irányadó. Ha ilyen rendelkezés nincs, a jogosult választása, végső soron pedig a törvényi elszámolási sorrend dönt.⁷⁹

Ez a szabály különösen jól mutatja, hogy a teljesítés nem mindig magyarázható pusztán objektív szolgáltatási eredményként. Ha ugyanaz a pénzösszeg vagy más egynemű szolgáltatás több tartozás teljesítésére is alkalmas volna, a külső szolgáltatási eredmény önmagában nem mondja meg, melyik kötelelem szűnik meg. A jog ezért hozzárendelési műveletet végez a teljesítést valamely konkrét tartozáshoz kapcsolja.⁸⁰ Utalva az egyes teljesítéselméleti alakzatokra, a több tartozás közötti elszámolás az objektív hatás elmélet és a célmeghatározás szemlélet közötti átmeneti terület. Az objektív elem a szolgáltatás tényleges nyújtása, a célmeghatározási pedig annak kijelölése, hogy e szolgáltatás mely kötelelem megszüntetésére irányul. A kijelölés történhet a kötelezett nyilatkozata, korábbi magatartása alapján, de akár az egyéb, jogviszonyt jellemző körülményekből is.⁸¹

4.2.3. Harmadik személy részéről történő teljesítés. A Ptk. 6:57. § (1) bekezdése szerint a jogosult meghatározott feltételek mellett köteles elfogadni a harmadik személy részéről felajánlott teljesítést. Ilyen eset különösen, ha a kötelezett hozzájárult, a szolgáltatás nincs személyhez kötve, vagy a harmadik személynek jogi érdeke fűződik a teljesítéshez. A harmadik személy teljesítése egyszerre erősíti és árnyalja az objektív teljesítésfelfogást. Erősíti, mert azt mutatja, hogy a teljesítés joghatása nem feltétlenül az eredeti kötelezett személyes magatartásához kapcsolódik. Ha a szolgáltatás a kötelelem tartalmának megfelelően megvalósul, és a jogosulti érdek kielégül, a kötelelem megszűnése akkor is bekövetkezhet, ha a szolgáltatást nem maga az adós nyújtotta. Ugyanakkor árnyalja

⁷⁸ Török-Tóth Soma: Érvénytelenségek kölcsönhatása – a kötelező ügylet érvénytelenségének hatásai, különös tekintettel az engedményezésre. *Miskolci Jogi Szemle*, 16(2021) 188-190. o.

⁷⁹ Bíró György: a Ptk. 6:41. §-ához fűzött magyarázat In: Polgári jog I-IV. –Új Ptk., Kommentár a gyakorlat számára (főszerk.: Wellmann György), Budapest, HVG ORAC Jogkódex, 2025

⁸⁰ Zimmermann, Reinhard: *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford, Oxford University Press, 1996, 777-779. o.

⁸¹ Szladits: *i.m.*, 161-162. o.

is az objektív felfogást, mert a harmadik személy cselekménye csak akkor válik az eredeti kötelem teljesítésévé, ha az ahhoz a kötelmi viszonyhoz rendelődik, amelyet megszüntetni hivatott.⁸²

Sztehlo e körben különösen találóan mutat rá arra, hogy harmadik személy teljesítése esetén a teljesítési rendeltetés jelentősége világosan előtérbe kerül. A harmadik személy cselekménye nem azért teljesítés, mert ő maga az eredeti kötelem kötelezettje, hanem azért, mert szolgáltatása az adós tartozásának teljesítéseként kapcsolódik a fennálló kötelmi viszonyhoz.⁸³ A harmadik személy teljesítése a teljesítés természetének célhozzárendelési jellegét emeli ki. A külső szolgáltatási eredmény önmagában nem mindig elegendő. azt is meg kell határozni, hogy a harmadik személy mely tartozás teljesítéseként nyújtja a szolgáltatást, és a jogosult milyen feltételek mellett köteles azt elfogadni.⁸⁴ A Ptk. tehát e ponton is a teljesítést nem tisztán adósi cselekményként, hanem olyan kötelemhez rendelt szolgáltatási eredményként kezeli, amelyben a jogosulti érdek kielégítése, a kötelezett hozzájárulása és a harmadik személy jogi érdeke egyaránt releváns lehet.

4.2.4. Teljesítés helyetti adás és a teljesítés céljából nyújtott szolgáltatás

A teljesítés jogi természetének vizsgálatában figyelemre méltó az az eset is, amikor a kötelezett nem pontosan azzal a szolgáltatással elégíti ki a jogosultat, amellyel eredetileg tartozott. A magánjogi rendelkezési szabadságból következik, hogy a jogosult beleegyezésével a kötelezett más szolgáltatással is szabadulhat, amelyet a szakirodalom fizetés helyetti adásként, latin eredetű terminológiával *datio in solutumként* aposztrofál. A jogintézmény dogmatikai jelentősége abban áll, hogy az eredeti kötelem nem a tartozott szolgáltatás objektív megvalósulása, hanem a jogosult által elfogadott eltérő szolgáltatás révén szűnik meg.⁸⁵ Ilyenkor a teljesítés nem magyarázható pusztán a Ptk. 6:34. § szerinti kötelem tartalmának megfelelő szolgáltatásnyújtással, mert a nyújtott szolgáltatás éppen nem azonos az eredetileg tartozottal. Amennyiben tehát a kötelem eredeti tartalmának meg nem felelő, ám annak gazdasági célját egyébként megvalósító teljesítést a hitelező érdemesnek tart az elfogadásra, a hitelező „teljesítési ügylete” keletkezteti a kötelem lezárását, megszüntetését.⁸⁶

Érdemes azonban elhatárolni egymástól a teljesítés helyett és a teljesítés céljából nyújtott szolgáltatást. Az előbbi esetben a jogosult az eltérő szolgáltatást az eredeti tartozás végleges kielégítéseként fogadja el; ennek következtében az eredeti kötelem megszűnik. Az utóbbi esetben a jogosult az eltérő szolgáltatást csupán kielégítési eszközként veszi át, az eredeti követelés pedig mindaddig fennmarad, amíg a jogosult az átvett eszközből ténylegesen kielégítést nem nyer.⁸⁷ Ez a különbségtétel a teljesítés jogi természetének szempontjából azért is különösen fontos, mert bár a külső szolgáltatási eredmény azonos lehet – például az adós átad

⁸² Gárdos Péter: A megtérítési igény megújult szabályozása a Ptk.-ban. *Gazdaság és Jog* 1-2(2024) 4-6. o., illetve Grosschmid: i.m. 770-780. o.

⁸³ Sztehlo: *A teljesítés jogi tulajdonságai*. 139. o.

⁸⁴ Bíró György: i.m. a Ptk. 6:57. §-ához fűzött magyarázat

⁸⁵ Pólay: *A Datio in Solutum* 15-18. o.

⁸⁶ *Uo.* 21. o.

⁸⁷ Brox: i.m. 97-98. o.

egy dolgot vagy követelést – de a joghatás attól függ, hogy a jogosult azt az eredeti kötelem megszüntetésére vagy csupán kielégítési eszközként fogadja el. A teljesítés jogi minőségét tehát nem pusztán a szolgáltatás materiális átadása, hanem annak jogi rendeltetése és a jogosulti elfogadás tartalma határozza meg, amely egyértelműen a célmeghatározás elméletből ismert korrekciós tényező szükségességét igazolja.

4.2.5. Beszámítás. Végezetül, a teljesítés jogi természetének sajátos paradigmáját mutatja a beszámítás, mint teljesítéssel rokon kötelemszüntető jogintézmény elemzése. A Ptk. nem változtatott azon, hogy a kötelezett pénztartozását a jogosulthoz intézett jognyilatkozattal úgy is teljesítheti, hogy lejárt pénzkövetelését a jogosulttal szemben fennálló pénztartozásába beszámítja, amellyel a beszámítás erejéig a kötelezettségek megszűnnek.⁸⁸ A beszámítás lényege, hogy az érdekelt fél egyoldalú, címzett jognyilatkozatával a teljesítéssel azonos hatású kötelemszüntetést érhet el. Noha tényleges szolgáltatásnyújtás nem történik, mégis olyan gazdasági és jogi eredmény áll be, amely a teljesítéshez hasonlóan megszünteti a felek egymással szemben álló követeléseit.⁸⁹ Ezért a vizsgált jogintézmények közül beszámítás nem csupán korrigálja, hanem egyenesen cáfolja a teljesítés tisztán reálaktus szemléletét, hiszen a kötelem beteljesedésének joghatását nem materiális aktus idézi elő. Ráadásul, a joghatást kiváltó egyoldalú jognyilatkozat hangsúlyozása egyúttal a jogügyleti felfogás kétoldalú teljesítési szerződés primátusát hirdető szárnyát is értelmezhetetlenné teszi. Tekintettel arra, hogy a jogosult gazdasági kielégülése bizonyos esetekben tényleges fizetés vagy szolgáltatás nélkül, jognyilatkozati elszámolás révén is bekövetkezhet, a beszámítás különösen alkalmas annak bemutatására, hogy a teljesítés semmiképp sem korlátozható a szolgáltatás materiális megvalósulására.

4.3. A teljesítés igazolásának dogmatikai megítélése. A tanulmány kiemelten kezeli a tartozást a teljesítés felé górdító teljesítés igazolás jogintézményét. Első látásra a teljesítés elismerése pusztán technikai, bizonyítási szabálynak tűnik, közelebről azonban jóval több egyszerű bizonyítási segédeszköznél.⁹⁰ Arra a határterületre világít rá, ahol a teljesítés objektív eredménye, a jogosulti elfogadás, a követelés megszűnésével összefüggő bizonyítási kérdések, illetve a felek jognyilatkozatai egymással érintkeznek, számos oldalról formálva a teljesítés jogi természetéről alkotott képet.⁹¹

A Ptk. a teljesítés elismerése kapcsán két vagylagos követelményt fogalmaz meg a jogosulttal szemben: kötelezett kérelmére köteles a teljesítés tényét írásban elismerni vagy a teljesítésre irányuló kötelezvényt visszaadni.⁹² A jogszabályhely elsődleges rendeltetése kétségtől a kötelezett védelme. Alapvető érdek fűződik ugyanis ahhoz, hogy a kötelezett a teljesítés megtörténtét utóbb igazolni tudja és ne legyen kitéve a kétszeres teljesítés, illetve a már megszűnt követelés ismételt

⁸⁸ Ptk. 6:49. § (2) bekezdés, valamint régi Ptk. 296. § (2) bekezdés

⁸⁹ Éless Tamás: A perbeli beszámítás lehetséges szabályozása. *Magyar Jog*, 5/2016, 257-259. o.

⁹⁰ Legfelsőbb Bíróság: Gfv. XI. 30.074/2007.

⁹¹ Villányi i.m. 591-593. o.

⁹² Ptk. 6:38. § (1) bekezdés

érvényesítése veszélyének. A jogosult írásbeli elismerésre vagy a kötelezvény visszaadására készítése e kockázatot hivatott kiiktatni azáltal, hogy a törvény a teljesítési tényállást bizonyítási és forgalombiztonsági réteggel egészíti ki.⁹³ Ez leggyakrabban a teljesítési igazolás képében egy jogosult által kiállított, egyoldalú jognyilatkozat formáját ölti.

A teljesítési igazolás történeti-dogmatikai előzményei a magyar magánjogi irodalomban is jól azonosíthatók. A teljesítés elismerése, vagy ahogyan az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat hivatkozta „nyugtatóvány” szoros rokonságot mutat azzal a német eredetű *Quittung* jogintézménnyel, amely óhatatlanul is része a reálaktus-jogügylet dogmatikatörténeti vitának.⁹⁴ A merev objektivizmus hívei a jogosulti nyilatkozatra kizárólag bizonyítási eszközként tekintenek, hiszen a kötelelem a szerződésszerű teljesítéssel már megszűnt, így az elismerés csupán e tény alátámasztására szolgálhat.⁹⁵ A *Vertragstheorie* követői azonban pont a teljesítés igazolásában látják azt az egy vagy ritkábban kétoldalú jogügyleti elemet, amely mindenképp szükségeltetik a kötelelem megszűnése, mint jogkövetkezmény kiváltásához.⁹⁶ A két nézet a kötelemszerű teljesítés elismerésének hatályát is eltérően közelíti meg. A jogi tények rendszerében történő elhelyezés szempontjából ugyanakkor korántsem mondható irrelevánsnak, hogy a teljesítés igazolása képében deklaratív (a jogviszonyban más jogi tény folytán már beáll változást utóbb tényként csupán megállapító, deklaráló) vagy konstitutív (a jogviszonyban bekövetkező változást maga az aktus megtételével kiváltó, konstruáló) hatályú nyilatkozattal állunk szemben.⁹⁷ Az objektív hatás elmélet szerint a képlet egyszerű. Tekintve, hogy a reálaktus modellben a kötelelem az annak tartalmának megfelelő szolgáltatás megvalósulásával már megszűnt, a teljesítési igazolás csupán ezen, már bekövetkezett jogi tényről rögzítheti, vagyis nem lehet más, mint megállapító jellegű jogi aktus lehet. Ezzel szemben a jogügyleti felfogás a teljesítés igazolására a követelésről való rendelkezés egyik formájaként egy olyan jognyilatkozatként is tekint, amely a teljesítés joghatását befolyásoló jogi funkcióval bír. Amennyiben a jogosult a szolgáltatást teljesítésként elfogadja, illetve a teljesítést írásban elismeri, úgy ezzel nem pusztán tényről rögzít, hanem a teljesítés joghatásának előidézésre irányuló akaratát nyilvánítja ki, ezzel alakítva, konstruálva a kötelmi pozícióját.⁹⁸ Elismeri, hogy a szolgáltatás a követelés kielégítésére alkalmas, és ezzel az adóst a kötelezettségéből kibocsátja.⁹⁹ A jogügyleti szemlélet ezért hajlamos a teljesítés elismerésében konstitutív jogosulti jognyilatkozatot látni, amely legalábbis közel áll a kötelelem megszüntetését eredményező rendelkezési aktushoz.¹⁰⁰

A Ptk. alapján a teljesítés írásbeli elismerése a felek eltérő rendelkezése hiányában a teljesítésnek nem konstitutív feltétele, hanem olyan jogosulti nyilatkozat, amely a már végbement teljesítést bizonyíthatóvá, harmadik személyek

⁹³ Vékás: i.m. a Ptk. 6:34.§-hoz fűzött kommentár és Bíró: i.m. a Ptk. 6:57. §-ához fűzött magyarázat.

⁹⁴ Vö. 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat 1248 – 1253. § és BGB 368. § (1) bekezdés

⁹⁵ Lásd összefoglalóan: Dezső: i.m. 401-404. o.

⁹⁶ Enneccerus: i.m. 187-190. o.

⁹⁷ Barzó Tímea – Papp Tekla: *Civilisztika I.*, Budapest, Dialóg Campus, 2018, 97-98. o.

⁹⁸ Marton Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1957. 73. o.

⁹⁹ Szladits: i.m. 158. o.

¹⁰⁰ Török-Tóth Soma: i.m. 189-190. o.

és a forgalom számára is kezelhetővé teszi.¹⁰¹ Ugyanakkor mégsem lehet a vizsgálódás szempontjából közömbösnek tekinteni. Tudniillik azokban az esetekben, amikor a teljesítés a jogosult elfogadását, átvételét vagy közreműködését feltételezi, a jogosulti magatartás a teljesítési tényállás részeként is értékelhető. Ebből következően a teljesítésigazolás nem egyszerűen a reálaktus-elmélet mellett vagy a jogügyleti elmélet ellen szól, sokkal inkább azt mutatja, hogy a teljesítés joghatása és annak bizonyíthatósága két külön kérdés. A teljesítés elismerése a Ptk. teljesítési modelljének egyik fontos árnyaló eleme. Bár a teljesítés főszabály szerint már az objektív szolgáltatási eredmény bekövetkezésével kiváltja a kötelelem megszűnését, elismerést nyer, hogy e joghatás utólagos igazolása nélkül a kötelezett kiszolgáltatott helyzetbe kerülhet. A teljesítésigazolás tehát a Ptk. objektív alapállású teljesítési koncepciójához illeszkedik, de azt bizonyítási, legitimációs és – kivételes esetekben, rendszerint a diszpozitív norma felek általi felülszabályozásával – jognyilatkozati-rendelkezési elemekkel egészíti ki.

5. Összegzés

A teljesítés jogi természetének történeti és dogmatikai vizsgálata azt mutatja, hogy a teljesítés nem szorítható be maradéktalanul egyetlen klasszikus magánjogi kategóriába. A római jogi *solutio* kettős jelentése – a szolgáltatás tényleges nyújtása, valamint az adós kötelmi kötöttség alóli felszabadulása – a modern magánjogi dogmatikában is tovább él. Az archaikus római jog formalizált feloldó aktusai és a klasszikus jog funkcionálisabb, materiális kielégítésre épülő teljesítésfogalma olyan kettős örökséget hagyott az utókorra, amely a német pandektatudomány objektív hatás-, jogügyleti- és célmeghatározás elméleteiben, új fogalmi keretek között teljesebben ki.

A Ptk. teljesítéssel kapcsolatos szabályai első látásra inkább az objektív teljesítésfelfogáshoz állnak közel. A kötelelem rendeltetése a szolgáltatás megvalósítása, a jogosulti érdek kielégítése, majd ezzel összefüggésben a kötelmi kötöttség megszűnése. Tekintve, hogy a kötelelem főszabály szerint a tartozott szolgáltatás kötelelem tartalmának megfelelő megvalósulásával szűnik meg, külön megszüntető ügylet vagy teljesítési szerződés nélkül, a Ptk. alapállása eredményorientált tartalommal bír. E megállapításból azonban nem következik, hogy a teljesítés tiszta reálaktus volna. A teljesítés objektív eredményhez kötése nem azonos a teljesítés pusztán fizikai cselekményként való felfogásával. A teljesítéshez nem elegendő az adósi erőfeszítés vagy a külsőleg teljesítési magatartásra emlékeztető cselekmény, ugyanis a döntő mozzanat egyértelműen az, hogy a kötelelem tartalmának megfelelő szolgáltatási eredmény a jogosult oldalán is megvalósul-e. A teljesítés objektív magja ennél fogva, inkább eredményorientált természetű, amely a jogosulti érdek kielégüléséhez, a kötelelem rendeltetésének beteljesedéséhez kapcsolódik.

Az elméleti háttér ugyanakkor arra is rámutat, hogy a teljesítés materiális természete önmagában nem képes minden teljesítési helyzet kielégítő

¹⁰¹ Ptk. 6:38. §

magyarázatára. Több fennálló tartozás közötti elszámolás esetében a szolgáltatás pusztá ténye nem dönti el, hogy melyik kötelem szűnik meg. A harmadik személy részéről történő teljesítésnél a szolgáltatás nem az eredeti kötelezettől származik, mégis alkalmas lehet az eredeti kötelem lezárására. A beszámításnál tényleges szolgáltatásnyújtás nélkül, egyoldalú jognyilatkozat vált ki teljesítéssel egyenlő kötelemszüntető hatást. A teljesítés elismerése és igazolása pedig azt mutatja, hogy – felek eltérő megállapodásának hiányában is – a már bekövetkezett teljesítési eredmény bizonyíthatósága, legitimációja és forgalombiztonsági kezelhetősége önálló dogmatikai jelentőséggel bír.

Mindezek alapján a hatályos Ptk. teljesítési koncepciója legpontosabban objektív alapállású, de célhozzárendelési, jognyilatkozati, rendelkezési és bizonyítási elemekkel árnyalt jogi tényállásként írható le. A teljesítés alapesetben nem igényel külön megszüntető szerződést, és főszabály szerint a kötelem tartalmának megfelelő szolgáltatási eredményhez kapcsolódik. Ugyanakkor nem redukálható pusztá fizikai aktusra sem, mert egyes teljesítési helyzetekben a szolgáltatás jogi rendeltetése, a jogosulti elfogadás tartalma, az adósi teljesítési cél kijelölése, a követelésről való rendelkezés vagy a teljesítés igazolása is meghatározó jelentőséget kaphat. A teljesítés dogmatikája ezért nem a teljesítéselméleti triász valamelyikének kizárólagos elfogadásával, hanem azok funkcionális összehangolásával ragadható meg. Az objektív hatás-elmélet helyesen mutat rá arra, hogy a kötelem rendeltetésszerű lezárása főszabály szerint a tartozott szolgáltatás megvalósulásához kapcsolódik. A célmeghatározási elmélet azt teszi láthatóvá, hogy a szolgáltatási eredményt bizonyos esetekben konkrét kötelemhez, jogcímhez és megszüntető rendeltetéshez kell kapcsolni. A jogügyleti elmélet pedig arra figyelmeztet, hogy a teljesítés egyes határhelyezeteiben a jogosulti elfogadás, elismerés vagy rendelkezés sem hagyható figyelmen kívül.

A teljesítés végső olyan összetett jogi tényállás, amelyben a szolgáltatás megvalósulása, a jogosulti érdek kielégülése és a kötelemhez kapcsolódó jogi rendeltetés a jog által elismert kötelemszüntető hatássá alakul. A teljesítés jogi természetének így módon történő megragadása megőrzi az objektív teljesítésfelfogás jellegadó ismervét, miközben teret enged azoknak a korrekciós elemeknek, amelyek nélkül a Ptk. kötelmek teljesítésére vonatkozó szabályainak teljes rendszere nem volna maradéktalanul értelmezhető.

Irodalomjegyzék

- Barzó Tímea – Papp Tekla: *Civilisztika I.*, Budapest, Dialóg Campus, 2018,
- Benedek József – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog*. Budapest, Dialóg Campus, 2020
- Brósz Róbert – Pólay Elemér: *Római jog*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1974
- Brox, Hans: *Allgemeines Schuldrecht*. München, C. H. Beck, 1996
- Dernburg, Heinrich: *Pandekten*. Berlin, J. W. Müller, 1894
- Dezső Gyula: A teljesítés módja, helye, ideje. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar Magánjog*. III. kötet. Budapest, Grill Károly, 1941

- Éless Tamás: A perbeli beszámítás lehetséges szabályozása. Magyar Jog, 5(2016)
- Endemann, Friedrich: Lehrbuch des bürgerlichen Rechts. Allgemeiner Theil. Berlin, Carl Heymanns, 1899
- Enneccerus, Ludwig: Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, Marburg, N. G. Elwert, 1900,
- Eörsi Gyula: A tulajdonátszállás kérdéséről In: Sárközy Tamás – Vékás Lajos (szerk.): Eörsi Gyula Emlékkönyv. Budapest, HVG-ORAC, 2002
- Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei. Budapest, OFI, 2016,
- Gárdos Péter, Vékás Lajos (szerk.): Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez, Budapest, Wolters Kluwer, 2025
- Gárdos Péter: A megtérítési igény megújult szabályozása a Ptk.-ban. Gazdaság és Jog 1-2(2024) DOI: <https://doi.org/10.55413/193.A2400502.POJ>
- Grosschmid Béni: Fejezetek a kötelmi jogunk köréből (I. kötet), Budapest, Grill Károly, 1932
- Hamza Gábor: A római jog szerepe az európai szerződési jog harmonizálásában. Európai Jog, 2(2004)
- Hamza Gábor: Pandektarendszer és a római jog. Jogtudományi Közlöny. 10(2013)
- Heck, Philipp: Grundriß des Schuldrechts. Tübingen, Scientia Antiquariat Aalen, 1958
- Horst Ehmman: Die Entwicklung der causa-Lehre zum System der Zwecklehre. Internetes elérés: <https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb5/prof/eme001/causa-zweckL21.pdf> (2026.05.27.)
- Jójárt Eszter: Diszpozitivitás a régi és az új Polgári Törvénykönyvben. Magyar Jog, 12(2014)
- Kreß, Hugo – Weitnauer, Hermann: Lehrbuch des Allgemeinen Schuldrechts. Aalen, Scientia, 1974
- Lábady Tamás: A magyar magánjog (polgári jog) általános része, Budapest-Pécs, Dialóg-Campus, 2002
- Larenz, Karl: Lehrbuch des Schuldrechts: Allgemeiner Teil. Munich C.H. Beck, 1987
- Leszkóczy László: Szerződésesség a polgári jogban, Budapest, Wolters Kluwer, 2018 DOI: <https://doi.org/10.55413/9789632958668>
- Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve. Budapest, Tankönyvkiadó, 1957
- Medicus, Dieter – Lorenz, Stephan: Schuldrecht I. Allgemeiner Teil. Munich, C.H. Beck, 2012
- Ortmann, Paul: Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch und seinen Nebengesetzen. Berlin, Carl Heymanns, 1928
- Paul Ortmann: Das Recht der Schuldverhältnisse. Berlin, C. Haymann, 1906
- Pólay Elemér: A Datio in Solutum. Miskolci Jogászet, 3-4(1938)
- Pólay Elemér: A pandektisztika és hatása a magyar magánjog. Szeged, Szegedi József Attila Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kara, 1976

- Puchta, Georg Friedrich: Pandekten. Leipzig, A. F. Rudorff, 1863
 - Schmoeckel, Mathias – Rückert, Joachim – Zimmermann, Reinhard (szerk.): Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. Band II: Schuldrecht: Allgemeiner Teil. 2., Tübingen, Mohr Siebeck, 2007
 - Siber, Heinrich: Der Rechtszwang im Schuldverhältniss nach deutschem Reichsrecht. Leipzig, C. L. Hirschfeld, 1903
 - Siklósi Iván: Római magánjog II. kötet. Budapest, ELTE, 2021
 - Személyi Kálmán: A solutio jogi természetéről. Nagyvárad, Nagyvárad kir. kath. jogakadémia 1916-1917. évi almanachja, 1917
 - Szladits Károly: A magyar magánjog vázlatja, II. rész. Grill Károly, Budapest, 1933
 - Sztéhló Zoltán: A teljesítés fogalmának kialakulása a római jogban. Miskolci Jogászélet 9(1928)
 - Sztéhló Zoltán: A teljesítés jogi tulajdonságai. Miskolci Jogászélet, 10(1929)
 - Török-Tóth Soma: Érvénytelenségek kölcsönhatása – a kötelező ügylet érvénytelenségének hatásai, különös tekintettel az engedményezésre. Miskolci Jogi Szemle, 16(2021), DOI: <https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1028>
 - Villányi László: Követelések megszűnése és elévülése In: Szladits Károly (szerk.): Magyar Magánjog. III. kötet. Budapest, Grill Károly, 1941
 - Wellmann György – Gelencsér Dániel – Petrik Ferenc – Gadó Gábor – Körös András: Polgári jog: kommentár a gyakorlat számára. Budapest, ORAC, 2024
 - Wellmann György (főszerk.): Polgári jog I-IV. –új Ptk., Kommentár a gyakorlat számára, Budapest, HVG ORAC Jogkódex, 2025
 - Windscheid, Bernhard: Lehrbuch des Pandektenrechts. Düsseldorf, Buddeus, 1867, 157-161
 - Zimmermann, Reinhard: The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996 DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198764267.001.0001>
-

Információs önrendelkezés? – Gondolatok a nemzetiségi kedvezményes parlamenti képviselő adatvédelmi dilemmáiról

Tapasztó Dávid*

A hatályos magyar jogszabályok a kedvezményes mandátum megszerzésének lehetőségével biztosítják a Magyarországon elismert tizenhárom nemzetiség országgyűlési képviselőt. Az adatszolgáltatások több kérdést vetnek fel a személyes adatok védelméhez való alapjog érvényesülése kapcsán. Mennyire ismerik az érintettek a személyes adatkezelések folyamatát? Milyen lehetőségek állnak rendelkezésre ahhoz, hogy információs önrendelkezési jogukkal élve kimaradjanak az adatszolgáltatásból? Az adatkezelés során érvényesülnek-e az európai adatvédelmi jog alapelvei követelményei? A tanulmány e kérdések megválaszolására törekszik, vizsgálja a kedvezményes képviselő szabályait, bemutatva az adatszolgáltatások törvényi szinten szabályozott menetét és az adatkezelések körülményeit, valamint elemezve a felmerülő adatvédelmi jogi dilemmákat.

Kulcsszavak: választási eljárás, választójog, nemzetiségi kedvezményes mandátum, névjegyzéki adatszolgáltatás, általános adatvédelmi rendelet

Information Self-Determination? – Reflection on the Data Protection Dilemmas of the Preferential Parliamentary Mandate for National Minorities

Hungarian electoral law provides that parliamentary representation of the thirteen national minorities recognised in Hungary is ensured through the possibility of obtaining a preferential mandate. These data access regimes raise several questions concerning the effective protection of the fundamental right to protect personal data. To what extent are data subjects aware of the processing of their personal data? What opportunities exist for them to opt out of such data access regimes by exercising their right to informational self-determination? Finally, does the processing of personal data comply with the fundamental principles of European data protection law? To address these questions, this article examines the legal framework governing preferential parliamentary representation, outlines the statutorily regulated procedures for the provision of voter data and the circumstances of the related data processing operations, and analyses the resulting dilemmas from the perspective of data protection law.

Keywords: electoral procedure, universal suffrage, preferential mandate for national minorities, data provision from the electoral register, General Data Protection Regulation

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.184>

* PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási Jogi Tanszék.

1. Bevezetés

A nemzetiségek országgyűlési „kedvezményes” képviselőjének jogi lehetősége több mint tíz éve része a magyar jogrendnek. A mandátumszerzés kedvezményes jellege abban áll, hogy a nemzetiségi listán a nemzetiségi jelölő szervezet negyedannyi szavazattal szerezhethet egy listás mandátumot, mint amennyi az általános szabályok szerint egy országos pártlistán szerzett mandátumhoz szükséges lenne.

A nemzetiségi listaállítás feltételeként a jogalkotó, hasonlóan a jelöltállításához, meghatározott számú ajánlást követel meg, amely kizárólag a nemzetiségiként regisztrált választópolgároktól gyűjthető. Annak érdekében, hogy a listát állítani kívánó nemzetiségi jelölő szervezet tisztában legyen azzal, hogy mely érintettektől gyűjthet érvényesen ajánlást, a választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény (a továbbiakban: Ve.) bevezette az ún. ajánlásgyűjtési célú névjegyzéki adatszolgáltatást. Ez valójában a választói névjegyzék adataiból történő adattovábbítást jelenti. Az adatbázist a választási iroda az ajánlóival együtt adja át. A meghatározott számú ajánlás összegyűjtését követően a jogerősen nyilvántartásba vett nemzetiségi jelölő szervezetek számára biztosított a klasszikus politikai kampánycélú névjegyzéki adatszolgáltatás lehetősége is. Ennek felhasználásával a jogerősen listát állító jelölő szervezetek kampánytevékenység folytatása céljából felkereshetik a nemzetiségi választópolgárokat, vagy megismerkedhetnek, az érintett nevére címzett kampányanyagot juttathatnak el számukra.

A jelen tanulmány célja a magyarországi nemzetiségek kedvezményes országgyűlési képviselőjének szabályozási logikájának elemzése, különös tekintettel a két eltérő célú névjegyzéki adatszolgáltatás jogintézményére, valamint az állami nyilvántartásból történő érintetti adatok továbbításával kapcsolatos adatvédelmi jogi dilemmákra. A vizsgálat kiterjed a hivatkozott adatkezelések folyamatáról való választópolgári tájékoztatásra, az adatkezelésből való kikerülés lehetőségére vagy annak hiányára, valamint annak értékelésére, hogy az adatkezelések körülményeit rögzítő hatályos szabályozás megfelel-e az európai adatvédelmi jog legfontosabb alapelveinek.

2. A nemzetiségek kedvezményes képviselője az Országgyűlésben

A nemzetiségek¹ parlamenti képviselőjének szabályozatlansága a magyar alkotmányos rend egyik leghosszabb ideig fennálló mulasztásos helyzetének számított.² Bár a korábbi választási szabályok nem zárták ki a nemzetiségeket a jelölt- vagy listaállításról,³ az általános szabályok alapján országgyűlési mandátum megszerzésére nem volt reális esélyük. Képviselőjük csak kedvezménnyel biztosítható, hangsúlyozta az alapvető jogok biztosának a Magyarországon élő

¹ Korábbi meghatározással: nemzeti és etnikai kisebbségek.

² Cserny Ákos – Péteri Attila: *Választójogi és népszavazási kommentárok*, Budapest, Wolters Kluwer, 2017, 22. o.

³ Uo. 36. o.

nemzetiségek⁴ jogainak védelmét ellátó helyettese.⁵ A törvényhozásban való részvételt elősegítő garanciális szabályokat a Velencei Bizottság a „*Code Of Good Practice in Electoral Matters*” című iránymutatásában is kifejezetten támogatta.⁶

Az Európai Unió bizonyos országai speciális szabályozással biztosítják a „kisebbségek”⁷ parlamenti képviselőtét. Ezek a megoldások, elnevezésüktől függetlenül, lényegében garantált mandátumok, vagy eltérő bejutási küszöbök alkalmazásával valósulnak meg. Ilyen „privilegizált” mandátum alapján jogosult a magyar kisebbség egy-egy képviselőt delegálni a Horvát Köztársaság parlamentjébe vagy a Szlovén Köztársaság Nemzetgyűlésébe. Lengyelországban pedig az alsóházi választások során mentesülnek a kisebbségi pártok a bejutási küszöbre vonatkozó előírások alól.⁸

Magyarországon az Alaptörvény és a választásra vonatkozó sarkalatos törvények elfogadásával a nemzetiségek államalkotó szerepe mellett az Országgyűlés munkájában való részvételi joguk is deklarálásra került.⁹ A jelenlegi szabályozás a magyarországi nemzetiségek parlamenti képviselőtét a „kedvezményes mandátum” megszerzésének lehetőségével biztosítja. Ennek feltétele, hogy a nemzetiségi jelölő szervezet országos, a „nemzetiségi listát” állítson, amely a pártlistákkal verseng a megszerezhető listás mandátumokért.¹⁰ A lista állításának feltétele, hogy a névjegyzékben nemzetiségi választópolgárokként szereplő választópolgárok legalább egy százalékának, de legfeljebb ezerötyszáz ajánlást gyűjtsenek össze.¹¹ Az ajánlóíveken szereplő ajánlásokat, amelyeket a bejelentés céljából adtak át, a Nemzeti Választási Iroda (a továbbiakban: NVI) ellenőrzi,¹² és a nyilvántartásba vételről a Nemzeti Választási Bizottság dönt.¹³ A listán legalább három, magát az adott nemzetiséghez tartozónak valló választópolgárnak kell szerepelnie. Közös nemzetiségi lista nem állítható.¹⁴

A kedvezményes szabályok értelmében a nemzetiségi listát állító jelölő szervezet negyedannyi listás szavazat alapján szerezhethet egy országos listás mandátumot, mint

⁴ Magyarországon a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény (a továbbiakban: Njtv.) 1. melléklete szerint elismert nemzetiség: a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán.

⁵ Szalayné Sándor Erzsébet: A 2014. évi választások a magyarországi nemzetiségekért felelős biztoshelyettes szemszögéből, *Kisebbségkutatás*, 2014/1, 12. o.

⁶ Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report (Velencei Bizottság: Választási Ügyekkel kapcsolatos Jó Gyakorlatok Kódexe. Iránymutatást és Magyarázatot) I/2.4. b) pont. Elérhető: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Code_conduite_PREMS%20026115%20GBR.pdf (2025.10.21.)

⁷ Az Njtv. általános indokolása szerint: „az Alaptörvény értelmében a nemzeti és etnikai kisebbség fogalmát 2012. január 1-jétől a korszerű és egységes nemzetiség fogalom váltja fel.”

⁸ M. Balázs Ágnes: A kisebbségek parlamenti képviselőtete az uniós tagállamokban és más európai országokban, in: *A választási rendszerek egyes intézményei az uniós országokban* (szerk.: Cserny Ákos), Budapest, HVG-ORAC, 2018, 39-40. o.

⁹ Cserny – Péteri: i.m. 22. o.

¹⁰ Az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. törvény (a továbbiakban: Vjt.) 7. §

¹¹ Vjt. 9. § (1) bek.

¹² Ve. 255. § (1) bek.

¹³ Ve. 253. § (2) bek.

¹⁴ Ve. 9. § (2)–(5) bek.

az általános szabályok szerint pártlistát állító jelölő szervezetek.¹⁵ Az a nemzetiség, amely listát állít, de nem szerez mandátumot, nemzetiségi szószóló által képviselteti magát. A szószóló a lista első helyén szereplő jelölt.¹⁶

Az országgyűlési listás választást alapvetően két tényező befolyásolja: (1) nemzetiségi listát kizárólag az országos nemzetiségi önkormányzat állíthat;¹⁷ (2) a lista állításához szükséges ajánlást, valamint a nyilvántartásba vett listára leadott szavazatot csak az a választópolgár adhatja le, aki úgy rendelkezett, hogy az országgyűlési képviselők választásán is nemzetiségi választópolgárként kíván szavazni.¹⁸ Ez az alábbi következményekkel jár.

Az országgyűlési választások során csak az adott nemzetiség országos önkormányzata vehető nyilvántartásba nemzetiségi jelölő szervezetként,¹⁹ ami azt eredményezi, hogy nemzetiségenként legfeljebb egy nemzetiségi lista állítható. Ennek következtében a nemzetiségi választópolgár választási joga gyakorlatilag arra korlátozódik, hogy eldöntse, leadja-e szavazatát a nemzetiségi listára.²⁰ Továbbá, mivel a nemzetiségi választók nem szavazhatnak pártlistákra, az alacsonyabb lélekszámú, mandátumszerzésre még a kedvezményes szabályok mellett is esélytelen nemzetiségi választók joggal érezhetik, hogy elvesztik a pártlistás szavazatukat. Az országos nemzetiségi önkormányzat belső listaállításra vonatkozó eljárási szabályait, valamint a kedvezményes mandátumszerzési mechanizmust és annak választójogi következményeit az Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága is vizsgálta.²¹

3. Névjegyzéki adatszolgáltatás áttekintése

3.1. Az adatszolgáltatás funkciója. A nemzetiségi kedvezményes mandátum megszerzéséhez az alábbi konjunktív feltételek teljesítése szükséges: (1) egy működő országos nemzetiségi önkormányzat megléte; (2) az önkormányzat közgyűlésének döntése a listán szerepeltetni kívánt jelöltek személyéről, amelyet a jogszervi eljárásrend szerint elfogadott szervezeti és működési szabályzata alapján hoztak meg;²² (3) az országgyűlési választás kitűzését követően jelölő szervezetként történő jogerős nyilvántartásba vétel; (4) a szükséges számú ajánlás összegyűjtése és a bejelentett lista jogerős nyilvántartásba vétele; (5) a választáson legalább

¹⁵ Cserny – Péteri: i.m. 45–46. o.

¹⁶ Vjt. 18. §

¹⁷ Ve. 3. § 3. pontja.

¹⁸ Ve. 86. § c) pont

¹⁹ A nemzetiségi önkormányzati képviselők általános választását a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásával egyidejűleg kell lebonyolítani [Ve. 309. § (1) bek.], amely főszabály szerint nem esik egy időpontra négyévenként megtartandó évre általános országgyűlési választással.

²⁰ Az alternatíva hiánya a választójog titkosságának sérelmét is felveti.

²¹ Bővebben lásd: Kurunczi Gábor: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a Magyarországon elismert nemzetiségek parlamenti mandátumszerzésének lehetőségéről, *Jogesetek Magyarázata*, 14/1–2., (2023) 61–68. o.; Szalayné Sándor Erzsébet–Kiss Balázs: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a Bakirdzi és E.C. kontra Magyarország ügyben, *Jogesetek Magyarázata*, 14/1–2., (2023) 69–80. o.; Kiss Balázs: Az Alkotmánybíróság határozata a roma nemzetiségi listaállításról, *Jogesetek Magyarázata*, 14/1–2., (2023) 5–13. o.

²² Lásd: 3002/2022. (I. 13.) AB határozat

negyedannyi listás szavazat megszerzése, mint amennyi az általános szabályok szerinti pártlistát állító jelölő szervezeteknek egy mandátum megszerzéséhez szükséges.

Az előzőek alapján megállapítható, hogy a nemzetiségi jelölő szervezetek számára kiemelkedő fontosságú a nemzetiségi választókkal való kapcsolatfelvétel mind az ajánlások gyűjtése, mind a szavazást megelőző politikai kampány során. E két különböző cél elérése érdekében a jogalkotó ingyenesen biztosítja a szavazóköri névjegyzéki adatszolgáltatásokat a nemzetiségi jelölő szervezetek számára. Az adatszolgáltatás kötelező az ajánlategyűjtés megkezdése előtt, míg a lista nyilvántartásba vételét követően a politikai kampány folytatása céljából a további adatszolgáltatás csak a szervezet kérésére biztosított.

3.2. Az adatok forrása: a központi és a szavazóköri névjegyzék. A névjegyzék a választójog gyakorlásának alapnyilvántartása, amelyben csak azok szerepelhetnek, akik jogosultak szavazni.²³ Kétféle névjegyzéket különböztetünk meg: a szavazóköri és a központi névjegyzéket.

A központi névjegyzék az NVI által folyamatosan vezetett közhiteles nyilvántartás, amely a Ve. személyi hatálya alá tartozó érintettek²⁴ személyes adatait tartalmazza.²⁵ A nyilvántartásban kezelt adatok között szerepel az érintett nemzetiségére, valamint azon kérelmére vonatkozó információ, hogy nemzetiségi választópolgárként való névjegyzékbe vételét kérte-e az országgyűlési képviselők választására kiterjedő (a továbbiakban: *nemzetiségi választópolgár*).²⁶ Amennyiben a választópolgár megtiltotta adatainak politikai kampány céljából történő kiadását, a nyilvántartás ezt a nyilatkozatot is tartalmazza.²⁷

A központi névjegyzék adatait a nyilvántartást vezető szerv, azaz az NVI, folyamatosan frissíti a személyiadat- és lakcímnnyilvántartás, a választójoggal nem rendelkező polgárok nyilvántartása, a szavazókörök és választókerületek nyilvántartása, és az útiokmány-nyilvántartás adataiban bekövetkezett változások alapján.²⁸ Továbbá a központi névjegyzéket érintő kérelmek szerinti adatváltozásokat is átvezeti. A tanulmány szempontjából különösen jelentős a névjegyzékbe vétel iránti kérelem,²⁹ a nemzetiséghez tartozás, a szavazási segítség iránti igény, valamint a személyes adatok kiadásának megtiltására vonatkozó nyilatkozat névjegyzékbe történő bejegyzése vagy törlése.³⁰

²³ Cserny-Péteri: i.m. 217. o.

²⁴ Ve. 82. § (2) bek. A központi névjegyzék tartalmazza: a) az e törvény hatálya alá tartozó bármely választáson választójogosult, magyarországi lakcímmel rendelkező választópolgár adatait, b) választójoggal a nagykorúság hiánya miatt nem rendelkező, de a tizenhetedik életévét betöltött, magyarországi lakcímmel rendelkező polgárnak az adatait, c) annak az e törvény hatálya alá tartozó bármely választáson választójogosult, magyarországi lakcímmel nem rendelkező választópolgárnak az adatait, akit kérelmére a központi névjegyzékbe felvettek, d) annak a választójoggal a nagykorúság hiánya miatt nem rendelkező, de a tizenhetedik életévét betöltött magyarországi lakcímmel nem rendelkező polgárnak az adatait, akit kérelmére a központi névjegyzékbe felvettek.

²⁵ A kezelt személyes adatok körét a Ve. 2. melléklete sorolja fel.

²⁶ Ve. 2. melléklet j) pont

²⁷ Ve. 2. melléklet l) pont

²⁸ Ve. 96. § (1) bek.

²⁹ Ve. 84. §

³⁰ Ve. 85. § (1) bek.

A szavazóköri névjegyzék, a központi névjegyzékkel ellentétben, nem folyamatosan vezetett nyilvántartás. Ez az adatbázis kizárólag azon személyeknek az adatait tartalmazza, akik aktív választójoggal rendelkeznek, és a kitűzött választáson magyarországi szavazóhelyiségben jogosultak voksolni. Ennek következtében nem tartalmazza a mozgóurnát igénylők, a levélben szavazók vagy a külképviseleten átjelentkezéssel szavazók adatait.³¹ Továbbá, annyi szavazóköri névjegyzék készül, ahány szavazókör működik a kitűzött választáson Magyarországon.³² A szavazóköri névjegyzékek vezetése a választás kitűzését követően kezdődik, és a választópolgárok által kérelmezett változások központilag a névjegyzékszárásig vezethetők át. Ilyen módosítások közé tartozik, a teljesség igénye nélkül: új választójogosultak felvétele (például magyarországi lakcím létesítése a szavazókör területén, átjelentkezés a szavazókörbe, választójogból kizárás megszűnése), törlése (például elhalálozás, átjelentkezés másik szavazókörbe, magyarországi lakcím megszüntetése, választójogból való jogerős kizárás), vagy a nyilvántartásban szereplő választójog terjedelmének módosítása (például nemzetiségi regisztráció) a szavazóköri névjegyzékben.

3.2.1. Névjegyzéki kérelmek – a nemzetiségi „regisztráció”. Az országgyűlési képviselők választásán nemzetiségi listára – ennek hiányában egy pártlistára – és egy egyéni választókerületi jelöltre a központi névjegyzékben a nemzetiségi választópolgárként szereplő választópolgár szavazhat.³³ A nemzetiségi választópolgárként történő névjegyzékbe vétel iránti kérelemnek tartalmaznia kell a következő elemeket:³⁴ (i) a nemzetiség megjelölése; (ii) a választópolgár nyilatkozata a nemzetiséghez való tartozásáról; (iii) nyilatkozat arról, hogy a nemzetiségi választópolgárként való névjegyzékbe vételét az országgyűlési képviselők választására is kiterjedő hatállyal kéri-e.³⁵ Ez utóbbi nyilatkozat határozza meg, hogy az érintett ajánlhatja-e a nemzetiségi listát, valamint – a lista nyilvántartásba vétele esetén – szavazhat-e rá.

A „nemzetiségi regisztrációként”³⁶ ismertetett eljárás célja a központi névjegyzék adattartamának módosítása, amelyet nem szükséges minden egyes választás alkalmával külön benyújtani. A kérelmet bármikor be lehet nyújtani, függetlenül az aktuálisan kitűzött választástól. Annak érdekében azonban, hogy a központi névjegyzék adatváltozásai időben átvezetésre kerüljenek a szavazóköri névjegyzékbe, és így minden nemzetiségi választópolgár számára biztosított legyen a választójogosultság szerinti megfelelő szavazólap, a jogalkotó a benyújtást határnaphoz köti a szavazóköri névjegyzék vonatkozásában. A szabályozás szerint

³¹ Ve. 101-102. §

³² Garanciális szabályként a Ve. 79. § (2) bekezdése akként rendelkezik, hogy „[a] választás kitűzésétől a szavazás napjáig nem lehet szavazókör sorszámát megváltoztatni, szavazókörbe sorolt cím besorolását megváltoztatni, továbbá település megnevezésének, közterület nevének és jellegének, ház számának, épület vagy lépcsőház jelének megváltozását a címnyilvántartásban átvezetni.”

³³ Vjt. 12. § (2) bek.

³⁴ Ve. 85. § (1) bek. a) pont

³⁵ Ve. 86. §

³⁶ Lásd: A nemzetiségi névjegyzékbe vétel/törlés iránti kérelem benyújtásának szabályai. Elérhető: <https://www.valasztas.hu/nemzetisegi-nevjegyzekbe-vetel-iranti-kerelem-benyujtasanak-szabalyai> (2025.10.25.)

az országgyűlési képviselők választásán nemzetiségi választópolgárként csak az szerepelhet a szavazóköri névjegyzékben, aki erre irányuló igényét legkésőbb a választás előtti kilencedik napon benyújtotta.³⁷ A határnapot követően benyújtott „regisztrációs” kérelem kizárólag a központi névjegyzékben kerül átvezetésre, és a szavazóköri névjegyzéket csak akkor módosítja, amennyiben az a nemzetiségi névjegyzékből való törlésre irányul. A regisztráció törlésére irányuló kérelemnek legkésőbb a szavazást megelőző harmadik napig meg kell érkeznie.³⁸

3.2.2. Névjegyzéki kérelmek – az „adatkiadás megtiltása”³⁹ A Ve. „*adatkiadás megtiltása*” elnevezéssel a személyes adatok védelmével szorosan összefüggő, a központi névjegyzéket érintő kérelmet vezetett be. Az érintetti nyilatkozat az adatalany információs önrendelkezési jogából eredő joggyakorlás, amely lehetővé teszi a jogosult számára, hogy tiltakozzon a személyes adatai kezelése, jelen esetben kiadása ellen. E jog gyakorlása révén az érintett előzetesen megtilthatja a rá vonatkozó információk törvényi felhatalmazáson alapuló kiadását, azaz a névjegyzéki adatszolgáltatást.

Az adatszolgáltatás jogintézménye nem a Ve. által került bevezetésre; a névjegyzéki adatok igénylésére jogosultak már a korábbi választási eljárásjogi szabályok alapján is élhettek ezzel a lehetőséggel.⁴⁰ Mindazonáltal a szabályozás nem felelt meg az alkotmányossági követelményeknek, mivel nem biztosította az érintettek számára az információs önrendelkezési jog gyakorlását, mivel nem tiltakozhattak az adatkezelés ellen, és nem tilthatták meg személyes adataik kiadását. Az Alkotmánybíróság ezért a korábbi törvényi rendelkezés megsemmisítése mellett döntött, és egy olyan „*opt-out*” jellegű szabályozás megalkotását javasolta, amely biztosítja az érintettek tiltakozási jogát, lehetővé téve számukra, hogy előzetes nyilatkozatuk alapján kimaradjanak az adatkezelésből.⁴¹

A Ve. hatályos szabályai lehetővé teszik a központi névjegyzékben szereplő választópolgárok számára, hogy egyetlen nyilatkozattal, generális jelleggel megtiltsák személyes adataik kiadását politikai kampánycélú adatszolgáltatás keretében.⁴² Fontos azonban megjegyezni, hogy a tiltás hatálya nem terjed ki a nemzetiségi listát állítani kívánó jelölő szervezetek számára kötelezően nyújtott, ajánlásgyűjtés célú névjegyzéki adatszolgáltatásra.⁴³ Ez a szabályozási megoldás a nemzetiségi listaállításához fűződő közérdek érvényesítése érdekében korlátozza a nemzetiségi választópolgárként regisztrált érintettek információs önrendelkezési jogát.

³⁷ Ve. 248. §

³⁸ Ve. 249. § (1) bek.

³⁹ A Ve. 43. alcíme, lásd: 89. §

⁴⁰ Lásd: a választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény 45. § (2011. december 30. napja előtti bármely időállapot).

⁴¹ Révész Balázs: Adatvédelem és információs szabadság a választási kampányban és a választási eljárás során. NKE, Budapest, 2018, 26. o. Elérhető: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12942/Adatvedelem%20es%20informacioszabadsag_2019.pdf?sequence=1 (2025.10.26)

⁴² Ve. 89. §

⁴³ Ve. 255. § (1) bek. a) pontja

3.3. Az adatszolgáltatás tárgya. A Ve. hatálybalépését követően a nemzetiségi jelölő szervezetek két eltérő adatkezelési célból váltak jogosulttá a szavazóköri névjegyzék egyes adatainak kezelésére: egyrészt ajánlások gyűjtése, másrészt politikai kampány céljából. Mindkét adatszolgáltatás díjmentes; azonban az előbbit, – amely az adatkiadást letiltó érintettek adatait is tartalmazza – kérés nélkül adja át a választási iroda, míg utóbbit a jogosult szervezetnek kérelmeznie szükséges.

Az adatszolgáltatások köre a Ve. korábbi szabályai alapján csak a szavazóköri névjegyzékben szereplő választópolgárok nevére és lakcímére korlátozódott. A jogalkotó azonban ezt kiterjesztette az érintettek nemére és életkorára vonatkozó adatokra is. Először a Ve. általános részében rögzített, nem csak nemzetiségi jelölő szervezet által igényelhető, és díjfizetéshez kötött politikai kampánycélú adatszolgáltatás szabályai módosultak.⁴⁴ Ezt követően, több mint egy évvel később, az országgyűlési képviselők választására vonatkozó különös részi szabályok is kiegészítésre kerültek. Ezek a módosítások a nemzetiségi jelölő szervezetek számára biztosítják a nemzetiségi választópolgárok adatainak kötelező ajánlásgyűjtési célú átadását, valamint opcionális politikai kampánycélú igénylésének lehetőségét.⁴⁵ A tanulmány szempontjából relevánsabb, utóbbi módosítás valódi célja azonban a salátatörvény indokolásokból nem derül ki.⁴⁶

3.4. Az ajánlásgyűjtési célú adatszolgáltatás. Mivel a nemzetiségi listát kizárólag nemzetiségi választópolgár ajánlhatja,⁴⁷ ez a helyzet azt a problémát eredményezheti, hogy bár a jelölő szervezetek személyesen is ismerhetik a nemzetiséghez tartozók jelentős részét, nem lehetnek biztosak abban, hogy kitől gyűjthetnek érvényesen ajánlásokat a lista állításához. Továbbá, azt sem tudják pontosan, hogy a potenciális ajánlók hol érhetőek el.⁴⁸

Annak érdekében, hogy a listaállítást megvalósítható legyen, a jogalkotó lehetőséget biztosít a nemzetiségi jelölő szervezetek számára, hogy az ajánlóívekkel együtt megkapják a választási irodától a szavazóköri névjegyzékben szereplő nemzetiségi választópolgárok nevét és lakcímét, valamint az adatkezelési cél szempontjából irreleváns életkorukat és nemüket tartalmazó adatbázist.⁴⁹ Az

⁴⁴ A területi közigazgatás működésével kapcsolatos egyes kérdésekről, valamint egyes törvényeknek az Alaptörvény tizenegyedik módosításával összefüggő módosításáról szóló 2022. évi XXII. törvény 178. §-a, hatályos 2022. október 1-től.

⁴⁵ A választási eljárási szabályoknak az elektronikus ügyintézésrel összefüggő módosításáról szóló 2023. évi XXIV. törvény 66. § 16. pontja- Hatályos: 2023. december 1-jétől.

⁴⁶ A 2022. évi XXII. törvény indokolás a területi közigazgatás működésével kapcsolatos egyes kérdésekről, valamint egyes törvényeknek az Alaptörvény tizenegyedik módosításával összefüggő módosításáról szóló 2022. évi XXII. törvényhez 178. §-a alapján: „[a] rendelkezés célja annak biztosítása, hogy a közös eljárásban lebonyolított választás esetén az egyik választástípusban kért névjegyzéki adatszolgáltatás átfedés esetén valamennyi választástípusban felhasználható legyen.” Elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2022-22-K0-00> (2025.10.28.).

A 2023. évi XXIV. törvény indokolás a választási eljárási szabályoknak az elektronikus ügyintézésrel összefüggő módosításáról szóló 2023. évi XXIV. törvényhez 66. §-a alapján: „[a]z 1., az 5.–16., a 19. és a 23. pontok kodifikációs és terminológiai pontosítást tartalmaznak.” Elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2023-24-K0-00> (2025.10.28.).

⁴⁷ Ve. 255. § (1) bek.

⁴⁸ Cserny-Péteri: i.m. 375. o.

⁴⁹ Ve. 255. § (3) bek. a) pont

adattovábbítás átadás-átvételi jegyzőkönyv mellett történik,⁵⁰ annak módját a jogszabály nem határozza meg.⁵¹

Az adatszolgáltatás minden nemzetiségi választópolgárra kiterjed, függetlenül attól, hogy kérelmezték-e adataik kiadásának megtiltását, vagyis éltek-e az adatkezelésből való kikerülés („opt-out”) lehetőségével.

A Ve. meghatározza az adatkezelés célját és időtartamát: az adatszolgáltatás adatai kizárólag ajánlások gyűjtése céljából kezelhetők,⁵² és az adatkezelő köteles azokat legkésőbb a szavazást követő harmadik napon megsemmisíteni. Az erről készült jegyzőkönyvet három napon belül át kell adni az NVI-nek.⁵³ E kötelezettség elmulasztása esetén az NVB bírságot szabhat ki.⁵⁴

3.5. A politikai kampánycélú adatszolgáltatás. A nemzetiségi ajánlásgyűjtési célú adatszolgáltatást meg kell különböztetni a politikai kampánycélú adatszolgáltatástól. A politikai kampány céljából történő adatszolgáltatás feltétele a jogerős nyilvántartásba vétel, mivel a Ve. terminológiája szerinti politikai kampány⁵⁵ csak ezt követően folytatható. Az adatszolgáltatás igénylésének lehetősége ugyanakkor nem csak a nemzetiségi jelölő szervezeteket illeti meg; ezzel élhet a választáson független jelöltként nyilvántartásba vett képviselőjelölt, valamint a jelöltet vagy listát állító jelölő szervezet is. Ez utóbbi jogosultsági kör az adatokat bármikor igényelheti, és az előzetes díjfizetéshez kötött; ennek összege az adatszolgáltatásban szereplő választópolgáronként három forint.⁵⁶

Az általános szabályoktól eltérően a nemzetiségi jelölő szervezetek a politikai kampánycélú adatszolgáltatás esetén is mentesülnek a díjfizetés kötelezettsége alól. Ennek a díjmentességnek az a következménye, hogy a választási iroda csak a választást megelőző 38. és 13. napon biztosít számukra adatszolgáltatást.⁵⁷

Az adatkiadás tiltását választó érintettek, ellentétben az ajánlásgyűjtési célú nemzetiségi adatszolgáltatással, nem szerepelnek a politikai kampánycélú adatszolgáltatásban. Ennek következtében, ha az adatszolgáltatás díjfizetéshez kötött, őket a díj meghatározása során nem kell figyelembe venni. A jogszabály az adatszolgáltatás tárgyára, az adatok átadására, kezelésének időtartamára, valamint az információk megsemmisítési kötelezettségére és ennek elmulasztására vonatkozóan egységes feltételeket állapít meg.

⁵⁰ Segédlet a helyi választási irodák vezetői részére az Európai Parlament képviselőinek, a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek, valamint a nemzetiségi önkormányzati képviselők 2024. évi választásának lebonyolításához, *Választási Füzetek* 218. Budapest, (2024) 71. o. Elérhető: https://www.valasztas.hu/documents/20182/305771/VF_218+-+HVI+f%C3%BCzet+2024.pdf/7cd608a0-e65e-036a-c4bc-43844831fe07?version=3.0&t=1714050464054 (2025.10.26.)

⁵¹ Lásd: Ve. 155. §, 255. § és 12/2025. (IX.15.) IM rendelet 19. § (1) bek. 13. pont

⁵² Ve. 255. § (4) bek.

⁵³ Ve. 255. § (4) bek. alapján a 155. § (2) bek.

⁵⁴ Ve. 255. § (4) bek. alapján a 218. § (2) bek. d) pont

⁵⁵ A Ve. 141. §-a szerint kampánytevékenység a kampányeszközök kampányidőszakban történő felhasználása és minden egyéb kampányidőszakban folytatott tevékenység a választói akarat befolyásolása vagy ennek megkísérlése céljából. A 139. §-a (1) bekezdése szerint a választási kampányidőszak a szavazás napját megelőző 50. naptól a szavazás napján a szavazás befejezéséig tart.

⁵⁶ Ve. 154. § (1) bek.

⁵⁷ Ve. 255. § (3) bek. b) pont

3.6. Az adatszolgáltatások adatvédelmi jogi áttekintése. Az ajánlásgyűjtési és a politikai kampánycélú adatszolgáltatás általános adatvédelmi jogi ismérvei az alábbi táblázat szerint foglalhatóak össze.

1. táblázat⁵⁸

Az ajánlásgyűjtés általános adatvédelmi jogi követelményeiről

	Ajánlásgyűjtés célú kötelező adatszolgáltatás	Politikai kampány célú adatszolgáltatás
Adatkezelő	Nemzetiségi listát állítani kívánó jelölő szervezet.	a) Független egyéni jelölt b) Pártlistát állító jelölő szervezet c) Nemzetiségi listát állító jelölő szervezet
Jogalap	Ve. 255. § (3) bek. a) pont	a) Ve. 153. § (1) bek. a) pont b) Ve. 153. § (1) bek. b) pont c) Ve. 255. § (3) bek. b) pont
Adatkezelési cél	Listaállítás céljából választópolgári ajánlások gyűjtése.	Közvetlen politikai kampány folytatása.
Kérelemhez kötöttség	Nem, az ajánlóival együtt köteles átadni a választási iroda.	Igen.
Adatszolgáltatás időpontja	Az ajánlóival átadásával egyidejűleg.	a)–b) pontok szerinti adatkezelők esetében: jogerős nyilvántartásba vételt követően bármikor c) pont szerinti adatkezelő esetében: szavazást megelőző 38. és 13. napon

⁵⁸ Szerző saját gyűjtése, szerkesztése.

Adatszolgáltatási díj	Díjmentes.	a)–b) pontok szerinti adatkezelők esetében: választópolgáronk ént három forint. c) pont szerinti adatkezelő esetében: díjmentes.
Kezelt személyes adatok köre	A szavazóköri névjegyzékben szereplő választópolgár - családi- és utóneve; - lakóhelye; - életkora; - neme; - etnikai származásra vonatkozó személyes adata (nemzetiséghez való tartozás).	a)–b) pontok szerinti adatkezelők esetében: a szavazóköri névjegyzékben szereplő minden – adatkiadást meg nem tiltó – választópolgár - családi- és utóneve; - lakóhelye; - életkora; - neme; c) pont szerinti adatkezelő esetében: a szavazóköri névjegyzék nemzetiségi választópolgárainak fenti adatai, valamint az etnikai származásra vonatkozó személyes adat (nemzetiséghez való tartozás).
Adatkezelés időtartama	A Ve. értelmében legkésőbb a szavazás napján megsemmisítendőek.	A Ve. értelmében legkésőbb a szavazás napján megsemmisítendőek.
Választási bírság	Megállapítható.	Megállapítható.

Érintett tiltakozási joga	Tiltakozási jogával nem élhet.	Az érintett tiltakozási jogának gyakorlása („adatkiadás megtiltása”) biztosított.
---------------------------	--------------------------------	---

4. Adatvédelmi jogi dilemmák

4.1. A tájékoztatáshoz való jog. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679. rendelet (a továbbiakban: GDPR, általános adatvédelmi rendelet)⁵⁹ által biztosított érintetti jogok az információs önrendelkezési jog elemi aspektusai.⁶⁰ Az érintetti jogok szabályozása Magyarországon nem számít újdonságnak: a „tájékoztatás” és a „helyesbítés” jogát már a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 1977-es novellája bevezette a magyar jogrendbe, majd ezt követően ezen jogok széles katalógusát szabályozták a hazai adatvédelmi jogi tárgyú törvények.⁶¹

A személyes adatok kezeléséről szóló megfelelő tájékoztatás az információs önrendelkezési jog gyakorlásának alapvető és elengedhetetlen feltétele. A technológiai fejlődés következtében azonban az adatalanyok⁶² adatkezelésekre⁶³ gyakorolt befolyása egyre inkább csökken, és gyakran az érintettek nincsenek teljesen tisztában azzal, hogy adataikat ki és milyen célból használja fel. E jelenségre reflektálva a GDPR deklarálja az érintettek tájékozódáshoz való jogát, mint az átláthatóság alapelvét érvényre juttató jogosultságot. Az információs önrendelkezési jogból levezethető jogosítvány lehetővé teszi – és ezzel párhuzamosan kötelezettségként rögzíti az adatkezelő számára –, hogy az adatkezelés lényeges körülményei már annak megkezdése előtt áttekinthetőek legyenek, ezáltal az adatalany követni és ellenőrizni tudja személyes adatainak útját.⁶⁴ Az adatkezelő feladata tehát az érintetti tájékoztatás tömör, átlátható, érthető és könnyen hozzáférhető formában történő, világos és közérthető megfogalmazású biztosítása.⁶⁵

⁵⁹ Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679. rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) (EGT-vonatkozású szöveg). HL L 119, 2016. 05. 04., 1–88. o.

⁶⁰ Buzás Péter: Az érintett jogai, in: *Magyarázat a GDPR-ról* (szerk.: Péterfalvi Attila – Révész Balázs – Buzás Péter), Budapest, Wolters Kluwer, 2021: 171. o.

⁶¹ Jóri András: Az érintett jogainak biztosítása, nyilvántartások vezetése, in: *A GDPR magyarázata* (szerk.: Jóri András), Budapest, HVG-ORAC, 2018: 236. o.

⁶² *Személyes adat* az azonosított vagy azonosítható természetes személyre („érintett”) vonatkozó bármely információ (GDPR 4. cikk 1. pont). Az érintett *adatalany*.

⁶³ *Adatkezelés* a személyes adatokon vagy adatállományokon automatizált vagy nem automatizált módon végzett bármely művelet vagy műveletek összessége (GDPR 4. cikk 2. pont).

⁶⁴ Buzás: i.m. 171–172. o.

⁶⁵ GDPR 12. cikk (1) bek.

Ennek tartalma és időpontja alapvetően attól függ, hogy az adatkezelő milyen forrásból jut a személyes adatokhoz.⁶⁶

A „Cambridge Analytica ügy”⁶⁷ néven ismerté vált, a 2010-es évek egyik legjelentősebb adatvédelmi botránya rávilágított arra, hogy a polgárok személyes adatainak jogszerű politikai kampánycélú kezelése kiemelten fontos közügy. A közösségi média oldalak felhasználói profiljaiból származó információk és a felhasználók interakcióiból levonható következtetések minden korábbinál hatékonyabb eszközt biztosítanak a választói magatartást befolyásoló mikrotargetált politikai üzenetek eljuttatására. Ezáltal megteremtik a népszavazási és választási eljárások befolyásolásának hatékony lehetőségét, amely az Európai Unió intézményrendszerét is komoly önvizsgálatra készítette. Az uniós adatvédelmi szabályok választásokkal összefüggésben történő alkalmazása során az Európai Bizottság iránymutatásában alapvető követelményként rögzítette az adatkezelési tevékenységek átláthatóságának biztosítását. A transzparencia csak akkor valósulhat meg, ha egy politikai párt a más jogszerű forrásból – például választói névjegyzékből – származó adatok kezelése esetén is köteles tájékoztatást adni az érintettek számára. Az egyéneknek jogukban áll tiltakozni az olyan „közérdeken” alapuló adatkezelésekkel szemben, mint például a választói névjegyzéki adatok politikai pártok részére történő továbbítása.⁶⁸ A Cambridge Analytica ügyet követően több

⁶⁶ Buzás: i.m. 174 – 175. o.

⁶⁷ Az adatbotrány alapját a Facebook alkalmazások fejlesztői számára kiadott „Platform Policy” képezte, amely a felhasználói adatokhoz való hozzáférés szabályait határozta meg. A 2013-ban létrehozott „This is Your Digital Life (TIYDL)” nevű alkalmazás azt kínálta a felhasználónak, hogy egy teszt kitöltésével és az adataik összevetésével, szórakoztatási célból pszichológiai profilt készít a részükre. Az applikáció azonban a letöltő felhasználó „hozzájárulásával” az érintett ismerőseinek adataihoz is hozzáférést kapott. Az alkalmazás által kezelt személyes adatok köre így kiterjedt többek között az azt letöltő személy, valamint valamennyi ismerőse nevére, születési idejére, tartózkodási helyére, fényképeire, kedvelt oldalaira; valamint esetükben még az idővonal-bejegyzésekre és üzenetváltásokra is. Az összeállított pszichológiai profil alapján azonosíthatóvá vált az érintett politikai irányultsága, amely a lehetővé tette a személyre szabott (mikrotargetált) politikai üzenetek eljuttatását. Ezek az üzenetek képesek befolyásolni az egyéneket jelentős döntésekben: szavazásra, vagy éppen távolmaradásra ösztönözni őket. A közösségi oldal ekkor hatályos „Platform Policy”-je egyrészt tiltotta, hogy az applikáció készítője hozzájárulás hiányában a megszerzett adatokat harmadik félnek továbbítsa, másrészt az ismerősök adatait csak „a felhasználói élmény fokozása” érdekében engedte kezelni. Ez utóbbi fogalom közelebről nem került meghatározásra. A Facebook 2015-ben észlelte, hogy a TIYDL nem kutatási célra használja az adatokat, hanem a *Global Science Research Limited* ügyfelei részére továbbítja, amelyek közül a legismertebb az amerikai *Cambridge Analytica Ltd.* és a kanadai *AggregateIQ Data Services Ltd.* A botrány 2015 decemberében robbant ki, amikor a Guardian arról számolt be, hogy Ted Cruz csapata a szenátor választási kampányában több tíz millió USA-beli felhasználóról készített pszichológiai profil felhasználva juttatott el politikai üzeneteket. A személyiségi profilokból adódó elemzési lehetőségekkel a fellelhető források alapján Donald Trump 2016-os elnökválasztási kampánya, valamint a 2016-os „brexit” mellett kampányoló UKIP (Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja) élt vissza. Magyarországon a TIYDL applikációt 13-an telepítették, amellyel becslések szerint 32 000 felhasználói személyes adata kompromittálódott. [Domokos Márton: Globális törésvonalak – A Cambridge Analytica-ügy, in: Az Infotörvénytől a GDPR-ig. Szabó Endre Győző (szerk.), Budapest, NKE Ludovika Egyetemi Kiadó Iroda, 2021, 119-126. o.]

⁶⁸ Európai Bizottság: *A Bizottság iránymutatása uniós adatvédelmi szabályok választásokkal összefüggésben történő alkalmazásáról*, COM(2018) 638 final, Brüsszel, 2018. szeptember 12., elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0638&from=DE> (2025.11.16.).

uniós tagállam⁶⁹ adatvédelmi hatósága vizsgálta a politikai pártok tájékoztatási gyakorlatát. Külön említést érdemel az Egyesült Királyság Információs Biztosa Hivatalának az Európai Parlament részére tett jelentése, amely szerint valamennyi nagy párt adatkezelési gyakorlatában azonosíthatóak kockázatok. Ezek közül kiemelten problémás az átlátható adatkezelési tájékoztatás hiánya („*lack of fair processing information*”), valamint a választói névjegyzék adatainak összekapcsolása a politikai szervezet más adatbázisaival.⁷⁰

Az általános tájékoztatási kötelezettségnél szigorúbb elvárások vonatkoznak azokra az adatkezelési tevékenységekre, amelyek során a személyes adat nem közvetlenül az érintettől, hanem más, jogszerű forrásból származik. Például ide tartozik a névjegyzéki adatok nemzetiségi ajánlásgyűjtési vagy politikai kampánycélú felhasználása. Ilyen esetekben az adatkezelő jelölő szervezet köteles részletes tájékoztatást nyújtani a névjegyzéki adatok forrásáról és az adatok kategóriáiról.⁷¹

A megfelelő tartalmú tájékoztatás közlésének időpontját illetően az általános adatvédelmi rendelet azt a szabályozási logikát követi, hogy amennyiben a tárgybeli információkat az érintettel való kapcsolattartás céljára használják, a tájékoztatást „legalább” az érintettel való első kapcsolatfelvétel során kell megadni.⁷² Ez az előírás irányadó a névjegyzéki adatszolgáltatás adatainak kezelése kapcsán is: a nemzetiségi ajánlások gyűjtése vagy a politikai kampánycélú adatkezelés folytatása érdekében kezelt érintetti adatok esetén az adatkezelő tájékoztatási kötelezettségének az első személyes megkeresés, például „*door-to-door*” kampány, vagy a postai, megszemélyesített levélküldemény eljuttatásának pillanatában kell eleget tennie.

A politikai szereplők adatvédelmi tájékoztatási kötelezettségének hiánya, valamint az általuk végzett adatkezelési folyamatok átláthatatlansága Magyarországon is alapvető problémát jelent, amint arra a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (a továbbiakban: NAIH) rámutatott a politikai pártok és szervezetek adatkezelésével kapcsolatos egyes adatvédelmi követelményekről szóló 2021. évi ajánlásában.⁷³ Az ajánlás kibocsátása óta a NAIH többször hangsúlyozta az adatkezelők számára ezen követelmények betartásának fontosságát.⁷⁴

⁶⁹ Amikor a vizsgálati jelentés készült, az Egyesült Királyság még az Európai Unió tagállama volt. A személyes adatok jogellenes mikrotargetált politikai kampányokban való felhasználására feltehetőleg először a 2016-os „*Brexit*” népszavazási kampány során került sor.

⁷⁰ Investigation into the use of data analytics in political campaigns, A report to Parliament 6 November Information Commissioner’s Office, 2018, 23. o., elérhető: <https://ico.org.uk/media2/migrated/2260271/investigation-into-the-use-of-data-analytics-in-political-campaigns-final-20181105.pdf> (2025.11.16.).

⁷¹ Buzás: i.m. 174 – 175. o.

⁷² GDPR 14. cikk (3) bek. b) pont

⁷³ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a politikai pártok és szervezetek adatkezelésével kapcsolatos egyes adatvédelmi követelményekről, 11-13. o. elérhető: <https://www.naih.hu/adatvedelmi-ajanlasok?download=332:a-nemzeti-adatvedelmi-es-informacioszabadsag-hatosag-ajanlasi-a-politikai-partok-es-szervezetek-adatkezelesevel-kapcsolatos-egyeb-adatvedelmi-kovetelmenyekrol> (2026.01.10.)

⁷⁴ Lásd: Pártok előválasztás lebonyolításával összefüggő adatkezelésének vizsgálata, elérhető: <https://naih.hu/adatvedelmi-allasfoglalasok?download=598:partok-elovalasztas-lebonyolitasaval-osszefuggo-adatkezelesenek-vizsgalata> (2026.01.12.); Jelentés a Nemzeti Adatvédelmi és

4.2. Az adatkezelés folyamatának ismerete. Joggal merül fel a kérdés, hogy a választási jog világában nem jártas érintett tisztában van-e azzal, hogy a szavazóköri névjegyzékben nyilvántartott személyes adatai a jelölő szervezetek részére törvényi előírás alapján átadásra kerülhetnek, illetve hogy ezt – a politikai kampánycélú adatszolgáltatás vonatkozásában – előzetesen meg is tilthatná. Másképpen fogalmazva: hogyan kerülhető el az a helyzet, hogy a választópolgár a személyes adatai állami nyilvántartásból való kiadásának tényéről, valamint ennek megtiltásának lehetőségéről először attól az adatkezelőtől értesüljön, aki ezen információk felhasználásával őt már jogszerűen felkeresi.

A választópolgároktól nem várható el az irányadó választási joganyag alapos ismerete, ezért elengedhetetlen, hogy rendszeresen tájékoztassák és emlékeztessék őket a tiltakozási jog, azaz az adatkezelésből való kikerülés („opt-out”) lehetőségére. Ennek egyik megvalósulási formája a választások hivatalos weboldalán közzétett tájékoztatás,⁷⁵ valamint az érintettek információs önrendelkezési jogáról történő proaktív tájékoztatási gyakorlat, amely a választási értesítő aktuális adattartalmában is megjelenik. Az ezt meghatározó IM rendelet értelmében a „kopogtatócédulán”⁷⁶ szerepel egy figyelemfelhívó mező, amely jelzi, hogy a választópolgár jogosult megtiltani személyes adatainak kampánycélú kiadását („NEM ENGEDEM, HOGY HASZNÁLJÁK A SZEMÉLYES ADATAIM”).⁷⁷ Fontos azonban megjegyezni, hogy az értesítő adattartalma nem terjed ki arra, hogy ez a tiltó nyilatkozat a nemzetiségi választópolgárok esetében nem vonatkozik a nemzetiségi ajánlásgyűjtés célú

Információszabadság Hatóság hivatalból indított vizsgálatának megállapításairól a Párbeszéd Magyarországért Párt által 2022. március 16-án küldött kampány emailekkel összefüggő adatkezeléssel kapcsolatban, elérhető: <https://naih.hu/adatvedelmi-jelentesek/file/848-jelentes-a-nemzeti-adatvedelmi-es-informacioszabadsag-hatosag-hivatalbol-inditott-vizsgalatanak-megallapitasairol-a-parbeszed-magyarorszagert-part-altal-2022-marcius-16-an-kuldott-kampany-emailekkel-osszefuggo-adatkezelesrel-kapcsolatban> (2026.01.12.); A Hatóság által folytatott vizsgálatok megállapításai a 2022. tavaszi parlamenti választásokkal kapcsolatos kampányhívásokkal összefüggő adatkezeléseiről, elérhető: <https://naih.hu/adatvedelmi-jelentesek/file/866-a-hatosag-altal-folytatott-vizsgalatok-megallapitasai-a-2022-tavaszi-parlamenti-valasztasokkal-kapcsolatos-kampanyhivásokkal-osszefuggo-adatkezeleseiről> (2026.01.12.).

⁷⁵ Lásd: <https://www.valasztas.hu/adatkiadas-megtagadasa-iranti-kerelem-benyujtasanak-szabalyai> (2025.11.18.).

⁷⁶ A magyarországi választástörténelmi okok miatt a *’kopogtatócédula’* valójában a választási értesítő szinonimája volt, amely a jelölt állítására szolgáló ajánlószelvényvel együtt került postázásra. Lásd: https://static.valasztas.hu/parval2006/hu/17/17_fogalmak.html (2026.01.11.); a választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény 14. § (4) bekezdése és 46. § (1) bekezdése. Megjegyzendő, hogy a köznyelv mellett a szakirodalom is tévesen azonosítja a ’kopogtatócédulát’ a korábbi választási eljárásjogban a jelöltállításra szolgáló ’ajánlószelvényvel’. Lásd: CSERNY Ákos–RÉVÉSZ Balázs: Adatvédelmi szempontok érvényesülése a választási eljárás során. In: Cserny Ákos (szerk.): Választási dilemmák, Tanulmányok az új választási eljárási törvény novumai és első megmértetése tárgyában. NKE Szolgáltató Kft., Budapest, 2015, 181-182.; CSERNY Ákos: Választójogi trendek Magyarországon. Közjogi Szemle, 2019/3, 20-26.; MÁTYÁS Ferenc: Élet a kopogtatócédulák után. <https://jogaszvilag.hu/szakma/élet-a-kopogtatocedulak-utan/> (2026.01.11.).

⁷⁷ Az országgyűlési képviselők választásán a választási irodák hatáskörébe tartozó feladatok végrehajtásának részletes szabályairól, a választási eredmény országosan összesített adatai körének megállapításáról, a fővárosi és vármegyei kormányhivatal választásokkal összefüggő informatikai feladatai ellátásának részletes szabályairól, valamint a választási eljárásban használandó nyomtatványokról szóló 12/2025. (IX. 15.) IM rendelet 1. melléklet.

adatszolgáltatásra, mivel ebből csak a nemzetiségi regisztráció törlése esetén lehet kikerülni. Az összefüggés felismerése a választópolgároktól nem várható el.

A szerző álláspontja szerint a választási szervek egyre szélesebb körű adatvédelmi tájékoztatást és figyelemfelhívást biztosítanak a választópolgárok számára. Azonban a választópolgárok joggyakorlását jelentősen elősegítené, ha proaktív módon, például a választási értesítő kézbesítésével egyidejűleg, bemutatnák a névjegyzéki adatszolgáltatással kapcsolatos adatkezelési folyamatokat, valamint azt, hogy miként akadályozhatják meg személyes adataik kampánycélú felhasználását. Továbbá, jó gyakorlatként szolgálhatna, ha a választási irodák egységes adatkezelési tájékoztató dokumentációkkal rendelkeznének, ezzel is elősegítve az érintettek tudatos joggyakorlását.

4.3. Az információs önrendelkezési jog feltétlen korlátozása: a tiltakozáshoz való jog hiánya. Amíg a választási törvény lehetőséget biztosít a kampánytevékenységtől való megkímélésre,⁷⁸ amely megoldás „az információs önrendelkezési jognak feltételes korlátozását jelent[í]”,⁷⁹ addig nem teszi lehetővé a nemzetiségi ajánlások gyűjtése céljából történő adatszolgáltatás elleni tiltakozást. Ebben az esetben két alapjog, a nemzetiségi választópolgárok választójoga és a személyes adatok védelméhez való jog kerül alapjogi konfliktusba.

Az Alkotmánybíróság korábbi döntéseiben már foglalkozott a hatályon kívül helyezett korábbi választási eljárásjogi törvény politikai kampánycélú adatszolgáltatására vonatkozó szabályaival,⁸⁰ valamint a taláros testület által megsemmisített, a Ve. azon alapjogi korlátozásával, amely a választójog gyakorlását a központi névjegyzékbe vételi aktív regisztrációhoz kívánta kötni.⁸¹ Ugyanakkor a nemzetiségi ajánlategyűjtési célú adatszolgáltatás során megvalósuló személyes adatok védelméhez való alapjogi korlátozásának vizsgálata egyik hivatkozott alkotmánybírói határozatnak sem képezte, vagy képezhette tárgyát.

Ebben az esetben a jogalkotó az érintettek információs önrendelkezési jogát a nemzetiségek kedvezményes parlamenti képviseletének biztosítása érdekében korlátozza. Amennyiben elfogadjuk a magyar jelöltállítási rendszer alapvető logikáját, amely szerint a nemzetiségi lista állításának feltétele meghatározott számú ajánlás összegyűjtése, akkor a törvényi szabályozás a legitim cél elérése érdekében szükséges, arányos és alkalmas. Az ajánlategyűjtő jelölő szervezet ugyanis a nemzetiségi választókra vonatkozó adatok hiányában valószínűleg nem tudná a szükséges számú támogató aláírást határidőben megszerezni. Ezért ezeknek az adatoknak a továbbítása a választás lebonyolításának feltétele, hasonlóan más személyes adatok kezeléséhez.⁸²

Azonban, ha más államok jelöltállítási feltételeivel kapcsolatos szabályozásait vizsgáljuk, könnyen találhatunk olyan megoldást, amely nem korlátozza az alapjogokat. Egy ilyen megoldás lehetne, hogy a nemzetiségi jelölő szervezetek az országgyűlési választás során mentesüljenek az ajánlások összegyűjtésének

⁷⁸ Bodnár Eszter: *A választójog alapjogi tartalma és korlátai*, Budapest, HVG-ORAC, 2014: 266. o.

⁷⁹ 175/2011. (XII. 29.) AB határozat, ABH 2011, 1361.

⁸⁰ 175/2011. (XII. 29.) AB határozat, ABH 2011, 1359-1362.,

⁸¹ 1/2013. (I.7.) AB határozat, ABH 2013, 50-86.

⁸² Lásd: Bodnár: i.m. 133. o., 257-269. o.

kötelezettsége alól. Ennek célszerűségét az is alátámasztja, hogy nemzetiségenként csak egy nemzetiségi lista állítható, amelyet az országos nemzetiségi önkormányzat állít; így a nemzetiségi listák nem versenyeznek egymással.

A jelenlegi jogszabályi környezetben világos, hogy az érintettek információs önrendelkezési jogának feltétlen korlátozása legitim célt szolgál. Mindazonáltal indokolt lenne felhívni a figyelmet erre a tényre a nemzetiségiként regisztráltak és a már regisztráltak körében. Az információk ismeretében, valamint azok mérlegelése után hozható meg az a tudatos döntés, hogy valaki ilyen feltételek mellett kíván-e nemzetiségi választópolgárként a névjegyzékben szerepelni, illetve ki kívánja-e terjeszteni választójogát az országgyűlési képviselők választására. Az ezzel kapcsolatos információk elhelyezhetők akár a nemzetiségi regisztrációra szolgáló kérelmen, akár a névjegyzéki kérelmet elbíráló választási irodai döntésen.

4.4. A célhoz kötöttség, az adattakarékosság, és a korlátozott tárolhatóság elve. A politikai kampánycélú és a nemzetiségi ajánlásgyűjtési célú adatszolgáltatás keretében továbbított személyes adatok köre azonos.⁸³ A hatályos rendelkezések értelmében a választási iroda a jelölő szervezetek számára az adatszolgáltatásban szereplő érintettek nevét, lakcímét, nemét és életkorát adja át. Az adatkezelő jelölő szervezet köteles a személyes adatokat legkésőbb a választás napján megsemmisíteni. E rendelkezés értelmezhető az adatkezelés időtartamaként is, azonban nem tesz különbséget a nemzetiségi ajánlásgyűjtés céljából biztosított és a politikai kampánycélú adatok kezelése között.

A GDPR-ban nevesített alapelvek⁸⁴ közül tartalmát tekintve a legfontosabb doktrínaként értékelhető az célhoz kötöttség elve, mivel egyrészt a többi alapelv érvényesülésének előfeltétele, másrészt az adatkezelés teljes életútját végigkíséri.⁸⁵ Az elv a GDPR-ban rögzített alapelv és alkotmányos követelmény, amely az Alkotmánybíróság által a személyes adatok védelméhez fűződő alapjog alkotmányosságának vizsgálatakor alkalmazandó teszt szükségességi elemét konkretizálja.⁸⁶ Szoros kapcsolatban áll a GDPR szerinti tisztességes eljárás és az átláthatóság elvével, és ebből következik az adattakarékosság, valamint a korlátozott tárolhatóság elve is.⁸⁷ A célhoz kötöttség követelménye leegyszerűsítve a „*cél nélkül*” adatkezelés, vagy más néven „*készletező*” adatgyűjtés tilalmát jelenti,⁸⁸ azaz szorosan összefügg az adattakarékosság elvével, amelyet gyakran annak részeként említenek. Az adattakarékosság elve a magyar adatvédelmi jogi terminológiában az „*adatminimalizálás*” követelményének felel meg.⁸⁹ A két alapelv közötti distinkció legegyszerűbben úgy határozható meg, hogy míg a célhoz kötöttség az adatkezelés céljának pontos meghatározását írja elő, addig az adattakarékosság elve tiltja cél

⁸³ Azzal a megjegyzéssel, hogy a nemzetiségi adatszolgáltatás természetesen tartalmazza az erre vonatkozó különleges adatot is.

⁸⁴ Jogszerűség, tisztességes eljárás és átláthatóság; célhoz kötöttség; adattakarékosság; pontosság; korlátozott tárolhatóság; integritás és bizalmas jelleg (GDPR 5. cikk)

⁸⁵ Révész Balázs: Az adatkezelés alapelvei, in: *Magyarázat a GDPR-ról* (szerk.: Péterfalvi Attila – Révész Balázs – Buzás Péter), Budapest, Wolters Kluwer, 2021: 105. o.

⁸⁶ Jóri: i.m. 194. o.

⁸⁷ Révész: Az adatkezelés alapelvei 105. o.

⁸⁸ Uo. 106. o.

⁸⁹ Uo. 110-111. o.

elérésére alkalmatlan adatkezelést, és az adatkezelés terjedelmét a cél megvalósításához elengedhetetlen adatkörre, cselekményre, és időtartamra korlátozza.⁹⁰ Másképp fogalmazva: (1) már az adatkezelés megkezdése előtt vizsgálni kell, hogy szükséges-e a személyes adat kezelése a társadalmi cél elérése érdekében; (2) kizárólag annyi és olyan személyes adat kezelhető, amely szükséges és elégséges az adatkezelés céljának eléréséhez; (3) az adatkezelés céljának megvalósulásakor az információkat főszabályként azonnal törölni kell.⁹¹ E követelményre reflektál a „*korlátozott tárolhatóság*” adatvédelmi jogi elve, amely szerint a személyes adatot törölni vagy anonimizálni szükséges, amint nincs szükség rájuk abból a célból, amelyből azokat kezelték.⁹²

A névjegyzéki adatszolgáltatás (a nemre és életkorra is vonatkozó) adatkörének törvényi bővítése több szempontból aggodalomra ad okot, és felveti a személyes adatok védelméhez való alapjog, valamint a GDPR alapelveinek sérelmét. Az adatkezelés célhoz kötöttsége és adattakarékossága ugyanis azt követeli meg, hogy a jelölő szervezetek számára csak annyi személyes adat kerüljön átadásra, amely (a) nemzetiségi ajánlásgyűjtési célból az érintett felkereséséhez, illetve (b) politikai kampányüzenetek megfogalmazásához és eljuttatásához feltétlenül szükséges.

Azonban egyértelmű, hogy a nemzetiségi ajánlásgyűjtés céljából az érintettek nemére és életkorára vonatkozó személyes adatok kezelése nem releváns. Továbbá, a nemzetiségi jelölő szervezetek számára biztosított politikai kampánycélú adatszolgáltatás esetében a nemre és életkorra vonatkozó adatok átadása szintén nem szükséges az adatszolgáltatás céljának eléréséhez. Ennek oka, hogy a nemzetiségi jelölő szervezetek nem versengenek sem egymással, sem a pártlistákkal, így a választójogosultak megkeresése kizárólag mobilizációs céllal történhet.

Egyes nézetek tovább mennek, és azt állítják, hogy a politikai „marketingcélok” túltértek az üzenetek megszemélyesítésének lehetőségét, mivel sok esetben a kampánycél elérhető lenne a személyes adatok kezelése nélkül is.⁹³ Ezt az álláspontot az Alkotmánybíróság is alátámasztja, amikor kijelenti, hogy „[...] a választópolgárok személyes adatainak igénybevételevel folytatott kampánytevékenység nem kizárólagos, sőt, nem is elsődleges formája a kampánynak.” Ugyanakkor a névjegyzéki adatszolgáltatás „opt-out” jellegű szabályozása „megfelelő egyensúlyt [teremt] az információs önrendelkezési jog gyakorlása, valamint a véleménynyilvánítás szabadságához való jog objektív intézményvédelmi körébe tartozó, a választópolgárokat a választópolgárokat minél szélesebb körben, változatos formákban elérni képes és személyre szabott elemeket is tartalmazó kampánytevékenység — mint a demokratikus participációt előmozdító kommunikációs folyamat — védelme között.”⁹⁴

A Ve. azon rendelkezései, amelyek előírják, hogy a két eltérő célból kezelt adatszolgáltatási adatokat legkésőbb azonos határnapon kell megsemmisíteni,

⁹⁰ Jóri: i.m. 207. o.

⁹¹ Révész: Az adatkezelés alapelvei 110-111. o.

⁹² Uo. 115. o.

⁹³ Révész: Az adatkezelés alapelvei 111. o.

⁹⁴ 175/2011. (XII. 29.) AB határozat, ABH 2011, 1361.

ösztönözhetik a céltól eltérő adatkezelést. A probléma abból fakad, hogy a nemzetiségi ajánlások gyűjtésének megkezdése előtt a nemzetiségi jelölő szervezet hozzáfér egy átfogóbb adatbázishoz, amely minden regisztrált nemzetiségi választópolgárra kiterjed. Ezzel szemben, a lista nyilvántartásba vételét követően igényelhető kampánycélú adatszolgáltatás során kapott adatbázis korlátozottabb, mivel nem tartalmazza az adatkiadást letiltókra vonatkozó információkat. Ez a szabályozási megoldás könnyen arra ösztönözheti az adatkezelőket, hogy bár a listaállítási cél megvalósult, a szélesebb körű, „minden” érintettre kiterjedő adatszolgáltatás adatait kampánycélra is felhasználják.

Jogszabályszerkesztési szempontból sem előnyös, hogy az érintettek információs jogát feltétel nélkül korlátozó nemzetiségi ajánlásgyűjtési célú adatszolgáltatás esetében a politikai kampánycélú adatszolgáltatás szabályai – az adatkezelés körülményeire nem kiható eltérésekkel – alkalmazandók.⁹⁵ Ez ugyanis az azonos megsemmisítési kötelezettség (adatkezelési időtartam) révén sérti a GDPR alapelveit, valamint az adatkiadást letiltók személyes adatai védelméhez való alapjogát.

A fentiek figyelembevételével a személyes adatok védelméhez való alapjog érvényesülését olyan törvényi szabályozás segítené elő, amely a névjegyzékből kiadható személyes adatok körét a cél eléréséhez legszükségesebb adatokra korlátozza. Továbbá, élesen elválasztja egymástól a nemzetiségi ajánlásgyűjtési és a politikai kampánycélú adatszolgáltatás szabályait, különös tekintettel a megsemmisítési kötelezettség időpontjára és az átadott személyes adatok körére.

5. De lege ferenda

A szerző alapvetően megkérdőjelezi annak szükségességét, hogy az országgyűlési választáson a nemzetiségi listaállítás a támogatói aláírások összegyűjtéséhez legyen kötve. A jogalkotó az ajánlásgyűjtés kötelezettségét azért vezette be, hogy a „komolytalan” jelölteket már a választási eljárás korai szakaszában kiszűrje, és csak azok a jelöltek kerüljenek a szavazólapra, akik valamilyen társadalmi támogatottsággal rendelkeznek.⁹⁶ A nemzetiségi listák helyzete azonban alapvetően eltér ettől a logikától: az országgyűlési választáson nem versengenek sem egymással, sem a pártlistákkal, továbbá nemzetiségenként csak egy lista állítására van mód. Mindezek következtében a listaállítás támogatói aláírásokhoz kötése ellentétes az ajánlásgyűjtés eredeti funkciójával, szükségtelen adatkezelést eredményez, és az adatkezelésből való kikerülés lehetősége nélkül indokolatlanul korlátozza a nemzetiségi választópolgárok információs önrendelkezési jogát.

Az érintettek információs önrendelkezési jogának legmegfelelőbb biztosítása érdekében célszerű lenne deregulálni az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CIII. törvény 9. § (2) bekezdését. Ennek eredményeként minden országos nemzetiségi önkormányzat alanyi jogon, az ajánlások gyűjtésével összefüggő személyes adatkezelés nélkül állíthatna nemzetiségi listát.

⁹⁵ Lásd: Ve. 255. § (3) és (4) bekezdés.

⁹⁶ Dezső Márta – Tóth Zoltán: Választás és választási eljárás. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2002: 84. o.

Amennyiben a listaállítás feltétele változatlan marad, indokolt lenne különválasztani a nemzetiségi önkormányzatok részére biztosított ajánlásgyűjtési célú adatszolgáltatás, valamint az opcionálisan igényelhető politikai kampánycélú adatszolgáltatás szabályait. A nemzetiségek számára ajánlásgyűjtés céljából biztosított adatkezelésre ugyanis a Ve. 255. § (4) bekezdése utaló hivatkozással a politikai kampánycélú adatszolgáltatás 155. § szerinti szabályait rendeli alkalmazni, annak ellenére, hogy az itt részletezett adatkezelési szabályok a korábbiakban kifejtettek alapján egy az egyben nem alkalmazhatóak.

Az adatszolgáltatások keretében kiadott érintetti adatok szűkítésének alapvető megfontolása szükséges. A Ve. 153. § (1) bekezdése értelmében a választópolgárok neve és lakcíme mellett az adatátadás kiterjed a nemükre és életkorukra is. Azonban ezen utóbbi két információ létjogosultsága az ajánlások gyűjtése során irreleváns, és politikai kampánycélok esetén is megkérdőjelezhető.

Az ajánlásgyűjtési kötelezettség és az ehhez kapcsolódó adatszolgáltatás deregulációjának hiányában indokolt lenne, hogy a nemzetiségi választópolgárként névjegyzékbe vett személyeket a szavazóköri névjegyzékbe vétel során tájékoztassák a személyes adataik ajánlásgyűjtés céljából történő kiadásának törvényi kötelezettségéről. Az értesítő adattartalmát a 12/2025. (IX.15.) IM rendelet melléklete határozza meg.

6. Összegzés

ÚA tanulmány áttekintette a Magyarországon elismert nemzetiségek kedvezményes parlamenti képviseletének kialakulását és a hatályos választási szabályokat, valamint röviden utalt a környező államokban alkalmazott megoldásokra. Ezt követően megkísérelte meghatározni a választási joganyagban az utaló hivatkozások miatt nehezen elkülöníthető két adatszolgáltatás közötti különbséget, továbbá részletesen, kifejezetten adatjogi szempontból vizsgálta az adatkezeléseket.

A szabályozás adatvédelmi szempontú előnye, hogy a hatályos választási eljárásjog az Alkotmánybíróság álláspontjának megfelelően biztosítja az érintettek tiltakozási jogát, lehetővé téve számukra, hogy előzetesen megtiltsák adataik kiadását politikai kampánycélú adatszolgáltatás esetén. Ezen túlmenően, a szavazóköri névjegyzékbe vételről szóló választási értesítő külön hangsúlyozza a kampánycélú adatkiadás kapcsán az információs önrendelkezési jog gyakorlásának lehetőségét, és tájékoztat ennek módjáról, ami szintén jó gyakorlatként azonosítható. Az adatvédelmi tudatosság növeléséhez hozzájárul, hogy a NAIH egyre több ajánlásában hívja fel az adatkezelők és az érintettek figyelmét az adatkezelés körülményeiről való tájékoztatási kötelezettségre, és egyre több határozatában marasztalja el a vétkes adatkezelőket.

Egyes szabályozási megoldások azonban továbbra is aggályosak adatvédelmi jogi szempontból. Különösen problémás, hogy a valamennyi nemzetiségi választópolgár adataira kiterjedő, ajánlásgyűjtési célból átadott névjegyzéki adatokat az adatkezelőnek nem kell megsemmisítenie az adatkezelés céljának megvalósulása pillanatában, azaz a lista jogerős nyilvántartásba vételének vagy a bejelentésre nyitva álló határidő utolsó napján. Ehelyett elegendő, ha a kötelezettségének csak a

választás napján tesz eleget, ami a céltól eltérő adatkezelésre ösztönöz. Az adatszolgáltatások körében, a jelölő szervezetnek továbbított személyes adatok kategóriáinak bővítése szintén aggodalomra ad okot, mivel a jogalkotó az átadandó adatok körét szükségtelenül szélesítette a nemre és az életkorra vonatkozó információkkal. Ezeknek az információknak a kezelése az adatkezelési cél elérése érdekében, azaz mind az ajánlásgyűjtés, mind a közvetlen politikai kampánytevékenység kapcsán megkérdőjelezhető. Végezetül az adatkezelési tevékenység átláthatatlanságát tovább növeli, hogy a nemzetiségi választópolgár nem kap tájékoztatást a személyes adatai jövőbeli ajánlásgyűjtési célú kiadásáról sem a nemzetiségi regisztráció során, sem a választási értesítő megküldésekor. Így, ellentétben a kampánycélú adatkezelésből való kikerülés lehetőségével, ebből az adatkezelésből csak a nemzetiségi regisztrációjuk törlésével van mód kikerülni.

Az érintettek információs önrendelkezési jogának védelmét leginkább egy olyan szabályozás biztosítása, amely mentesítené az országgyűlési választáson nemzetiségi listát állítani kívánó jelölő szervezeteket az ajánlások gyűjtésének kötelezettsége alól. Amennyiben a támogatói aláírások összegyűjtésének előírása továbbra is fennmarad, elengedhetetlen az adatvédelmi jogi garanciák megerősítése. Ez magában foglalja a nemzetiségi ajánlásgyűjtési célú adatszolgáltatás és a politikai kampánycélú adatszolgáltatás törvényi szabályozásának különválasztását, az adatszolgáltatás során átadott adatok körének szűkítését, az érintettek tájékoztatását az ajánlásgyűjtési adatszolgáltatás körülményeiről, valamint a tiltakozási jog biztosítását, amely lehetővé teszi számukra, hogy kimaradjanak a nemzetiségi ajánlásgyűjtés céljából nyújtott adatszolgáltatásból.

Összességében a hazai választási szabályozásban megfigyelhető az adatvédelmi jogi garanciák integrálása, mindazonáltal továbbra is megfigyelhetőek még olyan területek, különösen a nemzetiségek képviselőinek szabályozása, amelyek a jogszabályok átgondolását indokolják.

Irodalomjegyzék

- BODNÁR ESZTER: *A választójog alapjogi tartalma és korlátai*, Budapest, HVG-ORAC, 2014
- CSERNY ÁKOS (szerk.): *A választási rendszerek egyes intézményei az uniós országokban*, Budapest, HVG-ORAC, 2018.
- CSERNY ÁKOS – PÉTERI ATTILA: *Választójogi és népszavazási kommentárok*, Budapest, Wolters Kluwer, 2017.
- DEZSŐ Márta – TÓTH Zoltán: *Választás és választási eljárás*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2002.
- JÓRI ANDRÁS (szerk.): *A GDPR magyarázata* Budapest, HVG-ORAC, 2018.
- SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET: A 2014. évi választások a magyarországi nemzetiségekért felelős biztoshelyettes szemszögéből, *Kisebbségkutatás*, 2014/1.
- SZABÓ ENDRE GYÖZŐ (szerk.): *Az Infotörvénytől a GDPR-ig*, Budapest, NKE Ludovika Egyetemi Kiadó Iroda, 2021.

-
- RÉVÉSZ BALÁZS: *Adatvédelem és információszabadság a választási kampányban és a választási eljárás során*. NKE, Budapest, 2018, Elérhető: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12942/Adatvedelem%20es%20informacioszabadsag_2019.pdf?sequence=1 (2025.10.26)
 - PÉTERFALVI ATTILA – RÉVÉSZ BALÁZS – BUZÁS PÉTER (szerk.): *Magyarázat a GDPR-ról*, Budapest, Wolters Kluwer, 2021.
-
-

A „Green Compliance – Környezet- és klímavédelem: A büntetőjogi compliance kihívása” című V. Humboldt konferencia eredményeiről

Jacsó Judit* – Lindt Roland**

A Heidelbergi Egyetem és a Miskolci Egyetem társszervezésében került megrendezésre 2025 júniusában a Humboldt konferenciasorozat ötödik rendezvénye. Az esemény a 2024 márciusában megkezdett szakmai diskurzust volt hivatott folytatni, amely a környezetvédelmi büntetőjog aktuális kérdéseit helyezte a fókuszba. Továbbra is a környezet- és klímavédelem kérdésköre volt meghatározó, azonban a normatív büntetőjog területén túlterjeszkedve ezúttal a releváns compliance szempontok kerültek megvitatásra.

Kulcsszavak: V. Humboldt konferencia, zöld megfelelés, környezet- és klímavédelem, zöldre mosás, ESG

Results of the 5th Humboldt conference titled 'Green Compliance – Environmental and Climate Protection: A challenge for the criminal law compliance'

The fifth event of the Humboldt conference series, organised by the University of Heidelberg and the University of Miskolc, was held in June 2025. The occasion sought to further elaborate the professional discourse that commenced in March 2024, when the current questions of environmental criminal law were in focus. The field of environmental and climate protection continued to be in the centre of discussion, however this time the speeches went beyond the area of normative criminal studies, examining the relevant criminal compliance issues.

Keywords: 5th Humboldt conference, green compliance, environmental and climate protection, greenwashing, ESG

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2026.1.206>

A környezetvédelmi compliance területén kiemelt fontosságú a nemzetközi tudományos diskurzusba való bekapcsolódás, mivel Magyarországon a releváns alterületek közül a környezetvédelmi aspektus jelentősége máig háttérbe

* Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék. Full professor, Vienna University of Economics and Business Institute for Austrian and European Economic Criminal Law

** Egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Államtudományi Intézet, Alkotmányjogi Tanszék; PhD hallgató, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

szorulni látszik a vállalati, a büntetőjogi, a pénzügyi jogi vagy éppen a munkaügyi compliance-szel szemben.¹ Ebből kifolyólag üdvözlendő kezdeményezésnek bizonyult, hogy a Heidelbergi Egyetem és a Miskolci Egyetem együttműködésében, 2025. június 17-én megrendezésre került az V. Humboldt konferencia, amely a *green compliance*, vagyis a „zöld megfelelés” problémakörét állította középpontba.² Az eseményen mind elméleti, mind gyakorlati szakemberek előadásai révén kaphattak holisztikus képet az érdeklődők a szektor aktualitásairól, kihívásairól.

A program hivatalos megnyitóján Prof. Dr. Dr. h.c. Gerhard Dannecker, projektvezető, a Heidelbergi Egyetem szenior professzora, valamint a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának díszdoktora osztotta meg gondolatait a terület kiemelt jelentőségéről, különös figyelmet fordítva az azon csalások jelentette kihívásra, amelyek úgy teszik elérhetővé a vállalatok számára az – elméletben a környezet magas szintű védelmének elősegítését szolgáló – pozitív állami ösztönzők előnyeit, hogy a környezet- és klímavédelem célkitűzését a gyakorlatban nem támogatják. Rámutatott, hogy a compliance kifejezés tartalma még mindig nem széles körben ismert, lévén egy relatíve új terület, amely az általános jogászai megközelítéstől eltérő látásmódot igényel, ezért is elengedhetetlen a tudományos vizsgálódás középpontjába állítani. Meglátása szerint a compliance lényege az, hogy a vállalatokat ösztönözze a jogalkotó az önszabályozásra.

Az első szekció Prof. Dr. Dr. h.c. Gerhard Dannecker irányítása alatt zajlott. Elsőként Prof. Dr. Csák Csilla, intézetigazgató egyetemi tanár, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánja szólalt fel, előadásában értékelte az ESG keretrendszert, hogy mennyiben alkalmas a vállalatok fenntarthatósági, társadalmi és irányítási teljesítményének realisztikus mérésére. Előadásában rávilágított, melyek az ESG modell fő teljesítménymutatói (KIP) általánosságban. Megjegyezte ugyanakkor, hogy az értékeléssel foglalkozó jogi személyek módszertana máig nem egységes, ekként a terület nem mentes a bizonytalanságoktól. Magyarország nézőpontjából reflektált az – uniós elvárásoknak megfelelő, azokat továbbfejlesztő –

¹ A magyar nyelvű szakirodalomból a teljességi igénye nélkül lásd: Benedek Petra: A vállalati compliance értékelése, *Vezetéstudomány*, 45 (2014) 7–8., 29–39. o.; *Az Európai Unió pénzügyi érdekei védelmének büntetőjogi aspektusai különös tekintettel az adócsalás, a korrupció, a pénzmosás és a büntetőjogi compliance nemzeti szabályozására, valamint a kiberbűnözésre* (szerk.: Farkas Ákos – Gerhard Dannecker – Jacsó Judit), Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2019; Kun Attila: Közérdekű bejelentés és compliance: az új uniós „Whistleblowing irányelv” munkajogi implikációiról, in: *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas* (szerk.: Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor), Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 699–708. o.; Jacsó Judit: Büntetőjogi compliance mint a jog érvényesülésének új eszköze nemzetközi kitekintéssel, *Magyar Jog*, 69 (2022) 5., 271–278. o.; *Magyarázat a compliance jogszabályairól II. – Adó- és versenyjogi compliance* (szerk.: Ambrus István), Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2023; Tóth Hilda – Szekeres Bernadett: Workplace compliance and whistle-blowing in Hungary, *European Integration Studies*, 21 (2025) 1. különszám, 213–226. o. DOI: 10.46941/2025.se1.10

² A tudományos diskurzus környezet- és klímavédelmi tárgykörben már a IV. Humboldt konferencián kezdetét vette 2024 márciusában, amikor is a releváns kérdések – elsősorban anyagi büntetőjogi fókusszal – multidiszciplináris előadások révén kerültek megvitatásra. A rendezvényről részletesen lásd: Gerhard Dannecker – Jacsó Judit: Report on the international conference titled ‘Green Criminology and Green Deal’, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 20 (2025) 1., 519–530. o. DOI: 10.21029/JAEL.2025.38.519

ESG törvény³ tartalmára, amely célja egyfajta objektív kritériumrendszer felállítása. Az elvart környezetvédelmi szint meghatározása végett a visszalépés tilalmának elvét, annak főbb követelményeit, anyagi jogi, eljárásjogi, illetve szervezeti dimenzióit mutatta be, e kontextusban pedig összefoglalta az Alkotmánybíróság 2025-ben kelt ítéletének indokait, amely döntés a 2020-ban megalkotásra került „klímátörvény”⁴ egyes rendelkezéseit semmisítette meg.

Ezt követően Dr. Korencsi Attila, a Magyar Nemzeti Bank Compliance Igazgatóságának igazgatója villantotta fel a *green compliance* egyes alapvető aspektusait a jegybank nézőpontjából. Utalt rá, hogy az ESG szemléletmód kvázi új jelenséggént formálja az európai és magyar jogot, ugyanakkor rámutatott, hogy a tág értelemben vett compliance lényegét tekintve egy kiigazító mechanizmus, amelynek gyökerei – ugyan nem ezzel az elnevezéssel – már a római jogban is megtalálhatók. Véleménye szerint az üzleti gondolkodásmód radikális megváltoztatására, szemléletformálásra kell törekedni, amely egyesíti a versenyképesség és a fenntarthatóság szempontjait, és amely egy hosszútávú profitabilitást tesz meg végcéllá a piaci szférában. Magyarország Alaptörvényének (2011. április 25.) vonatkozó rendelkezéseiből levezethető ez a gondolkodásmód, az MNB e tekintetben aktívan szerepet vállal mind *hard law*, mind *soft law* dokumentumok kibocsátásával. Szintén hangsúlyozta az egyetemek szerepét a fenti szempontoknak megfelelő keretek kidolgozásában, illetve a tudásmenedzsmentben.

Az ügyészi hivatásrend képviselőjében Dr. Tisza Tamás Tibor, a Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Főügyészség közjogi főügyész helyettese mutatta be a fontosabb ügyészi hatáskörök jellemzőit a környezetvédelem közigazgatási büntetőjoga területén. A közigazgatási büntetőjog két fő területeként a szabálysértési jogot és a közigazgatási hatósági eljárásokat jelölte meg, utóbbi szerepét nyomatékosítva. Rámutatott, hogy az ügyészi munka elsődleges célja a törvényesség biztosítása az említett eljárásokban, másodsorban pedig az információgyűjtés annak érdekében, hogy indokolt esetben más fórumon is megindításra kerüljön más típusú eljárás. Ezek megvalósítása érdekében a közérdekvédelmi ügyész eszköztára áll rendelkezésre, amellyel összefüggésben hangsúlyozta, hogy az ügyész nem rendelkezik döntési jogkörrel, az eljárások tekintetében rendszerint kezdeményezési, a véglegessé vált hatósági döntésekkel összefüggésben ellenőrzési joga van. Szintén összefoglalta, hogy a szabálysértési eljárásban milyen eszközök állnak rendelkezésre a törvényt sértések kiküszöbölésére, kiemelve a panasz mint jogorvoslat jogintézményét. Végül a szakági együttműködés esszenciális mivoltára reflektált, valamint bemutatta az együttműködés kereteit megeremtő legfőbb ügyészi körlevél egyes rendelkezéseit.

Dr. Varga Zoltán, a Magyar Suzuki Zrt. HR, vállalati szolgáltatások, jogi és compliance ügyek operatív igazgatója a vállalati szektor szemszögéből adta közre meglátásait. Előadásában elsősorban az optimális kommunikációs stratégia kialakításának nehézségeivel foglalkozott. A compliance látásmód kialakításában

³ 2023. évi CVIII. törvény a fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő, vállalati társadalmi felelősségvállalás szabályairól és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról

⁴ 2020. évi XLIV. törvény a klímavédelemről

kulcsfontosságúként ítélte meg a kommunikáció szerepét, mivel a társadalom nagy részének szemében e fogalmi kör napjainkban is homályos. Az adekvát stratégia alaptételeként az egyszerűséget, a közérthetőséget jelölte meg, ideértve a jogi terminusok és a nem közismert rövidítések kerülését. Szintén hangsúlyozta a nonverbális kommunikációs elemek jelentőségét. A szóbeli információmegosztás mellett az írásbeli tájékoztató anyagok esetében előnyös módszernek tartotta a szemléltető illusztrációk használatát. A módszertan hasznosságát azzal a ténnyel bizonyította, hogy a compliance szempontok alapján realizált döntéshozatali folyamatok lényegesen kevesebb aggályt vetettek fel a Suzuki gyakorlatában. A Suzuki vállalatcsoport képviselőjeként röviden bemutatta a leányvállalat gazdasági jelentőségét és egyes gyártási adatait is.

Végül a szekció vezetője osztotta meg nézeteit a *greenwashing*, vagyis a zöldre mosás problémájáról. E jelenséget a kriminalitás egy új formájaként azonosította, amelyre (részben) új módszerekkel kell válaszolni. A zöldre mosás olyan marketing stratégia, amellyel a vállalatok működésüket a valóságnál környezetbarátabb színben tüntetik fel, ezáltal kihasználva az e kérdések iránt érzékeny fogyasztók érdeklődését. A zöldre mosás eszközei között említette például a reklámokat, a kampányokat, a szórólapokat és az ököcímkeket, amelyek a valóságnak nem megfelelő információkat közvetítenek. Szintén ide tartoznak a termékek javíthatóságával összefüggésben tett megtévesztő tájékoztatások, illetve a nagyobb volumenű környezetszennyező tevékenységek eltitkolása is. Az előadó a legnagyobb kihívást a tagállamok mozaikszerű szabályozásában látta, amely joghatóságunként eltérő elvárásokat eredményez; e területen a jogharmonizáció kívánatos, és nem lenne túlszabályozásként értékelhető. A problémakört egy, a Német Szövetségi Bank (*Deutsche Bundesbank*) leányvállalatához köthető „álzöld” befektetési alappal összefüggő eljárás ismertetésével demonstrálta a hallgatóságnak.

Az előadások második blokkja Prof. Dr. Farkas Ákos, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara egyetemi tanárának elnöklete alatt került lebonyolításra. Prof. Dr. Barta Judit, a Miskolci Egyetem, valamint a Nemzeti Közszerológati Egyetem egyetemi tanára a fogyasztóvédelmi perspektívát állította középpontba, amikor is prezentációjában az álzöld vállalkozások problematikáját boncolgatta gyakorlati példákön keresztül. Véleménye szerint a piaci szereplők olyan környezetvédelmi szempontú állításokat fogalmaznak meg marketing stratégiájuk részeként, amelyek igazságtartalmát az átlag fogyasztó nem tudhatja érdemben értékelni, ezért a fogyasztói tudatosság megítélésében speciális mérce alkalmazandó. Az ESG keretrendszer, azon belül az ESG jelentések szerepét abban látja, hogy ezekből kiszűrhetők az álzöld állítások, habár erősen vitatható, hogy mennyiben jelent ez előnyt az amerikai és ázsiai versenytársakkal szemben. Kiemelte, hogy mind a hatályos magyar fogyasztóvédelmi, mind a versenyjog szankcionálja az efféle megtévesztő állításokat. A joggyakorlatból röviden ismertette többek között a Coca Cola, a Zalando és az IKEA releváns fogyasztóvédelmi ügyeit.

Az eseményt szintén megtisztelte jelenlétével Prof. Dr. Jakab András, a Salzburgi Egyetem professzora, az Emberi Jogok Európai Bíróságának Ausztriát képviselő bírāja, aki egy alapjog-dogmatikai elmélkedésre hívta a publikumot. Hangsúlyozta, hogy az alapjogi tesztek pontos tartalma államonként változó, ugyanakkor

azonosíthatók egyes visszatérő elemek, mint a célhoz kötöttség, a jogszerűség, a szükségesség és az arányosság követelményei. Az arányossági teszt előnyei között kiemelte többek között a korlátozások utólagos értékelésének a lehetőségét, az egyes döntések kapcsán a mérlegelési lehetőség biztosítását, az egységes elemzési keret meglétét és a politikai jellegű konfliktusok „semlegesbe fordítását”. Ezzel szemben az arányossági tesztek gyengeségeit is számba vette, többek között az alapjogok tartalma relativizálásának negatív kicsengését, a teljes előreláthatóság, kiszámíthatóság hiányát, a bírói hatalmi ág „túlhatalmának” veszélyét, illetve egy általános teszt alkalmazhatóságának korlátozottságát. Az előadás zárásaként felvillantásra került az arányossági teszt néhány koncepcionális alternatívája.

A záró szekciót Prof. Dr. Róth Erika, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának intézetigazgató egyetemi tanára, illetve Csemáné Dr. Váradi Erika, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának egyetemi docense együttesen vezették. Az ügyvédi hivatásrendet reprezentálandó Dr. Dohóczki Csilla engedett betekintést a zöld compliance relevanciájába az ügyvédi praxis szemszögéből. Beszédében egy Szekszárd városának vízellátásával összefüggő esettanulmánnyal szemléltette a környezetvédelmi előírások betartásának fontosságát. Ezt követően az egyéni gazdasági és a környezetvédelmi érdekek közötti konfliktust a „közlegelő tragédiája” című tanmesével érzékeltette, felhívva ezzel a figyelmet az erőforrások szűkösségének tézisére. Végül a zöld compliance elméleti keretének meghatározásához felhívta a Neumann-féle játékelmélet alapjait. Véleménye szerint az érdekkonfliktus a gazdasági és a környezetvédelmi szempontok között csak úgy oldható fel, ha a gyakorlatban ún. nem zérus-összegű játék feltételeit teremtik meg, amelyben a felek (játékosok) kooperáció révén – külső források bevonásának köszönhetően – kölcsönösen jól járhatnak.

Dr. Efsér Erden Tütüncü, az isztambuli Kultúr Egyetem egyetemi docense aktuális képet nyújtott a környezet- és klímavédelmi büntetőjog helyzetéről Törökországban, kiváló alappal szolgálva a jövőbeli összehasonlító kutatások megalapozására a területen. Rávilágított, hogy a török büntető anyagi jogi kódex továbbra is csak négy tényállásban foglalja össze a környezetvédelemmel összefüggő tilalmakat – a joggyakorlatban az ilyen esetek jelentősége továbbra is elenyésző –, míg török klímabüntetőjogról jelenleg nem beszélhetünk. Megosztotta a hallgatósággal a 2025-ös török klímavédelmi jogalkotási folyamat fontosabb aspektusait, amely végül kudarcba fulladt a tervezet elnagyoltsága miatt, és amelyet mind a parlamenti ellenzék, mind a környezetvédelmi társadalmi szervek képviselői erősen bíráltak. Hangsúlyozta, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz és mások kontra Svájc* ügyben született ítélete⁵, véleménye szerint, jogi kötelezettséget keletkeztet, ezáltal egyfajta mérőöldökként szolgálva Törökország számára, de ettől függetlenül is elengedhetetlen az európai sztenderdekhez való felzárkózás a klímavédelem területén, hogy az Európai Unióval való kereskedelem, illetve a jövőben a csatlakozás lehetősége ne ütközzön akadályba ebből a szempontból.

⁵ Emberi Jogok Európai Bírósága, *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz és mások kontra Svájc*, 53600/20 sz. kérelem, 2024. április 9-én kelt ítélet.

A szekció zárása gyanánt Prof. Dr. Jacsó Judit, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánhelyettese és tanszékvezető egyetemi tanára, valamint Dr. Udvarhelyi Bence, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának egyetemi docense foglalták össze a környezet- és klímavédelmi büntetőjog fejleményeit az új uniós irányelv tükrében⁶, figyelemmel a compliance fókuszú rendelkezésekre. A büntetőjogi compliance elsősorban preventív célzatú, a büntetőjogi szabályanyagnak való megfelelést segítő területként került definiálásra. Az előadók reflektáltak a klímavédelem szupranacionális jogi instrumentumaira, kiváltképp az Európai Unió Zöld Megállapodására, valamint az ezt realizáló jogalkotási aktusokra. Mindezek ellenére úgy vélték, önálló uniós klímabüntetőjogról ma még nem beszélhetünk. Összefoglalásra kerültek az új környezetvédelmi büntetőjogi irányelv novumai, ideértve az újonnan kriminalizálандó jogellenes magatartásokat, a megújult fogalommeghatározásokat és a részletes szankciós követelményeket. Szintén kiemelték a compliance relevanciájú rendelkezést, miszerint az uniós jogalkotó előíranyozza, hogy a jogi személyek – a környezetvédelmi előírásoknak való megfelelés javítása érdekében – átvilágítási rendszereket (*due diligence schemes*) vezessenek be.

A szakmai előadások sorozatát kerekasztalbeszélgetés követte Prof. Dr. Jacsó Judit moderálása alatt. A diskuszióban rész vett az akadémiai szféra képviselőjeként Prof. Dr. h.c. Gerhard Dannecker, a bankszektor szakértőjeként Dr. Korencsi Attila, továbbá a klasszikus jogászi hivatásrendek reprezentációja gyanánt Dr. Dohóczki Csilla. A beszélgetés célja volt, hogy a rendezvény során felmerült kritikus aspektusok több nézőpontot vegyítve kerüljenek megvitatásra. A hozzászólások között elhangzott, hogy a szakértők egyfajta compliance iskola megszületését vélik látni a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara szellemi műhelyének keretei között, amelynek tanai egy újszerű, holisztikus látásmódból indulnak ki.

A konferencia zárásaként a konklúziókat Prof. Dr. h.c. Gerhard Dannecker és Prof. Dr. Jacsó Judit vonták le, továbbá köszönetet nyilvánítottak valamennyi szervező és résztvevő irányába. A tudományos fórum sikerességét, illetve a téma népszerűségét kiválóan mutatta, hogy az egyes szekciók, továbbá a kerekasztal beszélgetés végén élénk szakmai vita alakult ki, ekként a különböző elméleti és gyakorlati perspektívák valamennyi neurálgikus kérdés tekintetében képviseltette voltak. A program végkövetkeztetése akként fogalmazható meg, hogy a környezet magas szintű védelmét biztosítandó a *hard law* körébe tartozó eszközök mellett elengedhetetlen a *soft* eszközök alkalmazása is, e körben pedig különösen jelentős a vállalatok önszabályozásának motiválása, ugyanakkor elengedhetetlen olyan feltételrendszer kidolgozása, amely képes kiszűrni a rosszhiszemű gazdasági szereplők látszatzmegoldásait, illetve azokkal szemben megfelelő válaszlépések alkalmazását teszi lehetővé. Az említett optimális feltételrendszer tartalma azonban nem egzakt, annak szükségszerűen illeszkednie kell az adott állam kultúrájába, továbbá figyelemmel kell lennie a szupranacionális elvárásokra is. Hisszük, hogy az

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1203 irányelve (2024. április 11.) a környezet büntetőjogi általi védelméről, valamint a 2008/99/EK és a 2009/123/EK irányelv felváltásáról (HL L, 2024/1203, 2024.4.30.)

említett „utópisztikus” rendszerről szóló, holisztikus kép kialakításához az V. Humboldt konferencia érdemben hozzájárult!
